



The European Agricultural Fund for Rural Development:
Europe investing in rural areas



Roczne sprawozdanie z wdrażania

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020

Roczne sprawozdanie z wdrażania	
Okres	01/01/2018 - 31/12/2018
Wersja	2018.0
Status – Bieżący węzeł	Otwarte - Polska
Krajowy numer referencyjny	
Data zatwierdzenia przez komitet monitorujący	

Obowiązująca wersja programu	
CCI	2014PL06RDNP001
Rodzaj programu	Program rozwoju obszarów wiejskich
Kraj	Polska
Region	PL - National
Okres programowania	2014 - 2020
Wersja	6.1
Nr decyzji	C(2018)7145
Data decyzji	23/10/2018
Instytucja zarządzająca	Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi

Dane i treść tabel F z rocznego sprawozdania z realizacji dotyczących osiągnięcia celów pośrednich są powiązane z ostatnim programem rozwoju obszarów wiejskich
przyjętym przez Komisję.

Spis treści

1. NAJWAŻNIEJSZE INFORMACJE NA TEMAT REALIZACJI PROGRAMU I JEGO PRIORYTETÓW	6
1.a) Dane finansowe.....	6
1.b) Ogólne i specyficzne dla programu wskaźniki oraz ujęte ilościowo wartości docelowe.....	6
1.b1) Tabela przeglądowa	6
1.c) Kluczowe informacje nt. realizacji PROW na podstawie danych zawartych w a) i b) w podziale na cele szczegółowe	13
1.d) kluczowe informacje nt. postępów w realizacji celów pośrednich określonych w ramach wykonania w oparciu o tabelę F	55
1.e) pozostałe elementy specyficzne dla PROW [fakultatywnie].....	61
1.f) W stosownych przypadkach — wkład w strategię makroregionalne i strategię morskie	61
1.g) Kurs waluty stosowany przy przeliczaniu kwot w RSR (państwa niestosujące EUR)	64
2. POSTĘPY W REALIZACJI PLANU EWALUACJI.....	65
2.a) opis wszelkich zmian wprowadzonych do planu ewaluacji w PROW w ciągu roku wraz z ich uzasadnieniem	65
2.b) opis ewaluacji działań podjętych w ciągu roku (w związku z sekcją 3 planu ewaluacji)	65
2.c) opis działań podjętych w zakresie dostarczania danych i zarządzania nimi (w odniesieniu do sekcji 4 planu ewaluacji)	66
2.d) wykaz zakończonych ewaluacji, w tym odniesienia do tego, gdzie zostały opublikowane na stronie internetowej.....	67
2.e) streszczenie przeprowadzonych ewaluacji skupiające się na ustaleniach z ewaluacji	68
2.f) opis działań komunikacyjnych podjętych w celu opublikowania ustaleń z ewaluacji (w odniesieniu do sekcji 6 planu ewaluacji)	68
2.g) opis działań następczych podjętych w następstwie ewaluacji (w odniesieniu do sekcji 6 planu ewaluacji)	70
3. KWESTIE MAJĄCE WPŁYW NA WYKONANIE PROGRAMU I PODJĘTE DZIAŁANIA	72
3.a) Opis kroków poczynionych w celu zapewnienia jakości i skuteczności realizacji programu.....	72
3.b) Skuteczne mechanizmy wykonawcze wysokiej jakości.....	74
4. KROKI PODEJMOWANE W CELU WDROŻENIA POMOCY TECHNICZNEJ I WYMOGÓW DOTYCZĄCYCH REKLAMOWANIA PROGRAMU	76
4.a) Podjęte działania i stan ich realizacji odnośnie do utworzenia krajowej sieci obszarów wiejskich i realizacji jej planu działania.....	76
4.a1) Podjęte działania i stan ich realizacji odnośnie do utworzenia krajowej sieci obszarów wiejskich (struktura zarządzania i jednostka wsparcia sieci).....	76
4.a2) Podjęte działania i stan ich realizacji odnośnie do realizacji planu działania.....	77
4.b) Kroki powzięte w celu rozpowszechnienia informacji o programie (art. 13 rozporządzenia wykonawczego Komisji (UE) nr 808/2014)	90
5. DZIAŁANIA PODJĘTE W CELU SPEŁNIENIA WARUNKÓW WSTĘPNYCH	93
6. OPIS WYKONANIA PODPROGRAMÓW	94

7. OCENA INFORMACJI I POSTĘPY POCZYNIONE NA DRODZE OSIĄGNIĘCIA CELÓW PROGRAMU	95
7.a) Pytania na potrzeby oceny	95
7.a1) CEQ01-1A - W jakim stopniu interwencje w ramach PROW wspierają innowacje, współpracę i rozwój bazy wiedzy na obszarach wiejskich?	95
7.a2) CEQ02-1B - W jakim stopniu interwencje w ramach PROW wspierają wzmacnianie powiązań między rolnictwem, produkcją żywności i leśnictwem a badaniami i innowacją, w tym do celów ulepszonego zarządzania środowiskiem i lepszych wyników?	96
7.a3) CEQ03-1C - W jakim stopniu interwencje w ramach PROW wspierają uczenie się przez całe życie oraz szkolenie zawodowe w sektorach rolnym i leśnym?	98
7.a4) CEQ04-2A - W jakim stopniu interwencje w ramach PROW przyczyniają się do poprawy wyników gospodarczych, restrukturyzacji i modernizacji wspieranych gospodarstw, w szczególności poprzez zwiększenie ich udziału w rynku i zróżnicowania produkcji rolnej?	100
7.a5) CEQ05-2B - W jakim stopniu interwencje w ramach PROW wspierają wejście rolników posiadających odpowiednie umiejętności do sektora rolnictwa, a w szczególności wymiany pokoleń?	103
7.a6) CEQ06-3A - W jakim stopniu interwencje w ramach PROW przyczyniają się do poprawy konkurencyjności objętych wsparciem producentów rolnych poprzez lepsze ich zintegrowanie z łańcuchem rolno-spożywczym poprzez systemy jakości, dodawanie wartości do produktów rolnych, promocję na rynkach lokalnych i krótkie cykle dostaw, grupy producentów oraz organizacje międzybranżowe?	105
7.a7) CEQ07-3B - W jakim stopniu interwencje w ramach PROW wspierają zapobieganie ryzyku i zarządzanie nim w gospodarstwach rolnych?	108
7.a8) CEQ08-4A - W jakim stopniu interwencje w ramach PROW wspierają odbudowę, zachowanie i zwiększanie różnorodności biologicznej, w tym na obszarach Natura 2000, obszarach z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami, oraz rolnictwo o wysokiej wartości przyrodniczej i stan europejskich krajobrazów?	109
7.a9) CEQ09-4B - W jakim stopniu interwencje w ramach PROW wspierają poprawę gospodarki wodnej, w tym gospodarkę nawozami i pestycydami?	113
7.a10) CEQ10-4C - W jakim stopniu interwencje w ramach PROW wspierają zapobieganie erozji gleby i poprawę gospodarowania glebą?	114
7.a11) CEQ11-5A - W jakim stopniu interwencje w ramach PROW wspierają poprawę efektywności korzystania z zasobów wodnych w rolnictwie?	116
7.a12) CEQ12-5B - W jakim stopniu interwencje w ramach PROW wspierają poprawę efektywności wykorzystania energii w rolnictwie i przetwórstwie spożywczym?	116
7.a13) CEQ13-5C - W jakim stopniu interwencje w ramach PROW wspierają dostawy i wykorzystywanie odnawialnych źródeł energii, produktów ubocznych, odpadów i pozostałości oraz innych surowców niespożywczych, dla celów biogospodarki?	116
7.a14) CEQ14-5D - W jakim stopniu interwencje w ramach PROW wspierają ograniczenie emisji gazów cieplarnianych i amoniaku z rolnictwa?	116
7.a15) CEQ15-5E - W jakim stopniu interwencje w ramach PROW wspierają ochronę węgla i pochłanianie dwutlenku węgla w rolnictwie i leśnictwie?	116
7.a16) CEQ16-6A - W jakim stopniu interwencje w ramach PROW wspierają różnicowanie działalności, zakładanie i rozwój małych przedsiębiorstw, a także tworzenie miejsc pracy?	117
7.a17) CEQ17-6B - W jakim stopniu interwencje w ramach PROW wspierały lokalny rozwój na obszarach wiejskich?	119

7.a18) CEQ18-6C - W jakim stopniu interwencje w ramach PROW wspierają zwiększanie dostępności technologii informacyjno-komunikacyjnych (ICT) na obszarach wiejskich oraz podnoszą poziom korzystania z nich i przyczyniają się do poprawy ich jakości?	123
7.a19) CEQ19-PE - W jakim stopniu synergia między priorytetami a celami szczegółowymi zwiększają skuteczność programów rozwoju obszarów wiejskich?.....	123
7.a20) CEQ20-TA - W jakim stopniu pomoc techniczna przyczynia się do osiągnięcia celów, o których mowa w art. 59 ust. 1 rozporządzenia (UE) nr 1303/2013 i w art. 51 ust. 2 rozporządzenia (UE) nr 1305/2013?	127
7.a21) CEQ21-RN - W jakim stopniu krajowa sieć obszarów wiejskich przyczyniła się do osiągnięcia celów, o których mowa w art. 54 ust. 2 rozporządzenia (UE) nr 1305/2013?.....	129
7.a22) CEQ22-EM - W jakim stopniu PROW przyczynia się do osiągnięcia zasadniczego celu strategii „Europa 2020” polegającego na zwiększeniu stopy zatrudnienia w grupie osób w wieku od 20 do 64 lat do poziomu co najmniej 75 %?	130
7.a23) CEQ23-RE - W jakim stopniu PROW przyczynia się do osiągnięcia zasadniczego celu strategii „Europa 2020” polegającego na inwestowaniu 3 % unijnego PKB w badania i rozwój oraz w innowacje?.....	132
7.a24) CEQ24-CL - W jakim stopniu PROW przyczynia się do przeciwdziałania zmianie klimatu i do przystosowania się do niej oraz do osiągnięcia zasadniczego celu strategii „Europa 2020” polegającego na zmniejszeniu emisji gazów cieplarnianych o co najmniej 20 % w porównaniu z poziomami z 1990 r. oraz o 30 %, jeśli pozwolą na to warunki, zwiększeniu udziału odnawialnych źródeł energii w całkowitym zużyciu energii do 20 % oraz zwiększeniu efektywności energetycznej o 20 %?	133
7.a25) CEQ25-PO - W jakim stopniu PROW przyczynia się do osiągnięcia zasadniczego celu strategii „Europa 2020” polegającego na ograniczeniu liczby Europejczyków żyjących poniżej krajowej granicy ubóstwa?.....	138
7.a26) CEQ26-BI - W jakim stopniu PROW przyczynia się do poprawy jakości środowiska naturalnego oraz do realizacji celu unijnej strategii ochrony różnorodności biologicznej, który polega na powstrzymaniu procesu utraty różnorodności biologicznej i degradacji funkcji ekosystemu oraz do przywrócenia ich?	139
7.a27) CEQ27-CO - W jakim stopniu PROW przyczynia się do realizacji celu WPR polegającego na wspieraniu konkurencyjności rolnictwa?.....	142
7.a28) CEQ28-SU - W jakim stopniu PROW przyczynia się do realizacji celu WPR polegającego na zapewnieniu zrównoważonej gospodarki zasobami naturalnymi i działań w dziedzinie klimatu?.....	144
7.a29) CEQ29-DE - W jakim stopniu PROW przyczynia się do realizacji celu WPR polegającego na osiągnięciu zrównoważonego rozwoju terytorialnego gospodarek i społeczności wiejskich, w tym tworzeniu i utrzymywaniu miejsc pracy?	148
7.a30) CEQ30-IN - W jakim stopniu PROW przyczynia się do wspierania innowacji?.....	149
7.a31) PSEQ01-FA - Pytanie w ramach ewaluacji specyficzne dla programu powiązane z celami szczegółowymi specyficznymi dla programu	151
7.a32) PSEQ02-FA - Pytanie w ramach ewaluacji specyficzne dla programu powiązane z celami szczegółowymi specyficznymi dla programu	151
7.a33) PSEQ03-FA - Pytanie w ramach ewaluacji specyficzne dla programu powiązane z celami szczegółowymi specyficznymi dla programu	151
7.a34) PSEQ04-FA - Pytanie w ramach ewaluacji specyficzne dla programu powiązane z celami szczegółowymi specyficznymi dla programu	151

7.a35) PSEQ05-FA - Pytanie w ramach ewaluacji specyficzne dla programu powiązane z celami szczegółowymi specyficznymi dla programu	152
7.a36) PSEQ01-TOPIC - Pytanie w ramach ewaluacji specyficzne dla programu powiązane z tematami ewaluacji specyficznymi dla programu.....	152
7.a37) PSEQ02-TOPIC - Pytanie w ramach ewaluacji specyficzne dla programu powiązane z tematami ewaluacji specyficznymi dla programu.....	152
7.a38) PSEQ03-TOPIC - Pytanie w ramach ewaluacji specyficzne dla programu powiązane z tematami ewaluacji specyficznymi dla programu.....	152
7.a39) PSEQ04-TOPIC - Pytanie w ramach ewaluacji specyficzne dla programu powiązane z tematami ewaluacji specyficznymi dla programu.....	152
7.a40) PSEQ05-TOPIC - Pytanie w ramach ewaluacji specyficzne dla programu powiązane z tematami ewaluacji specyficznymi dla programu.....	152
7.b) Tabela wskaźników rezultatu	153
7.c) Tabela zawierająca wskaźniki dodatkowe lub specyficzne dla programu zastosowane do wsparcia ustaleń oceny.....	156
7.d) Tabela zawierająca wskaźniki oddziaływania WPR	157
8. REALIZACJA DZIAŁAŃ MAJĄCYCH NA CELU UWZGLĘDNIENIE ZASAD OKREŚLONYCH W ART. 5, 7 I 8 ROZPORZĄDZENIA (UE) NR 1303/2013	160
8.a) Propagowanie równości mężczyzn i kobiet oraz niedyskryminacji (art. 7 rozporządzenia (UE) nr 1303/2013)	160
8.b) Zrównoważony rozwój (art. 8 rozporządzenia (UE) nr 1303/2013)	161
8.c) Rola partnerów, o których mowa w art. 5 rozporządzenia (UE) nr 1303/2013, w realizacji programu	163
9. POSTĘP OSIĄGNIĘTY W CELU ZAPEWNIENIA ZINTEGROWANEGO PODEJŚCIA DO KORZYSTANIA Z EFRROW I INNYCH UNIJNYCH INSTRUMENTÓW FINANSOWYCH ..	165
10. SPRAWOZDANIE Z WDRAŻANIA INSTRUMENTÓW FINANSOWYCH (ART. 46 ROZPORZĄDZENIA (UE) NR 1303/2013).....	167
11. TABELE SŁUŻĄCE KODOWANIU OGÓLNYCH I SPECYFICZNYCH DLA PROGRAMU WSKAŹNIKÓW ORAZ UJĘTYCH ILOŚCIOWO WARTOŚCI DOCELOWYCH	168
Załącznik II	169
Dokumenty.....	179

1. NAJWAŻNIEJSZE INFORMACJE NA TEMAT REALIZACJI PROGRAMU I JEGO PRIORYTETÓW

1.a) Dane finansowe

Zob. załączone dokumenty

1.b) Ogólne i specyficzne dla programu wskaźniki oraz ujęte ilościowo wartości docelowe

1.b1) Tabela przeglądowa

Cel szczegółowy 1A						
Nazwa wskaźnika celu	Okres	Na podstawie zatwierdzonych (w stosownych przypadkach)	Absorpcja (%)	Zrealizowane	Absorpcja (%)	Cel 2023
T1: procent wydatków w ramach artykułów 14, 15 i 35 rozporządzenia (UE) nr 1305/2013 w odniesieniu do ogółu wydatków poniesionych w ramach PROW (cel szczegółowy 1A)	2014-2018					1,40
	2014-2017					
	2014-2016					
	2014-2015					

Cel szczegółowy 1B						
Nazwa wskaźnika celu	Okres	Na podstawie zatwierdzonych (w stosownych przypadkach)	Absorpcja (%)	Zrealizowane	Absorpcja (%)	Cel 2023
T2: łączna liczba operacji współpracy otrzymujących wsparcie w ramach działania dotyczącego współpracy (art. 35 rozporządzenia (UE) nr 1305/2013) (grupy, sieci/klastry, projekty pilotażowe...) (cel szczegółowy 1B)	2014-2018					90,00
	2014-2017					
	2014-2016					
	2014-2015					

Cel szczegółowy 1C						
Nazwa wskaźnika celu	Okres	Na podstawie zatwierdzonych (w stosownych przypadkach)	Absorpcja (%)	Zrealizowane	Absorpcja (%)	Cel 2023
T3: łączna liczba uczestników szkolenia na podstawie art. 14 rozporządzenia (UE) nr 1305/2013 (cel szczegółowy 1C)	2014-2018					261 811,00
	2014-2017					
	2014-2016					
	2014-2015					

Cel szczegółowy 2A							
Nazwa wskaźnika celu		Okres	Na podstawie zatwierdzonych (w stosownych przypadkach)	Absorpcja (%)	Zrealizowane	Absorpcja (%)	Cel 2023
T4: procent gospodarstw rolnych otrzymujących wsparcie z programu rozwoju obszarów wiejskich na inwestycje związane z restrukturyzacją lub modernizacją (cel szczegółowy 2A)		2014-2018	0,99	33,29	0,62	20,85	2,97
		2014-2017	0,93	31,28	0,13	4,37	
		2014-2016	0,19	6,39			
		2014-2015					
Działanie	Wskaźnik produktu	Okres	Przeznaczone	Absorpcja (%)	Zrealizowane	Absorpcja (%)	Zaplanowane na 2023 r.
M01	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	869 962,25	2,50			34 799 855,00
M02	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	99 436,96	0,13	58 775,83	0,08	75 000 519,00
M04	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	941 121 155,91	33,80	367 405 903,92	13,19	2 784 696 981,00
M06	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	269 415 205,98	24,11	146 050 105,00	13,07	1 117 521 534,00
M16	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	6 238 078,57	18,35			33 999 093,00
Ogółem	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	1 217 743 839,67	30,10	513 514 784,75	12,69	4 046 017 982,00

Cel szczegółowy 2B							
Nazwa wskaźnika celu		Okres	Na podstawie zatwierdzonych (w stosownych przypadkach)	Absorpcja (%)	Zrealizowane	Absorpcja (%)	Cel 2023
T5: procent gospodarstw rolnych korzystających z planów rozwoju działalności gospodarczej/inwestycji dla młodych rolników otrzymujących wsparcie z programu rozwoju obszarów wiejskich (cel szczegółowy 2B)		2014-2018	0,64	33,58	0,58	30,43	1,91
		2014-2017	0,59	30,96			
		2014-2016	0,38	19,94			
		2014-2015					
Działanie	Wskaźnik produktu	Okres	Przeznaczone	Absorpcja (%)	Zrealizowane	Absorpcja (%)	Zaplanowane na 2023 r.
M06	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	238 800 181,35	33,26	166 499 599,37	23,19	717 978 630,00
Ogółem	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	238 800 181,35	33,26	166 499 599,37	23,19	717 978 630,00

Cel szczegółowy 3A							
Nazwa wskaźnika celu		Okres	Na podstawie zatwierdzonych (w stosownych przypadkach)	Absorpcja (%)	Zrealizowane	Absorpcja (%)	Cel 2023
T6: procent gospodarstw rolnych otrzymujących wsparcie w ramach systemów jakości, rynków lokalnych i krótkich cykli dostaw oraz grup/organizacji producentów (cel szczegółowy 3A)		2014-2018	1,41	34,19	0,53	12,85	4,12
		2014-2017	1,34	32,49	0,71	17,22	
		2014-2016	1,10	26,67	1,10	26,67	
		2014-2015					
Działanie	Wskaźnik produktu	Okres	Przeznaczone	Absorpcja (%)	Zrealizowane	Absorpcja (%)	Zaplanowane na 2023 r.
M01	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	0,00	0,00			8 700 069,00
M03	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	13 111 221,29	46,82	8 607 241,47	30,74	28 003 300,00
M04	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	279 030 507,32	40,26	80 305 752,35	11,59	693 052 019,00
M07	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	58 854 465,51	93,05	2 734 311,49	4,32	63 248 582,00
M09	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	66 755 196,32	17,93	66 690 160,94	17,91	372 268 848,00
M16	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	578 577,45	1,70			33 999 093,00
Ogółem	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	418 329 967,89	34,88	158 337 466,25	13,20	1 199 271 911,00

Cel szczegółowy 3B							
Nazwa wskaźnika celu		Okres	Na podstawie zatwierdzonych (w stosownych przypadkach)	Absorpcja (%)	Zrealizowane	Absorpcja (%)	Cel 2023
T7: procent gospodarstw rolnych uczestniczących w systemach zarządzania ryzykiem (cel szczegółowy 3B)		2014-2018					0,01
		2014-2017					
		2014-2016					
		2014-2015					
Liczba beneficjentów w ramach inwestycji zapobiegających zniszczeniu potencjału produkcji rolnej (-)		2014-2018			61,00	6,16	990,00
		2014-2017					
		2014-2016					
		2014-2015					
Działanie	Wskaźnik produktu	Okres	Przeznaczone	Absorpcja (%)	Zrealizowane	Absorpcja (%)	Zaplanowane na 2023 r.
M01	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	0,00	0,00			2 899 882,00
M05	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	11 996 905,46	3,81	2 964 287,05	0,94	314 970 926,00
Ogółem	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	11 996 905,46	3,77	2 964 287,05	0,93	317 870 808,00

Priorytet P4							
Nazwa wskaźnika celu		Okres	Na podstawie zatwierdzonych (w stosownych przypadkach)	Absorpcja (%)	Zrealizowane	Absorpcja (%)	Cel 2023
T13: procent gruntów leśnych w ramach umów o zarządzanie dotyczących poprawy gospodarowania glebą lub zapobiegania erozji gleby (cel szczegółowy 4C)		2014-2018					0,50
		2014-2017					
		2014-2016					
		2014-2015					
T8: procent lasów/innych zalesionych obszarów w ramach umów o zarządzanie wspierających różnorodność biologiczną (cel szczegółowy 4A)		2014-2018					0,50
		2014-2017					
		2014-2016					
		2014-2015					
T12: procent gruntów rolnych w ramach umów o zarządzanie dotyczących poprawy gospodarowania glebą i/lub zapobiegania erozji gleby (cel szczegółowy 4C)		2014-2018			11,71	112,16	10,44
		2014-2017			13,76	131,80	
		2014-2016			11,65	111,59	
		2014-2015					
T10: procent gruntów rolnych w ramach umów o zarządzanie dotyczących poprawy gospodarki wodnej (cel szczegółowy 4B)		2014-2018			9,25	117,79	7,85
		2014-2017			10,36	131,93	
		2014-2016			8,72	111,04	
		2014-2015					
T9: procent gruntów rolnych w ramach umów o zarządzanie wspierających różnorodność biologiczną lub krajobrazu (cel szczegółowy 4A)		2014-2018			9,42	117,90	7,99
		2014-2017			10,67	133,54	
		2014-2016			9,01	112,76	
		2014-2015					
Działanie	Wskaźnik produktu	Okres	Przeznaczone	Absorpcja (%)	Zrealizowane	Absorpcja (%)	Zaplanowane na 2023 r.
M01	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	1 132 731,62	9,76			11 599 951,00
M04	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	53 595 907,39	53,99	10 538 307,57	10,62	99 276 000,00
M08	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	0,00	0,00			30 000 000,00
M10	O1 - Wydatki ze środków	2014-2018	625 538 901,00	45,77	606 008 475,36	44,34	1 366 679 125,00

	publicznych ogółem						
M11	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	229 960 374,80	32,85	222 551 778,76	31,80	699 942 890,00
M13	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	1 106 946 353,91	55,81	1 090 387 277,64	54,98	1 983 293 170,00
Ogółem	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	2 017 174 268,72	48,13	1 929 485 839,33	46,04	4 190 791 136,00

Cel szczegółowy 5E							
Nazwa wskaźnika celu		Okres	Na podstawie zatwierdzonych (w stosownych przypadkach)	Absorpcja (%)	Zrealizowane	Absorpcja (%)	Cel 2023
T19: procent gruntów rolnych i leśnych objętych umowami o zarządzanie przyczyniającymi się do pochłaniania dwutlenku węgla i ochrony węgla (cel szczegółowy 5E)		2014-2018			0,01	49,51	0,02
		2014-2017			0,32	1 584,42	
		2014-2016			0,30	1 485,39	
		2014-2015			0,01	49,51	
Działanie	Wskaźnik produktu	Okres	Przeznaczone	Absorpcja (%)	Zrealizowane	Absorpcja (%)	Zaplanowane na 2023 r.
M08	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	82 181 976,03	30,33	80 845 111,25	29,83	270 989 060,00
Ogółem	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	82 181 976,03	30,33	80 845 111,25	29,83	270 989 060,00

Cel szczegółowy 6A							
Nazwa wskaźnika celu		Okres	Na podstawie zatwierdzonych (w stosownych przypadkach)	Absorpcja (%)	Zrealizowane	Absorpcja (%)	Cel 2023
T20: miejsca pracy stworzone w ramach projektów objętych wsparciem (cel szczegółowy 6A)		2014-2018			130,00	0,79	16 550,00
		2014-2017					
		2014-2016					
		2014-2015					
Działanie	Wskaźnik produktu	Okres	Przeznaczone	Absorpcja (%)	Zrealizowane	Absorpcja (%)	Zaplanowane na 2023 r.
M06	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	25 444 202,31	5,31	18 569 780,23	3,87	479 359 101,00
Ogółem	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	25 444 202,31	5,31	18 569 780,23	3,87	479 359 101,00

Cel szczegółowy 6B							
Nazwa wskaźnika celu		Okres	Na podstawie zatwierdzonych (w stosownych przypadkach)	Absorpcja (%)	Zrealizowane	Absorpcja (%)	Cel 2023
T23: miejsca pracy stworzone w ramach projektów objętych wsparciem (LEADER) (cel szczegółowy 6B)		2014-2018			3 089,00	51,98	5 943,00
		2014-2017			278,00	4,68	
		2014-2016					
		2014-2015					
T22: procent ludności wiejskiej korzystającej z ulepszonych usług/infrastruktury (cel szczegółowy 6B)		2014-2018			6,69	123,55	5,41
		2014-2017			3,37	62,24	
		2014-2016			0,10	1,85	
		2014-2015					
T21: procent ludności wiejskiej objętej strategiami lokalnego rozwoju (cel szczegółowy 6B)		2014-2018			72,77	125,05	58,19
		2014-2017			72,77	125,05	
		2014-2016			72,38	124,38	
		2014-2015					
Działanie	Wskaźnik produktu	Okres	Przeznaczone	Absorpcja (%)	Zrealizowane	Absorpcja (%)	Zaplanowane na 2023 r.
M07	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	939 181 722,62	92,83	435 061 661,92	43,00	1 011 689 497,00
M19	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	458 975 285,03	62,45	153 401 907,81	20,87	734 980 355,00
Ogółem	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	1 398 157 007,65	80,05	588 463 569,73	33,69	1 746 669 852,00

1.c) Kluczowe informacje nt. realizacji PROW na podstawie danych zawartych w a) i b) w podziale na cele szczegółowe

WSTĘP

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 (PROW 2014-2020) został opracowany na podstawie przepisów Unii Europejskiej, w szczególności rozporządzeń Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr:

- 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i uchylającego rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 oraz
- 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 roku ustanawiającego wspólne przepisy dotyczące EFRR, EFS, FS, EFRROW oraz EFMiR,

a także aktów delegowanych i wykonawczych Komisji Europejskiej. Program jest wkomponowany w całonacjonalowy system polityki rozwoju kraju, w szczególności poprzez mechanizm Umowy Partnerstwa.

Podstawą prawną funkcjonowania PROW 2014-2020 w Polsce są: *ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020* (Dz. U. 2015 poz. 349, z późn. zm.) oraz *ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności* (Dz. U. 2015 poz. 378, z późn. zm.).

PROW 2014-2020 został przyjęty decyzją wykonawczą Komisji Europejskiej z dnia 12 grudnia 2014 r.

Program jest finansowany z budżetu UE (EFRROW - Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich) i z krajowych środków publicznych. Łączna kwota dofinansowania ze środków publicznych w ramach Programu to ponad 13,6 mld euro. Alokacja środków z budżetu UE wynosi ok. 8,7 mld euro, a udział krajowych środków - ponad 4,9 mld euro.

Z budżetu PROW 2014-2020 finansowane są również zobowiązania podjęte w ramach Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004-2006 i Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013.

INFORMACJA NA TEMAT DANYCH ZAWARTYCH W PODROZDZIAŁACH I.A i I.B

W podrozdziale I.A (w załączniku) zawarte zostały automatycznie generowane tabele dotyczące finansowej realizacji PROW 2014-2020. W tabelach wykazane są wydatki w podziale na poszczególne działania oraz priorytety i cele szczegółowe zapisane w PROW 2014-2020.

W podrozdziale I.B zamieszczona została automatycznie generowana tabela zawierająca podstawowe informacje o stanie realizacji Programu, w tym poziom osiągnięcia wskaźników celu oraz stan finansowej

realizacji Programu – środki zakontraktowane i wypłacone w kontekście planowanych wartości docelowych. Tabela opracowana jest w układzie priorytetów i celów szczegółowych Programu.

W kolumnie „cel 2023” / „zaplanowane na 2023 r.” zawarte są wartości docelowe wykazane w rozdziale 11 Programu - *Plan wskaźników*.

Tabela jest generowana na podstawie tabel zawartych w załączniku do sprawozdania (w sekcji 11), które obejmują następujące dane (w podziale według działań, priorytetów oraz celów szczegółowych):

Tabela A

Informacje o środkach zakontraktowanych w roku sprawozdawczym w ramach poszczególnych działań.

Tabele B (B1 - B4)

Realizacja wskaźników produktu zawartych w Programie.

Tabela B4 zawiera kwoty operacji, które poza głównym realizowanym celem szczegółowym, wpływają pośrednio też na inne cele.

Tabele C (C1.1 - C2.4)

Realizacja wskaźników produktu w podziale według płci, wieku, obszaru itp.

Tabela D

Realizacja wskaźników celu zawartych w Programie.

Tabela E

Realizacja działań przejściowych, tj. zobowiązań finansowych z poprzednich okresów programowania.

Tabele F (F1, F2)

Realizacja celów zawartych w *Ramach wykonania* Programu.

Wskaźniki zmierzono na poziomie operacji, dla których zrealizowano przynajmniej jedną płatność etapową (możliwość uwzględnienia takich operacji wprowadzono w 2018 r. zmianą rozporządzenia wykonawczego Komisji (UE) nr 215/2014). W ramach działań o charakterze zobowiązań wieloletnich wskaźniki są mierzone na etapie rocznych płatności.

Tabele G (G1, G2)

Realizacja wskaźników specyficznych dla polskiego Programu.

Opis i wyjaśnienia dotyczące wybranych wartości wykazanych w tabelach oraz szczegółowe informacje o stanie realizacji Programu zostały zawarte w dalszej części podrozdziału.

REALIZACJA PROGRAMU

Ogółem w ramach PROW 2014-2020 do dnia 31 grudnia 2018 r. złożono 3 mln 520,8 tys. wniosków o przyznanie pomocy finansowej (w tym 3 mln 001 tys. w ramach działania M13 *Płatności dla obszarów z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami*).

Zatwierdzono do realizacji **3 mln 138,7 tys.** operacji. Do końca 2018 r. zakontraktowano **47%** budżetu Programu.

Do końca okresu sprawozdawczego zrealizowano płatności dla 935 tys. beneficjentów w kwocie **16 mld 494,4 mln** [1] zł (**3 mld 860,2 mln** euro), w tym **10 mld 356,3 mln** zł ze środków EFRROW, co stanowi **28%** budżetu Programu.

Program realizuje wszystkie sześć priorytetów unijnej polityki rozwoju obszarów wiejskich na lata 2014-2020.

PRIORYTET 1. Ułatwianie transferu wiedzy i innowacji w rolnictwie i leśnictwie oraz na obszarach wiejskich (P1)

(w tym cele szczegółowe 1A, 1B i 1C)

Priorytet 1 jest priorytetem horyzontalnym. Dla tego priorytetu nie został wydzielony odrębny budżet w ramach Programu.

Cele do osiągnięcia w ramach Priorytetu 1 zostały określone w oparciu o planowane wartości wydatków oraz efektów realizacji wybranych działań zaprogramowanych w ramach innych priorytetów.

Cel szczegółowy 1A. *Wspieranie innowacyjności, współpracy i rozwoju bazy wiedzy na obszarach wiejskich*

Wskaźnik celu: *Procent wydatków w ramach artykułów 14, 15 i 35 rozporządzenia (UE) nr 1305/2013 w odniesieniu do ogółu wydatków poniesionych w ramach PROW 2014-2020*

Wskazana w PROW wartość docelowa wskaźnika wynosi 1,4%. Do końca 2018 r. wskaźnik został osiągnięty na poziomie 0,0004%. Zakładany cel został zrealizowany w 0,03%.

Działania realizujące cel 1A

- M01 *Transfer wiedzy i działalność informacyjna*

Poddziałanie 1.1 Wsparcie dla działań w zakresie kształcenia zawodowego i nabywania umiejętności

W ramach poddziałania został przeprowadzony jeden nabór wniosków o przyznanie pomocy w terminie 27.11.2017 r. - 10.01.2018 r. Łącznie złożono 96 wniosków na kwotę 26,3 mln zł. Spośród wszystkich złożonych wniosków, 70 wniosków zostało odrzuconych przez ARiMR lub wycofanych przez wnioskodawców.

Podpisano 24 umowy kwotę na 8,6 mln zł. Planuje się, że w ramach podpisanych umów w projektach szkoleniowych uczestniczyć będzie ponad 1 300 osób.

Do końca okresu sprawozdawczego nie zrealizowano żadnej płatności w ramach poddziałania.

Poddziałanie 1.2 Wsparcie dla projektów demonstracyjnych i działań informacyjnych

W ramach poddziałania do końca 2018 r. nie przeprowadzono naborów wniosków.

- M02 *Usługi doradcze, usługi z zakresu zarządzania gospodarstwem rolnym i usługi z zakresu zastępstw*

Poddziałanie 2.1 Wsparcie korzystania z usług doradczych

W dniu 24.01.2018 r. zostało opublikowane ogłoszenie o zamówieniu na wyłonienie beneficjenta poddziałania 2.1, które składało się z 64 części. Oferty można było składać w terminie od 26.01. do 17.04.2018 r. W ramach przetargu wpłynęły 63 oferty na kwotę 180,1 mln zł. Do końca grudnia 2018 r. podpisano 53 umowy na kwotę 151,3 mln zł. Wyłonione w ramach ogłoszenia o zamówieniu podmioty doradcze szacują, że w ramach podpisanych umów udzielą blisko 74 tys. usług doradczych w ramach 24,6 tys. programów doradczych.

Do końca 2018 r. w ramach poddziałania nie zrealizowano żadnych płatności.

Poddziałanie 2.3 Wsparcie dla szkolenia doradców

W dniu 08.08.2017 r. ARiMR opublikowała ogłoszenie o zamówieniu na wyłonienie beneficjenta poddziałania 2.3, które składało się z 8 części. W ramach przetargu wpłynęły oferty dotyczące 3 części. W ramach poddziałania podpisano trzy umowy na kwotę blisko 418 tys. zł.

Do końca okresu sprawozdawczego zrealizowano płatności końcowe w ramach 2 operacji na łączną kwotę ponad 251 tys. zł. W ramach zakończonych operacji przeprowadzono 5 szkoleń w zakresie dwóch tematów:

- przetwórstwo na poziomie gospodarstwa rolnego warunkiem dywersyfikacji dochodu rodzin rolniczych oraz podstawy sprzedaży bezpośredniej,
- bioasekuracja i dobrostan w gospodarstwach utrzymujących świnie.

W szkoleniach uczestniczyło 101 doradców, którzy po ich ukończeniu będą świadczyli usługi doradcze w ramach poddziałania 2.1.

• M16 *Współpraca*

W ramach działania zostały przeprowadzone dwa nabory wniosków o przyznanie pomocy, w tym jeden, który rozpoczął się w listopadzie 2018 r. i zakończył już po zakończeniu okresu sprawozdawczego (styczeń 2019 r.). Do dnia 31 grudnia 2018 r. złożono 94 wnioski na kwotę 339,6 mln zł (w tym 90 wniosków w I naborze). W ramach I naboru 76 wniosków zostało odrzuconych lub wycofanych.

Do dnia 31 grudnia 2018 r. podpisano umowy z 10 grupami operacyjnymi na rzecz innowacji (EPI) na kwotę 29,3 mln zł. Wybrane EPI składają się łącznie z 76 podmiotów należących do następujących kategorii: rolnicy (37), przedsiębiorcy (14), jednostki naukowe (10), podmioty doradcze (10), inne podmioty publiczne (4) i właściciele lasu (1).

W ramach działania do końca 2018 r. nie zrealizowano żadnych płatności.

Cel szczegółowy 1B. *Wzmacnianie powiązań między rolnictwem, produkcją żywności i leśnictwem a badaniami i innowacją, w tym do celów ulepszanego zarządzania środowiskiem i lepszych wyników*

Wskaźnik celu: Łączna liczba operacji współpracy otrzymujących wsparcie w ramach działania dotyczącego współpracy (art. 35 rozporządzenia (UE) nr 1305/2013) (grupy, sieci/klastry, projekty pilotażowe...)

Do końca 2018 roku cel został osiągnięty na poziomie 0%. Podstawą do obliczenia stopnia realizacji ww. wskaźnika jest działanie M16 *Współpraca*, w ramach którego do końca 2018 r. nie zrealizowano płatności.

Działanie realizujące cel 1B

• M16 *Współpraca*

Realizacja działania została opisana przy celu szczegółowym 1A.

Cel szczegółowy 1C. Wspieranie uczenia się przez całe życie oraz szkolenia zawodowego w sektorach rolnictwa i leśnictwa

Wskaźnik celu: Łączna liczba uczestników szkolenia na podstawie art. 14 rozporządzenia (UE) nr 1305/2013

Do końca 2018 roku cel został osiągnięty na poziomie 0%. W ramach przedmiotowego artykułu (działanie M01) nie zrealizowano płatności.

Działanie realizujące cel 1C

- M01 *Transfer wiedzy i działalność informacyjna*

Realizacja działania została opisana przy celu szczegółowym 1A.

PRIORYTET 2. Zwiększenie rentowności gospodarstw i konkurencyjności wszystkich rodzajów rolnictwa we wszystkich regionach oraz promowanie innowacyjnych technologii w gospodarstwach i zrównoważonego zarządzania lasami (P2)

(w tym cele szczegółowe 2A i 2B)

Limit środków: **4 764,0 mln euro**, w tym EFRROW **3 031,3 mln euro**

Środki zakontraktowane: **30%**

Środki wypłacone: **14%**

Cel szczegółowy 2A. Poprawa wyników gospodarczych wszystkich gospodarstw oraz ułatwianie restrukturyzacji i modernizacji gospodarstw, szczególnie z myślą o zwiększeniu uczestnictwa w rynku i zorientowania na rynek, a także zróżnicowania produkcji rolnej

Limit środków: **4 046,0 mln euro**, w tym EFRROW **2 574,5 mln euro**

Środki zakontraktowane: **30%**

Środki wypłacone: **13%**

Wskaźnik celu: Procent gospodarstw rolnych otrzymujących wsparcie z programu rozwoju obszarów wiejskich na inwestycje związane z restrukturyzacją lub modernizacją

Wskazana w PROW wartość docelowa wskaźnika wynosi 2,97%. Do końca 2018 r. wskaźnik został osiągnięty na poziomie 0,62%, co oznacza 21% zakładanego celu.

Podstawą do obliczenia stopnia realizacji ww. wskaźnika jest typ operacji *Modernizacja gospodarstw rolnych* (poddziałanie 4.1), w ramach którego do końca 2018 r. zrealizowano płatności na rzecz 9 365 gospodarstw rolnych.

Działania / poddziałania realizujące cel 2A

- M01 *Transfer wiedzy i działalność informacyjna* – wybrane operacje w ramach poddziałań 1.1 *Wsparcie dla działań w zakresie kształcenia zawodowego i nabywania umiejętności* i 1.2 *Wsparcie dla projektów demonstracyjnych i działań informacyjnych*

Limit środków dla M01 w ramach celu 2A: ogółem **34,8 mln** euro, w tym EFRROW **22,1 mln** euro

Środki zakontraktowane (EFRROW): **2,5%**

Środki wypłacone: **0%**

Realizacja działania została opisana przy celu 1A.

- M02 *Usługi doradcze, usługi z zakresu zarządzania gospodarstwem rolnym i usługi z zakresu zastępstw* (całe)

Limit środków: ogółem **75,0 mln** euro, w tym EFRROW **47,7 mln** euro

Środki zakontraktowane (EFRROW): **47%**

Środki wypłacone: **0,08%**

Realizacja działania została opisana przy celu 1A.

- M04 *Inwestycje w środki trwałe* - poddziałanie 4.1 - typ operacji *Modernizacja gospodarstw rolnych*

Limit środków na typ operacji: ogółem **2 500,0 mln** euro, w tym EFRROW **1 590,7 mln** euro

Środki zakontraktowane (EFRROW): **29%**

Środki wypłacone: **14%**

W ramach *Modernizacji gospodarstw rolnych* zostało przeprowadzonych pięć naborów wniosków o przyznanie pomocy, w tym w 2018 r. nabory przeprowadzono w terminach

19.02. - 20.03. i 28.06. - 27.07. Łącznie złożono blisko 57 tys. wniosków na kwotę 11 920,1 mln zł (w tym ponad 21 tys. wniosków w IV naborze i 865 wniosków w V naborze). W ramach *Modernizacji gospodarstw rolnych* rolnicy mogą ubiegać się o pomoc na operacje dotyczące rozwoju produkcji pszenicy (obszar a), mleka krowiego (obszar b), bydła mięsnego (obszar c) oraz na operacje związane z racjonalizacją technologii produkcji (obszar d). Największym zainteresowaniem wśród rolników cieszył się obszar d, w ramach którego złożono ponad 51 tys. wniosków (90% wszystkich).

Do końca 2018 r. łącznie ponad 21 tys. wniosków zostało odrzuconych lub wycofanych.

Podpisano 14 553 umowy na łączną kwotę 3 065,2 mln zł, w tym 12 530 umów związanych z racjonalizacją technologii produkcji. Spośród umów na operacje związane z racjonalizacją technologii produkcji, większość (86%) dotyczyła zwiększenia uczestnictwa w rynku.

Pozostałe umowy dotyczyły operacji związanych z rozwojem produkcji mleka krowiego (1 391), rozwojem produkcji bydła mięsnego (420) i wsparciem obszaru związanego z rozwojem produkcji pszenicy (212). Umowy zostały podpisane z 14 929 właścicielami gospodarstw rolnych.

Do końca okresu sprawozdawczego zrealizowano płatności w ramach 9 060 operacji na łączną kwotę 1 531 mln zł, w tym w 2018 r. na kwotę 1 073,4 mln zł.

Zakończono realizację 7 108 operacji. Największą część wśród nich stanowiły inwestycje związane z racjonalizacją technologii produkcji (89% operacji).

Głównym kierunkiem produkcji w gospodarstwach, które zrealizowały operacje w ramach *Modernizacji gospodarstw rolnych* były:

- uprawy polowe - 41% operacji,
- chów i hodowla krów mlecznych - 24%,
- produkcja mieszana - 15%.

Spośród wszystkich zakończonych operacji, 299 zostało zrealizowanych w ramach wspólnego wnioskowania.

Największą część wspieranych gospodarstw stanowią gospodarstwa o powierzchni 20-50 ha (47% operacji), 50-100 ha (20%) oraz 10-20 ha (19%).

Najczęściej wspierane są gospodarstwa o wielkości ekonomicznej w przedziale od 25 tys. do 50 tys. euro – 29%, a także od 50 tys. do 75 tys. euro – 20%.

Ponad 49% operacji dotyczyło gospodarstw zlokalizowanych na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW) typu nizinnego.

Prawie 20% (1 399) dotyczyło producentów rolnych, którzy we wnioskach o przyznanie pomocy zadeklarowali, że prowadzą działalność w zakresie rolnictwa ekologicznego.

Beneficjenci w ramach zakończonych operacji zakupili 27,3 tys. sztuk sprzętu ruchomego,

w tym m. in.:

- 5,9 tys. narzędzi i maszyn do uprawy gleby,
- 4 tys. maszyn do nawożenia,
- 2,4 tys. ciągników rolniczych,
- 2,2 tys. maszyn i urządzeń do siewu i sadzenia,
- 1,8 tys. przyczep transportowych,
- 1,6 tys. maszyn do zbioru (wyłączając kombajny zbożowe).

Ponadto beneficjenci wybudowali lub zmodernizowali m. in.:

- blisko 2 tys. budynków produkcyjnych (z czego 44% stanowią obory),
- 181 tys. m² placów manewrowych,
- 52 tys. m² powierzchni wybudowanych lub zmodernizowanych obiektów służących do przygotowania do sprzedaży produktów rolnych wytwarzanych w gospodarstwie,
- 47 tys. m³ zbiorników na gnojówkę i gnojowicę,
- 16 tys. m² płyt obornikowych.

Beneficjenci założyli 915,8 ha sadów lub plantacji krzewów owocowych gatunków owocujących efektywnie dłużej niż 5 lat.

- M04 - poddziałanie 4.3 *Wsparcie na inwestycje związane z rozwojem, modernizacją i dostosowywaniem rolnictwa i leśnictwa* (typ operacji *Scalanie gruntów*)

Limit środków: ogółem **284,7 mln** euro, w tym EFRROW **181,2 mln** euro

Środki zakontraktowane (EFRROW): **70%**

Środki wypłacone: **3%**

Nabory wniosków o przyznanie pomocy są przeprowadzane oddzielnie w poszczególnych województwach (z wyjątkiem 3 województw, w których operacje związane ze scaleniem gruntów nie będą realizowane). Pierwsze nabory wniosków zostały uruchomione w marcu 2016 r. Do 31 grudnia 2018 r. po trzy nabory przeprowadzono w sześciu województwach, a po dwa nabory w siedmiu województwach. Łącznie złożono 141 wniosków o przyznanie pomocy.

Podpisano 107 umów na kwotę 857,4 mln zł. Operacje zatwierdzone do realizacji obejmują 22 443 gospodarstwa rolne.

Szacuje się, że projektami scaleniowymi objętych zostanie 188,7 tys. działek

ewidencyjnych położonych na gruntach o powierzchni ponad 102 tys. ha. Średnia powierzchnia gospodarstwa podlegająca scaleniu wynosiła 4,55 ha. Największą powierzchnioowo część gruntów planowanych do scalania stanowią użytki rolne (80%).

Do końca okresu sprawozdawczego zrealizowano płatności z tytułu realizacji 19 operacji, na łączną kwotę 36,1 mln zł (wszystkie płatności zrealizowano w 2018 r.).

- M06 *Rozwój gospodarstw i działalności gospodarczej - poddziałanie 6.3 Pomoc na rozpoczęcie działalności gospodarczej na rzecz rozwoju małych gospodarstw*

Limit środków: ogółem **905,5 mln** euro, w tym EFRROW **576,2 mln** euro

Środki zakontraktowane (EFRROW): **15%**

Środki wypłacone: **10%**

W ramach *Pomocy na rozpoczęcie działalności gospodarczej na rzecz rozwoju małych gospodarstw* zostały przeprowadzone trzy nabory wniosków o przyznanie pomocy, w tym jeden nabór w 2018 r., w terminie 18.06. - 17.07.2018 r.

Łącznie złożono 18 919 wniosków na kwotę 1 135,1 mln zł, w tym w 2018 r. 7 959 wniosków na kwotę 477,5 mln zł. Spośród wszystkich złożonych wniosków 2 914 zostało odrzuconych lub wycofanych.

Do dnia 31 grudnia 2018 r. wydano 9 378 decyzji przyznających pomoc na kwotę 562,7 mln zł.

Dominującym kierunkiem produkcji w małych gospodarstwach, które planują ich restrukturyzację, były:

- uprawy polowe – 42%,
- produkcja mieszana (uprawy i hodowla) – 32%,
- uprawy trwałe – 12%.

Ponad 8% (790) decyzji dotyczyło rolników prowadzących produkcję ekologiczną.

Pod względem powierzchni małych gospodarstw, którym przyznano pomoc, dominującą grupę stanowiły gospodarstwa mieszczące się w przedziale od 5 ha do 10 ha (45%).

Zdecydowana większość pomocy została przyznana małym gospodarstwom o wielkości ekonomicznej (SO) od 5 tys. do 10 tys. euro (85% wszystkich wspartych podmiotów).

Do końca okresu sprawozdawczego zrealizowano płatności z tytułu realizacji 8 218 operacji na łączną kwotę 395,0 mln zł (w tym w 2018 r. płatności na łączną kwotę 392,4 mln zł) z czego zdecydowaną większość stanowią płatności pierwszej raty w wysokości 80% wsparcia.

W ramach poddziałania zrealizowano płatności końcowe na rzecz 47 beneficjentów na łączną kwotę 2,8 mln zł.

W ramach zakończonych operacji zakupiono 97 sztuk sprzętu ruchomego, przebudowano lub zmodernizowano 4 budynki produkcyjne, zakupiono 10 ha użytków rolnych oraz założono 17 ha sadów lub plantacji krzewów owocowych.

- M06 - poddziałanie 6.4 *Wsparcie inwestycji w tworzenie i rozwój działalności pozarolniczej*

Limit środków: ogółem **182,0 mln** euro, w tym EFRROW **115,8 mln** euro

Środki zakontraktowane (EFRROW): **71%**

Środki wypłacone: **27%**

W ramach *Wsparcia inwestycji w tworzenie i rozwój działalności pozarolniczej* został przeprowadzony jeden nabór wniosków w 2016 r. Złożono 1 896 wniosków na kwotę 789,6 mln zł, co znacząco przekroczyło pierwotnie dostępny limit środków. Limit dostępnych środków został zwiększony, tak aby wszystkie wnioski mogły zostać objęte wsparciem. Obsługa wniosków o przyznanie pomocy została zakończona. W procesie weryfikacji 587 wniosków o przyznanie pomocy (31% wszystkich) stanowiły wnioski rozpatrzone negatywnie oraz rezygnacje z ubiegania się o pomoc.

Na koniec okresu sprawozdawczego łącznie podpisano 1 303 umowy na kwotę 550,7 mln zł.

Do 31 grudnia 2018 r. zrealizowano płatności z tytułu realizacji 564 operacji, na łączną kwotę 213,3 mln zł (w tym w 2018 r. na kwotę 213,0 mln zł).

Zakończono realizację 456 operacji. Najczęściej wspieranym rodzajem działalności gospodarczej były usługi wspomagające produkcję roślinną. Główną grupę beneficjentów poddziałania stanowiły mikroprzedsiębiorstwa (402 operacje).

W ogólnej liczbie operacji zakończonych najwięcej zostało zrealizowanych przez przedsiębiorców prowadzących działalność jako osoby fizyczne (401).

Udzielona pomoc została przeznaczona m.in. na zakup 1,5 tys. sztuk sprzętu ruchomego, w tym:

- 247 kombajnów zbożowych,
- 226 maszyn, narzędzi i urządzeń do uprawy gleby,
- 206 maszyn, narzędzi i urządzeń do zbioru (wyluczając kombajny zbożowe),
- 155 maszyn, narzędzi i urządzeń do siewu i sadzenia,
- 153 maszyn, narzędzi i urządzeń do nawożenia,

- 137 ciągników rolniczych.

- M06 - poddziałanie 6.5 *Płatności na rzecz rolników kwalifikujących się do systemu dla małych gospodarstw, którzy trwale przekazali swoje gospodarstwo innemu rolnikowi*

Limit środków: ogółem **30,0 mln** euro, w tym EFRROW **19,1 mln** euro

Środki zakontraktowane (EFRROW): **8%**

Środki wypłacone: **7%**

W ramach poddziałania 6.5 zostały przeprowadzone trzy nabory wniosków o przyznanie pomocy, w tym jeden w 2018 r. w terminie 28.09. - 27.10.2018 r. Łącznie złożono 789 wniosków o przyznanie pomocy (w tym 84 wnioski w III naborze).

Spośród wszystkich złożonych wniosków o przyznanie pomocy 145 wniosków zostało odrzuconych lub wycofanych.

W ramach poddziałania wydano 539 decyzji przyznających pomoc na szacowaną kwotę 10,0 mln zł.

Do końca grudnia 2018 r. zrealizowano płatności końcowe związane z realizacją 487 operacji na kwotę 9,3 mln zł (w tym w 2018 r. płatności na łączną kwotę 2,1 mln zł).

W ramach poddziałania przekazano gospodarstwa o powierzchni 2 199 ha.

Dominującą grupę stanowiły gospodarstwa mieszczące się w przedziale od 3 ha do 6 ha (56%).

Rolnicy przekazujący małe gospodarstwa rolne mogą przeznaczyć je na powiększenie jednego gospodarstwa lub mogą przekazać gospodarstwo (w częściach) na powiększenie większej liczby gospodarstw. Zdecydowana większość operacji dotyczyła pierwszej z tych form (97%).

W wyniku przejęcia gruntów powiększone gospodarstwa osiągały najczęściej powierzchnię w przedziale 10-20 ha (45% gospodarstw przejmujących) oraz 20-50 ha (41%).

Wśród rolników przekazujących swoje gospodarstwa dominowały osoby powyżej 40 roku życia (85% wszystkich beneficjentów). Wśród osób przejmujących gospodarstwa największą grupę (64%) stanowiły osoby w przedziale wiekowym 25-40 lat.

Najczęściej występującą formą przekazania gospodarstwa była jego sprzedaż osobie przejmującej grunty (60%). Pozostałe gospodarstwa rolne zostały przekazane w formie darowizny (40%).

- M16 *Współpraca* - wybrane operacje

Limit środków na M16 w ramach celu 2A: ogółem **34,0 mln** euro, w tym EFRROW **21,6 mln** euro

Środki zakontraktowane (EFRROW): **18%**

Środki wypłacone: **0%**

Realizacja działania została opisana przy celu 1A.

Cel szczegółowy 2B. *Ułatwianie wejścia rolników posiadających odpowiednie umiejętności do sektora rolnictwa, a w szczególności wymiany pokoleń*

Limit środków: ogółem **718,0 mln** euro, w tym EFRROW **456,8 mln** euro

Środki zakontraktowane: **31%**

Środki wypłacone: **23%**

Wskaźnik celu: *Procent gospodarstw rolnych korzystających z planów rozwoju działalności gospodarczej / inwestycji dla młodych rolników otrzymujących wsparcie z programu rozwoju obszarów wiejskich*

Wskazana w PROW wartość docelowa wskaźnika wynosi 1,91%. Do końca 2018 r. wskaźnik został osiągnięty na poziomie 0,58%, co oznacza 30% zakładanego celu.

Podstawą do obliczenia stopnia realizacji ww. wskaźnika jest poddziałanie 6.1 *Pomoc w rozpoczęciu działalności gospodarczej na rzecz młodych rolników*, w ramach którego do końca 2018 r. zrealizowano płatności na rzecz 8 790 gospodarstw rolnych.

Działania / poddziałania realizujące cel 2B

- M06 - poddziałanie 6.1 *Pomoc w rozpoczęciu działalności gospodarczej na rzecz młodych rolników*

Limit środków: ogółem **718,0 mln** euro, w tym EFRROW **456,8 mln** euro

Środki zakontraktowane (EFRROW): **31%**

Środki wypłacone: **23%**

W ramach *Pomocy w rozpoczęciu działalności gospodarczej na rzecz młodych rolników* zostały przeprowadzone cztery nabory wniosków o przyznanie pomocy, w tym jeden nabór w 2018 r. w terminie 29.06. - 30.07.2018 r. Łącznie złożono 17 219 wniosków na kwotę

1 721,9 mln zł, w tym 5 413 wniosków w naborze przeprowadzonym w 2018 r. Spośród wszystkich złożonych wniosków, 1 985 zostało odrzuconych lub wycofanych.

Łącznie wydano 9 695 decyzji na kwotę 969,5 mln zł, w tym 468 decyzji na kwotę 46,8 mln zł w ramach naboru przeprowadzonego w 2018 r.

Dominującym kierunkiem produkcji w gospodarstwach, którym przyznano pomoc były:

- uprawy polowe – 37%,
- produkcja mieszana (uprawy i hodowla) – 24%,
- chów i hodowla krów mlecznych – 18%.

Około 7% (719) decyzji dotyczyło młodych rolników prowadzących lub planujących prowadzić produkcję ekologiczną.

Dominującą grupę obszarową stanowiły gospodarstwa mieszczące się w przedziale od 10 ha do 20 ha (51%).

Najczęściej wspierane były gospodarstwa o wielkości ekonomicznej (SO) od 15 tys. do 25 tys. euro oraz od 13 tys. do 15 tys. euro – odpowiednio 34% i 32% wszystkich wspartych podmiotów.

W przypadku 43% młodych rolników gospodarstwa zostały przejęte w całości lub utworzone z gospodarstw przejętych w całości.

Przed rozpoczęciem prowadzenia gospodarstwa młodzi rolnicy najczęściej byli:

- domownikami w gospodarstwie – 38%,
- osobami uczącymi się lub studentami – 25%.

Większa niż 25 lat różnica wieku pomiędzy przekazującym gospodarstwo a młodym rolnikiem dotyczyła 72% (7 011) przypadków.

Do końca okresu sprawozdawczego zrealizowano płatności na rzecz 8 790 młodych rolników na łączną kwotę 714 mln zł (w tym w 2018 r. płatności w kwocie 309,6 mln zł), z czego zdecydowaną większość stanowią płatności pierwszej raty w wysokości 80% wsparcia.

Zrealizowano płatności końcowe na rzecz 540 młodych rolników. Łączna kwota przyznanego im dofinansowania wyniosła 54 mln zł. W ramach zakończonych operacji zakupiono ponad 1 100 sztuk sprzętu ruchomego, w tym m. in.:

- 271 sztuk narzędzi i maszyn do uprawy gleby,
- 171 maszyn do nawożenia,
- 99 maszyn i urządzeń do siewu i sadzenia.

Ponadto beneficjenci wybudowali lub zmodernizowali 39 budynków produkcyjnych, zakupili 204 ha użytków rolnych i 54 sztuki zwierząt gospodarskich oraz założyli 63 ha sadów lub plantacji wieloletnich.

Zakończone przez beneficjentów operacje ukierunkowane były głównie na zwiększenie skali produkcji oraz poprawę sytuacji w zakresie warunków higieny i bezpieczeństwa pracy.

Łączna wielkość ekonomiczna gospodarstw młodych rolników, którzy otrzymali płatność końcową i zrealizowali zakładane w biznesplanie inwestycje, wzrosła w porównaniu do poziomu wyjściowego o 39%.

PRIORYTET 3. Wsparcie organizacji łańcucha żywnościowego, w tym przetwarzania i wprowadzania do obrotu produktów rolnych, dobrostanu zwierząt oraz zarządzania ryzykiem w rolnictwie (P3)

(w tym cele szczegółowe 3A i 3B)

Limit środków: ogółem **1 517,1 mln** euro, w tym EFRROW **965,4 mln** euro

Środki zakontraktowane, łącznie z zobowiązaniami z PROW 2007-2013: **31%**

Środki wypłacone: **12%**

Cel szczegółowy 3A. *Poprawa konkurencyjności producentów rolnych poprzez lepsze ich zintegrowanie z łańcuchem rolno-spożywczym poprzez systemy jakości, dodawanie wartości do produktów rolnych, promocję na rynkach lokalnych i krótkie cykle dostaw, grupy producentów oraz organizacje międzybranżowe*

Limit środków: ogółem **1 199,3 mln** euro, w tym EFRROW **763,1 mln** euro

Środki zakontraktowane, łącznie z zobowiązaniami z PROW 2007-2013: **38%**

Środki wypłacone: **15%**

Wskaźnik celu: *Procent gospodarstw rolnych otrzymujących wsparcie w ramach systemów jakości, rynków lokalnych i krótkich cykli dostaw oraz grup/organizacji producentów*

Wskazana w PROW wartość docelowa wskaźnika wynosi 4,12%. Do końca 2018 roku wskaźnik został osiągnięty na poziomie 1,31%, co oznacza 32% zakładanego celu.

Podstawą do obliczenia stopnia realizacji ww. wskaźnika są działania M03 i M09, w ramach których do końca 2018 r. wsparcie otrzymało 19 807 podmiotów.

Działania / poddziałania realizujące cel 3A

- M01 *Transfer wiedzy i działalność informacyjna* – wybrane operacje w ramach poddziałań 1.1 *Wsparcie dla działań w zakresie kształcenia zawodowego i nabywania umiejętności* i 1.2 *Wsparcie dla projektów demonstracyjnych i działań informacyjnych*

Limit środków dla M01 w ramach celu 3A: ogółem **8,7 mln** euro, w tym EFRROW **5,5 mln** euro

Środki zakontraktowane (EFRROW): **0%**

Realizacja działania została opisana przy celu 1A.

- M03 *Systemy jakości produktów rolnych i środków spożywczych* (całe)

Limit środków: ogółem **28,0 mln** euro, w tym EFRROW **17,8 mln** euro

Środki zakontraktowane do 2023 r. (EFRROW) - łącznie z zobowiązaniami z PROW 2007-2013: **60%**

Środki wypłacone: **31%**

Poddziałanie 3.1 Wsparcie dla nowych uczestników systemów jakości

W ramach poddziałania zostały przeprowadzone cztery nabory wniosków o przyznanie pomocy, w tym jeden w 2018 r. w terminie 27.11.-28.12.2018 r. Łącznie złożono 3 435 wniosków (w IV naborze do końca 2018 r. wpłynęły 52 wnioski). Czwarty nabór ogłoszony został tylko dla producentów, którzy przystąpili do unijnych systemów jakości.

Do końca 2018 r. wydano 2 567 decyzji o przyznaniu pomocy na kwotę 17,6 mln zł[2], które dotyczą wniosków złożonych w I, II i III naborze. Wśród producentów, którzy otrzymali pozytywną decyzję o przyznaniu pomocy, dominowali uczestnicy systemu integrowana produkcja roślin (około 68% wydanych decyzji).

Do zakończenia okresu sprawozdawczego wydano 2 826 decyzji o przyznaniu płatności na kwotę 3,0 mln zł i zrealizowano płatności dla 1 648 beneficjentów na kwotę 2,8 mln zł, w tym w 2018 r. płatności w kwocie 1,7 mln zł.

Największy odsetek wydanych decyzji o przyznaniu płatności dotyczył: wytwarzania produktów z grupy owoce świeże lub przetworzone (72%), produkcji zbóż świeżych lub przetworzonych (14%) oraz wytwarzania warzyw świeżych lub przetworzonych (6%).

Pomoc w ramach poddziałania 3.1 otrzymują także producenci rolni, którzy w ramach działania 132 PROW 2007-2013 otrzymali decyzje w sprawie przyznania pomocy - w

kolejnych pięciu latach mają możliwość otrzymania refundacji kosztów poniesionych z tytułu uczestnictwa w systemie jakości. Szacuje się, że łączna kwota środków zagospodarowanych wynikająca z wydanych decyzji w ramach działania 132 PROW 2007-2013 przewidziana do wypłat z budżetu PROW 2014-2020 do końca 2020 r. wyniesie 22,6 mln zł. Do końca 2018 r. wydano 15 784 decyzji o przyznaniu płatności na kwotę 19,4 mln zł.

Do końca 2018 r. zrealizowano płatności na rzecz 8 294 różnych beneficjentów na kwotę 18,8 mln zł, w tym w 2018 r. płatności w kwocie 3,1 mln zł.

Do końca okresu sprawozdawczego w ramach poddziałania 3.1, łącznie z zobowiązaniami z poprzedniego okresu programowania, zakończono realizację 18 124 operacji. Na podstawie informacji przekazanych przez beneficjentów działania, którzy otrzymali płatności końcowe szacuje się, że wartość produkcji wytwarzanej w ramach systemów jakości żywności wyniosła 1 708,2 mln zł, z czego 68% stanowiła integrowana produkcja roślin.

Poddziałanie 3.2 Wsparcie działań informacyjnych i promocyjnych realizowanych przez grupy producentów na rynku wewnętrznym

W ramach poddziałania przeprowadzono jeden nabór wniosków w 2016 r. Łącznie złożono 84 wnioski na kwotę 109,0 mln zł. Obsługa wniosków została zakończona. Podpisano 24 umowy na kwotę 31,9 mln zł.

Największa część operacji dotyczyła wsparcia beneficjentów wytwarzających produkty w ramach systemu *Jakość Tradycja*.

Do końca okresu sprawozdawczego zrealizowano płatności z tytułu dofinansowania 19 operacji na łączną kwotę 15,2 mln zł, w tym w 2018 r. płatności w kwocie 15,0 mln zł.

Do końca 2018 r. zakończono realizację 6 operacji.

- M04 *Inwestycje w środki trwałe - poddziałanie 4.2 Wsparcie inwestycji w przetwarzanie produktów rolnych, obrót nimi lub ich rozwój*

Limit środków: ogółem **693,1 mln** euro, w tym EFRROW **441,0 mln** euro

Środki zakontraktowane (EFRROW): **39%**

Środki wypłacone: **14%**

W ramach poddziałania zostało przeprowadzonych pięć naborów wniosków o przyznanie pomocy, w tym w 2018 r. przeprowadzono nabór w terminie 30.03. - 29.04.2018 r. Łącznie złożono 3 117 wniosków na kwotę 7 333,2 mln zł (V nabór - 1 014 wniosków). Pierwszy, trzeci i piąty nabór wniosków o przyznanie pomocy skierowane były wyłącznie do przedsiębiorców prowadzących działalność polegającą na przetwarzaniu lub wprowadzaniu do obrotu produktów rolnych, a drugi i czwarty - do rolników

podejmujących wykonywanie działalności gospodarczej w zakresie przetwarzania produktów rolnych - tzw. nabór tematyczny.

Spośród wszystkich wniosków 1 397 zostało odrzuconych lub wycofanych.

Według stanu na dzień 31.12.2018 r. podpisano z 683 przedsiębiorcami 732 umowy na kwotę 1 150,5 mln zł, w tym 42 umowy na kwotę 9,4 mln zł dla wniosków złożonych w naborach tematycznych.

Do końca okresu sprawozdawczego zrealizowano płatności z tytułu dofinansowania 324 operacji na łączną kwotę 411,2 mln zł, w tym w 2018 r. płatności na łączną kwotę 278,3 mln zł. Zakończono realizację 235 operacji.

Beneficjenci w ramach zakończonych operacji zrealizowali inwestycje o łącznej wartości 851,3 mln zł. Najwięcej operacji zostało zrealizowanych przez przedsiębiorców prowadzących działalność w zakresie:

- przetwarzania i konserwowania owoców i warzyw – 57 operacji,
- produkcji wyrobów z mięsa (włączając wyroby z mięsa drobiowego) – 41 operacji,
- sprzedaży hurtowej zboża, nieprzetworzonego tytoniu, nasion i pasz – 29 operacji,
- przetwórstwa mleka i wyrobu serów – 28 operacji.

W ramach zakończonych operacji zrealizowano m. in.:

- 219 inwestycji polegających na zakupie lub leasingu zakończonego przeniesieniem prawa własności maszyn lub urządzeń, w tym najwięcej do przetwarzania produktów rolnych,
- 73 inwestycje związane z rozbudową, przebudową lub remontem budynków i budowli stanowiących infrastrukturę zakładu przedsiębiorstwa, w tym najwięcej na potrzeby produkcji,
- 61 inwestycji związanych z budową budynków i budowli stanowiących infrastrukturę zakładów przedsiębiorstwa, w tym najwięcej na potrzeby magazynowania,
- 41 inwestycji dotyczących zakupu lub leasingu zakończonego przeniesieniem prawa własności aparatury pomiarowej, kontrolnej oraz sprzętu do sterowania procesem produkcji lub magazynowania.

- *M07 Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich - poddziałanie 7.4 - typ operacji Inwestycje w targowiska lub obiekty budowlane przeznaczone na cele promocji lokalnych produktów*

Limit środków: ogółem **63,2 mln** euro, w tym EFRROW **40,2 mln** euro

Środki zakontraktowane (EFRROW): **89%**

Środki wypłacone (EFRROW): **4%**

Pierwsze nabory wniosków zostały uruchomione na początku 2017 r. Do 31 grudnia 2018 r. trzy nabory przeprowadzono w województwie kujawsko-pomorskim, a po dwa nabory przeprowadzono w województwie mazowieckim, pomorskim, śląskim i świętokrzyskim. W pozostałych województwach przeprowadzono po jednym naborze wniosków.

Łącznie złożono 240 wniosków o przyznanie pomocy na kwotę 191,1 mln zł (środki EFRROW).

Podpisano 192 umowy na kwotę 154,3 mln zł (kwota łączna środków kwalifikowalnych, wraz z środkami własnymi, wyniosła 242,4 mln zł).

Odrzucono lub wycofano 36 wniosków. Do końca okresu sprawozdawczego zrealizowano płatności z tytułu dofinansowania 10 operacji na łączną kwotę 7,5 mln zł ze środków EFRROW. Łączna kwota poniesionych wydatków publicznych, wraz z środkami własnymi beneficjentów, wyniosła 11,8 mln zł. Wszystkie płatności zostały zrealizowane w 2018 r.

Do końca 2018 r. zakończono realizację 9 operacji. Zakończone operacje dotyczyły budowy 5 targowisk oraz przebudowy 4 targowisk.

- *M09 Tworzenie grup producentów i organizacji producentów (całe)*

Limit środków dla działania: ogółem **372,3 mln euro**, w tym EFRROW **236,9 mln euro**

Środki zakontraktowane (EFRROW), łącznie z zobowiązaniami z PROW 2007-2013: **32%**

Zrealizowane płatności: **18%**

W ramach działania zostały przeprowadzone cztery nabory wniosków o przyznanie pomocy, w tym dwa w 2018 r., w terminie 30.07.-14.09.2018 r. oraz 15.11.-21.12.2018 r. Łącznie złożono 299 wniosków o przyznanie pomocy (III nabór - 69 wniosków, IV nabór - 33 wnioski).

Do końca okresu sprawozdawczego wydano 183 decyzje przyznające pomoc na kwotę 239,3 mln zł[3], które dotyczyły wniosków złożonych w I i II naborze. Wydane decyzje dotyczyły grup producentów rolnych obejmujących łącznie 1 451 członków.

Wydano 120 decyzji o przyznaniu płatności na kwotę 41,8 mln zł i zrealizowano płatności (łącznie z płatnościami zaliczkowymi) dla 151 beneficjentów na kwotę 41,6 mln zł (w tym w 2018 r. w kwocie 36,7 mln zł).

Do 31 grudnia 2018 r. zrealizowano płatności końcowe związane z dofinansowaniem 114 operacji na łączną kwotę 39,7 mln zł.

Płatności te zostały przekazane dla 111 grup producentów rolnych. Grupy te obejmują

łącznie 865 członków.

Pomoc w ramach poddziałania M09 otrzymują także grupy producentów, które w ramach działania 142 PROW 2007-2013 otrzymały decyzje w sprawie przyznania pomocy. Szacuje się, że łączna kwota środków zagospodarowanych wynikająca z wydanych decyzji w ramach działania 142 PROW 2007-2013 przewidziana do wypłat z budżetu PROW 2014-2020 wyniesie 271,3 mln zł. Do końca 2018 r. wydano 1 631 decyzji o przyznaniu płatności na kwotę 248,1 mln zł.

Do końca 2018 r. w ramach zobowiązań z PROW 2007-2013 zrealizowano płatności dla 755 grup producentów rolnych na kwotę 245,2 mln zł. Grupy te obejmują łącznie 9 tysięcy członków.

- M16 *Współpraca* – wybrane operacje

Limit środków na M16 w ramach celu 3A – ogółem **34,0 mln** euro, w tym EFRROW **21,6 mln** euro

Środki zakontraktowane (EFRROW): **1,7%**

Środki wypłacone: **0%**

Realizacja działania została opisana przy celu szczegółowym 1A.

Cel szczegółowy 3B. *Wspieranie zapobiegania ryzyku i zarządzania ryzykiem w gospodarstwach:*

Limit środków: ogółem **317,9 mln** euro, w tym EFRROW **202,3 mln** euro

Środki zakontraktowane: **4%**

Środki wypłacone: **1%**

Wskaźnik celu: *Procent gospodarstw rolnych uczestniczących w systemach zarządzania ryzykiem*

Wskazana w PROW wartość docelowa wskaźnika wynosi 0,01%. Do końca 2018 roku wskaźnik został osiągnięty na poziomie 0,0033%. Zakładany cel został zrealizowany w 28%.

Podstawą do obliczenia stopnia realizacji ww. wskaźnika jest poddziałanie 5.1 *Wsparcie inwestycji w środki zapobiegawcze, których celem jest ograniczanie skutków prawdopodobnych klęsk żywiołowych, niekorzystnych zjawisk klimatycznych i katastrof*, w ramach których do końca 2018 r. zrealizowano płatności na rzecz 50 gospodarstw rolnych.

Działania realizujące cel 3B

- M01 *Transfer wiedzy i działalność informacyjna* – wybrane operacje w ramach poddziałania 1.1 *Wsparcie dla działań w zakresie kształcenia zawodowego i nabywania umiejętności*

Limit środków dla M01 w ramach celu 3B: ogółem **2,9 mln** euro, w tym EFRROW **1,8 mln** euro

Środki zakontraktowane (EFRROW): **0%**

Realizacja działania została opisana przy celu 1A.

- M05 *Przywracanie potencjału produkcji rolnej zniszczonego w wyniku klęsk żywiołowych i katastrof oraz wprowadzanie odpowiednich środków zapobiegawczych* (całe)

Limit środków dla działania: ogółem **315,0 mln** euro, w tym EFRROW **200,4 mln** euro

Środki zakontraktowane (EFRROW): **4%**

Środki wypłacone: **1%**

Poddziałanie 5.1 *Wsparcie inwestycji w środki zapobiegawcze, których celem jest ograniczanie skutków prawdopodobnych klęsk żywiołowych, niekorzystnych zjawisk klimatycznych i katastrof*

W ramach poddziałania zostały przeprowadzone trzy nabory wniosków o przyznanie pomocy, w tym w 2018 r. dwa - w terminie 2-31.01.2018 r. oraz 5.11. - 4.12.2018 r. Łącznie złożono 2 857 wniosków o przyznanie pomocy na kwotę 227,2 mln zł (II nabór – 116 wniosków, III nabór – 2 435 wniosków), w tym 2 673 wnioski o przyznanie pomocy na operacje zapobiegające rozprzestrzenianiu się ASF.

Negatywnie oceniono lub wycofano łącznie w przypadku 149 wniosków.

Według stanu na dzień 31.12.2018 r. podpisano 267 umów na kwotę 34,7 mln zł, w tym:

- 203 umowy dotyczące zapobieganiu rozprzestrzeniania się ASF,
- 64 umowy dotyczące zaopatrzenia w sprzęt do utrzymywania urządzeń wodnych służących zabezpieczeniu gospodarstw przed szkodami spowodowanymi przez powódź lub deszcz nawalny.

Do końca okresu sprawozdawczego zrealizowano płatności z tytułu dofinansowania 63 operacji na łączną kwotę 5,4 mln zł (wszystkie płatności zostały zrealizowane w 2018 r.). Jednocześnie do końca 2018 r. zakończono realizację 60 operacji, w tym 50 w zakresie zapobiegania rozprzestrzeniania się ASF.

Efektem realizacji ww. operacji były m.in.:

- zabezpieczenie chlewni ogrodzeniem o łącznej długości 18,4 tys. metrów bieżących,
- utworzenie lub zmodernizowanie 10 zadaszonych niecek do dezynfekcji.

Poddziałanie 5.2 Wsparcie inwestycji w odtwarzanie gruntów rolnych i przywracanie potencjału produkcji rolnej zniszczonego w wyniku klęsk żywiołowych, niekorzystnych zjawisk klimatycznych i katastrof

W ramach poddziałania zostało przeprowadzonych pięć naborów wniosków o przyznanie pomocy (w latach 2016-17). Złożono 1 074 wnioski na kwotę 64,6 mln zł.

Do 31 grudnia 2018 r. zakończono weryfikację wszystkich złożonych wniosków o przyznanie pomocy. Spośród wszystkich wniosków, 651 (61%) odrzucono lub wycofano.

Łącznie podpisano 408 umów na kwotę 16,5 mln zł. Największa część podpisanych umów dotyczyła odtworzenia zniszczeń powstałych w wyniku suszy (43%).

Do końca okresu sprawozdawczego zrealizowano płatności z tytułu dofinansowania 216 operacji na łączną kwotę 7,6 mln zł (wszystkie płatności zostały zrealizowane w 2018 r.). Zakończono realizację 197 operacji.

Największą część wspartych gospodarstw stanowiły jednostki o powierzchni 10-20 ha (43% operacji) oraz 5-10 ha (37%).

Beneficjenci w ramach zakończonych operacji m.in.:

- odtworzyli 324 tunele foliowe,
- zakupili 6 sztuk sprzętu ruchomego,
- odtworzyli 178 ha sadów i plantacji krzewów owocowych.

PRIORYTET 4. Odtwarzanie, ochrona i wzbogacanie ekosystemów związanych z rolnictwem i leśnictwem (P4)

(w tym cele szczegółowe 4A, 4B i 4C)

Limit środków: ogółem **4 190,8 mln** euro, w tym EFRROW **2 702,7 mln** euro

Środki zakontraktowane, łącznie z zobowiązaniami z poprzednich okresów programowania: **60%**

Środki wypłacone, łącznie z zobowiązaniami z poprzednich okresów programowania: **46%**

Wskaźnik celu: Grunty rolne objęte umowami o zarządzanie przyczyniającymi się do poprawy

różnorodności biologicznej (ha) (cel szczegółowy 4A) + poprawy gospodarki wodnej (ha) (cel szczegółowy 4B) + poprawy gospodarowania glebą i/zapobieganiu erozji gleby (ha) (cel szczegółowy 4C) - realizowany jest przez wsparcie w ramach działań M10 i M11.

Cel został do końca roku sprawozdawczego zrealizowany na poziomie 114%. Założono, że wsparciem zostanie objęta powierzchnia 1,509 mln ha. Do końca 2018 roku wsparciem objęto 1,717 mln ha.

Cel szczegółowy 4A. Odtwarzanie, ochrona i wzbogacanie różnorodności biologicznej, w tym na obszarach Natura 2000 i obszarach z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami, oraz rolnictwa o wysokiej wartości przyrodniczej, a także stanu europejskich krajobrazów

Wskaźnik celu: Procent gruntów rolnych w ramach umów o zarządzanie wspierających różnorodność biologiczną lub krajobrazy

Wskazana w PROW wartość docelowa wskaźnika wynosi 7,99% (co odpowiada powierzchni 1,154 mln ha). Do końca 2018 r. wskaźnik został osiągnięty na poziomie 9,42% (wsparciem objęto powierzchnię 1,361 mln ha gruntów rolnych), co oznacza 118% zakładanego celu.

Działania realizujące cel 4A

- M01 *Transfer wiedzy i działalność informacyjna* – wybrane operacje w ramach poddziałań 1.1 i 1.2

Limit środków dla M01 w ramach Priorytetu 4: ogółem **11,6 mln** euro, w tym EFRROW **7,4 mln** euro

Środki zakontraktowane (EFRROW): **10%**

Środki wypłacone: **0%**

Realizacja działania została opisana przy celu 1A.

- M04 *Inwestycje w środki trwałe* - poddziałanie 4.1 - typ operacji *Inwestycje w gospodarstwach położonych na obszarach Natura 2000*

Limit środków - środki EFRROW i ogółem - **65,2 mln** euro.

Środki zakontraktowane: **81%**

Środki wypłacone: **15%**

W ramach typu operacji został przeprowadzony jeden nabór wniosków o przyznanie

pomocy w 2017 r. Łącznie złożono 2 194 wnioski na kwotę 360,7 mln zł. W procesie weryfikacji odrzucono lub wycofano 700 wniosków.

Łącznie podpisano 1 481 umów na kwotę 225,8 mln zł. Do końca okresu sprawozdawczego zrealizowano płatności z tytułu dofinansowania 379 operacji na łączną kwotę 42,4 mln zł (wszystkie płatności zostały zrealizowane w 2018 r.)

Zakończono realizację 279 operacji. Prawie 77% z nich (214) dotyczyło gospodarstw zlokalizowanych na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW) typu nizinnego.

Głównym kierunkiem produkcji w gospodarstwach były:

- chów i hodowla krów mlecznych – 56%,
- chów i hodowla zwierząt trawożernych – 20%,
- produkcja mieszana – 13%.

Największą część wspieranych gospodarstw stanowią jednostki o powierzchni 20-50 ha (52% operacji), 50-100 ha (25%) oraz 10-20 ha (14%).

Pod względem liczby zwierząt utrzymywanych w gospodarstwie, największą część beneficjentów stanowią gospodarstwa utrzymujące:

- od 20 do 40 DJP (24% beneficjentów),
- od 40 do 60 DJP (22%).

Beneficjenci w ramach zakończonych operacji zakupili 981 sztuk sprzętu ruchomego, w tym m. in.:

- 391 maszyn i urządzeń do koszenia trawy lub przetrząsania lub zgrabiania skoszonej biomasy,
- 234 urządzeń do zbioru skoszonej biomasy,
- 109 maszyn do nawożenia,
- 71 przyczep do transportu sianokiszonek,
- 68 maszyn i urządzeń do siewu i pielęgnacji łąk.

- M08 *Inwestycje w rozwój obszarów leśnych i poprawę żywotności lasów – poddziałanie 8.5 Inwestycje zwiększające odporność ekosystemów leśnych i ich wartość dla środowiska*

Limit środków: ogółem **30 mln** euro, w tym EFRROW **19,1 mln** euro

Środki zakontraktowane: **0%**

Poddziałanie zostanie uruchomione w 2019 roku.

- M10 *Działanie rolno-środowiskowo-klimatyczne* (całe)

Limit środków: ogółem **1 366,7 mln** euro, w tym EFRROW **869,6 mln** euro

Środki zakontraktowane do końca 2018 r. (przewidziane do wypłaty do końca 2023 r.), łącznie z zobowiązaniami z poprzednich okresów programowania (EFRROW): **71%**

Środki wypłacone, łącznie z zobowiązaniami z poprzednich okresów programowania (EFRROW): **44%**

W ramach działania zakończono cztery kampanie naboru wniosków, w ramach których na dzień 31 grudnia 2018 r. złożono:

- kampania 2015 – 14 015 wniosków nowych oraz 58 649 wniosków kontynuacyjnych w ramach PROW 2007-2013 (część kampanii 2015 sfinansowana z budżetu PROW 2014-2020),
- kampania 2016 – 12 239 wniosków nowych, 13 068 wniosków kontynuacyjnych w ramach PROW 2014-2020 oraz 52 470 wniosków kontynuacyjnych w ramach PROW 2007-2013,
- kampania 2017 – 16 534 wniosków nowych, 24 201 wniosków kontynuacyjnych w ramach PROW 2014-2020 oraz 30 051 wniosków kontynuacyjnych w ramach PROW 2007-2013,
- kampania 2018 – 19 022 wniosków nowych, 39 344 wniosków kontynuacyjnych w ramach PROW 2014-2020 oraz 8 419 wniosków kontynuacyjnych w ramach PROW 2007-2013.

Do 31 grudnia 2018 r. łącznie wydano 242 995 decyzji przyznających płatność na kwotę 2 681,9 mln zł, w tym:

- 102 376 decyzji na kwotę 1 182,7 mln zł w ramach zobowiązań podjętych w PROW 2014-2020;
- 140 619 decyzji na kwotę 1 499,2 mln zł w ramach zobowiązań kontynuacyjnych podjętych w ramach PROW 2007-2013.

Do końca okresu sprawozdawczego łączna kwota zrealizowanych płatności (bez uwzględnienia kwot podlegających windykacji, kwot dobrowolnych zwrotów oraz kwot wypłaconych w wyniku rozstrzygnięć odwołań z lat poprzednich, które są realizowane z budżetu PROW 2014-2020) wyniosła 2 598,7 mln zł (w tym w 2018 r. wypłacono kwotę 847,7 mln zł) i została przekazana 88 759 beneficjentom, w tym:

- 1 088,3 mln zł dla 44 443 beneficjentów, którzy podjęli zobowiązania w PROW 2014-2020;
- 1 510,4 mln zł dla 57 462 beneficjentów, którzy podjęli zobowiązania w poprzednim okresie programowania.

Łącznie na podstawie wydanych decyzji przyznających płatność wsparciem objęta została:

- powierzchnia 1 827 420 ha użytków rolnych (możliwe sumowanie powierzchni objętej jednoczesnym wsparciem w ramach niewykluczających się pakietów w ramach PROW

2007-2013), podczas gdy wielkość fizycznego obszaru objętego wsparciem wyniosła 1 462 457 ha,

- średnia liczba zwierząt w gospodarstwach – 88 999 sztuk fizycznych.

Do dnia 31 grudnia 2018 r. w ramach:

- pakietu 1 *Rolnictwo zrównoważone* PROW 2014-2020 i PROW 2007-2013 - zrealizowano płatności na kwotę 658,7 mln zł dla 24 542 gospodarstw, wsparciem objęto powierzchnię 850 899 ha,
- pakietu 2 *Ochrona gleb i wód* PROW 2014-2020 i pakiet 8 *Ochrona gleb i wód* PROW 2007-2013 - zrealizowano płatności na kwotę 264,9 mln zł dla 26 537 gospodarstw, wsparciem objęto powierzchnię 297 056 ha,
- pakietu 3 *Zachowanie sadów tradycyjnych odmian drzew owocowych* PROW 2014-2020 - zrealizowano płatności na kwotę 1,97 mln zł dla 617 gospodarstw, wsparciem objęto powierzchnię 462 ha,
- pakietu 4 *Cenne siedliska i zagrożone gatunki ptaków na obszarach Natura 2000* PROW 2014-2020 i pakietu 5 *Ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych na obszarach Natura 2000* PROW 2007-2013 - zrealizowano płatności na kwotę 800,8 mln zł dla 27 249 gospodarstw, wsparciem objęto powierzchnię 312 457 ha,
- pakietu 5 *Cenne siedliska poza obszarami Natura 2000* I PROW 2014-2020 i pakietu pakietu 4 *Ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych poza obszarami Natura 2000* PROW 2007-2013 - zrealizowano płatności na kwotę 619,1 mln zł dla 24 383 gospodarstw, wsparciem objęto powierzchnię 271 347 ha,
- pakietu 6 *Zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych roślin w rolnictwie* PROW 2014-2020 i PROW 2007-2013 - zrealizowano płatności na kwotę 66,3 mln zł dla 5 293 gospodarstw, wsparciem objęto powierzchnię 49 686 ha,
- pakietu 7 *Zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych zwierząt w rolnictwie* PROW 2014-2020 i PROW 2007-2013 - zrealizowano płatności na kwotę 137,2 mln zł dla 3 434 gospodarstw, wsparciem objęto średnio 88 999 zwierząt w gospodarstwach (sztuk fizycznych),
- pakietu 3 *Ekstensywne trwale użytki zielone* PROW 2007-2013 - zrealizowano płatności na kwotę 49,6 mln zł dla 8 550 gospodarstw, wsparciem objęto powierzchnię 45 462 ha,
- pakietu 9 *Strefy buforowe* PROW 2007-2013 - zrealizowano płatności na kwotę 150,3 tys. zł dla 21 gospodarstw, wsparciem objęto powierzchnię 13 ha.

W ramach działania, 70 168 (78%) beneficjentów realizuje jeden pakiet, 17 148 (19%) beneficjentów realizuje dwa pakiety, 2 083 (2%) beneficjentów realizuje trzy pakiety. Pozostali beneficjenci 213 (1%) realizują od 4 do 6 pakietów.

W działaniu rolno-środowiskowo-klimatycznym wdrażanym w ramach PROW 2014-2020 uczestniczy 14 739 nowych producentów rolnych, którzy wcześniej nie ubiegali się o wsparcie w programie rolnośrodowiskowym PROW 2007-2013.

- M13 *Płatności dla obszarów z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami* - całe (tylko w odniesieniu do zrealizowanych płatności)

Limit środków dla działania: ogółem **1 983,3 mln euro**, w tym EFRROW **1 262,0 mln euro**

Środki zakontraktowane (EFRROW): **56%**

Środki wypłacone: **55%**

W ramach działania M13, obejmującego wsparcie z tytułu gospodarowania na obszarach górskich (obszar ONW typu górskiego), obszarach innych niż obszary górskie charakteryzujących się znaczącymi ograniczeniami naturalnymi (obszary ONW typu nizinnego strefy I i II) oraz innych obszarach charakteryzujących się szczególnymi ograniczeniami (obszary ONW typu ze specyficznymi utrudnieniami), zostały zakończone cztery kampanie naboru wniosków, w ramach których na dzień 31 grudnia 2018 r. złożono:

- kampania 2015 – 748 403 wnioski,
- kampania 2016 – 751 765 wniosków,
- kampania 2017 – 751 033 wnioski,
- kampania 2018 – 749 270 wniosków.

Do końca grudnia 2018 r. w ramach przeprowadzonych kampanii wydano:

- kampania 2015 – 740 020 decyzji o przyznaniu płatności ONW na kwotę 1 310,7 mln zł,
- kampania 2016 – 745 020 decyzji o przyznaniu płatności ONW na kwotę 1 315,3 mln zł,
- kampania 2017 – 745 168 decyzji o przyznaniu płatności ONW na kwotę 1 317,7 mln zł,
- kampania 2018 – 540 738 decyzji o przyznaniu płatności ONW na kwotę 809,1 mln zł.

Dodatkowo w ciężar budżetu działania przeszło 811 wniosków złożonych w kampanii 2014 (w ramach PROW 2007-2013), przewidzianych do sfinansowania z budżetu PROW 2014-2020, dla których wydano 806 decyzji o przyznaniu płatności ONW na kwotę 3,98 mln zł.

Do końca okresu sprawozdawczego łączna kwota zrealizowanych płatności w ramach działania M13 z PROW 2014-2020 oraz z tytułu zobowiązań z PROW 2007-2013 wyniosła 4 674,7 mln zł (w tym w 2018 r. wypłacono łącznie 1 528,8 mln zł). Kwota ta została przekazana dla 824 106 beneficjentów.

Wsparciem w ramach działania na podstawie wydanych decyzji objętych zostało 6 938 403 ha fizycznych użytków rolnych. Pomoc finansowa została skierowana głównie (90%) do gospodarstw położonych na ONW typu nizinnego, 6% wypłaconych kwot trafiło do gospodarstw zakwalifikowanych do obszarów ze specyficznymi utrudnieniami, a pozostałe 4% przekazano gospodarstwom znajdującym się na gruntach wyznaczonych jako ONW typu górskiego.

W ramach udzielonej pomocy w działaniu prawie 13% łącznej kwoty zrealizowanych płatności zostało przekazane do powierzchni użytków rolnych położonych na obszarach Natura 2000, a prawie 6% zrealizowanych płatności dotyczyło wsparcia powierzchni użytków rolnych w gospodarstwach ekologicznych.

Cel szczegółowy 4B. *Poprawa gospodarki wodnej, w tym nawożenia i stosowania pestycydów*

Wskaźnik celu: *Procent gruntów rolnych w ramach umów o zarządzanie dotyczących poprawy gospodarki wodnej*

Wskazana w PROW wartość docelowa wskaźnika wynosi 7,85% (co odpowiada powierzchni 1,135 mln ha). Do końca 2018 r. wskaźnik został osiągnięty na poziomie 9,25% (wsparcie objęło powierzchnię 1,336 mln ha gruntów rolnych), co oznacza 118% zakładanego celu.

Działania realizujące cel 4B

- M01 *Transfer wiedzy i działalność informacyjna* – wybrane operacje w ramach poddziałań 1.1 i 1.2

Limit oraz wykorzystanie środków na działanie M01 w ramach Priorytetu 4 zostały podane przy celu 4A, a realizacja działania została opisana przy celu 1A.

- M04 *Inwestycje w środki trwałe* - poddziałanie 4.1 typ operacji *Inwestycje mające na celu ochronę wód przed zanieczyszczeniem azotanami pochodzącymi ze źródeł rolniczych / Inwestycje w gospodarstwach położonych na obszarach OSN*

Limit środków - środki EFRROW i ogółem – **34,1 mln euro**

Środki zakontraktowane: **2%**

Środki wypłacone: **2%**

W ramach pierwszego naboru wniosków przeprowadzonego w 2016 r. o pomoc mogły się ubiegać gospodarstwa położone na obszarach, które w 2012 r. po raz pierwszy zostały wyznaczone jako obszary szczególnie narażone na zanieczyszczenia azotem ze źródeł rolniczych i dla których zostały wprowadzone programy działań mające na celu ograniczenie odpływu azotu ze źródeł rolniczych. Ze względu na wygaśnięcie programów działań na lata 2012-16 oraz nowe regulacje zawarte w ustawie *Prawo wodne* został opracowany i wdrożony, obowiązujący na terenie całego kraju, jeden program działań mających na celu zmniejszenie zanieczyszczenia wód azotanami pochodzącymi ze źródeł rolniczych oraz zapobieganie dalszemu zanieczyszczeniu. W oparciu znowelizowane w 2018 r. przepisy rozporządzenia dla tego instrumentu wsparcia, w dniu 28 grudnia 2018 r. ARiMR uruchomiła nabór wniosków, który zakończył się po zakończeniu okresu sprawozdawczego (do dnia 31 grudnia nie został złożony żaden wniosek).

W ramach pierwszego naboru wniosków złożono 280 wniosków na kwotę 11,3 mln zł. Podpisano 87 umów na kwotę 3,4 mln zł, a 168 wniosków zostało odrzuconych lub wycofanych.

Do końca okresu sprawozdawczego zrealizowano płatności końcowe tytułem

dofinansowania 83 operacji na łączną kwotę 3,2 mln zł, w tym w 2018 r. płatności końcowe w kwocie 1,1 mln zł.

Najwięcej operacji zrealizowano w gospodarstwach, w których głównym kierunkiem produkcji był chów i hodowla krów mlecznych – 42% operacji, produkcja mieszana – 27% oraz chów i hodowla trzody chlewnej - 22%.

Największą część wspieranych gospodarstw stanowiły te, w których powierzchnia użytków rolnych położonych na OSN wynosiła 20-50 ha (55% operacji).

Pod względem wielkości ekonomicznej (SO) dominowały gospodarstwa w przedziale od 25 tys. do 50 tys. euro – 27% operacji oraz od 50 tys. do 75 tys. euro – 24%.

Beneficjenci w ramach zakończonych operacji wybudowali, przebudowali lub zakupili m. in.:

- zbiorniki na gnojówkę i gnojownicę o objętości 5,1 tys. m³,
- płyty obornikowe o powierzchni 4,9 tys. m²,
- zbiorniki do przechowywania pasz soczystych o objętości 2,7 tys. m³,
- płyty do przechowywania pasz soczystych o powierzchni 90 m².

Ponadto zakupiono 49 maszyn do nawożenia.

- M10 *Działanie rolno-środowiskowo-klimatyczne* - wybrane pakiety.

Realizacja działania została opisana przy celu szczegółowym 4A.

Cel szczegółowy 4C. Zapobieganie erozji gleby i poprawa gospodarowania glebą

Wskaźnik celu: Procent gruntów rolnych w ramach umów o zarządzanie dotyczących poprawy gospodarowania glebą i/lub zapobiegania erozji gleby

Wskazana w PROW wartość docelowa wskaźnika wynosi 10,44% (co odpowiada powierzchni 1,508 mln ha). Do końca 2018 r. wskaźnik został osiągnięty na poziomie 11,71% (wsparciem objęto powierzchnię 1,692 mln ha gruntów rolnych), co oznacza 112% zakładanego celu.

Działania realizujące cel 4C

- M01 *Transfer wiedzy i działalność informacyjna* – wybrane operacje w ramach poddziałań 1.1 i 1.2

Limit oraz wykorzystanie środków na działanie M01 w ramach Priorytetu 4 zostały podane przy celu 4A, a realizacja działania została opisana przy celu 1A.

- M08 *Inwestycje w rozwój obszarów leśnych i poprawę żywotności lasów – poddziałanie 8.5 Inwestycje zwiększające odporność ekosystemów leśnych i ich wartość dla środowiska*

Limit oraz wykorzystanie środków zostały podane przy celu 4A.

- M10 *Działanie rolno-środowiskowo-klimatyczne - wybrane pakiety*

Realizacja działania została opisana przy celu szczegółowym 4A.

- M11 *Rolnictwo ekologiczne (całe)*

Limit środków: ogółem **699,9 mln** euro, w tym EFRROW **445,4 mln** euro

Środki zakontraktowane do końca 2018 r. (przewidziane do wypłaty do końca 2023 r.), łącznie z zobowiązaniami z poprzednich okresów programowania (EFRROW): **58%**

Środki wypłacone, łącznie z zobowiązaniami z poprzednich okresów programowania: **32%**

W ramach działania zakończono cztery kampanie naboru wniosków, w ramach których na dzień 31 grudnia 2018 r. złożono:

- kampania 2015 – 4 367 wniosków nowych oraz 17 721 wniosków kontynuacyjnych w ramach PROW 2007-2013,
- kampania 2016 – 3 587 wniosków nowych, 3 979 wniosków kontynuacyjnych w ramach PROW 2014-2020 oraz 12 993 wniosków kontynuacyjnych w ramach PROW 2007-2013,
- kampania 2017 – 4 139 wniosków nowych, 7 051 wniosków kontynuacyjnych w ramach PROW 2014-2020 oraz 7 339 wniosków kontynuacyjnych w ramach PROW 2007-2013,
- kampania 2018 – 3 723 wniosków nowych, 10 673 wniosków kontynuacyjnych w ramach PROW 2014-2020 oraz 2 688 wniosków kontynuacyjnych w ramach PROW 2007-2013.

Do 31 grudnia 2018 r. łącznie wydano 61 361 decyzji przyznających płatność na kwotę 989,5 mln zł, w tym:

- 23 254 decyzji na kwotę 451,4 mln zł w ramach zobowiązań podjętych w PROW 2014-2020;
- 38 107 decyzji na kwotę 538,1 mln zł w ramach zobowiązań kontynuacyjnych podjętych w ramach PROW 2007-2013.

Do końca okresu sprawozdawczego łączna kwota zrealizowanych płatności w ramach działania M11 z PROW 2014-2020 oraz z tytułu ww. zobowiązań z PROW 2007-2013 wyniosła 953,8 mln zł płatności i została przekazana 25 152 beneficjentom, w tym:

- 418,2 mln zł dla 11 043 beneficjentów, którzy podjęli zobowiązania w PROW 2014-2020;
- 535,6 mln zł dla 17 851 beneficjentów, którzy podjęli zobowiązania w poprzednim okresie programowania.

Kwota płatności zrealizowanych w okresie sprawozdawczym wyniosła 291,0 mln zł.

Łącznie na podstawie wydanych decyzji przyznających płatność ekologiczną wsparciem objęta została powierzchnia 648 265 ha użytków rolnych. Wielkość fizycznego obszaru objętego wsparciem – 531 816 ha.

Do dnia 31 grudnia 2018 r. w zakresie:

- upraw rolniczych, w okresie oraz po okresie konwersji (PROW 2014-2020 pakiet 1. i 7. oraz PROW 2007-2013 wariant 2.1. i 2.2.), zrealizowano płatności na kwotę 579,3 mln zł dla 21 028 gospodarstw, wsparciem objęto powierzchnię 363 116 ha,
- upraw warzywnych, w okresie oraz po okresie konwersji (PROW 2014-2020 pakiet 2. i 8. oraz PROW 2007-2013 wariant 2.5. i 2.6.), zrealizowano płatności na kwotę 130,6 mln zł dla 7 740 gospodarstw, wsparciem objęto powierzchnię 59 965 ha,
- upraw zielarskich, w okresie oraz po okresie konwersji (PROW 2014-2020 pakiet 3. i 9. oraz PROW 2007-2013 wariant 2.7. i 2.8.), zrealizowano płatności na kwotę 34,1 mln zł dla 1 158 gospodarstw, wsparciem objęto powierzchnię 24 574 ha,
- podstawowych upraw sadowniczych i jagodowych, w okresie oraz po okresie konwersji (PROW 2014-2020 wariant 4.1.1, 4.1.2., 10.1.1. i 10.1.2. oraz PROW 2007-2013 wariant 2.9. i 2.10.), zrealizowano płatności na kwotę 93,5 mln zł dla 5 453 gospodarstw, wsparciem objęto powierzchnię 33 790 ha,
- ekstensywnych upraw sadowniczych, w okresie oraz po okresie konwersji (PROW 2014-2020 wariant 4.2 i 10.2 i PROW 2007-2013 wariant 2.11. i 2.12), zrealizowano płatności na kwotę 4,9 mln zł dla 750 gospodarstw, wsparciem objęto powierzchnię 3 457 ha,
- upraw paszowych na gruntach ornych, w okresie oraz po okresie konwersji (PROW 2014-2020 pakiet 5. i 11.), zrealizowano płatności na kwotę 73,3 mln zł dla 4 672 gospodarstw, wsparciem objęto powierzchnię 65 631 ha,
- trwałych użytków zielonych, w okresie oraz po okresie konwersji (PROW 2014-2020 pakiet 6. i 12. oraz PROW 2007-2013 wariant 2.3 i 2.4), zrealizowano płatności na kwotę 38,1 mln zł dla 9 294 gospodarstw, wsparciem objęto powierzchnię 56 876 ha.

PRIORYTET 5. Promowanie efektywnego gospodarowania zasobami i wspieranie przechodzenia w sektorach rolnym, spożywczym i leśnym na gospodarkę niskoemisyjną i odporną na zmianę klimatu (P5)

(w tym cel szczegółowy 5E)

Limit środków: ogółem **271,0 mln euro**, w tym EFRROW **172,4 mln euro**

Środki zakontraktowane (przewidziane do wypłaty do końca 2023 r.), łącznie z zobowiązaniami z poprzednich okresów programowania: **74%**

Środki wypłacone - łącznie z zobowiązaniami z poprzednich okresów programowania: **30%**

Wskaźnik celu: Grunty rolne i leśne objęte umowami o zarządzanie przyczyniającymi się do pochłaniania CO₂ i ochrony pochłaniaczy CO₂ (ha) (cel szczegółowy 5E) + Grunty rolne objęte umowami o zarządzanie w celu redukcji emisji gazów cieplarnianych lub amoniaku (ha) (cel szczegółowy 5D) + Grunty nawadniane, na których wprowadza się bardziej efektywne systemy nawadniające (ha) (cel szczegółowy 5A) - realizowany jest przez wsparcie w ramach działania M08.

Cel został do końca roku sprawozdawczego zrealizowany na poziomie 62%. Założono, że wsparciem zostanie objęta powierzchnia 4 800 ha. Do końca 2018 roku wsparciem objęto 2 969 ha.

Cel szczegółowy 5E. Promowanie ochrony pochłaniaczy dwutlenku węgla oraz pochłaniania dwutlenku węgla w rolnictwie i leśnictwie

Wskaźnik celu: Procent gruntów rolnych i leśnych objętych umowami o zarządzanie przyczyniającymi się do pochłaniania dwutlenku węgla i ochrony węgla

Wskazana w PROW wartość docelowa wskaźnika wynosi 0,02% (wartość dokładna 0,0202%), co odpowiada powierzchni 4 800 ha. Do końca 2018 r. wskaźnik został osiągnięty na poziomie 0,0125% (wsparciem objęto powierzchnię 2 969 ha gruntów rolnych). Zakładany cel został zrealizowany w 62%.

Działanie realizujące cel 5E

- M08 *Inwestycje w rozwój obszarów leśnych i poprawę żywotności lasów – poddziałanie 8.1 Zalesianie i tworzenie terenów zalesionych*

Do dnia 31 grudnia 2018 r. w ramach poddziałania *Zalesianie i tworzenie terenów zalesionych* zakończono cztery kampanie naboru wniosków, w ramach których złożono:

- kampania 2015 – 1 113 wniosków o przyznanie wsparcia na zalesienie oraz 16 105 wniosków o wypłatę pomocy/płatności na zalesianie w ramach zobowiązań kontynuacyjnych z PROW 2004-2006 (część kampanii 2015 sfinansowana z budżetu PROW 2014-2020) i PROW 2007-2013,
- kampania 2016 – 909 wniosków o przyznanie wsparcia na zalesienie, 69 wniosków o przyznanie pierwszej premii pielęgnacyjnej do gruntów z sukcesją naturalną, 814 wniosków kontynuacyjnych o przyznanie premii pielęgnacyjnej i premii zalesieniowej oraz 25 619 wniosków o wypłatę pomocy/płatności na zalesianie w ramach zobowiązań kontynuacyjnych z PROW 2004-2006 i PROW 2007-2013,
- kampania 2017 – 818 wniosków o przyznanie wsparcia na zalesienie, 82 wnioski o przyznanie pierwszej premii pielęgnacyjnej do gruntów z sukcesją naturalną, 1 599 wniosków kontynuacyjnych o przyznanie premii pielęgnacyjnej i premii zalesieniowej oraz 24 005 wniosków o wypłatę płatności na zalesianie w ramach zobowiązań kontynuacyjnych z PROW 2004-2006 i PROW 2007-2013,

- kampania 2018 – 762 wnioski o przyznanie wsparcia na zalesienie, 43 wnioski o przyznanie pierwszej premii pielęgnacyjnej do gruntów z sukcesją naturalną, 2 373 wnioski kontynuacyjne o przyznanie premii pielęgnacyjnej i premii zalesieniowej oraz 23 329 wniosków o wypłatę pomocy/płatności na zalesianie w ramach zobowiązań kontynuacyjnych z PROW 2004-2006 i PROW 2007-2013.

Dodatkowo w ciężar budżetu działania M08 przeszło 109 wniosków o przyznanie wsparcia na zalesianie (wnioski pierwszoroczne) oraz 271 wniosków o wypłatę pomocy na zalesianie (wnioski kontynuacyjne) złożonych w kampanii 2014 roku w ramach PROW 2007-2013, przewidzianych do sfinansowania z budżetu PROW 2014-2020.

Do końca grudnia 2018 r. w ramach działania wydano 2 377 decyzji (dotyczą tylko nowych wniosków o wsparcie na zalesienie w ramach PROW 2014-2020) w sprawie przyznania wsparcia na zalesienie, w tym w ramach: kampanii 2015 – 852 decyzji, kampanii 2016 – 771 decyzje, kampanii 2017 – 753 decyzje, kampanii 2018 – 1 decyzja.

Ponadto zostały wydane 53 decyzje w sprawie przyznania pomocy na zalesienie dla wniosków złożonych w PROW 2007-2013 w kampanii 2014 roku, sfinansowanych z budżetu PROW 2014-2020.

Dodatkowo, do końca 2018 r., wydano decyzje przyznające premie pielęgnacyjne i premie zalesieniowe PROW 2014-2020 w liczbie: w ramach kampanii 2016 - 797, w ramach kampanii 2017 - 1 559, w ramach kampanii 2018 - 608.

Na podstawie wydanych decyzji oraz wniosków o płatność (kontynuacyjnych) zrealizowano do końca 2018 r. płatności w kwocie 346,1 mln zł dla 16 978 beneficjentów (w tym w 2018 r. wypłacono kwotę 112,9 mln zł), w tym w ramach zobowiązań:

- PROW 2014-2020 wypłacono łączną kwotę 32,6 mln zł dla 1 595 beneficjentów,
- PROW 2007-2013 wypłacono łączną kwotę 160,9 mln zł dla 9 252 beneficjentów,
- PROW 2004-2006 wypłacono łączną kwotę 152,6 mln zł dla 7 540 beneficjentów.

Do dnia 31 grudnia 2018 r. z budżetu PROW 2014-2020 wsparto grunty o powierzchni 75 128 ha, w tym w ramach:

- zobowiązań PROW 2004-2006 – 51% (38 513 ha),
- zobowiązań PROW 2007-2013 – 45% (33 646 ha),
- zobowiązań PROW 2014-2020 – 4% (2 969 ha).

Zgodnie z informacjami zawartymi w złożonych wnioskach, podział upraw leśnych założonych w ramach PROW 2004-2006, PROW 2007-2013 i PROW 2014-2020, przedstawiał się następująco:

- uprawy mieszane – 63%,
- uprawy iglaste (z ponad 75% udziałem gatunków iglastych) – 25%,
- uprawy liściaste (z ponad 75% udziałem gatunków liściastych) – 12%.

PRIORYTET 6. Promowanie włączenia społecznego, zmniejszania ubóstwa oraz rozwoju gospodarczego na obszarach wiejskich (P6)

(w tym cele szczegółowe 6A i 6B)

Limit środków: ogółem **2 226,0 mln** euro, w tym EFRROW **1 416,4 mln** euro

Środki zakontraktowane: **59%**

Środki wypłacone: **27%**

Cel szczegółowy 6A. Ułatwianie różnicowania działalności, zakładania i rozwoju małych przedsiębiorstw, a także tworzenia miejsc pracy

Limit środków: ogółem **479,4 mln** euro, w tym EFRROW **305,0 mln** euro

Środki zakontraktowane: **5%**

Środki wypłacone: **4%**

Wskaźnik celu: *Miejsca pracy stworzone w ramach projektów objętych wsparciem*

Wartość docelowa wskaźnika wynosi 16 550 miejsc pracy. Do końca 2018 r. wskaźnik został osiągnięty na poziomie 0,8%.

Podstawą do obliczenia stopnia realizacji ww. wskaźnika jest poddziałanie 6.2, w ramach którego utworzono 130 miejsc pracy.

Działanie / poddziałanie realizujące cel 6A

- M06 - poddziałanie 6.2 *Pomoc na rozpoczęcie pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich*

W ramach *Pomocy na rozpoczęcie pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich* zostały przeprowadzone trzy nabory wniosków, w tym jeden nabór w 2018 r. w terminie 15.10. - 13.11.2018 r. Łącznie złożono 4 300 wniosków o przyznanie pomocy na kwotę 430 mln zł, w tym 2 576 wniosków w naborze przeprowadzonym w 2018 r. Do dnia 31 grudnia 2018 r. zakończono obsługę wniosków o przyznanie pomocy złożonych w I naborze (w II naborze, który dotyczył wyłącznie obszarów wyznaczonych w związku ze zwalczaniem ASF, nie został złożony żaden wniosek).

W procesie weryfikacji wniosków złożonych w ramach I naboru, 38% wniosków odrzucono

lub wycofano.

Do dnia 31 grudnia 2018 r. wydano 1 004 decyzje przyznające pomoc na kwotę 100,4 mln zł.

Do końca okresu sprawozdawczego zrealizowano płatności z tytułu dofinansowania 954 operacji na łączną kwotę 78,6 mln zł (w tym w 2018 r. na kwotę 76,6 mln zł), z czego zdecydowaną większość stanowią płatności pierwszej raty 80% wsparcia.

Zakończono realizację 112 operacji.

W ramach zakończonych operacji utworzono 130 miejsc pracy, w tym 112 w formie samozatrudnienia (utworzone miejsce pracy dotyczące beneficjentów poddziałania) oraz 18 miejsc pracy utworzonych dla pracowników najemnych. Pomoc otrzymana przez beneficjentów została przeznaczona m.in. na zakup ponad 500 sztuk sprzętu ruchomego, w tym:

- 287 maszyn i urządzeń,

- 58 pojazdów.

Ponadto beneficjenci wybudowali lub zmodernizowali 8 budynków / budowli związanych z prowadzoną działalnością pozarolniczą.

Cel szczegółowy 6B. Wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich

Limit środków: ogółem **1 746,7 mln** euro, w tym EFRROW **1 111,4 mln** euro

Środki zakontraktowane: **74%**

Środki wypłacone: **33%**

Wskaźniki celu:

- Procent ludności wiejskiej objętej strategiami lokalnego rozwoju

Wartość docelowa wskaźnika wynosi 58,19%. Do końca okresu sprawozdawczego wskaźnik został osiągnięty na poziomie 72,77%, co oznacza 125% zakładanego celu. Wybrane do realizacji strategie rozwoju lokalnego dotyczą obszaru zamieszkałego przez 20 mln 159 tys. osób.

- Procent ludności wiejskiej korzystającej z ulepszonych usług / infrastruktury

Wartość docelowa wskaźnika wynosi 5,41%. Do końca 2018 roku wskaźnik został osiągnięty na poziomie 6,69%, co oznacza 124% zakładanego celu.

Podstawą do obliczenia stopnia realizacji ww. wskaźnika jest działanie M07. Szacuje się, że z infrastruktury ulepszonej w ramach operacji zrealizowanych w tym działaniu korzystać będzie 1 mln 853

tys. osób.

- Miejsca pracy stworzone w ramach projektów objętych wsparciem (LEADER)

Wartość docelowa wskaźnika wynosi 5 943 miejsc pracy. Do końca 2018 roku cel został osiągnięty na poziomie 52%.

Podstawą do obliczenia stopnia realizacji ww. wskaźnika jest poddziałanie 19.2, w ramach którego utworzono dotychczas 3 089 miejsc pracy.

Działania / poddziałania realizujące cel 6B

- M07 Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich - poddziałanie 7.2 Wsparcie inwestycji związanych z tworzeniem, ulepszaniem lub rozbudową wszystkich rodzajów małej infrastruktury (...)

Typ operacji *Budowa lub modernizacja dróg lokalnych*

Limit środków na typ operacji: ogółem **510,6 mln** euro, w tym EFRROW **324,9 mln** euro

Środki zakontraktowane (EFRROW): **82%**

Środki wypłacone: **68%**

Nabory wniosków o przyznanie pomocy zostały przeprowadzane oddzielnie w poszczególnych województwach. Do 31 grudnia 2018 r. po dwa nabory przeprowadzono w siedmiu województwach, a w pozostałych – po 1 naborze. Pierwsza tura naborów wniosków w poszczególnych województwach została przeprowadzona w okresie od listopada 2015 r. do czerwca 2016 r., a druga tura w okresie od lipca do października 2018 r.

Łącznie złożono 5 180 wniosków o przyznanie pomocy na kwotę 4 034,1 mln zł ze środków EFRROW, co znacząco przekroczyło dostępny limit środków.

Podpisano 1 907 umów na kwotę 1 137,8 mln zł – środki EFRROW (kwota łączna środków kwalifikowalnych, wraz z środkami własnymi, wyniosła 1 788,1 mln zł).

Łącznie 2 838 wniosków zostało odrzuconych lub wycofanych.

Do końca okresu sprawozdawczego zrealizowano płatności z tytułu dofinansowania 1 769 operacji na łączną kwotę 935,9 mln zł ze środków EFRROW, w tym w 2018 r. na kwotę 566,6 mln zł. Łączna kwota poniesionych wydatków publicznych, wraz z środkami własnymi beneficjentów, wyniosła 1 470,9 mln zł.

Do końca 2018 r. zakończono realizację 1 698 operacji. W ramach zakończonych operacji:

- wybudowano drogi o długości 154 km,

- przebudowano drogi o długości 2 610 km.

Pomoc na operacje związane z budową lub modernizacją dróg lokalnych została przekazana 1 008 różnym jednostkom samorządowym, w tym 850 gminom i 158 powiatom. Całkowita wartość zakończonych operacji wyniosła 1 504,3 mln zł. Operacje zostały w większości zrealizowane na obszarze gmin wiejskich (stanowiły one 74% łącznej liczby gmin objętych realizacją operacji).

Typ operacji *Gospodarka wodno-ściekowa*

Limit środków na typ operacji: ogółem **385,1 mln** euro, w tym EFRROW **245,0 mln** euro

Środki zakontraktowane (EFRROW): **94%**

Środki wypłacone: **23%**

Nabory wniosków o przyznanie pomocy zostały przeprowadzane oddzielnie w poszczególnych województwach w okresie od października 2016 r. do lutego 2017 r. W każdym z województw przeprowadzono po jednym naborze wniosków. Łącznie złożono 1 696 wniosków na kwotę 2 164,7 mln zł ze środków EFRROW, co znacząco przekroczyło dostępny limit środków. Podpisano 777 umów na kwotę środków EFRROW wynoszącą 992,3 mln zł (kwota łączna środków kwalifikowalnych, wraz z środkami własnymi, wyniosła 1 559,4 mln zł). Spośród wszystkich wniosków, 892 wnioski zostały odrzucone lub wycofane.

Do końca okresu sprawozdawczego zrealizowano płatności z tytułu dofinansowania 363 operacji na łączną kwotę 242,4 mln zł ze środków EFRROW, w tym w 2018 r. 241,6 mln zł. Łączna kwota poniesionych wydatków publicznych, wraz z środkami własnymi beneficjentów, wyniosła 380,9 mln zł. Do końca 2018 r. zakończono realizację 152 operacji.

W ramach zakończonych operacji wybudowano lub wyremontowano m.in.:

- 303 km systemów kanalizacji zbiorczej dla ścieków komunalnych,
- 217 km zbiorowych systemów zaopatrzenia w wodę,
- 2,6 tys. przydomowych oczyszczalni ścieków,
- 24 stacje uzdatniania wody,
- 13 oczyszczalni ścieków.

Pomoc na operacje związane z gospodarką wodno-ściekową została przekazana 146 jednostkom samorządowym, w tym 130 gminom i 16 spółkom, w których jedynymi udziałowcami były jednostki samorządu terytorialnego. Operacje zostały w większości zrealizowane na obszarze gmin wiejskich (stanowiły one 78% łącznej liczby gmin objętych realizacją operacji).

- M07 - poddziałanie 7.4 - typ operacji *Inwestycje w obiekty pełniące funkcje kulturalne lub kształtowanie przestrzeni publicznej*

Limit środków na typ operacji: ogółem **88,3 mln** euro, w tym EFRROW **56,2 mln** euro

Środki zakontraktowane (EFRROW): **54%**

Środki wypłacone: **0%**

Nabory wniosków o przyznanie pomocy zostały przeprowadzane oddzielnie w poszczególnych województwach w okresie od lutego do sierpnia 2018 r., z wyjątkiem województw: podlaskiego i śląskiego, w których ten typ operacji nie będzie realizowany. W każdym z pozostałych województw przeprowadzono po jednym naborze wniosków.

Łącznie złożono 1 123 wnioski na kwotę 448,4 mln zł ze środków EFRROW. Podpisano 318 umów na kwotę 129,7 mln zł - środki EFRROW (kwota łączna środków kwalifikowalnych, wraz z środkami własnymi beneficjentów, wyniosła 203,8 mln zł). Jednocześnie 442 wnioski zostały odrzucone lub wycofane.

Beneficjenci w ramach zatwierdzonych do realizacji operacji planują głównie inwestycje związane z przebudową (93 obiekty), budową (81 obiektów) lub wyposażeniem (68 obiektów) świetlic i domów kultury.

Do końca okresu sprawozdawczego nie zrealizowano żadnych płatności.

- M07 - poddziałanie 7.6 *Wsparcie badań i inwestycji związanych z utrzymaniem, odbudową i poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi, krajobrazu wiejskiego i miejsc o wysokiej wartości przyrodniczej (...)*

Limit środków na typ operacji: ogółem **27,7 mln** euro, w tym EFRROW **17,6 mln** euro

Środki zakontraktowane (EFRROW) - **22%**

Środki wypłacone - **0%**

Pierwsze nabory wniosków zostały uruchomione w lutym 2018 r. Nabory zostały przeprowadzane oddzielnie w poszczególnych województwach, z wyjątkiem województw: lubelskiego, łódzkiego, śląskiego i świętokrzyskiego. Łącznie złożono 103 wnioski o przyznanie pomocy na kwotę 37,7 mln zł ze środków EFRROW.

Podpisano 42 umowy na kwotę środków EFRROW wynoszącą 16,4 mln zł (kwota łączna środków kwalifikowalnych, wraz z środkami własnymi, wyniosła 25,7 mln zł).

Jednocześnie 18 wniosków zostało odrzuconych lub wycofanych.

Beneficjenci w ramach zatwierdzonych do realizacji operacji planują odnowę lub poprawę stanu 43 zabytkowych obiektów budowlanych, służących zachowaniu

dziedzictwa kulturowego.

- M19 *Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER (całe)*

Limit środków dla działania: ogółem **735,0 mln** euro, w tym **467,7 mln** euro

Środki zakontraktowane (EFRROW): **62%**

Środki wypłacone: **26%**

- Poddziałanie 19.1 Wsparcie przygotowawcze

Nabory wniosków o przyznanie pomocy zostały przeprowadzone we wszystkich województwach w lipcu 2015 r. Łącznie LGD złożyły 301 wniosków o przyznanie pomocy. Podpisano 299 umów na kwotę 37,2 mln zł.

Realizacja poddziałania została zakończona. Zrealizowano płatności na kwotę 37,2 mln zł dla 299 LGD. Środki te zostały przeznaczone na koszty związane z bieżącą obsługą lokalnej społeczności przez poszczególne LGD w początkowym okresie wdrażania Programu (do dnia ogłoszenia konkursów na wybór strategii rozwoju lokalnego).

- Wybór strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność

W ostatnim kwartale 2015 r. we wszystkich województwach ogłoszone zostały konkursy na wybór strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność. Do konkursów o wybór lokalnych strategii rozwoju wyłącznie w zakresie strategii realizowanych poprzez PROW 2014-2020 przystąpiło 300 LGD. Rozstrzygnięcie konkursów i zawarcie umów z lokalnymi grupami nastąpiło w 2016 r.

W związku z rozdysponowaniem w grudniu 2017 r. dodatkowych środków finansowych na wybór strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność zostały zawarte 2 umowy ramowe z LGD.

Umowy o warunkach i sposobie realizacji lokalnych strategii rozwoju lokalnego kierowanych przez społeczność (umowy ramowe) w zakresie strategii realizowanych poprzez PROW 2014-2020 zawarto z 292 LGD, w tym z 272 wcześniej istniejącymi i 20 nowoutworzonymi grupami.

Na realizację operacji wspierających wdrażanie wybranych lokalnych strategii rozwoju w umowach ramowych przewidziano 714,4 mln euro, w tym 81% na poddziałanie 19.2. LGD realizują lokalne strategie rozwoju na łącznym obszarze 2 239 gmin zamieszkałym przez około 20,2 mln ludzi.

- Poddziałanie 19.2 *Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność*

Pierwsze nabory wniosków o przyznanie pomocy zostały uruchomione przez LGD w II połowie 2016 r. (terminy naborów wniosków ustalane są odrębnie przez poszczególne LGD). Do końca 2018 r. złożono 21 387 wniosków o przyznanie pomocy[4] na kwotę 2 737,3 mln zł. Podpisano 10 433 umowy na kwotę 1 357,8 mln zł.

Do końca okresu sprawozdawczego zrealizowano płatności z tytułu dofinansowania 6 361 operacji na łączną kwotę 558,2 mln zł (w tym w 2018 r. płatności w kwocie 424,2 mln zł).

Zakończono realizację 3 463 operacji, w tym:

- 3 407 operacji realizowanych przez podmioty inne niż LGD,
- 41 projektów grantowych,
- 15 projektów własnych LGD.

Wśród operacji zrealizowanych przez podmioty inne niż LGD najczęściej dotyczyło podejmowania działalności gospodarczej - 1 770 operacji, budowy lub przebudowy infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej lub kulturalnej - 808 operacji i rozwijania działalności gospodarczej - 496 operacji. Natomiast spośród projektów grantowych i projektów własnych LGD najczęściej dotyczyło operacji związanych z wzmocnieniem kapitału społecznego.

W ramach zakończonych operacji beneficjenci m. in.:

- zrealizowali 2,3 tys. operacji polegających na utworzeniu lub rozwoju przedsiębiorstw,
- utworzyli lub utrzymali ponad 5 400 miejsc pracy,
- wybudowali lub zmodernizowali:
 - ponad 1,5 tys. obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej,
 - 45 km dróg gminnych i powiatowych,
 - 16 km ścieżek rowerowych i szlaków turystycznych,
- zorganizowali i przeprowadzili ponad 1,8 tys. spotkań, szkoleń, wydarzeń promocyjnych,
- przeprowadzili 443 szkolenia, w których uczestniczyło blisko 12 tys. osób.

Ponadto w ramach zobowiązań z PROW 2007-2013 zrealizowano płatności końcowe tytułem dofinansowania 63 operacji na łączną kwotę 5,0 mln zł.

- Poddziałanie 19.3 *Przygotowanie i realizacja działań w zakresie współpracy z lokalną grupą*

działania

Nabór wniosków o przyznanie pomocy w ramach poddziałania rozpoczął się w październiku 2016 r. i ma charakter ciągły (trwa do 2021 r.). Do końca 2018 r. złożono 125 wniosków na kwotę 41,5 mln zł i podpisano 69 umów na kwotę 21,3 mln zł, w tym: 51 umów dotyczących realizacji projektów współpracy, 7 dotyczących przygotowania projektów oraz 11 łączących ich przygotowanie i realizację.

Do końca okresu sprawozdawczego zrealizowano płatności z tytułu dofinansowania 60 operacji na łączną kwotę 7,9 mln zł (w tym w 2018 r. na kwotę 7,1 mln zł).

Zrealizowano płatności końcowe dotyczące 10 operacji (5 dotyczących przygotowania projektów i 5 polegających na ich realizacji).

W ramach zrealizowanych projektów współpracy przeprowadzono 23 szkolenia dla 410 osób.

Ponadto w ramach zobowiązań z PROW 2007-2013 zrealizowano płatności końcowe z tytułu dofinansowania 4 operacji na łączną kwotę 970 tys. zł.

- **Poddziałanie 19.4 *Wsparcie na rzecz kosztów bieżących i aktywizacji***

W II kwartale 2016 r. zostały przeprowadzone nabory wniosków o przyznanie pomocy we wszystkich województwach. Kolejne dwie LGD złożyły wnioski po rozdysponowaniu w grudniu 2017 r. dodatkowych środków finansowych. Łącznie podpisano 274 umowy na kwotę 125,3 mln euro (w przeliczeniu około 541,8 mln zł) ze wszystkimi LGD, które złożyły wnioski o przyznanie pomocy.

W ramach poddziałania zrealizowano płatności (łącznie z płatnościami zaliczkowymi) tytułem dofinansowania 274 operacji, na łączną kwotę 224,9 mln zł, w tym w 2018 r. na kwotę 44,8 mln zł.

W ramach działań aktywizujących społeczność zorganizowano m. in. 2,7 tys. spotkań i wydarzeń adresowanych do mieszkańców. Ponadto przedstawiciele LGD uczestniczyli w 469 różnego rodzaju konferencjach, targach lub prezentacjach promujących obszary, na których prowadzą działalność. Grupy udzieliły także indywidualnego wsparcia doradczego w zakresie ubiegania się o pomoc na realizację LSR na rzecz blisko 29 tysięcy podmiotów.

Tabela dotycząca realizacji założonych celów

Cel szczegółowy	Wskaźnik celu	Stan realizacji celu na koniec 2018 r.
1A	<i>Procent wydatków w ramach artykułów 14, 15 i 35 rozporządzenia (UE) nr 1305/2013 w odniesieniu do ogółu wydatków poniesionych w ramach PROW 2014-2020</i>	0,03%

1B	<i>Łączna liczba operacji współpracy otrzymujących wsparcie w ramach działania dotyczącego współpracy (art. 35 rozporządzenia (UE) nr 1305/2013) (grupy, sieci/klastry, projekty pilotażowe...)</i>	0%
1C	<i>Łączna liczba uczestników szkolenia na podstawie art. 14 rozporządzenia (UE) nr 1305/2013</i>	0%*
2A	<i>Procent gospodarstw rolnych otrzymujących wsparcie z programu rozwoju obszarów wiejskich na inwestycje związane z restrukturyzacją lub modernizacją</i>	21%
2B	<i>Procent gospodarstw rolnych korzystających z planów rozwoju działalności gospodarczej/ inwestycji dla młodych rolników otrzymujących wsparcie z programu rozwoju obszarów wiejskich</i>	30%
3A	<i>Procent gospodarstw rolnych otrzymujących wsparcie w ramach systemów jakości, rynków lokalnych i krótkich cykli dostaw oraz grup / organizacji producentów</i>	32%**
3B	<i>Procent gospodarstw rolnych uczestniczących w systemach zarządzania ryzykiem</i>	28%***
4	<i>Grunty rolne objęte umowami o zarządzanie przyczyniającymi się do poprawy różnorodności biologicznej (ha) (cel szczegółowy 4A) + poprawy gospodarki wodnej (ha) (cel szczegółowy 4B) + poprawy gospodarowania glebą i/zapobieganiu erozji gleby (ha) (cel szczegółowy 4C)</i>	114%
4A	<i>Procent gruntów rolnych w ramach umów o zarządzanie wspierających różnorodność biologiczną lub krajobrazu</i>	118%
4B	<i>Procent gruntów rolnych w ramach umów o zarządzanie dotyczących poprawy gospodarki wodnej</i>	118%
4C	<i>Procent gruntów rolnych w ramach umów o zarządzanie dotyczących poprawy gospodarowania glebą i/lub zapobiegania erozji gleby</i>	112%
5	<i>Grunty rolne i leśne objęte umowami o zarządzanie przyczyniającymi się do pochłaniania CO₂ i ochrony pochłaniaczy CO₂ (ha) (cel szczegółowy 5E) + Grunty rolne objęte umowami o zarządzanie w celu redukcji emisji gazów cieplarnianych lub amoniaku (ha) (cel szczegółowy 5D) + Grunty nawadniane, na których wprowadza się bardziej efektywne systemy nawadniające (ha) (cel szczegółowy 5A)</i>	62%
5E	<i>Procent gruntów rolnych i leśnych objętych umowami o zarządzanie przyczyniającymi się do pochłaniania dwutlenku węgla i ochrony węgla</i>	62%
6A	<i>Miejsca pracy stworzone w ramach projektów objętych wsparciem</i>	0,8%*
6B	<i>Procent ludności wiejskiej objętej strategiami lokalnego rozwoju</i>	125%

6B	Procent ludności wiejskiej korzystającej z ulepszonych usług / infrastruktury	124%
6B	Miejsca pracy stworzone w ramach projektów objętych wsparciem (LEADER)	52%*

* wskaźnik ze względu na swoją specyfikę jest mierzony na etapie operacji zakończonych

** uwzględniono beneficjentów wspartych od początku Programu do 31.12.2018 r.

*** iloraz osiągniętej i założonej liczby gospodarstw uczestniczących w programie zarządzania ryzykiem

[1] Wybrane dane finansowe oraz rzeczowe podano w zaokrągleniu. Dokładne wartości przedstawiono w tabelach zawartych w załączniku - sekcji 11 sprawozdania.

[2] Szacowana kwota środków przewidzianych do wypłat z budżetu PROW 2014-2020 do 2023 r.

[3] Szacowana kwota środków przewidzianych do wypłat z budżetu PROW 2014-2020 do 2023 r.

[4] Dane te dotyczą wniosków przekazanych przez LGD do samorządów województw.

1.d) kluczowe informacje nt. postępów w realizacji celów pośrednich określonych w ramach wykonania w oparciu o tabelę F

Wskaźniki ram wykonania są wskazane na poziomie UE, a ich wartości docelowe zostały oszacowane i zawarte w rozdziale 7 PROW 2014-2020 „Opis ram wykonania”. W wyniku wejścia w życie rozporządzenia wykonawczego Komisji (UE) nr 2018/276, zmieniającego rozporządzenie wykonawcze Komisji (UE) nr 215/2014, wprowadzono możliwość pomiaru celów ram wykonania na poziomie operacji rozpoczętych. Strona polska zdecydowała, że w ramach sprawozdania za 2018 rok pomiar wskaźników będzie dokonany z uwzględnieniem operacji rozpoczętych, dla których dokonana została przynajmniej jedna płatność (przy czym nie uwzględniano operacji, dla których wypłacono wyłącznie wyprzedzającego finansowania / zaliczki).

W ramach Priorytetu 2: Zwiększenie rentowności gospodarstw i konkurencyjności wszystkich rodzajów rolnictwa we wszystkich regionach oraz promowanie innowacyjnych technologii w gospodarstwach i zrównoważonego zarządzania lasami określono w Programie dwa wskaźniki.

1. Liczba gospodarstw rolnych otrzymujących wsparcie z programu rozwoju obszarów wiejskich (PROW 2014-2020) na inwestycje w restrukturyzację lub modernizację (2A) + liczba gospodarstw rolnych otrzymujących wsparcie z PROW 2014-2020 na rzecz planu rozwoju działalności/inwestycji dla młodych rolników (2B)

Cel końcowy na 2023 r. - 70 152

Cel pośredni na 2018 r. - 6 538

Wartość osiągnięta na koniec 2018 r. – 18 155 (278% celu pośredniego)

Na wskaźnik ten składają się gospodarstwa wsparte w ramach operacji typu: *Modernizacja gospodarstw rolnych* oraz *Premie dla młodych rolników*.

2. Całkowite wydatki publiczne P2 (w EUR)

Cel końcowy na 2023 r. – 4 727 243 922

Cel pośredni na 2018 r. – 559 232 956

Wartość osiągnięta na koniec 2018 r. – 680 014 384 (122% celu pośredniego)

Na wskaźnik ten składają się całkowite wydatki publiczne w ramach operacji typu: *Modernizacja gospodarstw rolnych*, *Restrukturyzacja małych gospodarstw*, *Premie dla młodych rolników*, *Płatności dla rolników przekazujących małe gospodarstwa*, *Scalanie gruntów*, *Rozwój przedsiębiorczości - rozwój usług rolniczych* oraz w nieznacznym stopniu w ramach działań: *Transfer wiedzy i działalność informacyjna i Współpraca*.

W ramach Priorytetu 3: Wspieranie organizacji łańcucha żywnościowego, w tym przetwarzania i wprowadzania do obrotu produktów rolnych, dobrostanu zwierząt oraz zarządzania ryzykiem w rolnictwie ustanowiono 3 wskaźniki ram wykonania, w tym jeden alternatywny.

1. Całkowite wydatki publiczne P3 (w EUR)

Cel końcowy na 2023 r. - 1 527 895 409

Cel pośredni na 2018 r. – 335 984 200

Wartość osiągnięta na koniec 2018 r. – 204 933 803 (61% celu pośredniego)*

Na wskaźnik ten składają się przede wszystkim całkowite wydatki publiczne w ramach operacji typu: *Tworzenie grup producentów i organizacji producentów* (z uwzględnieniem wydatków na zobowiązania z PROW 2007-2013), *Przetwórstwo i marketing produktów rolnych*, *Inwestycje w targowiska lub obiekty budowlane przeznaczone na cele promocji lokalnych produktów* oraz w ramach działań: *Przywracanie potencjału produkcji rolnej zniszczonego w wyniku klęsk żywiołowych i katastrof* oraz *wprowadzanie odpowiednich środków zapobiegawczych*, *Systemy jakości produktów rolnych i środków spożywczych*, *Transfer wiedzy i działalność informacyjna* oraz *Współpraca*.

* W ramach wskaźnika finansowego uwzględniono operacje, które zostały zrealizowane przez

beneficjentów (tj. wydatki zostały poniesione przez beneficjentów) do 31 grudnia 2018 r., a realizacja płatności została zrealizowana do dnia 31 maja 2019 r.

2. Liczba gospodarstw rolnych uczestniczących w programach zarządzania ryzykiem (cel szczegółowy 3B)

Cel końcowy na 2023 r. - 180

Cel pośredni na 2018 r. – 18

Wartość osiągnięta na koniec 2018 r. – 50 (278% celu pośredniego)

Na wskaźnik ten składają się gospodarstwa rolne w ramach operacji typu Inwestycje zapobiegające zniszczeniu potencjału produkcji rolnej.

3. Liczba operacji zakończonych w ramach działań / poddziałań / typów operacji: *Przetwórstwo i marketing produktów rolnych, Systemy jakości produktów rolnych i środków spożywczych, Tworzenie grup i organizacji producentów, Podstawowe usługi i odnowa miejscowości na obszarach wiejskich - Inwestycje w targowiska lub obiekty budowlane przeznaczone na cele promocji lokalnych produktów (3A)* – wskaźnik alternatywny

Cel końcowy na 2023 r. - 57 884

Cel pośredni na 2018 r. – 27 588

Wartość osiągnięta na koniec 2018 r. – 20 127 (73% celu pośredniego)

Na wskaźnik ten składają się przede wszystkim operacje realizowane w ramach działania *Systemy jakości produktów rolnych i środków spożywczych* oraz *Tworzenie grup producentów i organizacji producentów* (z uwzględnieniem operacji dla których wypłacane są zobowiązania z PROW 2007-2013) oraz w nieznacznym stopniu w ramach typów operacji *Przetwórstwo i marketing produktów rolnych* oraz *Inwestycje w targowiska lub obiekty budowlane przeznaczone na cele promocji lokalnych produktów*.

W ramach Priorytetu 4: Odtwarzanie, ochrona i wzbogacanie ekosystemów związanych z rolnictwem i leśnictwem określono w Programie trzy wskaźniki, w tym jeden alternatywny

1. Całkowite wydatki publiczne P4 (w EUR)

Cel końcowy na 2023 r. - 4 240 791 136

Cel pośredni na 2018 r. - 1 680 201 448

Wartość osiągnięta na koniec 2018 r. – 1 929 485 839 (115% celu pośredniego)

Na wskaźnik ten składają się przede wszystkim całkowite wydatki publiczne w ramach działań: *Działanie rolno- środowiskowo- klimatyczne, Rolnictwo ekologiczne, Płatności ONW* i uwzględniają one wydatki na zobowiązania z PROW 2007-2013. W niewielkim stopniu na wskaźnik ten wpływają wydatki publiczne w ramach typów operacji: *Inwestycje w gospodarstwach położonych na obszarach OSN* oraz *Inwestycje w gospodarstwach położonych na obszarach Natura 2000* i w ramach działania *Transfer wiedzy i działalność*

informacyjna.

2. Grunty rolne objęte umowami o zarządzanie przyczyniającymi się do poprawy różnorodności biologicznej (ha) (cel szczegółowy 4A) + poprawy gospodarki wodnej (ha) (cel szczegółowy 4B) + poprawy gospodarowania glebą i/zapobieganiu erozji gleby (ha) (cel szczegółowy 4C)

Cel końcowy na 2023 r. – 1 508 800

Cel pośredni na 2018 r. - 1 056 160

Wartość osiągnięta na koniec 2018 r. – 2 150 271 (204% celu pośredniego)*

Na wskaźnik ten składają się wsparte grunty rolne w ramach działań: *Działanie rolno- środowiskowo-klimatyczne, Rolnictwo ekologiczne* (z uwzględnieniem gruntów rolnych wspartych w ramach zobowiązań z PROW 2007-2013).

* Zgodnie z metodologią ustaloną z KE wartość wskaźnika dotyczącego gruntów rolnych osiągnięta w 2018 r. wynosi 1 716 725 ha (163% celu pośredniego).

3. Fizyczna powierzchnia użytków rolnych objętych umowami zapewniającymi zachowanie różnorodności biologicznej (4A) w ramach działania *Platności dla obszarów z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami* (art. 31) – wskaźnik alternatywny

Cel końcowy na 2023 r. – 8 410 484

Cel pośredni na 2018 r. – 6 728 387

Wartość osiągnięta na koniec 2018 r. – 6 938 403 (103% celu pośredniego)

Na wskaźnik ten składają się wsparte grunty rolne w ramach działania *Platności ONW* (z uwzględnieniem gruntów rolnych wspartych w ramach zobowiązań z PROW 2007-2013).

W ramach Priorytetu 5: Promowanie efektywnego gospodarowania zasobami i wspieranie przechodzenia sektorach rolnym, spożywczym i leśnym na gospodarkę niskoemisyjną i odporną na zmianę klimatu określono w Programie dwa wskaźniki.

1. Całkowite wydatki publiczne P5 (w EUR)

Cel końcowy na 2023 r. - 270 989 060

Cel pośredni na 2018 r. – 81 296 718

Wartość osiągnięta na koniec 2018 r. – 80 845 111 (99% celu pośredniego)

Na wskaźnik ten składają się całkowite wydatki publiczne w ramach działania *Zalesianie i tworzenie terenów zalesionych* i uwzględniają one wydatki na zobowiązania z PROW 2007-2013 oraz z PROW 2004-2006.

2. Grunty rolne i leśne objęte umowami o zarządzanie przyczyniającymi się do pochłaniania CO2 i ochrony

pochłaniaczy CO₂ (ha) (cel szczegółowy 5E) + Grunty rolne objęte umowami o zarządzanie w celu redukcji emisji gazów cieplarnianych lub amoniaku (ha) (cel szczegółowy 5D) + Grunty nawadniane, na których wprowadza się bardziej efektywne systemy nawadniające (ha) (cel szczegółowy 5A)

Cel końcowy na 2023 r. – 4 800

Cel pośredni na 2018 r. - 2 400

Wartość osiągnięta na koniec 2018 r. – 2 969 (124% celu pośredniego)

W ramach Priorytetu 6: Promowanie włączenia społecznego, zmniejszania ubóstwa oraz rozwoju gospodarczego na obszarach wiejskich określono w Programie trzy wskaźniki.

1. Całkowite wydatki publiczne P6 (w EUR)

Cel końcowy na 2023 r. - 2 258 028 954

Cel pośredni na 2018 r. – 370 994 157

Wartość osiągnięta na koniec 2018 r. – 607 033 350 (164% celu pośredniego)

Na wskaźnik ten składają się całkowite wydatki publiczne w ramach działania: *Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich, Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER* (z uwzględnieniem wydatków na zobowiązania z PROW 2007-2013) oraz w ramach typu operacji *Premie na rozpoczęcie działalności pozarolniczej*.

2. Liczba operacji wspieranych w celu poprawy podstawowych usług i infrastruktury na obszarach wiejskich (cele szczegółowe 6B i 6C)

Cel końcowy na 2023 r. – 3 444

Cel pośredni na 2018 r. - 633

Wartość osiągnięta na koniec 2018 r. – 2 132 (337% celu pośredniego)

Na wskaźnik ten składają się zrealizowane operacje w ramach działania *Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich*.

3. Ludność objęta lokalną grupą działania (cel szczegółowy 6B)

Cel końcowy na 2023 r. - 16 120 000

Cel pośredni na 2018 r. - 16 120 000

Wartość osiągnięta na koniec 2018 r. – 20 158 762 (125% celu pośredniego).

Wskaźnik dotyczy liczby ludności zamieszkałej na obszarze objętym działaniem 292 LGD realizujących strategię w ramach PROW 2014-2020.

--

1.e) pozostałe elementy specyficzne dla PROW [fakultatywnie]

--

1.f) W stosownych przypadkach — wkład w strategię makroregionalną i strategię morską

Jak określono w rozporządzeniu (UE) nr 1303/2013 art. 27 ust. 3 dotyczący "Treści programów", art. 96 ust. 3 lit. e) dotyczący "Treści, przyjęcia i zmiany programów operacyjnych w ramach celu 'Inwestycje na rzecz wzrostu i zatrudnienia'", art. 111 ust. 3 i art. 111 ust. 4 lit. d) dotyczący "Sprawozdań z wdrażania w ramach celu 'Inwestycje na rzecz wzrostu i zatrudnienia'" oraz załącznik 1 sekcja 7.3 dotyczący "Wkładu głównych programów w strategię makroregionalną i strategię morską", program ten ma wkład w strategię makroregionalną lub strategię morską:

--

- ☐ Strategia UE dla regionu Morza Bałtyckiego
- ☐ Strategia UE na rzecz regionu Dunaju (EUSDR)
- ☐ Strategia UE na rzecz regionu Morza Adriatyckiego i Morza Jońskiego (EUSAIR)
- ☐ Strategia UE na rzecz regionu alpejskiego (EUSALP)
- ☐ Strategia na rzecz regionu Oceanu Atlantyckiego (ATLSBS)

1.g) Kurs waluty stosowany przy przeliczaniu kwot w RSR (państwa niestosujące EUR)

Wydatki są równe kwotom faktycznie zrealizowanym w euro. Pozostałe kwoty przeliczono wg kursu EBC 4,2916 zł/euro.

2. POSTĘPY W REALIZACJI PLANU EWALUACJI

2.a) opis wszelkich zmian wprowadzonych do planu ewaluacji w PROW w ciągu roku wraz z ich uzasadnieniem

W roku 2018 nie wprowadzono zmian w Planie Ewaluacji zawartym w rozdziale 9 Programu.

2.b) opis ewaluacji działań podjętych w ciągu roku (w związku z sekcją 3 planu ewaluacji)

Plan ewaluacji na 2018 rok został przygotowany przez komórkę organizacyjną odpowiedzialną za koordynację działań ewaluacyjnych programu oraz zatwierdzony przez Grupę Zarządzającą Ewaluacją PROW 2014-2020.

Zgodnie z przyjętym rocznym planem ewaluacji w 2018 roku:

1. Zrealizowano badanie „Ewaluacja bieżąca kryteriów wyboru projektów PROW 2014-2020”

Badanie realizowane w trzech etapach, w terminie lipiec 2017 r. - maj 2018r. przez firmę ECORYS Polska sp. z o. o.

Wyniki badania prezentowane były na posiedzeniu Komitetu Monitorującego PROW 2014-2020 w czerwcu 2018r.

2. Przygotowano koncepcję badania, niezbędną dokumentację oraz przeprowadzono postępowanie w trybie ustawy Prawo Zamówień Publicznych na wykonanie badania „Ocena rezultatów wdrażania i oddziaływania Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 w latach 2014-2018”.

Badanie realizowane w związku z koniecznością odpowiedzi w niniejszym sprawozdaniu na pytania ewaluacyjne zawarte w załączniku V do rozporządzenia wykonawczego Komisji (UE) nr 808/2014 (rozdział VII niniejszego sprawozdania).

Celem badania jest kompleksowa ocena oddziaływania i skuteczności realizacji PROW 2014-2020.

Badanie realizowane jest w następujących częściach (zadaniach):

- a. **Część I** (Zadanie I) – Konkurencyjność, innowacja, transfer wiedzy – Wykonawcą badania jest Ecorys Polska sp. z o. o.
- b. **Część II** (Zadanie II) – środowisko, klimat – Wykonawcą badania jest Konsorcjum Instytut Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa – PIB oraz Instytut Technologiczno – Przyrodniczy.
- c. **Część III** (Zadanie III) – zatrudnienie, rozwój lokalny - Wykonawcą badania jest Konsorcjum w składzie Evalo sp. z o. o. oraz Ecorys Polska sp. z o. o.
- d. **Część IV** (Zadanie IV) – Pomoc Techniczna, Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich - Wykonawcą

badania jest Konsorcjum w składzie Evalu sp. z o. o. oraz Ecorys Polska sp. z o. o.

Inne działania z zakresu ewaluacji, podjęte w 2018 roku:

1. W dniu 24 i 25 października 2018 r. w MRiRW odbyły się warsztaty *Good Practice Workshop Approaches to assess socio-economic and sector related RDP impacts in 2019*. Warsztaty organizowane były z inicjatywy i we współpracy z Evaluation Helpdesk – organem wspierającym Komisję Europejską w zakresie działań związanych z ewaluacją programów rozwoju obszarów wiejskich. Warsztaty miały charakter międzynarodowy (wzięło w nich udział ok. 70 osób z 21 państw). Uczestnicy reprezentowali ewaluatorów, agencje płatnicze, instytucje zarządzające, Komisję Europejską, naukowców, sieć obszarów wiejskich, LGD. Główne zagadnienia warsztatów w Polsce dotyczyły podejścia metodologicznego do oceny oddziaływania programów rozwoju obszarów wiejskich na aspekty ekonomiczne i społeczne.
2. Przedstawiciele IZ w trybie roboczym współpracowali z przedstawicielami Krajowej Jednostki Ewaluacji (odpowiedzialnej za koordynację działań z zakresu ewaluacji na poziomie Polityki Spójności i Umowy Partnerstwa). Współpraca dotyczyła w głównej mierze wymiany doświadczeń i wiedzy z zakresu ewaluacji.
3. Zorganizowano spotkanie Grupy Zarządzającej Ewaluacją PROW 2014-2020 (GZE). Celem spotkania było zapoznanie członków GZE z aktualnymi zadaniami prowadzonymi przez Instytucję Zarządzającą PROW 2014-2020 w zakresie ewaluacji oraz przedstawienie do zaopiniowania Grupy Planu badań ewaluacyjnych na 2019 rok.
4. Przedstawiciele IZ aktywnie uczestniczyli we wszystkich posiedzeniach Grupy Ekspertów ds. Monitorowania i Ewaluacji WPR oraz warsztatach organizowanych przez HELPDESK.

2.c) opis działań podjętych w zakresie dostarczania danych i zarządzania nimi (w odniesieniu do sekcji 4 planu ewaluacji)

Instytucja Zarządzająca opracowywała aktualizacje formularzy sprawozdań składanych przez podmioty wdrażające i ARiMR (działającą jako instytucję pośredniczącą), dostosowując je do zmian przepisów okołowodrożeńiowych oraz zmian Programu.

IZ na bieżąco uczestniczyła w procesie opiniowania wzorów wniosków o przyznanie pomocy, umów oraz wzorów wniosków o płatność, pod kątem zabezpieczenia w ww. formularzach niezbędnych danych na potrzeby monitorowania i ewaluacji PROW 2014-2020 oraz ich spójności.

2.d) wykaz zakończonych ewaluacji, w tym odniesienia do tego, gdzie zostały opublikowane na stronie internetowej

Wydawca/redaktor	-
Autor/autorzy	ECORYS POLSKA sp. z o.o.
Tytuł	Ewaluacja bieżąca kryteriów wyboru projektów PROW 2014-2020
Streszczenie	Celem badania była ocena funkcjonalności kryteriów wyboru rozumianej jako zdolność do zapewnienia wyboru operacji, optymalnych z punktu widzenia realizacji celów PROW 2014-2020 oraz ocena jakości kryteriów rozumianej jako zdolność do zapewnienia trafnego opisu ocenianego zagadnienia, jednoznaczności i łatwości oceny.
URL	https://www.gov.pl/web/rolnictwo/ewaluacja

2.e) streszczenie przeprowadzonych ewaluacji skupiające się na ustaleniach z ewaluacji

Ewaluacja bieżąca kryteriów wyboru projektów PROW 2014-2020

Główne wnioski z badania:

- Generalnie, system kryteriów wyboru projektów oceniono jako kompletny. Ewaluator nie zidentyfikował nowych, proponowanych kryteriów, których wprowadzenie miałyby krytyczne znaczenie dla osiągania założeń PROW 2014-2020. Warto za to uporządkować istniejący system, w szczególności ujednolicając podejście do kwestii strategicznych, traktowanych horyzontalnie.
- Zasadniczo, w ramach wszystkich analizowanych instrumentów zidentyfikowano kryteria, które służyły selekcji projektów wysokiej jakości, tj. przyczyniających się do realizacji celów przekrojowych oraz szczegółowych (realizacji których służyć ma konkretny typ operacji). Zdarzało się natomiast, iż w systemie kryteriów wyboru dla danego instrumentu znajdowały się również takie kryteria, które wskazanej, pożądanej funkcji nie pełniły.
- Procedura ustanawiania kryteriów wynika z obowiązujących przepisów i nie może podlegać znaczącym zmianom. W proces formułowania kryteriów wyboru włączona jest znacząca liczba przedstawicieli różnych instytucji z poziomu zarządzania i wdrażania Programu, a gdy zaistniała taka potrzeba – również ekspertów zewnętrznych dziedzinowych.
- System oceny i wyboru projektów nie prowadzi do nierówności w ocenie, nie zidentyfikowano kryteriów, które by pozwalały na uwzględnianie indywidualnych preferencji w ramach grup czy typów wnioskodawców. Kryteria wyboru operacji premiuje grupy znajdujące się w trudniejszej sytuacji, bądź takie, których wspieranie jest celem Programu.

2.f) opis działań komunikacyjnych podjętych w celu opublikowania ustaleń z ewaluacji (w odniesieniu do sekcji 6 planu ewaluacji)

Należy odnieść się do planu ewaluacji, należy opisać wszelkie trudności napotkane w trakcie realizacji oraz przyjęte lub zaproponowane rozwiązania.

data/okres	12/12/2018
Tytuł działania w zakresie komunikacji/wydarzenia oraz temat diskutowanych/rozpowszechnionych ustaleń z ewaluacji	Posiedzenie Grupy Zarządzającej Ewaluacją PROW 2014-2020
Łącznie organizator działania/wydarzenia	MRiRW
Wykorzystane kanały informacji/format	Celem spotkania było zapoznanie członków GZE z aktualnymi zadaniami prowadzonymi przez Instytucję Zarządzającą PROW 2014-2020 w zakresie ewaluacji oraz przedstawienie do zaopiniowania Grupy Planu badań ewaluacyjnych na 2018 rok.

Rodzaj odbiorców docelowych	Członkowie Grupy Zarządzającej Ewaluacją PROW 2014-2020
Szacunkowa liczba zainteresowanych stron, z którymi się skontaktowano	15
URL	https://www.gov.pl/web/rolnictwo/ewaluacja

data/okres	25/06/2018
Tytuł działania w zakresie komunikacji/wydarzenia oraz temat dyskutowanych/rozpowszechnionych ustaleń z ewaluacji	Posiedzenie Komitetu Monitorującego PROW 2014-2020
Łącznie organizator działania/wydarzenia	MRiRW
Wykorzystane kanały informacji/format	Prezentacja wyników badań ewaluacyjnych zrealizowanych w 2018 roku / dyskusja na temat głównych wniosków i rekomendacji
Rodzaj odbiorców docelowych	Członkowie KM PROW 2014-2020
Szacunkowa liczba zainteresowanych stron, z którymi się skontaktowano	70
URL	https://www.gov.pl/web/rolnictwo/ix-posiedzenie-km-prow-2014-2020-z-25062018-r

2.g) opis działań następnych podjętych w następstwie ewaluacji (w odniesieniu do sekcji 6 planu ewaluacji)

Należy odnieść się do planu ewaluacji, należy opisać wszelkie trudności napotkane w trakcie realizacji oraz przyjęte lub zaproponowane rozwiązania.

Wynik mający znaczenie dla działań następnych (opisać ustalenie i podać źródło w nawiasie).	Ewaluacja bieżąca kryteriów wyboru projektów PROW 2014-2020 Dla poddziałania Budowa lub modernizacja dróg lokalnych - zaleca się zmniejszenie liczby punktów możliwych do uzyskania w ramach kryteriów nr 1 i 2. Dodatkowo, zalecane jest zastąpienie w ich ramach średniej krajowej średnią wojewódzką jako bardziej miarodajnym punktem odniesienia.
Działania następne przeprowadzono.	Zmniejszono liczbę punktów możliwą do uzyskania w ramach tych kryteriów. Ponadto kryterium nr 1 zostało przeformułowane dochód podmiotu ubiegającego się o przyznanie pomocy został odniesiony do średniej od średniego dochodu jednostek samorządu terytorialnego danego szczebla w danym województwie.
Organ odpowiedzialny za działania następne	Instytucja zarządzająca

Wynik mający znaczenie dla działań następnych (opisać ustalenie i podać źródło w nawiasie).	Ewaluacja bieżąca kryteriów wyboru projektów PROW 2014-2020 Działanie Współpraca - rekomenduje się usunięcie kryteriów nr 5, 7 i 8 lub zmniejszenie przypisanej im wagi punktowej.
Działania następne przeprowadzono.	Na podstawie doświadczeń uzyskanych z oceny operacji zgłoszonych do finansowania w ramach pierwszego naboru wniosków o przyznanie pomocy w ramach działania Współpraca zaprojektowano zmiany wymienionych kryteriów oceny.
Organ odpowiedzialny za działania następne	Instytucja zarządzająca

Wynik mający znaczenie dla działań następnych (opisać ustalenie i podać źródło w nawiasie).	Ewaluacja bieżąca kryteriów wyboru projektów PROW 2014-2020 Premie dla młodych rolników – zalecenie wyeliminowania kryterium dot. produkcji roślin wysokobiałkowych lub też zmniejszenia wagi przyzwanym im punktów. Analogicznie, o ile kryterium dot. planowanego udziału w szkoleniach czy korzystania z usług doradczych wykazuje związek z celem szczegółowym, realizacji którego mają służyć Premie dla młodych rolników, to jednak warto rozważyć zmniejszenie przypisanej im wagi.
----------------------------------------------------------------------------------------------------	--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------

Działania następcze przeprowadzono.	Wszystkie kryteria wymienione w rekomendacji zostały usunięte z listy kryteriów wyboru operacji w drodze nowelizacji rozporządzenia w sprawie Premii dla młodych rolników.
Organ odpowiedzialny za działania następcze	Instytucja zarządzająca

Wynik ewaluacji mający znaczenie dla działań następczych (opisać ustalenie i podać źródło w nawiasie).	Ewaluacja bieżąca kryteriów wyboru projektów PROW 2014-2020 Restrukturyzacja małych gospodarstw - Rekomenduje się modyfikację wybranych kryteriów wyboru poprzez zmianę liczby przyznanych punktów w wybranych kryteriach lub usunięcie niektórych kryteriów.
Działania następcze przeprowadzono.	Rekomendacja wdrożona. Zmniejszono liczbę punktów za produkcję roślin wysokobiałkowych wymienionych w załączniku do rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 12 marca 2015 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania płatności bezpośrednich i płatności niezwiązanej do tytoniu. Zwiększono liczby punktów za odpowiednio wysoki wzrost wielkości ekonomicznej gospodarstwa, z uwagi na bezpośredni, znaczący wpływ tego kryterium na realizację ww. celu szczegółowego 2A. Obniżono liczbę punktów za kryterium dotyczące wieku ubiegającego się o przyznanie pomocy. Zmniejszono liczbę punktów za planowane uczestnictwo w szkoleniach i korzystaniu z usług doradczych.
Organ odpowiedzialny za działania następcze	Instytucja zarządzająca

Wynik ewaluacji mający znaczenie dla działań następczych (opisać ustalenie i podać źródło w nawiasie).	Ewaluacja bieżąca kryteriów wyboru projektów PROW 2014-2020 Inwestycje odtwarzające potencjał produkcji rolnej W toku badania nie wykazano, aby zniesienie kryteriów wyboru projektów w ramach Inwestycji odtwarzających potencjał produkcji rolnej niosło za sobą znaczące zagrożenie dla liczby czy jakości projektów. Rekomendowana jest stosowna zmiana Programu oraz stosowne Rozporządzenie znoszące kryteria wyboru.
Działania następcze przeprowadzono.	Kryteria wyboru dla tego instrumentu wsparcia zostały zniesione.
Organ odpowiedzialny za działania następcze	Instytucja zarządzająca

3. KWESTIE MAJĄCE WPŁYW NA WYKONANIE PROGRAMU I PODJĘTE DZIAŁANIA

3.a) Opis kroków poczynionych w celu zapewnienia jakości i skuteczności realizacji programu

Opis kroków poczynionych w celu zapewnienia jakości i skuteczności realizacji programu

W 2018 roku w ramach działań dotyczących zapewnienia skutecznej realizacji Programu instytucja zarządzająca wydała 38 nowelizacji rozporządzeń dotyczących Programu, w tym rozporządzenia dotyczące poszczególnych działań, poddziałań lub typów operacji.

W 2018 roku opublikowana została nowelizacja *ustawy o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020* (nowelizacja z dnia 10 stycznia 2018 r.), która wprowadziła zmiany w zakresie regulacji dotyczących zasady konkurencyjnego wyboru wykonawców zadań w ramach operacji realizowanych przez beneficjentów PROW 2014-2020. W związku z tymi zmianami wydane również zostało w 2018 r. nowe rozporządzenie w sprawie wyboru wykonawców zadań ujętych w zestawieniu rzeczowo-finansowym operacji oraz warunków dokonywania zmniejszeń kwot pomocy oraz pomocy technicznej (które zastąpiło rozporządzenie w sprawie szczegółowych warunków i trybu konkurencyjnego wyboru wykonawców zadań ujętych w zestawieniu rzeczowo-finansowym operacji i warunków dokonywania zmniejszeń kwot pomocy oraz pomocy technicznej).

Instytucja zarządzająca w 2018 roku opracowała i przedstawiła szereg propozycji zmian Programu. Propozycje te były następnie opiniowane i zatwierdzane przez Komitet Monitorujący PROW 2014-2020.

W 2018 r. odbyły się dwa posiedzenia Komitetu (25 czerwca i 15 listopada), na których Komitet przyjął łącznie 25 uchwał w sprawie zmian Programu. Zmiany zaproponowane na listopadowym posiedzeniu zostały zaakceptowane przez Komisję Europejską już w kolejnym roku sprawozdawczym.

Najbardziej istotne, z punktu widzenia wdrażania oraz warunków dostępu do wsparcia, zmiany PROW 2014-2020 objęły:

- w ramach poddziałania *Inwestycje w odtwarzanie gruntów rolnych i przywracanie potencjału produkcji rolnej zniszczonego w wyniku klęsk żywiołowych, niekorzystnych zjawisk klimatycznych i katastrof* wprowadzenie możliwości udzielania wsparcia na odtworzenie potencjału produkcji rolnej, zniszczonego w związku z wystąpieniem choroby ASF u świń utrzymywanych w gospodarstwie lub w związku z nakazem likwidacji zwierząt w gospodarstwie z obszaru zapowietrzonego lub zagrożonego. Pomoc polega na wsparciu realizacji inwestycji dotyczących produkcji roślinnej lub zwierzęcej innej niż produkcja świń;
- w ramach działania *Płatności dla obszarów z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami* zmiana sposobu wyznaczenia obszarów kwalifikujących się do płatności;
- rozszerzenie obecnego zakresu wsparcia dla rolników w ramach typu operacji *Modernizacja gospodarstw rolnych* o inwestycje mające na celu zapobieganie skutkom suszy w rolnictwie;
- podniesienie poziomu pomocy dla spółek wodnych lub związków spółek wodnych z 500 tys. zł do 1 mln zł. Stan utrzymania urządzeń i obiektów na terenach zmeliorowanych jest niewystarczający, a większa kwota wsparcia pozwoli na bardziej kompleksowe inwestycje w tym zakresie;
- w ramach typu operacji *Przetwórstwo i marketing produktów rolnych* rozszerzenie potencjalnej grupy wnioskodawców w naborze tematycznym dotyczącym wsparcia rozpoczynania działalności w zakresie przetwórstwa produktów rolnych o rolników, ich małżonków, domowników podlegających ubezpieczeniu społecznemu rolników w pełnym zakresie, również na wniosek;
- w ramach poddziałania *Pomoc w rozpoczęciu działalności gospodarczej na rzecz młodych rolników*

- podwyższenie jednorazowej premii do 150 tys. zł (wcześniej 100 tys. zł);
- w ramach poddziałania *Pomoc na rozpoczęcie pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich* - podwyższenie bazowej kwoty jednorazowej premii ze 100 tys. zł do: 150 tys. zł w przypadku samozatrudnienia, 200 tys. w przypadku utworzenia dodatkowo 1 miejsca pracy i 250 tys. w razie utworzenia 2 lub więcej miejsc pracy;
- w działaniu *Tworzenie grup i organizacji producentów* - zwiększenie stawek wsparcia wypłacanego grupom producentów rolnych w drugim, trzecim, czwartym i piątym roku prowadzonych przez nich działalności. Stawki w poszczególnych latach zostały zwiększone w taki sposób, aby różnica w ich poziomie w kolejnych latach malała o 1 pkt procentowy;
- uproszczenia w typie operacji *Inwestycje zapobiegające zniszczeniu potencjału produkcji rolnej* związane z ASF. Zaproponowane zmiany odnoszą się do pomocy przyznawanej rolnikowi na budowę ogrodzenia służącego bioasekuracji i mają na celu umożliwienie przyznawania pomocy w formie ryczałtu;
- w ramach typu operacji *Inwestycje w gospodarstwach położonych na obszarach Natura 2000* wprowadzenie dodatkowego kryterium wyboru, które ułatwi dostęp do środków rolnikom, którzy podjęli się realizacji dodatkowych działań sprzyjających zachowaniu walorów przyrodniczych obszarów rolniczych. Realizując na obszarze całego gospodarstwa zobowiązania, w tym istotne z punktu widzenia różnorodności biologicznej obowiązki związane z koszeniem lub wypasaniem trwałych użytków zielonych, przyczyniają się do zahamowania sukcesji naturalnej tych gruntów, sprzyjają zachowaniu bogactwa gatunkowego łąk i pastwisk oraz przeciwdziałają wkraczaniu gatunków ekspansywnych;
- wprowadzenie do PROW 2014-2020 nowej formy wsparcia, tzw. instrumentów zwrotnych. Odbiorcami wsparcia w nowej formie będą gospodarstwa rolne oraz przedsiębiorstwa przetwórstwa rolno-spożywczego, co będzie stanowiło poszerzenie dotychczasowej oferty dotacyjnej. Wsparcie dla odbiorców przyjmie formę gwarancji i będzie dystrybuowane w ramach portfelowych linii gwarancyjnych, dzięki czemu środki PROW 2014-2020 w wysokości 50 mln euro przeznaczone jako wkład do instrumentu finansowego zostaną zwielokrotnione (efekt dźwigni finansowej), a rolnicy i przedsiębiorstwa przetwórcze uzyskają łatwiejszy dostęp do zewnętrznych źródeł finansowania (więcej informacji na temat prac nad wdrożeniem instrumentów zwrotnych przedstawiono w dalszej części niniejszego podrozdziału);
- zaproponowano również szereg zmian w zasadach przyznawania pomocy, co wynika z dotychczasowych doświadczeń w zakresie potrzeby uproszczeń, rozszerzenia grupy docelowej lub wprowadzenia dodatkowych preferencji, jak np. uznanie za koszt kwalifikowalny wydatków poniesionych od momentu złożenia wniosku o przyznanie pomocy – a nie, jak było dotychczas, od dnia podpisania umowy.

Komitet Monitorujący podjął także w 2018 r. 4 uchwały w sprawie kryteriów wyboru operacji.

W 2018 r. wprowadzono także zmiany upraszczające w regulaminie Komitetu, które dotyczyły m.in. rezygnacji z przysyłania do jego członków materiałów w formie papierowej, a także zasad obliczania kworum w obradach Komitetu. Wprowadzono zapis, że kworum jest spełnione, gdy w posiedzeniu Komitetu uczestniczy co najmniej jedna trzecia członków lub zastępców członków Komitetu, w tym przewodniczący Komitetu.

W listopadzie 2018 r. odbyło się roczne spotkanie przeglądowe PROW 2014-2020 z udziałem przedstawicieli Komisji Europejskiej oraz instytucji zarządzającej, podczas którego omówione zostały

kwestie dotyczące instrumentów finansowych oraz ram wykonania PROW 2014-2020. Przedstawione zostały także informacje dotyczące strategii komunikacji oraz funkcjonowania Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich.

W 2018 r. prowadzone były prace w zakresie analizy ex ante celowości zastosowania instrumentów finansowych w ramach Programu. Prace zostały zakończone już w kolejnym roku sprawozdawczym. W listopadzie 2018 r. Komitet Monitorujący zaakceptował propozycje zmian Programu m.in. w zakresie wprowadzenia do programu instrumentów finansowych o charakterze gwarancyjnym. Równolegle, w czwartym kwartale 2018 r. prowadzono prace nad dostosowaniem przepisów krajowych (zmiana ustawy o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich – zmienione przepisy weszły w życie w kolejnym roku sprawozdawczym) w zakresie wdrażania instrumentów finansowych oraz rozpoczęto prace nad projektem umowy o finansowaniu.

Ponadto od 2018 r. w jednostkach, które będą zaangażowane we wdrażanie i obsługę instrumentów finansowych, prowadzone są dostosowania organizacyjne, prawne oraz prace przygotowawcze przed uruchomieniem wdrażania instrumentów finansowych.

3.b) Skuteczne mechanizmy wykonawcze wysokiej jakości

uproszczone formy kosztów ¹, wskaźnik zastępczy obliczony automatycznie

	alokacja finansowa PROW łącznie [EFRROW]	planowane objęcie uproszczoną formą kosztów w alokacji na PROW łącznie [%] ²	[%] wydatków w ramach uproszczonych opcji kosztów w łącznej alokacji na PROW (łącznie) ³
szczególne metody ustanowione zgodnie z przepisami dotyczącymi poszczególnych funduszy (art. 67 ust. 5 lit. e) RWP)	8 697 556 814,00	49,29	16,91

¹ Uproszczone formy kosztów należy rozumieć jako koszty jednostkowe/zryczałtowane stawki/kwoty ryczałtowe (art. 67 ust. 5) RWP, w tym szczególne metody EFRROW na podstawie lit. e) tego artykułu, takie jak kwoty ryczałtowe na rozpoczęcie działalności gospodarczej, płatności zryczałtowane dla organizacji producentów oraz koszty jednostkowe związane z obszarem i zwierzętami.

² obliczone automatycznie z wersji programu działania 06, 09, 10, 11, 12, 13, 14, 15,18.

³ Obliczone automatycznie z deklaracji wydatków działania 06, 09, 10, 11, 12, 13, 14, 15,18

uproszczone formy kosztów, na podstawie konkretnych szczegółowych danych państw członkowskich [fakultatywne]

	alokacja finansowa PROW łącznie [EFRROW]	planowane objęcie uproszczoną formą kosztów w alokacji na PROW łącznie [%]	[%] wydatków w ramach uproszczonych opcji kosztów w łącznej alokacji na PROW (łącznie)
RWP łącznie art. 67 ust. 1 lit. b), c), d)	8 697 556 814,00		

+ art. 67 ust. 5 lit. e)			
szczegółowe metody ustanowione zgodnie z przepisami dotyczącymi poszczególnych funduszy (art. 67 ust. 5 lit. e) RWP)	8 697 556 814,00		

zarządzanie elektroniczne dla beneficjentów [fakultatywne]

	finansowanie z EFRROW [%]	odpowiednie operacje [%]
wniosek o wsparcie		
wnioski o płatność		
kontrole i zgodność		
monitorowanie i składanie sprawozdań do IZ/AP		

Średnie terminy otrzymania płatności przez beneficjentów [fakultatywne]

[dni] W stosownych przypadkach, terminy płatności państw członkowskich na rzecz beneficjentów	[dni] Średni czas płatności na rzecz beneficjentów	Uwagi

4. KROKI PODEJMOWANE W CELU WDROŻENIA POMOCY TECHNICZNEJ I WYMOGÓW DOTYCZĄCYCH REKLAMOWANIA PROGRAMU

4.a) Podjęte działania i stan ich realizacji odnośnie do utworzenia krajowej sieci obszarów wiejskich i realizacji jej planu działania

4.a1) Podjęte działania i stan ich realizacji odnośnie do utworzenia krajowej sieci obszarów wiejskich (struktura zarządzania i jednostka wsparcia sieci)

W 2018 r. podjęto następujące działania mające na celu umożliwienie i usprawnienie realizacji zadań KSOW przez jednostki wchodzące w skład jej struktury organizacyjnej oraz poprawienie jej funkcjonowania.

W 2018 r. strukturę KSOW tworzyły następujące jednostki:

1. Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi – jako instytucja zarządzająca, realizująca niektóre zadania KSOW na poziomie krajowym;
2. Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie – jako jednostka centralna, realizująca główną część zadań KSOW na poziomie krajowym, oraz jednostka koordynująca realizację zadań KSOW polegających na wspieraniu innowacji w rolnictwie, produkcji żywności, leśnictwie i na obszarach wiejskich, wykonywanych w ramach Sieci na rzecz innowacji w rolnictwie i na obszarach wiejskich (SIR), w tym zadań polegających na współpracy w ramach sieci EPI;
3. 16 samorządów województw – jako jednostki regionalne, realizujące zadania KSOW na poziomie województw;
4. 16 wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego – jako jednostki realizujące w województwach zadania KSOW polegające na wspieraniu innowacji w rolnictwie, produkcji żywności, leśnictwie i na obszarach wiejskich, wykonywane w ramach Sieci na rzecz innowacji w rolnictwie i na obszarach wiejskich (SIR), w tym zadania polegające na współpracy w ramach sieci EPI.

Oprócz ww. podmiotów, zadania KSOW realizowały również, na poziomie województw, wojewódzkie grupy robocze jako organy opiniotwórczo-doradcze zarządów województw oraz, na poziomie krajowym, Grupa Robocza ds. KSOW jako organ pomocniczy Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Ponadto zadania KSOW w zakresie prowadzenia działań informacyjno-promocyjnych na temat PROW 2014-2020 w ramach planu komunikacyjnego realizowane były przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, 16 samorządów województw, Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa oraz Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa.

Partnerstwo, stanowiące część Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich, zostało zapewnione m.in. przez realizację operacji przez partnerów KSOW w ramach dwuletniego planu operacyjnego po ogłoszeniu przez Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi w dniu 4 stycznia 2018 r. konkursu nr 2/2018 dla tych partnerów. Ponadto przedstawiciele partnerów uczestniczyli w pracach wojewódzkich grup roboczych, Grupy Roboczej ds. KSOW i utworzonych przez nie grup tematycznych oraz operacjach realizowanych przez jednostki tworzące strukturę instytucjonalną KSOW.

Instytucja zarządzająca, tj. Minister RiRW, przy pomocy Ministerstwa RiRW sprawowała nadzór nad wszystkimi ww. jednostkami i podmiotami zaangażowanymi w realizację zadań KSOW pod względem wykonywania tych zadań zgodnie z przepisami prawa, PROW 2014-2020 i planem działania KSOW.

W dniu 22 listopada 2018 r. została uchwalona zmiana ustawy o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z

udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020. W wyniku wprowadzonych zmian podmiot pełniący funkcję jednostki centralnej przejął od instytucji zarządzającej wykonywanie pozostałych zadań związanych z konkursem dla partnerów KSOW, tj. dokonywanie oceny merytorycznej i wyboru operacji partnerów KSOW oraz wypłaty im środków finansowych z tytułu realizacji tych operacji.

4.a2) Podjęte działania i stan ich realizacji odnośnie do realizacji planu działania

Analiza efektów realizacji działań objętych Planem działania KSOW na lata 2014-2020 w ujęciu finansowym według stanu na 31.12.2018 roku

W tabeli 1 (pod tekstem) przedstawiono zbiorcze zestawienie wydatków, uwzględniając koszty funkcjonowania, poniesione od początku realizacji Planu działania (czyli od połowy 2015 r.) w stosunku do limitów określonych w ww. rozporządzeniu w podziale na poszczególne jednostki wdrażające. Do przeliczenia określonych w EURO wysokości limitów przyjęto kurs 4,2505 zgodny ze średnim kursem euro NBP z ostatnich 5 lat.

Zakładając równy podział alokacji na poszczególne lata, po 3,5 letnim okresie realizacji wykorzystanie powinno oscylować w okolicach 44% alokacji. W przypadku jednostek regionalnych KSOW wykorzystanie waha się od niewiele ponad 29% do ponad 51% w przypadku lubuskiej jednostki regionalnej. Średni poziom wykorzystania wśród samorządów wynosi 38,97%.

W przypadku Wojewódzkich Ośrodków Doradztwa Rolniczego średnie wykorzystanie środków wynosi 23,2%, przy czym rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 5 lutego 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie określenia wysokości limitów środków dostępnych w ramach schematów pomocy technicznej Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 zwiększyło limity dostępnych środków o ponad 280 tys. zł dla każdego WODR-u. Stosunkowo niewielki poziom wykorzystania środków przez Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie wynika ze zwiększenia przyznanego limitu dla Centrum o ponad 15 mln euro w związku z przejęciem od 2019 r. przez Jednostkę Centralną zadań związanych z refundacją środków Partnerom KSOW.

W 2018 r. ARiMR oraz KOWR nie wydatkowały środków w ramach Planu działania KSOW 2014-2020.

Ogółem w ramach schematu II Pomocy technicznej PROW 2014-2020 do końca 2018 r. wydatkowano prawie 125,2 mln, co stanowi 29,4% całego limitu.

Rozporządzenie o limitach określa minimalne lub maksymalne limity środków przeznaczonych na funkcjonowanie, plan komunikacyjny, operacje realizowane przez partnerów KSOW i operacje własne, które odnoszą się do całego okresu programowania 2014-2020. W przypadku analizy wykorzystania całości środków na KSOW odniesiono się do limitów określonych w ww. rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi, natomiast przy analizie wykorzystania środków na poszczególne zadania / działania KSOW odniesiono się do kwoty poniesionych kosztów w danym okresie. Ma to na celu zobrazowanie aktualnie panujących trendów przy podziale środków.

Wsparcie funkcjonowania

Rozporządzenie w przypadku samorządów województw określa górną granicę limitu środków na funkcjonowanie na 25%, w przypadku MRiRW – na 35% a w przypadku ODR-ów – na 50%.

W tabeli 2 (pod tekstem) przedstawiono wykorzystanie środków na wsparcie struktury organizacyjnej, niezbędnej do zapewnienia funkcjonowania krajowej sieci obszarów wiejskich w stosunku do przyjętego umownego limitu.

W przypadku jednostek regionalnych tylko 4 jednostki mieszczą się w 25% limicie środków na funkcjonowanie. W trzech jednostkach regionalnych: łódzkiej, opolskiej i świętokrzyskiej udział kosztów na wsparcie funkcjonowania w stosunku do całości wydatków poniesionych do końca 2018 r. osiąga poziom prawie 40%.

W przypadku wsparcia funkcjonowania większość WODR mieści się lub nieznacznie przekracza 50% całkowitych kosztów poniesionych w danym okresie w ramach KSOW. Tylko w przypadku Pomorskiego ODR udział środków na funkcjonowanie wynosi prawie 64% całości wydatkowanych środków.

W ramach środków na wsparcie funkcjonowania ponoszone są również koszty związane z obsługą konkursu dla partnerów KSOW, a w przypadku jednostek doradztwa rolniczego również koszty brokera innowacji.

W okresie sprawozdawczym Partnerzy KSOW zrealizowali 954 operacje na kwotę prawie 32 mln zł przy 1 355 operacjach własnych (w tym 462 operacje w ramach działania 8 *Plan komunikacyjny*), zrealizowanych przez jednostki wdrażające.

Plan działania KSOW na lata 2014-2020

Okres sprawozdawczy obejmuje operacje zrealizowane w ramach trzech Planów operacyjnych KSOW, na lata 2014-2015 i 2016-2017 i 2018 r. z Planu 2018-2019.

W tabeli 3 (pod tekstem) podano wykorzystanie środków przez poszczególne jednostki wsparcia sieci w podziale na operacje własne i operacje zrealizowane przez partnerów KSOW.

W tabeli 4 i na wykresie 1 (pod tekstem) przedstawiono wykorzystanie środków w podziale na Działania KSOW. Dotychczas nie zrealizowano żadnych operacji w działaniu 1 *Rozpowszechnianie informacji na temat wyników monitoringu i oceny realizacji działań na rzecz rozwoju obszarów wiejskich w perspektywie finansowej 2014-2020*. Zasadniczo zadania (ze względu na ich charakter), o których mowa w ww. działaniu realizowane są w ramach środków na wsparcie funkcjonowania (analizy, publikacja na stronach internetowych jednostek). Również zadania określone w działaniu 7 *Współpraca z Europejską Siecią na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich* jednostki wsparcia sieci realizują ze środków przeznaczonych na funkcjonowanie KSOW i z wyjątkiem trzech operacji MRiRW, nie są one objęte finansowaniem z planu działania.

Najwięcej środków, 16,5 mln zł (20,7%), zostało przeznaczonych na działanie 13 *Promocja zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich*, co przekłada się również na największą liczbę operacji zrealizowanych w ramach tego działania - 487. Następne w kolejności są działanie 10 *Organizacja i udział w targach, wystawach tematycznych na rzecz prezentacji osiągnięć i promocji polskiej wsi w kraju i za granicą*, działanie 6 *Ułatwianie wymiany wiedzy pomiędzy podmiotami uczestniczącymi w rozwoju obszarów wiejskich oraz wymiana i rozpowszechnianie rezultatów działań na rzecz tego rozwoju* oraz działanie 8 *Plan komunikacyjny PROW 2014-2020*, na które przeznaczono po około 12 mln zł, odpowiednio 15,51%, 15,0% i

14,93% środków.

Na działania podstawowe KSOW (działania 1-9) określone w PROW 2014-2020 i w art. 54 ust. 3 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013, przeznaczono 53,6% środków, a na działania dodatkowe KSOW (działania 10-13) – 46,4%. Należy odnotować wzrost udziału działań podstawowych w wydatkowanych środkach, rok temu było to 45,7%.

Na wykresie 2 (pod tekstem) przedstawiono procentowy udział środków wydatkowanych na działania podstawowe w podziale na poszczególne jednostki (bez uwzględnienia CDR, 16 WODR, ARiMR oraz KOWR, które realizują operacje tylko w ramach działań podstawowych).

W przypadku podkarpackiej jednostki regionalnej tylko niespełna 19% środków zostało wydatkowanych na działania podstawowe. Podobnie wygląda udział działań podstawowych w przypadku warmińsko-mazurskiej JR – 25,1%.

Plan komunikacyjny

Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 25 lutego 2016 r. w sprawie *określenia wysokości limitów środków dostępnych w ramach schematów pomocy technicznej Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020* (Dz.U. 2016 poz.335 z późn. zm.) operacje zrealizowane w ramach działania 8 *Plan komunikacyjny PROW 2014-2020* powinny stanowić co najmniej 10% środków limitu pozostałych po odjęciu środków na funkcjonowanie. W okresie objętym sprawozdaniem w ramach tego działania zrealizowano 462 operacji na kwotę prawie 12 mln złotych.

Na wykresie 3 przedstawiono procentowy udział środków wydatkowanych w działaniu 8 w stosunku do przyjętego umownego limitu po odjęciu 25% w przypadku jednostek regionalnych i 35% w przypadku MRiRW środków przeznaczonych na funkcjonowanie.

Nie uwzględnia on ARiMR oraz KSOW, obie te jednostki realizują tylko operacje w ramach Planu komunikacyjnego.

W okresie objętym sprawozdaniem siedem jednostek regionalnych (lubelska, małopolska, opolska, pomorska, śląska, świętokrzyska i zachodniopomorska) nie osiągnęło zakładanego 10% limitu wydatków na plan komunikacyjny. Najwięcej środków na to działanie przeznaczyło Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi (25,6%) i mazowiecka jednostka regionalna (20,3%).

Operacje Partnerów KSOW

W przypadku jednostek regionalnych po odjęciu z umownego limitu środków przeznaczonych na funkcjonowanie (25%) i Plan komunikacyjny (10%), operacje zrealizowane przez Partnerów KSOW powinny stanowić przynajmniej 60% pozostałych środków.

Na wykresie 4 przedstawiono procentowy udział kosztów operacji zrealizowanych przez partnerów KSOW w stosunku do umownego limitu po odjęciu 25% na funkcjonowanie i 10% na plan komunikacyjny. Udział poniesionych kosztów na operacje partnerów KSOW jest w przedziale od 42% do 66%. Na obecnym etapie realizacji Programu tylko pomorska i śląska jednostka regionalna przekraczają 60% próg.

W przypadku MRiRW, które zakończyło już finansowanie operacji realizowanych przez partnerów KSOW można się odnieść do całego limitu określonego w rozporządzeniu, a nie jak w przypadku pozostałych jednostek do limitu równego wydatkom. Operacje zrealizowane przez partnerów KSOW w ramach limitu dla MRiRW (nie uwzględniono tu limitu Ministra RiRW i operacji partnerów zrealizowanych w 2015 r. w jego ramach) stanowią 13,2% limitu środków pozostałych po odjęciu 35% na funkcjonowanie i 10% na plan

komunikacyjny. Oznacza to spełnienie 10% minimum zakładanego przez rozporządzenie.

Sieć na rzecz innowacji w rolnictwie i na obszarach wiejskich

Sieć na rzecz innowacji w rolnictwie i na obszarach wiejskich (SIR) realizuje swoje operacje w ramach dwóch działań - działania 2 *Działania na rzecz tworzenia sieci kontaktów dla doradców i służb wspierających wdrażanie innowacji na obszarach wiejskich* oraz działania 5 *Poszukiwanie Partnerów KSOW do współpracy w ramach Działania „Współpraca”, o którym mowa w art. 3 ust. 1 pkt 13 ustawy o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków EFRROW w ramach PROW na lata 2014-2020 oraz ułatwianie tej współpracy.*

W tabeli 5 (pod tekstem) przedstawiono operacje zrealizowane w ramach SIR w podziale na działania 2 i operacje własne i partnerów KSOW w działaniu 5. W zakresie całego SIR-u w ramach działania 2 zrealizowano 255 operacji na kwotę prawie 5,9 mln zł, a w ramach działania 5 zrealizowano 136 operacji na kwotę 4,5 mln zł. Procentowy stosunek poniesionych kosztów w ramach działania 2 i 5 wynosi odpowiednio 56,7% do 43,3%.

Do końca 2018 r. w dwóch Ośrodkach Doradztwa Rolniczego, lubuskim i zachodniopomorskim, nie zrealizowano ani jednej operacji partnerskiej w ramach działania 5. Przy 110 operacjach własnych zrealizowanych w tym działaniu partnerzy zrealizowali 26 operacji. Procentowy udział kosztów operacji partnerskich do całości kosztów poniesionych w tym działaniu wynosi 27,9%.

Efekty realizacji działań planu działania w ujęciu ilościowym (wskaźniki monitorowania zgodne z tabelą wskaźników określonych w Planie Działania KSOW)

W ramach Planu działania KSOW na lata 2014-2020 w 2018 r. zrealizowano przedsięwzięcia skierowane do różnorodnych odbiorców, w szczególności mieszkańców obszarów wiejskich, rolników, przedsiębiorców działających na rzecz obszarów wiejskich jak również konsumentów produktów i usług oferowanych na polskiej wsi.

W 2018 r. zrealizowano 612 operacji w ramach Planu operacyjnego KSOW na lata 2018-2019, w tym 317 przez partnerów KSOW oraz rozpoczęto realizację kolejnych 30.

W ramach tych operacji przeprowadzono 654 szkolenia, w których uczestniczyło ponad 24 tys. osób. Odbyło się 100 krajowych i 59 zagranicznych wyjazdów studyjnych z odpowiednio 3 802 i 2 930 uczestnikami. Zorganizowano 163 konferencje dla ponad 16 tys. osób i 77 konkursów.

Jednostki wsparcia sieci brały udział w 307 imprezach masowych, takich jak targi, wystawy, dożynki, festyny, które odwiedziło ponad 3,3 mln osób.

Wydano 138 publikacji w formie papierowej i 58 w formie elektronicznej. Ukazało się ponad 200 tys. artykułów / wkładek w prasie i w internecie. Wyemitowano 382 audycje, programy, spoty w radiu, telewizji i internecie.

Przedstawiciele Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich i partnerzy uczestniczyli w 11 przedsięwzięciach zorganizowanych przez Europejską Sieć na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (ENRD) i w 6 zorganizowanych przez Sieć Europejskiego Partnerstwa Innowacyjnego na rzecz Wydajnego i zrównoważonego Rolnictwa (EIP AGRI).

Prowadzone przez jednostki zaangażowane we wdrażanie KSOW strony internetowe były odwiedzane ponad 1,8 mln razy. Przykładowo Portal KSOW odwiedzony został 266 tys. razy przez 136 tys. unikalnych użytkowników zgodnie ze statystykami podawanymi przez Google Analytics. Na koniec 2018 r. funkcjonowało 18 mediów społecznościowych, takich jak facebook czy twitter.

W punktach informacyjnych PROW 2014-2020 udzielono ponad 12 tys. konsultacji.

Tabela 1. Wydatki poniesione w ramach Schematu II Pomocy technicznej PROW 2014-2020

Lp.	Beneficjent	Wysokość limitów w EURO	Wysokość limitu w PLN	Całkowite wydatki	Procentowe wykorzystanie limitu
1	SW dolnośląskiego	1 954 004,00	8 305 494,00	3 035 288,55	36,55%
2	SW kujawsko-pomorskiego	2 038 846,00	8 666 114,92	4 241 035,70	48,94%
3	SW lubelskiego	3 296 554,00	14 012 002,78	4 869 892,18	34,76%
4	SW lubuskiego	1 590 114,00	6 758 779,56	3 467 127,50	51,30%
5	SW łódzkiego	2 061 382,00	8 761 904,19	3 532 269,55	40,31%
6	SW małopolskiego	2 627 765,00	11 169 315,13	4 948 169,19	44,30%
7	SW mazowieckiego	4 949 942,00	21 039 728,47	8 357 375,60	39,72%
8	SW opolskiego	1 456 887,00	6 192 498,19	2 548 314,79	41,15%
9	SW podkarpackiego	3 079 479,00	13 089 325,49	4 516 714,97	34,51%
10	SW podlaskiego	2 447 145,00	10 401 589,82	3 937 925,50	37,86%
11	SW pomorskiego	1 723 342,00	7 325 065,17	2 923 720,93	39,91%
12	SW śląskiego	2 049 120,00	8 709 784,56	3 764 485,54	43,22%
13	SW świętokrzyskiego	1 879 768,00	7 989 953,88	2 883 052,80	36,08%
14	SW warmińsko-mazurskiego	2 332 145,00	9 912 782,32	2 880 883,11	29,06%
15	SW wielkopolskiego	2 710 286,00	11 520 070,64	3 933 281,14	34,14%
16	SW zachodniopomorskiego	1 894 350,00	8 051 934,68	3 257 714,14	40,46%
17	KOWR	460 116,00	1 955 723,06	174 342,92	8,91%
18	ARiMR	887 207,00	3 771 073,35	633 022,47	16,79%
19	MRiRW	23 867 960,00	101 450 763,98	34 485 354,01	33,99%
20	Minister RiRW*	422 508,00	1 795 870,25	1 778 089,01	99,01%
21	Centrum Doradztwa Rolniczego	21 522 000,00	91 479 261,00	7 851 750,08	8,58%
22	Dolnośląski ODR	866 065,00	3 681 209,28	967 725,17	26,29%
23	Kujawsko-pomorski ODR	866 065,00	3 681 209,28	854 339,15	23,21%
24	Lubelski ODR	866 065,00	3 681 209,28	808 100,47	21,95%
25	Lubuski ODR	866 065,00	3 681 209,28	794 197,89	21,57%
26	Łódzki ODR	866 065,00	3 681 209,28	1 040 974,46	28,28%
27	Małopolski ODR	866 065,00	3 681 209,28	684 904,48	18,61%

28	Mazowiecki ODR	866 065,00	3 681 209,28	816 220,15	22,17%
29	Opolski ODR	866 065,00	3 681 209,28	706 408,12	19,19%
30	Podkarpacki ODR	866 065,00	3 681 209,28	927 538,52	25,20%
31	Podlaski ODR	866 065,00	3 681 209,28	774 100,51	21,03%
32	Pomorski ODR	866 065,00	3 681 209,28	635 741,57	17,27%
33	Śląski ODR	866 065,00	3 681 209,28	1 109 934,54	30,15%
34	Świętokrzyski ODR	866 065,00	3 681 209,28	1 056 608,77	28,70%
35	Warmińsko-mazurski ODR	866 065,00	3 681 209,28	828 686,47	22,51%
36	Wielkopolski ODR	866 065,00	3 681 209,28	989 923,33	26,89%
37	Zachodniopomorski ODR	866 065,00	3 681 209,28	672 774,92	18,28%
38	Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA**	893 792,00	3 799 062,90	3 462 705,37	91,15%
	RAZEM	100 001 752,00	425 057 446,88	125 150 693,57	29,44%

* - koszty funkcjonowania Jednostki Centralnej oraz konkursu dla Partnerów KSOW w 2015 r. oraz operacja własna MRiRW

** - koszty funkcjonowania Jednostki Centralnej w 2016 i 2017 r.

Tabela 2. Poniesione koszty w ramach planu działania i wsparcia funkcjonowania (w PLN)

Lp.	Beneficjent	Koszt całkowity	Wsparcie funkcjonowania	Procentowy udział kosztów funkcjonowania
1	SW dolnośląskiego	3 035 288,55	881 842,78	29,05%
2	SW kujawsko-pomorskiego	4 241 035,70	1 010 120,16	23,82%
3	SW lubelskiego	4 869 892,18	1 149 325,02	23,60%
4	SW lubuskiego	3 467 127,50	1 040 894,15	30,02%
5	SW łódzkiego	3 532 269,55	1 375 349,56	38,94%
6	SW małopolskiego	4 948 169,19	1 454 744,90	29,40%
7	SW mazowieckiego	8 357 375,60	2 775 711,31	33,21%
8	SW opolskiego	2 548 314,79	954 219,99	37,45%
9	SW podkarpackiego	4 516 714,97	1 189 225,76	26,33%
10	SW podlaskiego	3 937 925,50	1 076 752,65	27,34%
11	SW pomorskiego	2 923 720,93	954 901,72	32,66%
12	SW śląskiego	3 764 485,54	1 263 434,59	33,56%
13	SW świętokrzyskiego	2 883 052,80	1 120 348,42	38,86%
14	SW warmińsko-mazurskiego	2 880 883,11	954 813,65	33,14%
15	SW wielkopolskiego	3 933 281,14	714 785,01	18,17%
16	SW zachodniopomorskiego	3 257 714,14	814 390,02	25,00%

17	KOWR	174 342,92	0,00	0,00%
18	ARiMR	633 022,47	0,00	0,00%
19	MRiRW	34 485 354,01	11 009 307,24	31,92%
20	Minister RiRW[1]	1 778 089,01	706 521,84	39,73%
21	Centrum Doradztwa Rolniczego	7 851 750,08	5 042 080,30	64,22%
22	Dolnośląski ODR	967 725,17	485 298,26	50,15%
23	Kujawsko-pomorski ODR	854 339,15	353 123,72	41,33%
24	Lubelski ODR	808 100,47	310 909,55	38,47%
25	Lubuski ODR	794 197,89	343 582,23	43,26%
26	Łódzki ODR	1 040 974,46	583 271,57	56,03%
27	Małopolski ODR	684 904,48	352 452,07	51,46%
28	Mazowiecki ODR	816 220,15	342 602,23	41,97%
29	Opolski ODR	706 408,12	387 068,13	54,79%
30	Podkarpacki ODR	927 538,52	344 553,43	37,15%
31	Podlaski ODR	774 100,51	320 440,10	41,40%
32	Pomorski ODR	635 741,57	405 983,74	63,86%
33	Śląski ODR	1 109 934,54	436 230,46	39,30%
34	Świętokrzyski ODR	1 056 608,77	373 778,63	35,38%
35	Warmińsko-mazurski ODR	828 686,47	329 521,08	39,76%
36	Wielkopolski ODR	989 923,33	435 214,11	43,96%
37	Zachodniopomorski ODR	672 774,92	326 030,32	48,46%
38	Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA[2]	3 462 705,37	3 462 705,37	100,00%
	RAZEM	125 150 693,57	45 081 534,07	36,02%

[1] Koszty na funkcjonowanie Jednostki Centralnej KSOW w 2015 r. w wysokości 706 521,84 oraz zrealizowane na poziomie centralnym operacje Partnerów KSOW w 2015 r. w wysokości 1 063 136,27

[2] Koszty funkcjonowania Jednostki Centralnej KSOW w latach 2016-2017

Tabela 3. Operacje zrealizowane w ramach Planu działania KSOW

	Operacje Partnerów KSOW		Operacje własne		Razem	
	Liczba operacji	Kwota w PLN	Liczba operacji	Kwota w PLN	Liczba operacji	Kwota w PLN
SW dolnośląskiego	38	1 025 927,59	50	1 127 518,18	88	2 153 445,77

SW kujawsko-pomorskiego	56	1 441 688,20	63	1 789 227,34	119	3 230 915,54
SW lubelskiego[1]	49	1 967 555,11	52	1 753 012,05	101	3 720 567,16
SW lubuskiego	62	1 080 304,87	69	1 345 928,48	131	2 426 233,35
SW łódzkiego[2]	38	1 282 483,38	37	874 436,61	75	2 156 919,99
SW małopolskiego	28	1 606 914,01	37	1 886 510,28	65	3 493 424,29
SW mazowieckiego	100	2 408 447,69	89	3 173 216,60	189	5 581 664,29
SW opolskiego	37	790 037,01	49	804 057,79	86	1 594 094,80
SW podkarpackiego	80	1 688 801,83	46	1 638 687,38	126	3 327 489,21
SW podlaskiego	65	1 256 446,78	67	1 604 726,07	132	2 861 172,85
SW pomorskiego	52	1 308 626,25	31	660 192,96	83	1 968 819,21
SW śląskiego	53	1 565 770,83	37	935 280,12	90	2 501 050,95
SW świętokrzyskiego	33	810 545,94	43	952 158,44	76	1 762 704,38
SW warmińsko-mazurskiego	26	774 286,91	49	1 151 782,55	75	1 926 069,46
SW wielkopolskiego	77	1 503 411,49	65	1 715 084,64	142	3 218 496,13
SW zachodniopomorskiego	60	1 217 714,01	73	1 225 610,11	133	2 443 324,12
KOWR	0	0,00	5	174 342,92	5	174 342,92
ARiMR	0	0,00	9	633 022,47	9	633 022,47
Instytucja Zarządzająca[3][4]	74	8 921 262,15	119	15 626 351,79	193	24 547 613,94
Centrum Doradztwa Rolniczego	3	387 479,39	48	2 422 190,39	51	2 809 669,78
Dolnośląski ODR	2	120 038,43	17	362 388,48	19	482 426,91
Kujawsko-pomorski ODR	1	38 921,90	22	462 293,53	23	501 215,43
Lubelski ODR	2	106 387,84	15	390 803,08	17	497 190,92
Lubuski ODR	0	0,00	32	450 615,66	32	450 615,66
Łódzki ODR	2	70 765,79	22	386 937,10	24	457 702,89
Małopolski ODR	2	69 822,80	12	262 629,61	14	332 452,41
Mazowiecki ODR	1	38 834,70	21	434 783,22	22	473 617,92
Opolski ODR	1	20 220,00	17	299 119,99	18	319 339,99
Podkarpacki ODR	1	48 553,00	13	534 432,09	14	582 985,09
Podlaski ODR	3	66 533,35	27	387 127,06	30	453 660,41
Pomorski ODR	2	45 399,35	10	184 358,48	12	229 757,83
Śląski ODR	2	73 959,64	30	599 744,44	32	673 704,08
Świętokrzyski ODR	1	66 006,73	14	616 823,41	15	682 830,14
Warmińsko-mazurski ODR	2	80 951,45	14	418 213,94	16	499 165,39
Wielkopolski ODR	1	20 600,00	30	534 109,22	31	554 709,22
Zachodniopomorski ODR	0	0,00	21	346 744,60	21	346 744,60
RAZEM	954	31 904 698,42	1355	48 164 461,08	2309	80 069 159,50

[1] W kosztach operacji własnych uwzględniono poniesione koszty w wysokości 22 913,00 zł w jednej trwającej operacji.

[2] W kosztach operacji własnych uwzględniono poniesione koszty w wysokości 13 655,50 zł w jednej trwającej operacji.

[3] W kosztach operacji własnych uwzględniono poniesione koszty w ramach 28 trwających operacjach w wysokości 4 347 030,50 zł.

[4] W operacjach partnerów uwzględniono 11 operacji zrealizowanych w 2015 r. na kwotę 1 063 136,27 zł.

Tabela 4. Operacje zrealizowane w ramach Planu działania KSOW w podziale na działania

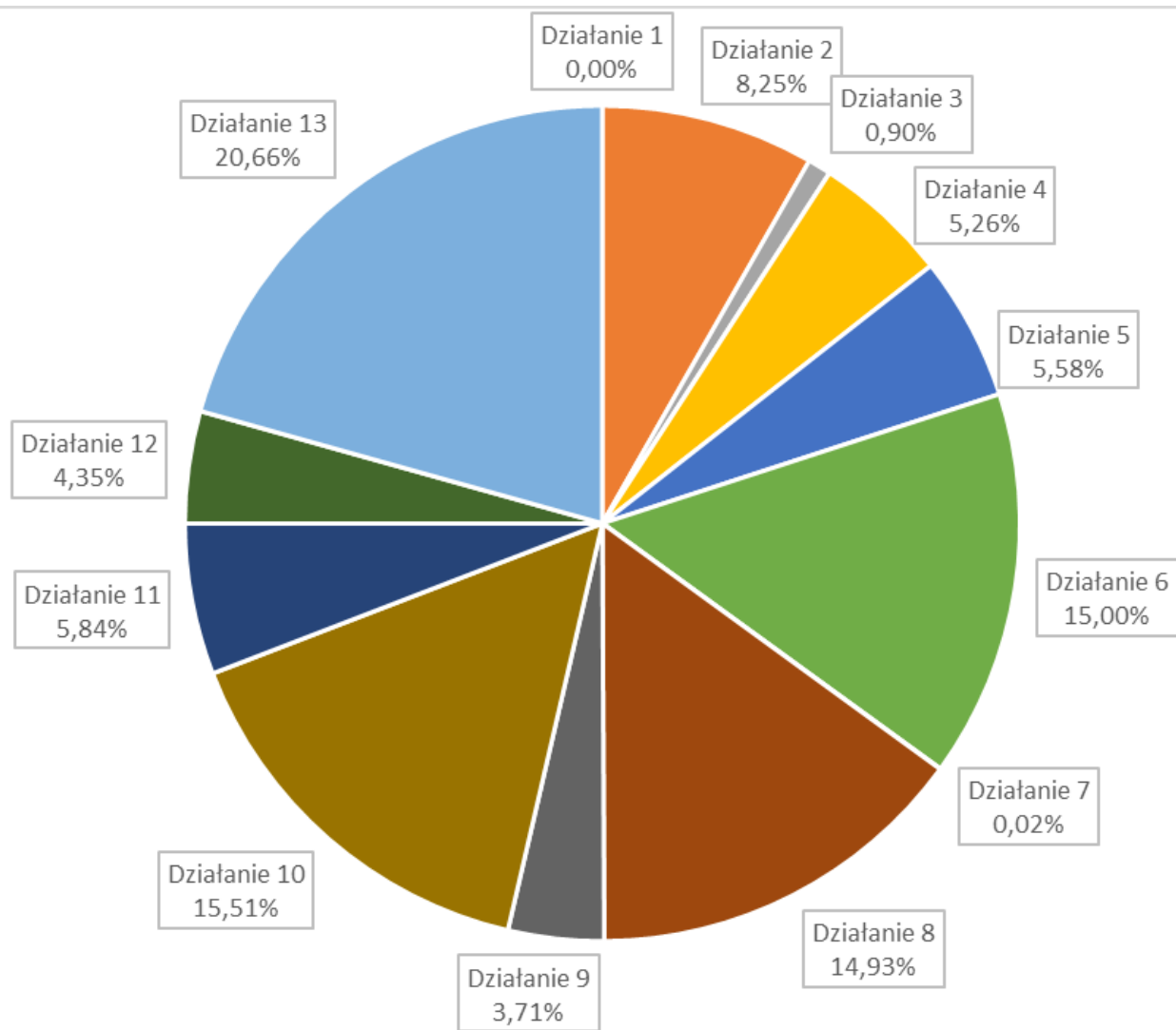
Nr działania	Działanie	Liczba operacji	Kwota operacji w PLN
1	Rozpowszechnianie informacji na temat wyników monitoringu i oceny realizacji działań na rzecz rozwoju obszarów wiejskich w perspektywie finansowej 2014-2020	0	0,00
2	Działania na rzecz tworzenia sieci kontaktów dla doradców i służb wspierających wdrażanie innowacji na obszarach wiejskich	261	6 608 398,91
3	Gromadzenie przykładów operacji realizujących poszczególne priorytety Programu	13	722 470,39
4	Szkolenia i działania na rzecz tworzenia sieci kontaktów dla Lokalnych Grup Działania (LGD), w tym zapewnianie pomocy technicznej w zakresie współpracy międzyterytorialnej i międzynarodowej	92	4 210 474,37
5	Poszukiwanie Partnerów KSOW do współpracy w ramach Działania „Współpraca”, o którym mowa w art. 3 ust.1 pkt. 13 ustawy o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków EFRROW w ramach PROW na lata 2014-2020 oraz ułatwianie tej współpracy	136	4 464 090,74
6	Ułatwianie wymiany wiedzy pomiędzy podmiotami uczestniczącymi w rozwoju obszarów wiejskich oraz wymiana i rozpowszechnianie rezultatów działań na rzecz tego rozwoju	275	12 011 870,12

7	Współpraca z Europejską Siecią na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich	3	12 530,65
8	Plan komunikacyjny PROW 2014-2020	462	11 950 512,31
9	Wspieranie współpracy w sektorze rolnym i realizacji przez rolników wspólnych inwestycji	89	2 967 141,27
10	Organizacja i udział w targach, wystawach tematycznych na rzecz prezentacji osiągnięć i promocji polskiej wsi w kraju i za granicą	238	12 422 027,31
11	Aktywizacja mieszkańców wsi na rzecz podejmowania inicjatyw służących włączeniu społecznemu, w szczególności osób starszych, młodzieży, niepełnosprawnych, mniejszości narodowych i innych osób wykluczonych społecznie	162	4 672 916,92
12	Identyfikacja, gromadzenie i upowszechnianie dobrych praktyk mających wpływ na rozwój obszarów wiejskich	91	3 482 040,89
13	Promocja zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich	487	16 544 685,62
	RAZEM	2 309	80 069 159,50

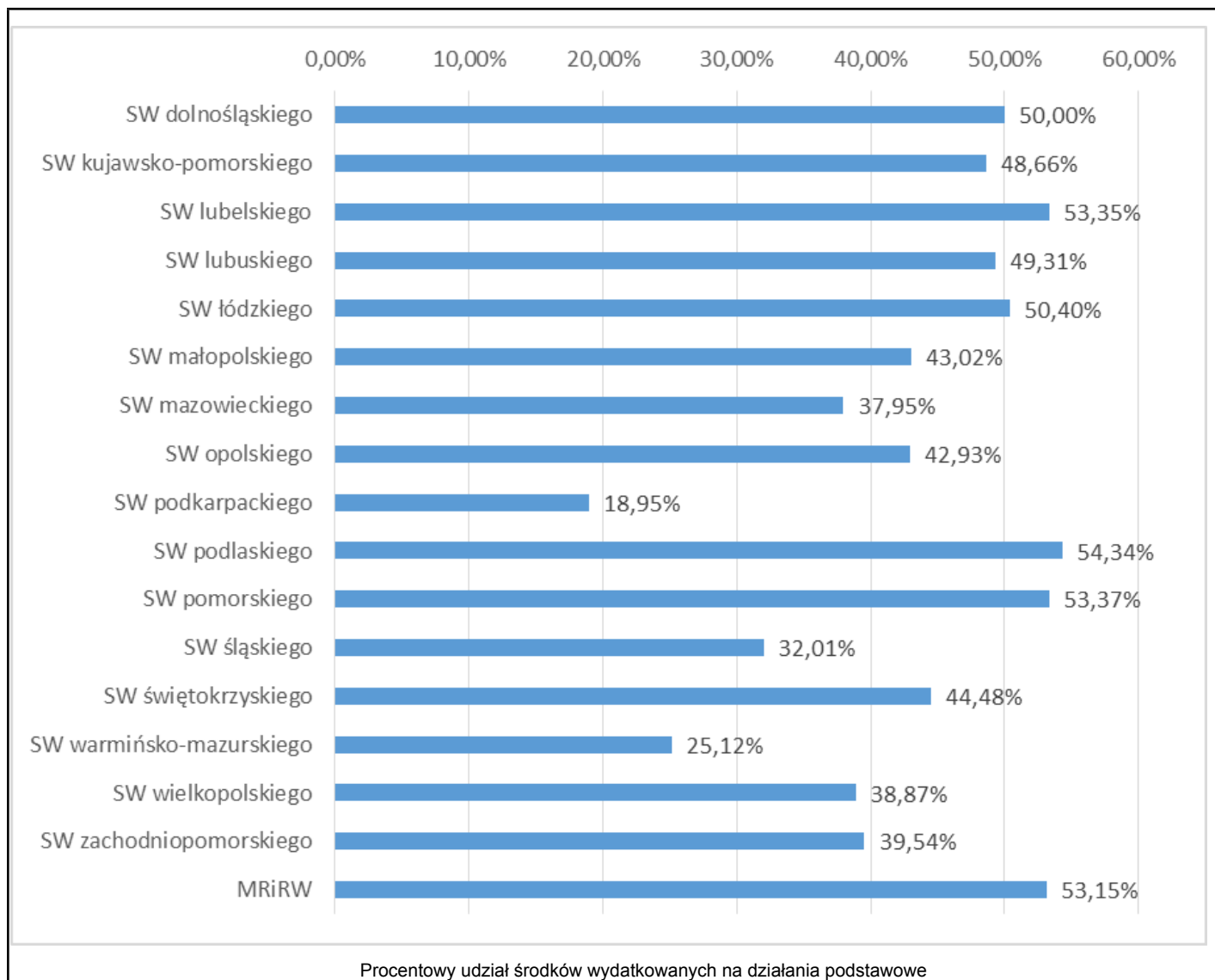
Tabela 5. Operacje zrealizowane w ramach SIR

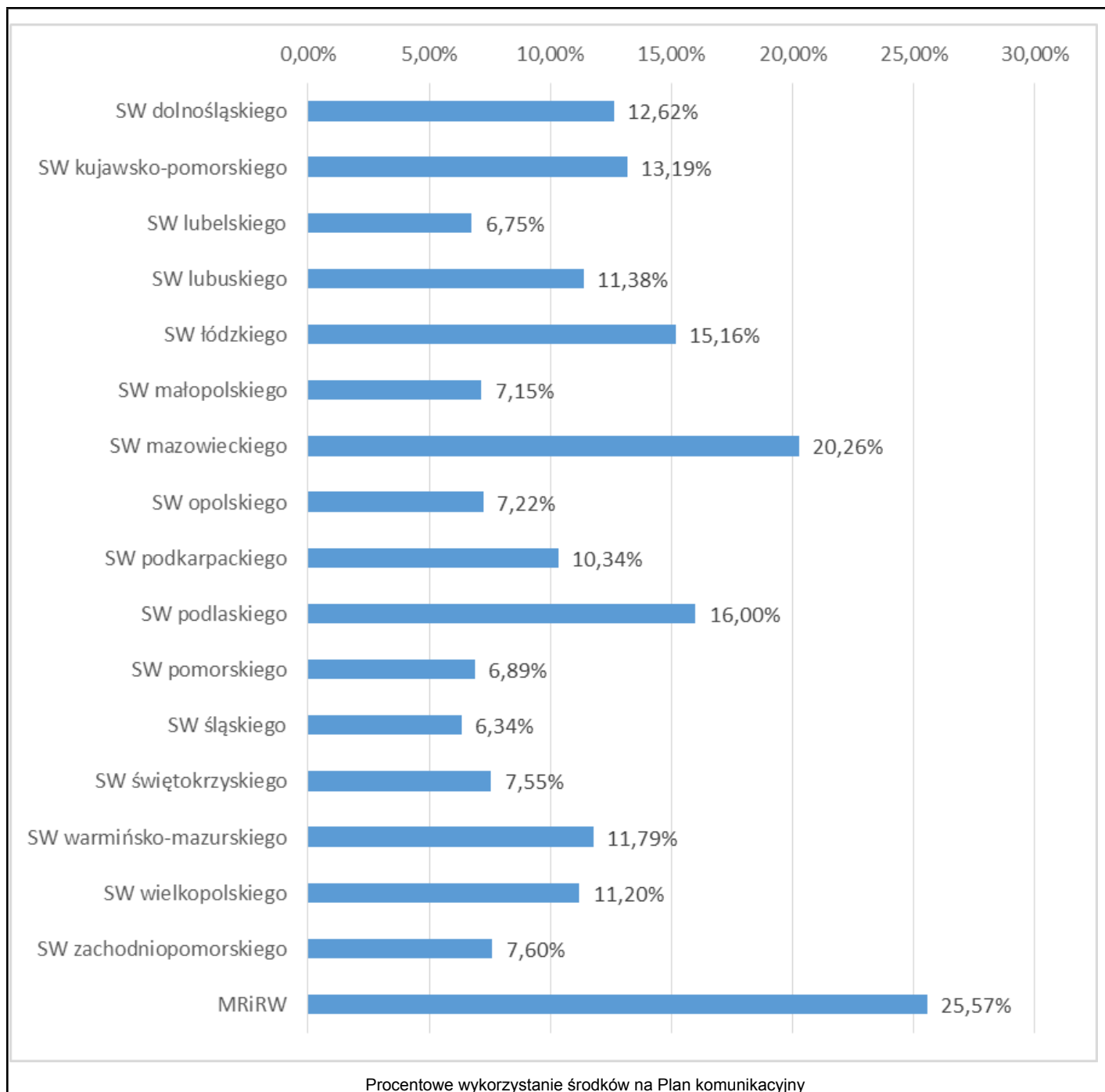
	Działanie 2		Działanie 5			
			Operacje własne		Operacje Partnerów KSOW	
	Liczba operacji	Kwota w PLN	Liczba operacji	Kwota w PLN	Liczba operacji	Kwota w PLN
Centrum Doradztwa Rolniczego	31	1 517 315,71	17	904 874,68	3	387 479,39
Dolnośląski ODR	13	318 172,85	4	44 215,63	2	120 038,43
Kujawsko-pomorski ODR	15	233 862,80	7	228 430,73	1	38 921,90
Lubelski ODR	10	238 650,17	5	152 152,91	2	106 387,84
Lubuski ODR	29	398 065,10	3	52 550,56	0	0,00
Łódzki ODR	16	244 428,98	6	142 508,12	2	70 765,79
Małopolski ODR	10	173 262,61	2	89 367,00	2	69 822,80
Mazowiecki ODR	5	182 193,84	16	252 589,38	1	38 834,70
Opolski ODR	11	215 013,73	6	84 106,26	1	20 220,00
Podkarpacki ODR	9	321 575,84	4	212 856,25	1	48 553,00
Podlaski ODR	21	278 412,60	6	108 714,46	3	66 533,35
Pomorski ODR	4	57 757,77	6	126 600,71	2	45 399,35
Śląski ODR	26	417 919,56	4	181 824,88	2	73 959,64
Świętokrzyski ODR	10	442 672,82	4	174 150,59	1	66 006,73

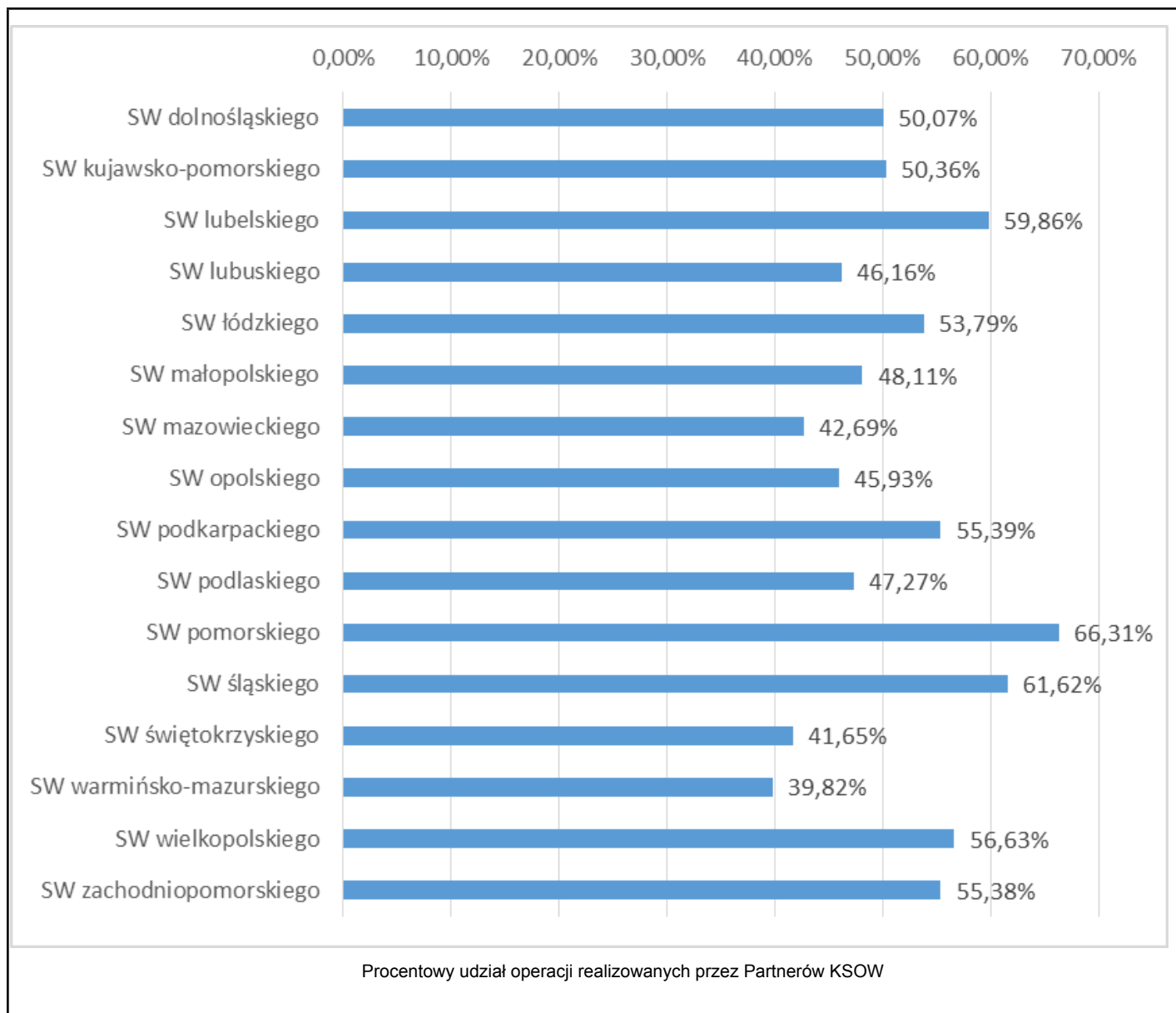
Warmińsko-mazurski ODR	10	345 013,69	4	73 200,25	2	80 951,45
Wielkopolski ODR	21	288 099,99	9	246 009,23	1	20 600,00
Zachodniopomorski ODR	14	211 279,87	7	135 464,73	0	0,00
RAZEM	255	5 883 697,93	110	3 209 616,37	26	1 254 474,37



Procentowe wykorzystanie środków w podziale na działania KSOW







4.b) Kroki powzięte w celu rozpowszechnienia informacji o programie (art. 13 rozporządzenia wykonawczego Komisji (UE) nr 808/2014)

Podczas realizacji operacji objętych Planem operacyjnym KSOW na lata 2018-2019 zapewniano upowszechnienie informacji o PROW 2014-2020, w tym o Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich.

Upowszechnianie informacji o PROW było realizowane na podstawie rozporządzenia wykonawczego Komisji UE nr 808/2014 z dnia 17 lipca 2014 r., Strategii komunikacji, Księgi wizualizacji znaku PROW 2014-2020 oraz wytycznych instytucji zarządzającej.

Podstawową formą przekazywania informacji były konferencje, spotkania szkoleniowo-informacyjne, warsztaty, szkolenia i spotkania informacyjne, podczas których dystrybuowano materiały informacyjno-promocyjne dotyczące PROW.

Utrzymywany był kontakt ze środkami masowego przekazu: telewizją, radiem, prasą, w szczególności poprzez emisję audycji radiowych w krajowych i regionalnych rozgłoszeniach radiowych oraz poruszanie

wątków na temat PROW w programach i audycjach telewizyjnych w krajowych stacjach.

Informacje dotyczące PROW udzielane były podczas międzynarodowych, ogólnopolskich i lokalnych imprez o charakterze rolniczym, targów, imprez plenerowych – w formie stoisk informacyjnych, podczas których dystrybuowano materiały informacyjne i promocyjne.

Wszystkie jednostki prowadziły strony internetowe poświęcone PROW 2014-2020. W serwisach można było znaleźć informacje dotyczące aktualności, założenia programowe, legislację krajową i unijną, ogłoszenia o naborach wniosków, informacje dotyczące procedury wypełniania wniosków oraz informacje o szkoleniach dotyczących PROW 2014-2020. Dodatkowo informacje o PROW i KSOW rozpowszechniane były w mediach społecznościowych, takich jak facebook czy twitter.

Działania informacyjne prowadzone były również poprzez kontakt bezpośredni w Punktach Informacyjnych Funduszy Europejskich (PIFE). Jednostki regionalne udzieliły w tych punktach w 2018 r. ponad 12,5 tysiąca konsultacji. Przykładowo w województwie lubelskim dotarcie do szerszej grupy odbiorców w celu zapewnienia upowszechniania Programu możliwe było dzięki mobilnemu punktowi informacyjnemu. Kontakt bezpośredni i dystrybucja materiałów informacyjnych w punkcie informacyjnym na temat funduszy europejskich wpłynęły na większą rozpoznawalność PROW. Punkt mobilny został oznaczony logotypami zgodnie z Księgą wizualizacji znaku PROW 2014-2020. Dzięki obecności na wielu imprezach przekazano informacje na temat programu do ponad tysiąca osób.

Zapewniano upowszechnienie informacji o PROW, w tym o KSOW, w sposób dostosowany do sposobu realizacji operacji. Do informowania i rozpowszechniania informacji o pomocy otrzymanej z EFRROW, zgodnie z warunkami określonymi w Księdze wizualizacji znaku PROW 2014-2020 zobowiązywano w umowach wykonawców poszczególnych zadań oraz Partnerów KSOW w ramach realizowanych operacji.

Ponadto jednostki wdrażające zapewniały obowiązek informowania także we własnym zakresie, np. poprzez udostępnianie banerów / roll-upów / plakatów opatrzonych logotypami zgodnie z Księgą wizualizacji znaku PROW 2014-2020 i przekazywanie informacji ustnej w trakcie realizacji operacji, np. konferencji, szkoleń, wyjazdów oraz zamieszczaniu informacji na portalu KSOW.

Sposób informowania o źródle finansowania i wkładzie finansowym UE był uzależniony od rodzaju operacji i różnorodności wykorzystywanych nośników, m.in.:

1. imprezy plenerowe (targi, wystawy, dożynki itp.) oznakowane poprzez ekspozycje roll-upów / banerów / plansz zawierających wymagane logotypy, ponadto informacja o wsparciu ze środków EFRROW była przekazywana przez pracowników obsługujących stoiska,
2. spotkania informacyjne / szkolenia / konferencje / warsztaty / wyjazdy oznakowane były zgodnie z wymogami, poprzez ekspozycje wymaganej wizualizacji w salach, oznakowanie prezentacji, list obecności oraz innych materiałów informacyjnych przeznaczonych dla uczestników,
3. audycje radiowe zawierały odwołanie słowne, audycje telewizyjne opatrzone były planszą z odpowiednimi logotypami i odwołaniem słownym,
4. materiały informacyjne / materiały informacyjno-promocyjne / roll-upy / artykuły prasowe oraz materiały informacyjne dotyczące poszczególnych operacji zawierały odpowiednie logotypy oraz slogan i odwołanie słowne,
5. materiały promocyjne zawierały odpowiednie logotypy oraz slogany.

Przy realizacji działań w zależności od rodzaju operacji i typu nośnika zamieszczano następujące informacje:

1. wymagane logotypy (tj. co najmniej UE, KSOW, PROW 2014-2020) oraz slogan „Europejski

- Fundusz Rolny na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich: Europa inwestująca w obszary wiejskie”,
2. wymagane logotypy i odwołanie słowne: „Europejski Fundusz Rolny na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich: Europa inwestująca w obszary wiejskie”; Instytucja Zarządzająca Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014 – 2020 – Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi; Projekt / audycja / materiał / publikacja opracowana przez....; Projekt / audycja / publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Pomocy Technicznej Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020”.

5. DZIAŁANIA PODJĘTE W CELU SPEŁNIENIA WARUNKÓW WSTĘPNYCH

Niniejsza sekcja ma zastosowanie tylko do rocznego sprawozdania z wdrażania/rocznych sprawozdań z wdrażania z 2015, 2016 r.

6. OPIS WYKONANIA PODPROGRAMÓW

Nie dotyczy.

7. OCENA INFORMACJI I POSTĘPY POCZYNIONE NA DRODZE OSIĄGNIĘCIA CELÓW PROGRAMU

7.a) Pytania na potrzeby oceny

7.a1) CEQ01-1A - W jakim stopniu interwencje w ramach PROW wspierają innowacje, współpracę i rozwój bazy wiedzy na obszarach wiejskich?

7.a1.a) Odpowiedź na pytanie ewaluacyjne

Realizacji Celu szczegółowego 1A w sposób bezpośredni służą: Działanie 1 Transfer wiedzy i działalność informacyjna, Działanie 2 Usługi doradcze, Usługi z zakresu zarządzania gospodarstwem i zastępstw oraz Działanie 16 Współpraca. Na poziomie teoretycznego odtworzenia logiki interwencji, zaplanowane wsparcie adresuje wszystkie trzy wymiary rozwoju rolniczej gospodarki opartej na wiedzy. Działanie 1 służy nabywaniu wiedzy i umiejętności praktycznych, w tym poprzez doświadczenie (działalność demonstracyjna). Działanie 2 ma zapewnić transmisję wiedzy branżowej pomiędzy jej twórcami (naukowcami i badaczami), a rolnikami i właścicielami lasów, gdzie ogniwem pośredniczącym byłoby - również odpowiednio wspierani - doradcy rolniczy i leśni. Działanie 16 powinno służyć nie tylko tworzeniu i wdrażaniu rozwiązań innowacyjnych dla rolnictwa, leśnictwa i przetwórstwa, ale także ma stymulować budowanie powiązań kooperacyjnych pomiędzy podmiotami gospodarującymi/ przedsiębiorstwami, a sektorem nauki. Jest to wyzwanie, z którym równolegle mierzą się również inne programy pomocowe, zarówno krajowe, jak i unijne. Instytucje naukowe nie miały dotychczas wystarczających zachęt do angażowania się w działalność komercyjną, z kolei dla sektora prywatnego sposób funkcjonowania uczelni i instytutów badawczych jawił się często jako skostniały i nie odpowiadający wymaganiom dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości gospodarczej. O ile jednak można w sposób uzasadniony mówić o trafnym zaplanowaniu wsparcia, o tyle z uwagi na pojedyncze przypadki zakończonych operacji w ramach Celu szczegółowego 1A - na ten moment trudno wskazać kwantyfikowalne efekty interwencji.

Warto nadmienić, iż na koniec 2018 r. podpisanych było odpowiednio: 24 umowy w Poddziałaniu 1.1 (brak umów w Poddziałaniu 1.2); 53 umowy w Poddziałaniu 2.1 i 3 umowy w Poddziałaniu 2.3 oraz 10 umów w Działaniu 16. Wnioski o płatność końcową złożyli: 1 beneficjent Poddziałania 1.1 (w grudniu 2018 r. - bez zrealizowanej płatności w badanym okresie, co oznacza, iż operacja formalnie nie została zakończona) oraz 2 beneficjentów Poddziałania 2.3 (realizujących 3 projekty, przy czym jedynie dla 2 z nich dokonano płatności w 2018 r. i tym samym można uznać operacje za zakończone). Spośród 2 zakończonych projektów, 1 wpływał na cel przekrojowy dot. innowacyjności.

W ramach Poddziałania 1.1 w oparciu o deklaracje beneficjentów przewiduje się, iż - dzięki dotychczas zakontraktowanym projektom - w 1 219 szkoleniach (przekładających się na 1 278 dni szkoleniowych) będzie uczestniczyć 26 407 rolników. Sumaryczna, ogólna wartość operacji przekracza 8,63 mln zł, z czego kwota pomocy sięga 8,59 mln zł.

Z kolei w Działaniu 16, w ramach 10 zawartych umów, przewidziano utworzenie takiej samej liczby grup operacyjnych oraz wdrożenie przez nie 46 innowacji. Stymulowanie bezpośredniej współpracy pomiędzy nauką a gospodarstwami rolnymi i leśnymi czy przedsiębiorstwami rolno-spożywczymi, realizowane głównie poprzez Działanie 16, ma na ten moment szacunkowy wymiar z uwagi na jedynie 10 projektów w realizacji. Warto jednak zauważyć, iż liczba podmiotów w poszczególnych grupach operacyjnych waha się od 3 do 10 (średnio - 8). Łącznie, jest w nie zaangażowanych m.in. 37 rolników, 1 właściciel lasu i 10 jednostek naukowych. Zwraca uwagę również przestrzenne rozmieszczenie realizowanych przedsięwzięć. Najwięcej - 3 projekty - realizowane są w województwie podkarpackim, następnie po 2 projekty w województwach: opolskim i kujawsko-pomorskim oraz po 1 projekcie w regionach: lubelskim, łódzkim i

wielkopolskim. Są to w większości województwa o umiarkowanym potencjale akademickim, wyróżniające się in minus względem np. Mazowsza i Małopolski. Interesujące jest, że w ramach Polityki Spójności co do zasady projekty zakładające kooperację nauki i biznesu idą w tych regionach przeciętnie gorzej, co jest uzasadniane głównie ich umiarkowanym zapleczem akademickim czy badawczym. Wydaje się, że PROW 2014-2020, pod warunkiem kontynuacji wsparcia i zainteresowania wnioskodawców, powinien pełnić ważną rolę nie tylko w kontekście dyfuzji wiedzy pomiędzy omawianymi sektorami, ale także w zakresie budowania zdolności mniejszych ośrodków naukowych do skutecznego wchodzenia we współpracę z sektorem prywatnym. Gdyby faktycznie udało się podtrzymać omawiany trend, EFRROW mógłby w skali kraju odegrać komplementarną rolę względem EFRR nie tylko zakresowo, ale i przestrzennie.

Ogółem, możemy mówić jedynie o 2 zakończonych operacjach dla celu szczegółowego 1A - z zakresu wsparcia na szkolenia doradców - w odniesieniu do których obserwowany jest postęp rzeczowy wdrażania. Przeszkolonych zostało 101 doradców rolniczych z 6 różnych firm / podmiotów (brak przeszkolonych doradców leśnych). Co ciekawe, każdy z uczestników ocenił szkolenie jako adekwatne, można więc mówić o ich deklaracyjnym dopasowaniu do potrzeb zainteresowanych (choć badania jakościowe pokazują, iż nie jest to ocena bezkrytyczna). Łącznie, zrealizowano 13 dni szkoleniowych, co przekłada się na 1 480 osobodni odbytych szkoleń. Stanowi to dobrą podstawę, aby w przyszłości zintensyfikować wdrażanie Poddziałania 2.1, które zakłada dotarcie z fachową wiedzą do rolników i właścicieli lasów.

Doradcy rolniczy wykazują się dużą świadomością swojej roli w procesie przekazywania wiedzy z nauki do praktyki gospodarowania. Refleksji tej towarzyszy przekonanie, iż nawet adekwatne szkolenia z PROW 2014-2020 (odnosząc się do monitorowanej cechy tychże) nie są wystarczające, aby móc skutecznie nabywać, a następnie przekazywać wiedzę niezbędną do efektywnego prowadzenia prac rolniczych i leśnych. Wskazywano na olbrzymie znaczenie wewnętrznej motywacji i gotowości samodzielnego zdobywania wiedzy jako warunków bycia dobrym doradcą. Zarazem, podkreślano, że czynnikiem niezbędnym dla implementacji ustaleń naukowych w praktyce gospodarowania jest otwartość poznawcza rolników i właścicieli lasów. W toku badania, różni interesariusze Programu dość zgodnie wskazywali, że grupy te są umiarkowanie skłonne do podejmowania wyzwań czy eksperymentowania. Zauważono jednak, że ich gotowość do tego znacząco się zwiększa, jeśli spodziewają się oni usprawnień w prowadzeniu gospodarstwa, które przełożą się na lepszy wynik finansowy (zmniejszenie kosztów lub zwiększenie przychodów). Może to świadczyć o silnym pragmatyzmie rolników, którzy na obecnym stadium rozwoju gospodarstw nadal wyraźnie przedkładają motywacje ekonomiczne ponad satysfakcję poznawczą, chęć podejmowania nowych zadań itd. Oznacza to zatem, iż mierzone wskaźniki PROW 2014-2020 wskazują głównie na potencjał w postaci przeszkolonych doradców rolniczych, nie przesądzając w zakresie tego, na ile będą oni w stanie przekazać posiadającą wiedzę oraz zachęcić do jej wdrożenia. Wydawanie osądów w tym zakresie będzie możliwe na późniejszym etapie.

7.a2) CEQ02-1B - W jakim stopniu interwencje w ramach PROW wspierają wzmocnienie powiązań między rolnictwem, produkcją żywności i leśnictwem a badaniami i innowacją, w tym do celów ulepszonych zarządzania środowiskiem i lepszych wyników?

7.a2.a) *Odpowiedź na pytanie ewaluacyjne*

Realizacji Celu szczegółowego 1B w sposób bezpośredni dedykowane jest Działanie 16 Współpraca. Zasadne jest również założenie, że wdrażanie innych operacji w ramach PI 1 (1A i 1C) w perspektywie długofalowej, w sposób pośredni powinno przyczynić się do zwiększania zainteresowania omawianym typem interwencji. Podnoszenie ogólnego poziomu wiedzy w gronie adresatów wsparcia i ekspozycja na innowacyjne metody gospodarowania stanowi ważne narzędzie niwelowania barier poznawczych.

Tymczasem badanie wykazało, iż Działanie 16 Współpraca, poza trudnościami w zakresie warunków i sposobów implementacji, budzi szereg wątpliwości w gronie potencjalnych wnioskodawców (zwłaszcza rolników, właścicieli lasów czy MSP).

Aktualnie, podpisanych jest 10 umów na realizację projektów z analizowanego obszaru. Jest w nie zaangażowanych ogółem 76 podmiotów. Najliczniej reprezentowani wśród beneficjentów są rolnicy (37), MSP (14), jednostki naukowe i podmioty świadczące usługi doradcze (po 10). W realizowane operacje zaangażowany jest również 1 właściciel lasu oraz 4 inne podmioty publiczne. Wymaga podkreślenia, że jedynie dla 2 umów, złożono wnioski o płatność, co znamionuje wymierny postęp w ich wdrażaniu. Zasadniczo jednak, żadna z operacji w zakresie Współpracy nie została zakończona, co oznacza, iż same wskaźniki nie mają zastosowania w tradycyjnie rozumianej ocenie efektów wsparcia. Interwencję analizowano jakościowo, odnosząc się do oceny eksperckiej (wywiady, panel ekspercki) czy wiedzy dziedzinowej (desk reserach).

Nie ulega wątpliwości, iż zarówno w zakresie realizowanej liczby operacji, jak i idącej za tym wielkości transferów finansowych - znaczenie Współpracy dla realizacji celów stawianych przed PI 1B jawi się jako marginalne. Ocena ta, w ujęciu prognostycznym, nie zmieni się drastycznie nawet wówczas, jeśli w oparciu o dotychczasowy średni koszt jednostkowy, przeprowadzi się symulację w zakresie potencjalnych możliwych efektów wsparcia przy pozostałej alokacji (tj. łącznie maksymalnie 100 operacji z kilkuset zaangażowanymi w nie podmiotami). Reasumując, w ujęciu liczbowym, zarówno obecne, jak i przewidywane rezultaty wsparcia - odniesione do ogólnej liczby gospodarstw, lasów czy podmiotów przetwórczych - są niewielkie.

Warto jednak popatrzeć na Działanie 16 Współpraca nieco inaczej, aniżeli na większość operacji realizowanych w Programie. Po pierwsze, zapełnia ono istotną lukę w zakresie pomocy z obszaru B+R+I, związaną z włączeniem rolników i właścicieli lasów do grona adresatów wsparcia na ten cel. Zdecydowana większość Programów, w tym współfinansowanych ze środków unijnych, zakłada kooperację jednostek naukowo-badawczych z przedsiębiorstwami (często - z wyłączeniem przetwórstwa rolno-spożywczego). Tym samym, wskazane podmioty nie mają możliwości realizacji projektów ukierunkowanych na wdrożenia innowacyjnych rozwiązań. Brak uprzednich doświadczeń to z kolei częsta bariera dla aplikowania w naborach (w tym również w ramach innych instrumentów pomocowych), stąd znaczenie „treningowe/demonstracyjne” omawianego wsparcia. Przyjmuje się, iż efekt ten powinien wystąpić nie tylko w grupie beneficjentów wsparcia, ale także w sposób pośredni oddziaływać na inne podmioty - obserwatorów interwencji.

Wymaga podkreślenia, że w Polsce generalnie współpraca z jednostkami naukowymi, ukierunkowana na opracowanie i wdrożenie innowacyjnych rozwiązań, jest nadal mało powszechna. W 2017 r. jedynie 5,8% przedsiębiorstw przemysłowych współpracowało w zakresie działalności innowacyjnej (mowa tu o wszelkiej kooperacji, nie tylko z uczelniami wyższymi i in.). Udział przedsiębiorstw, które współpracowały w zakresie działalności innowacyjnej, w ogóle przedsiębiorstw aktywnych innowacyjnie w tym samym roku wyniósł 27%, co dowodzi, iż zdecydowana większość aktywności innowacyjnej ma charakter indywidualny. Pomijając zatem specyfikę właściwą stricte rolnictwu, leśnictwu czy przetwórstwu - istnieje szereg ogólnych barier dla współpracy nauki i szeroko rozumianego biznesu.

Uniwersalną trudnością jest awersja sektora prywatnego do ryzyka i niechęć / brak środków na angażowanie się w przedsięwzięcia obarczone dużym prawdopodobieństwem niepowodzenia. Wsparcie publiczne, także w ramach PROW 2014-2020, powinno docelowo zmniejszać znaczenie tego czynnika. Ponadto, trudnością bywa dążenie do zachowania wypracowanych rozwiązań w tajemnicy i budowania w oparciu o nie przewagi konkurencyjnej (sektor prywatny) oraz pragnienie przedstawienia wyników realizowanych działań jako efektów pracy akademików (sektor nauki). W tym kontekście, warunki udzielenia wsparcia

publicznego mogą odgrywać ważną rolę regulatora stosunków prawnych pomiędzy członkami konsorcjum oraz jednoznacznie określać prawa własności wypracowanych rozwiązań - a tym samym, zmniejszyć pole konfliktów na tym tle.

Badanie wykazało również, iż część podmiotów identyfikuje - faktyczne lub pozorne - niedopasowanie oferty jednostek naukowych do ich potrzeb. Z prawdziwym brakiem odpowiedzi na zgłaszany popyt mamy do czynienia wtedy, kiedy jednostki akademickie w kraju nie są w stanie odpowiedzieć na zgłaszane potrzeby (tj. nie posiadają odpowiedniej wiedzy, sprzętu laboratoryjnego itd.). W praktyce, jest to raczej zjawisko marginalne. Zdecydowanie częściej występuje brak wiedzy po stronie biznesu / rolnictwa w zakresie tego, jakim potencjałem dysponuje sektor nauki oraz w jakich obszarach może ich wesprzeć. Oznacza to, iż realnym problemem w tym przypadku jest raczej niedoinformowanie rolników / właścicieli lasów, co może być konsekwencją zarówno ich małego zaangażowania w pozyskiwanie wiedzy, jak i niskiej aktywności informacyjno-promocyjnej uczelni, instytutów badawczych itd. W tym kontekście, rezultatem PROW 2014-2020 może być wzmocnienie przepływu informacji o możliwości realizacji projektów B+R+I, co ma szansę przełożyć się na kooperację sektora leśno-rolnego czy przetwórczego z nauką również w ramach umów bilateralnych, nie będących efektem Współpracy.

Podsumowując, realizacja Celu szczegółowego 1B jest bardzo mało zaawansowana, zaś nawet dalsza implementacja Działania 16 Współpraca nie przełoży się na znaczny wzrost wskaźników dot. pomiaru skuteczności interwencji (zwłaszcza zrelatywizowanych względem całości grupy docelowej). Zarazem, jest to instrument o olbrzymim potencjale w zakresie budowania zasobów wiedzy o wdrażaniu innowacji, kształtowaniu pozytywnych postaw względem kooperacji na linii nauka a biznes i rolnictwo. Skuteczność wdrażania Współpracy w PROW 2014-2020 powinna być szczególnie uważnie monitorowana i wspierana w kontekście prawdopodobnego zwiększenia znaczenia innowacji w perspektywie finansowej 2021+. Oznacza to bowiem, iż omawiany instrument może stanowić niejako ostatni obszar testowania różnych rozwiązań i weryfikacji pomysłów na implementację wsparcia.

7.a3) CEQ03-1C - W jakim stopniu interwencje w ramach PROW wspierają uczenie się przez całe życie oraz szkolenie zawodowe w sektorach rolnym i leśnym?

7.a3.a) Odpowiedź na pytanie ewaluacyjne

Wspieraniu uczenia się przez całe życie oraz szkoleniom zawodowym w sektorach rolnym i leśnym dedykowane jest Działanie 1 Transfer wiedzy i działalność informacyjna. Na koniec 2018 r. w jego ramach zawarte były 24 umowy na łączną kwotę 8 594 761,00 zł - wszystkie podpisane zostały w Poddziałaniu 1.1 Wsparcie kształcenia zawodowego i nabywania umiejętności. Żadna z operacji nie została zakończona. Świadczy to o bardzo niskim poziomie zaawansowania wdrażania tego Działania, a w konsekwencji - Celu szczegółowego 1C. Beneficjenci wsparcia przewidzieli przeszkolenie 28 132 rolników, co stanowi 10,7% wartości docelowej założonej w Programie (tj. 261 811). Zakładając, iż uda się zrealizować przyjęte założenia, postęp rzeczowy nieco wyprzedzi postęp finansowy (tzn. kontraktacja środków jest niższa od przewidywanego dzięki niej poziomu osiągnięcia wartości docelowej wskaźnika dla Celu szczegółowego 1C).

Ogółem, w 2017 r. 4,0% osób w wieku 25-64 lata uczestniczyło w kształceniu lub szkoleniu. W przypadku osób starszych, na granicy wieku emerytalnego - wartość ta była znacznie niższa (tj. jedynie 1%). Z kolei osoby młode niepracujące, nieuczące się i niedokształcające się stanowiły w tym samym roku 14,3% swojej grupy wiekowej. Wreszcie, co najważniejsze w kontekście niniejszych rozważań, osoby w wieku 15-64 lata zamieszkujące na wsi i uczące się stanowiły w 2017 r. 12% swojej grupy demograficznej zamieszkującej

tereny wiejskie. Literatura przedmiotu wskazuje, iż na terenach wiejskich występuje przeciętnie niższy poziom zasobów ludzkich rozumianych jako wypadkowa najwyższego ukończonego poziomu kształcenia formalnego oraz gotowości i aktywności w zakresie ciągłego doskonalenia zawodowego. Wymaga przy tym podkreślenia, iż skala różnicy pomiędzy mieszkańcami terenów miejskich i wiejskich maleje w czasie; jest to pochodna nadganiania różnic edukacyjnych przez przedstawicieli pierwszej z tych dwóch grup. Nadal jednak samo zjawisko należy ocenić jako niepożądane. Rozwój gospodarki opartej na wiedzy, pierwotnie związanej głównie z usługami, a następnie przemysłem - przekłada się już na konkretne implikacje dla rolnictwa.

Widoczne jest odchodzenie od konkurencji cenowej jako podstawowego instrumentu budowania przewag gospodarstw rolnych. Podobnie jak w innych dziedzinach gospodarki, również w rolnictwie wzrasta znaczenie czynników takich jak jakość, innowacyjność itd. Zarazem, w wybranych sektorach ceny zbytu są już na tyle niskie, iż nie pozostawiają pola do dalszej redukcji kosztem zmniejszania niemal niewystępującej marży. W ich obszarze, niezbędne jest zwiększanie efektywności produkcji i zmniejszanie kosztów. Wreszcie, dywersyfikacja działalności jako narzędzie minimalizacji ryzyka również wymusza poszerzanie posiadanych umiejętności i kompetencji. Zdaniem ekspertów, realizacja interwencji w ramach celu szczegółowego 1C może odpowiadać na powyższe wyzwania. Kształcenie zawodowe i nabywanie umiejętności są postrzegane jako kluczowe dla nabywania przewag konkurencyjnych przez właścicieli gospodarstw rolnych. Choć wiąże się ono z odejściem od rolnictwa pracochłonnego, to może być równocześnie powiązane zarówno z rolnictwem ekstensywnym (np. wysokospecjalizowane, ekologiczne uprawy), jak i intensywnym (np. wysokospecjalizowana produkcja grzybów).

Na ograniczoną skuteczność wsparcia może wpływać niedopasowanie tematów szkoleń do potrzeb. Ważne jest również zbyt późne ich uruchomienie. Osoby nabywające wiedzę czy kompetencje powinny móc je w przyszłości wykorzystać m.in. dzięki składaniu wniosków i realizacji projektów w ramach PROW 2014-2020. Im bardziej odroczone w czasie szkolenia rolników czy właścicieli lasów, tym mniejsze prawdopodobieństwo, iż przekazana podczas nich wiedza przełoży się na faktyczny wzrost jakości wniosków składanych w Programie.

Potencjalne efekty Działania 1 Transfer wiedzy i działalność informacyjna mogą wystąpić na poziomie jednostkowym oraz zagregowanym. W przypadku poszczególnych uczestników szkoleń, korzyściami z otrzymanego wsparcia będą (pod warunkiem skutecznie zrealizowanej operacji) m.in.: zdobycie nowej wiedzy i umiejętności, poznanie innych osób prowadzących podobną działalność i dzielących zainteresowania (tzw. networking oraz drugi obieg wiedzy - pomiędzy uczestnikami szkoleń), a także pozytywne odczucia związane z samorozwojem (np. poprawa samooceny, poczucie rozwoju). Efektem uczestnictwa w danej formie zdobywania wiedzy powinno być zaimplementowanie do praktyki gospodarowania rozwiązań sprzyjających poprawie gospodarowania w określonych jego wymiarach (np. efektywności, neutralizowania negatywnego oddziaływania na środowisko itd.). Na poziomie makro, omawiane operacje powinny wnieść wkład w innowacyjność i konkurencyjność rolnictwa. Przewiduje się, iż będzie on pośredni i o ograniczonym wymiarze rezultatów kwantyfikowalnych, natomiast w całości uzasadniony, osadzony w tzw. interwencji opartej na dowodach (programowanie wsparcia) czy też ewaluacji opartej na teorii (ocena ex ante i mid term).

Reasumując, na koniec 2018 r. interwencje w ramach PROW 2014-2020 nie przyniosły jeszcze wymiernych efektów w zakresie wspierania tzw. lifelong learningu oraz szkoleń zawodowych w sektorach rolnym i leśnym. Docelowo, ich rezultaty powinny jednak przybrać skalę widoczną przynajmniej na poziomie lokalnych społeczności.

7.a4) CEQ04-2A - W jakim stopniu interwencje w ramach PROW przyczyniają się do poprawy wyników gospodarczych, restrukturyzacji i modernizacji wspieranych gospodarstw, w szczególności poprzez zwiększenie ich udziału w rynku i zróżnicowania produkcji rolnej?

7.a4.a) Odpowiedź na pytanie ewaluacyjne

Najwydatniej realizacji Celu szczegółowego 2A służą: Działanie 4 Inwestycje w środki trwałe (typy operacji: Modernizacja gospodarstw rolnych oraz Scalanie gruntów) oraz Działanie 6 Rozwój gospodarstw i działalności gospodarczej (typy operacji: Płatności dla rolników przekazujących małe gospodarstwa, Restrukturyzacja małych gospodarstw oraz Rozwój przedsiębiorczości - rozwój usług rolniczych). Znaczenie odgrywają również aktywności związane z rozwojem kapitału ludzkiego na obszarach wiejskich oraz wdrażaniem innowacji, tj. odpowiednio: Działanie 1 Transfer wiedzy i działalność informacyjna, Działanie 2 Usługi doradcze, usługi z zakresu zarządzania gospodarstwem i zastępstw oraz Działanie 16 Współpraca.

Zarówno w Polsce, jak i ogółem w UE, odnotowano spadek liczby gospodarstw pomiędzy 2013 r. a 2016 r. W kraju zaobserwowano przejście z 1,43 mln gospodarstw w 2013 r. do 1,41 mln trzy lata później. W przypadku UE, wielkość bazowa wyniosła 10,84 mln i zmalała do 10,47 mln. W 2016 r. polskie gospodarstwa stanowiły 13,47% ogółu tychże w UE. Zwraca uwagę znaczne rozdrobnienie, z jakim cały czas mamy do czynienia w kraju. W 2013 r. i 2016 r. odsetek gospodarstw poniżej 2ha był każdorazowo ok. 2 razy większy niż przeciętnie dla UE; wielkości dla Polski dla kolejnych analizowanych lat to odpowiednio 43% i 41%. Odbywa się to kosztem gospodarstw o wielkości od 2 do 9,9 ha - w Polsce zarówno w 2013 r., jak i 2016 r. stanowiły one 33% ogółu gospodarstw; w UE - odpowiednio 53% i 55%. Zwraca również uwagę fakt, iż w Polsce odnotowano wyższy odsetek gospodarstw o powierzchni 100 ha (3%) aniżeli przeciętnie w UE (1%). Taka struktura to z jednej strony pochodna tradycji rodzinnego gospodarowania na własne potrzeby i traktowania gospodarstwa jako jednego ze źródeł dochodu rodziny (nie jedyne), a z drugiej - pokłosie konsolidacji gospodarstw rolnych. Nie zmienia to natomiast faktu, iż jawi się ona jako niekorzystna, zaś tempo zachodzących przemian wolne.

Całkowita hodowla zwierząt w Polsce w 2013 r. osiągnęła wolumen 9,16 mln sztuk, co stanowiło 7% wszystkich zwierząt hodowanych w tym roku w krajach należących do UE. Unijnymi liderami byli Francja - z pogłowiem 21,81 mln sztuk, oraz Niemcy - z wolumenem rzędu 18,41 mln sztuk. Dla większości gatunków zwierząt pozycja Polski w UE, w zakresie wielkości pogłowia, była zbliżona; in minus cechowały się jedynie owce i gęsi. W przypadku owiec, może mieć to związek m.in. z naturalnymi ograniczeniami powierzchni terenów optymalnych dla ich hodowli, zaś gęsi - ogólnym preferowaniem innego drobiu w konsumpcji i malejącym wykorzystaniem produktów ubocznych hodowli mięsnej (pierz).

Powierzchnia użytkowanych użytków rolnych w Polsce zmniejszyła się pomiędzy 2013 r. a 2016 r. o 4 tys. ha na przestrzeni ostatnich 3 lat (choć w zaokrągleniu, przyjmuje tę samą wartość 14,41 mln ha). Równolegle, trend dla UE wykazał wzrost liczby ha uprawnych o 4 mln ha: z 174,38 mln ha w 2013 r. do 178,55 mln ha w 2016 r. Grunty nawadniane w terminologii EUROSTATu rozumiane są jako grunty, które w ciągu ostatnich 12 miesięcy były poddawane nawadnianiu co najmniej raz. Z kategorii takich gruntów wyłączone są uprawy szklarniowe oraz ogródki przydomowe. Choć powierzchniowo mierzony obszar gruntów w Polsce pomiędzy 2013 r. a 2016 r. zwiększył się niemal trzykrotnie, to ogólna wielkość takich obszarów w odniesieniu do całkowitej powierzchni gruntów rolnych w Polsce nadal była nieznaczna (0,32% vs. 0,92%) i w dalszym ciągu stanowiła niewielki odsetek powierzchni rolnej. Warto zauważyć, iż o ile w UE przeciętnie wzrasta odsetek całkowitych użytków rolnych wykorzystywanych w ramach rolnictwa ekologicznego (z 5,80%, tj. 10,08 mln ha, w 2013 r. do 7,03% - tj. 12,41 mln ha - w 2017 r.), w Polsce obserwowana była odwrotna tendencja (z 4,60%, tj. 0,67 mln ha, w 2013 r. na 3,41%, tj. 0,49 mln ha, w 2017 r.). Wydaje się to sprzeczne z trendami dot. upowszechniania zdrowej żywności czy też ustanawiania

bezpiecznej żywności regionalną / krajową inteligentną specjalizacją (a zatem, oferowania dodatkowych form wsparcia). Jedną z hipotez uzasadniających taki stan rzeczy jest zwiększanie świadomości w zakresie kosztów prowadzenia ekologicznych gospodarstw, w tym zwłaszcza radzenia sobie z negatywnymi zjawiskami o charakterze klęskowym (np. epidemii mszyc). Możliwe, iż zamiast certyfikowanych, ekologicznych upraw coraz większą rolę będą odgrywać uprawy optymalizowane (tj. takie, które na co dzień stosują założenia rolnictwa ekologicznego, jednak właściciele dopuszczają stosowanie agresywnych środków nawozowych, ochrony roślin i in. w przypadkach skrajnych, zagrażających ciągłości gospodarowania).

Środki trwałe brutto w rolnictwie (w mln EUR) w Polsce stopniowo rosną, z 1 087,1 mln EUR w 2013 r. do 1 259,6 mln EUR w 2017 r.; sumarycznie zaś ich ogólna wartość w analizowanym okresie dla UE zmalała: z 58 425 mln EUR do 57 615 mln EUR. Odnosząc je zarówno do liczby gospodarstw w kraju, jak i nawet ich łącznej powierzchni - polskie rolnictwo jawi się jako niedoinwestowane.

Jednym ze wspólnych wskaźników rezultatu monitorujących postęp w realizacji Celu szczegółowego 2A uczyniono procent gospodarstw rolnych otrzymujących wsparcie z programu rozwoju obszarów wiejskich na inwestycje związane z restrukturyzacją lub modernizacją. Przy założonej wartości docelowej na poziomie 2,97%, wielkość wskaźnika osiągnięta na koniec 2018 r. to 0,62% (poziom realizacji na poziomie 20,88%). Biorąc pod uwagę wielkość środków zaangażowanych w realizację omawianego miernika, można mówić o wyprzedzaniu postępu finansowego przez postęp rzeczowy. Pomoc udzieloną mniej niż 1% gospodarstw trudno określić jako wydatnie oddziaływującą na kształt polskiego rolnictwa, choć przypuszczalnie zmieniała ona losy konkretnych, wspartych podmiotów.

Ważną miarą zmian dokonujących się w rolnictwie jest komplementarny wskaźnik rezultatu zmiana w zakresie produkcji rolnej w gospodarstwach otrzymujących wsparcie/w rocznych jednostkach pracy (tzw. SO/AWU). W pierwszej kolejności, należy wskazać na szereg ograniczeń związanych z pomiarem tego wskaźnika. Wynikają one głównie z faktu, iż poszczególne źródła danych mogące dostarczać informacji dot. jego wartości są zbierane na innej podgrupie gospodarstw rolnych, cechujących się odmiennymi charakterystykami względem pozostałych podgrup, a przy tym niemożliwych do ekstrapolacji na całą populację polskich gospodarstw rolnych. Pole FADN obejmuje wprowadzić podmioty odpowiadające łącznie za wytworzenie ponad 90% wartości SO wszystkich sklasyfikowanych gospodarstw rolnych w Polsce, zarazem jednak nie znalazły się w nim - charakterystyczne dla polskiego rolnictwa - gospodarstwa najmniejsze (w tym również obejmowane wsparciem z PROW 2014-2020). Między innymi ten czynnik powoduje, iż dane z Systemu mogą być - w zależności od sposobu grupowania - uogólniane co najwyżej na pole obserwacji Polskiego FADN, nie zaś na gospodarstwa rolne w Polsce.

Pierwsze podejście doszacowania wartości wskaźnika brutto i netto było dokonane w oparciu o dane FADN, zgodnie z zaleceniami KE. Jak zasygnalizowano wyżej, wymaga zastrzeżenia, iż pole FADN nie obejmuje m.in. najmniejszych gospodarstw, w tym znacznej części tych, które wspierane są w ramach Restrukturyzacji małych gospodarstw. Po drugie, na moment realizacji badania kompletne dane FADN dotyczyły 2017 r. (dane z 2018 r. nadal były/ są ostatecznie opracowywane). Tak naprawdę, choć interwencja w Programie rozpoczęła się w 2015 r. i formalnie powinno się uznać go za rok bazowy dla analiz - pierwsze płatności w 2A (nie mówiąc o zakończonych operacjach) miały miejsce de facto rok później. Dla kluczowego dla oceny typu wsparcia - Modernizacji gospodarstw rolnych - pierwsze zrealizowane płatności dla operacji zakończonych miały miejsce w 2016 r. W tym miejscu wymaga podkreślenia, iż liczebność jest ważna nie tylko z punktu widzenia metodologii badań (choć statystyka oferuje rozwiązania możliwe do implementacji na małych próbach), ile również z punktu widzenia możliwości udostępniania danych (aby dane FADN mogły być analizowane w danym przekroju, liczebność w jego ramach musi być równa lub większa 15). W 2017 r. takich operacji było już odpowiednio znacznie więcej. To jednak rodzi problem innego rodzaju: z logicznego punktu widzenia efekty ekonomiczne z tego

roku w ograniczonym stopniu mogą być pochodną zrealizowanej interwencji, ponieważ rozsądne założenie każe przyjmować ok. dwu-trzy letni okres przesunięcia w czasie efektów wsparcia względem momentu jego otrzymania. W omawianym przypadku takiego odstępu czasu nie mogło być, co stwarza ryzyko włączenia do obliczeń efektów ukrytych (np. związanych z poziomem motywacji rolników, ich zaangażowania w prowadzenie gospodarstwa itd.). Ogółem, wartość omawianego wskaźnika obliczona w oparciu o dane FADN wynosiła odpowiednio: 17 193,9 EUR/AWU w 2015 r., 16 101,8 EUR/AWU w 2016 r. oraz 18 183,75 EUR/AWU w 2017 r. Zmiana, jaka się dokonała w gospodarstwie otrzymującym wsparcie została oszacowana na 2 258,19 EUR/AWU, zaś w gospodarstwie o zbliżonych charakterystykach, lecz nie otrzymującym wsparcia 2 197,65 EUR/AWU. Tym samym, różnica we wzroście SO/AWU wyjaśniana PROW 2014-2020 wynosi 60,54 EUR/AWU na poziomie wspartego gospodarstwa rolnego. Konieczne jest jednak spojrzenie na powyższe wyliczenia z dużą dozą ostrożności. Jak sygnalizowano wcześniej, nie każde gospodarstwo może znaleźć się w polu FADN. Jeśli zaś nawet zostało ono objęte badaniem i otrzymało pomoc z PROW, dostępność danych mogła ograniczyć zdolność dostrzeżenia i zmierzenia jej efektów (por. krótkie szeregi czasowe).

Aby wyliczyć zmianę SO/AWU, pomocniczo wykorzystano również analizę danych monitoringowych PROW 2014-2020. Ogółem, w operacjach zakończonych do końca 2018 r., odnotowano łączny przyrost SO w podmiotach wspartych w Poddziałaniu 4.1 (typ operacji: Modernizacja gospodarstw rolnych) o 98 416 865,22 oraz o 373 291,53 w Poddziałaniu 6.3. Sumaryczna zmiana SO we wspartych podmiotach wyniosła zatem 98 790 156,75. Przyjmując założenie, iż AWU we wspartym gospodarstwie stanowiło uśrednione AWU dla gospodarstw różnego rodzaju (wyliczone w oparciu o wskazania FADN z 2018 r.) - tj. 1,64 - wówczas estymowana zmiana SO/AWU w gospodarstwach wspartych w Programie wyniosła 8 032,05. W praktyce, mogła ona być nawet wyższa, jeśli weźmiemy pod uwagę, iż przy szacunku AWU pominęliśmy małe, często jednoosobowe gospodarstwa. Przyjmując, iż PROW 2014-2020 wyjaśnia taki sam udział/część zmienności analizowanej wartości dla populacji, jak w przypadku próbki FADN, obliczono wpływ netto zmiany dla danych monitoringowych (tj. danych pełnych, a nie tylko próby). Proporcjonalnie więc, wpływ netto PROW mierzony w SO/AWU wynosi 215,33. Oczywiście, jest to jedynie pewien szacunek niezbędny na potrzeby wyliczeń. Faktyczna wielkość będzie mogła być oceniona ex post, po zakończeniu wdrażania Programu.

Tak duże różnice w obliczeniach na danych FADN oraz danych monitoringowych PROW 2014-2020 można wyjaśniać tym, iż dane monitoringowe uwzględniają rozłożony w czasie charakter operacji i dotyczą faktycznie wyliczonych wartości na koniec 2018 r. W przypadku FADN, analiza obejmowała de facto porównanie podgrup beneficjentów i nie-beneficjentów (podobnych do siebie pod względem wybranych charakterystyk determinujących pozycję konkurencyjną) w początkowym okresie tuż po otrzymaniu pomocy. Oznacza to, iż zmiana nie wiązała się / w ograniczonym stopniu wiązała się z otrzymaną pomocą, gdyż jej efekty nie miały okazji zaistnieć.

Analizując zmiany wielkości ekonomicznej gospodarstw warto przyjrzeć się bliżej zmianom wartości SO w poszczególnych grupach gospodarstw rolnych, wspieranych w ramach działania M04 oraz M06.

W działaniu M04 typ operacji "Modernizacja gospodarstw rolnych" średnia wielkość ekonomiczna (SO) gospodarstwa na początku realizacji operacji wynosiła - 57750 euro (dla 7439 gospodarstw, które zakończyły realizację operacji). Średnia wielkość ekonomiczna (SO) gospodarstwa po realizacji operacji wynosi - 70 980 euro (dla 7439 gospodarstw, które zakończyły realizację operacji) co stanowi wzrost SO o 23% wobec wartości wyjściowej. Gospodarstwa specjalizujące się docelowo w hodowli bydła mlecznego odnotowały wzrost o 19%, uprawach ogrodnich o 26%, uprawach trwałych o 20%, uprawach polowych o 23%, zwierzętach trawożernych o 21%, zwierzętach ziarnożernych o 48%, a w kategorii "inne" o 133%.

W działaniu M06 typ operacji "Restrukturyzacja małych gospodarstw" średnia wielkość ekonomiczna (SO)

gospodarstwa na początku realizacji operacji wynosiła - 7640 euro (dla 47 gospodarstw, które zakończyły realizację operacji) natomiast średnia wielkość ekonomiczna (SO) gospodarstwa po realizacji operacji wynosi - 15 580 euro, co stanowi wzrost SO o 104% wobec wartości wyjściowej. Gospodarstwa specjalizujące się docelowo w hodowli bydła mlecznego odnotowały wzrost o 819% (1 operacja), uprawach ogrodnich o 233%, uprawach trwałych o 91%, uprawach polowych o 76%, zwierzętach trawożernych o 37%.

Powyższe dane wskazują na dość dynamiczny wzrost wielkości ekonomicznej gospodarstw wspieranych w ramach PROW 2014-2020.

Ogółem, do końca 2018 r. zakończono 7 108 operacji z zakresu modernizacji gospodarstw, w ramach których pomoc otrzymało 7 362 gospodarstw. Z środków publicznych, przeznaczono na to kwotę 1 311 701 529,63 zł. Najwięcej operacji dot. gospodarstw o wielkości od 20 do 50 ha (3 322), zaś najmniej w gospodarstwach o wielkościach skrajnych (tzn. poniżej 5 ha - 50 operacji, 200 ha i więcej - 92 operacje). Dominowały projekty z Podlasia (999) i Lubelszczyzny (880). Mówiąc o Poddziałaniu 4.3 Scalanie gruntów należy zauważyć, iż powierzchnia gruntów objętych postępowaniem scaleniowym osiągnęła 102 158,94 ha, zaś na obiekcie scaleniowym znajdowało się 188 713 działek ewidencyjnych. W projekcie scaleniowym uczestniczyło 22 443 gospodarstw o średniej powierzchni 4,55 ha. Podobnie, zakończonych zostało 47 operacji w ramach Poddziałania 6.3. Średni wzrost wielkości gospodarstwa po realizacji projektu wyniósł 157,94% (mediana - 62,58%). Przeciętne przychody we wspartym gospodarstwie to 26 444,65, zaś rozchody - 32 385,11 zł. Najczęściej operacje realizowano w województwach świętokrzyskim, mazowieckim i lubelskim (po 11).

Jak pisano w odpowiedziach na inne pytania badawcze, brak jest zakończonych operacji w Działaniach 1, 2 i 16. Zwraca natomiast uwagę, że wśród operacji realizowanych w Poddziałaniu 1.1 są takie dotyczące nowoczesnych technologii uprawy zbóż oraz nowoczesnego chowu świń i bydła mięsnego, które docelowo mogą wnieść wkład w realizację Celu szczegółowego 2A.

Reasumując, znaczenie PROW 2014-2020 dla osiągnięcia Celu szczegółowego 2A na poziomie nominalnym nie jawi się może jako bardzo wysokie, ale zrelatywizowane wielkością przemian zachodzących w sektorze rolnym - okazuje się odgrywać ważną rolę. Z pewnością Modernizacja gospodarstw rolnych, jak również - Restrukturyzacja małych gospodarstw - wpłynęły w sposób istotny na wzrost konkurencyjności wspartych gospodarstw rolnych - o czym świadczy odnotowany, dość znaczący - wzrost ich wartości ekonomicznej. Realizacja działań inwestycyjnych, wspierających konkurencyjność gospodarstw rolnych w sposób symboliczny wpływa również na myślenie o polskiej wsi i rolnictwie, stając się oznakami przemian, jakie zaszły w tych obszarach po wstąpieniu Polski do UE.

7.a5) CEQ05-2B - W jakim stopniu interwencje w ramach PROW wspierają wejście rolników posiadających odpowiednie umiejętności do sektora rolnictwa, a w szczególności wymiany pokoleń?

7.a5.a) *Odpowiedź na pytanie ewaluacyjne*

Realizacji Celu szczegółowego 2B Ułatwianie wejścia do sektora rolnictwa rolnikom posiadającym odpowiednie umiejętności, a w szczególności wymiany pokoleń dedykowane jest Poddziałanie 6.1 Premie dla młodych rolników. Do końca 2018 r., w jego ramach zawarto 9 695 decyzji przyznających wsparcie, co przełożyło się na zakontraktowanie 31,45% dostępnej alokacji. Wymaga podkreślenia, że aż 7 711 (tj. 79,54% wniosków zaakceptowanych do dofinansowania), na etapie oceny otrzymało punkty za

innowacyjność. Można również mówić o 540 zakończonych operacjach.

Ogółem, pomiędzy 2013 r. a 2016 r. w Polsce zwiększyła się grupa osób gospodarujących w rolnictwie - wzrost wyniósł 4 p.p., w porównaniu do 3 p.p. wzrostu dla całej UE. Niestety, negatywnym zjawiskiem jest zmniejszanie się udziału najmłodszej grupy wiekowej w tym gronie. W Polsce, w analizowanym okresie, udział osób poniżej 35 roku życia zmniejszył się o 1,9 p.p. (tj. z 12,1% do 10,2%), podczas gdy w całej UE spadek ten był niższy i sięgnął 0,9 p.p. (z 5,9% do 5,1%). Oznacza to, iż tendencje w naszym kraju są zbieżne z trendami ogólnounijnymi, zaś szybsze tempo przemian niweluje dotychczasową różnicę pomiędzy Polską a UE. Zgodnie z podejściem EUROSTATu, poziom wykształcenia rolniczego można określić w trójkątach: osoby o doświadczeniu praktycznym, osoby o podstawowym wykształceniu kierunkowym i osoby o pełnym wykształceniu kierunkowym. Podobnie jak w zakresie struktury wiekowej rolników, również w odniesieniu do ich zaplecza edukacyjnego dostrzega się dywergencję trendów dla Polski i UE. Zarówno w 2013 r., jak i 2016 r. pełne wykształcenie kierunkowe posiadało w Polsce ok. 27%, zaś w UE - około 9%. Na przestrzeni czasu, w kraju widoczne jest zmniejszanie się udziału osób o podstawowym wykształceniu kierunkowym (2013 r. - 20,2%; 2016 r. - 17,3%) na rzecz osób charakteryzujących się doświadczeniem praktycznym (2013 r. - 52,2%; 2016 r. - 55,24%); w UE spada natomiast odsetek osób o doświadczeniu praktycznym (z 69,8% do 68,3%) na rzecz wzrostów w dwóch pozostałych podgrupach.

Podstawowym miernikiem skuteczności PROW 2014-2020 w zakresie Celu szczegółowego 2B jest wskaźnik: procent gospodarstw rolnych korzystających z planów rozwoju działalności gospodarczej/inwestycji dla młodych rolników otrzymujących wsparcie z programu rozwoju obszarów wiejskich. Założona w Programie wartość docelowa 1,91% została do końca 2018 r. osiągnięta jedynie w około ¼, tj. miernik przyjął poziom 0,58%. Może się wydawać, iż jest to relatywnie niewiele, jednak trzeba mieć na uwadze, że Poddziałanie 6.1 to jedno z większych w PROW 2014-2020, ze znaczącą liczbą podpisanych decyzji na poziomie ok. 10 tysięcy. Oznacza to, iż wartość wskaźnika silniej aniżeli licznik, determinuje jego mianownik, ten zaś przy obecnym rozdrobnieniu agrarnym jest bardzo wysoki.

W ramach operacji zakończonych, przeciętny wzrost wielkości gospodarstwa osiągnął poziom 83,49% (mediana - 23,65%), zaś osiągnięta powierzchnia użytków rolnych - 21,23 ha (a gospodarstwa ogółem - 22,33 ha) i były one konsekwencją realizacji projektu przez osoby, których mediana wieku kształtowała się na poziomie 24 lat, zaś średnia - 25,18 lat (a zatem, można je określić jako bardzo młode). Średnie przychody we wspartym gospodarstwie wyniosły 176 526,68 zł, zaś rozchody - 182 662,45 zł. Przeciętny, ujemny bilans finansowy rzędu 6 135,77 zł nie musi być oceniany jednoznacznie negatywnie. Jako taki, może stanowić konsekwencję procesów inwestycyjnych realizowanych obecnie, o korzyściach odroczonej w czasie.

Zdaniem ekspertów, Premie dla młodych rolników odegrały znaczącą rolę w zmianie wizerunku gospodarowania wśród osób młodych. Konstrukcja naborów i elementy brane pod uwagę przy ocenie wniosków wyraźnie akcentują biznesowy wymiar takiej aktywności. Ponadto, o ile na zakładanie działalności pozarolniczej / start up'ów itd. można zidentyfikować różne, alternatywne formy finansowania (np. programy regionalne i ponadregionalne / krajowe; współfinansowane ze środków UE i krajowe), o tyle dla grupy docelowej Poddziałania 6.1 w zasadzie brak jest konkurencyjnych form pomocy. Oznacza to, że zaniechanie wsparcia mogłoby całkowicie wyeliminować z rynku tych, którzy nie byłoby w stanie samodzielnie zrealizować planowanych przedsięwzięć.

Należy podkreślić, iż PROW 2014-2020 odgrywa znaczną rolę w zakresie wspierania wejście rolników posiadających odpowiednie umiejętności do sektora rolnictwa, a w szczególności wymiany pokoleń, niwelując / zmniejszając skalę negatywnych trendów w tym zakresie. Oznacza to, iż jakkolwiek struktura wiekowa rolników czy też ich wykształcenie w ostatnich latach pogorszyły się, to bez interwencji z PROW

2014-2020 skala tych negatywnych zjawisk byłaby o wiele wyższa.

7.a6) CEQ06-3A - W jakim stopniu interwencje w ramach PROW przyczyniają się do poprawy konkurencyjności objętych wsparciem producentów rolnych poprzez lepsze ich zintegrowanie z łańcuchem rolno-spożywczym poprzez systemy jakości, dodawanie wartości do produktów rolnych, promocję na rynkach lokalnych i krótkie cykle dostaw, grupy producentów oraz organizacje międzybranżowe?

7.a6.a) Odpowiedź na pytanie ewaluacyjne

Cel szczegółowy 3A w ramach PROW 2014-2020 jest realizowany poprzez Działanie 1 Transfer wiedzy i działalność informacyjna oraz Działanie 16 Współpraca (w ich przypadku, równocześnie realizowany jest również Priorytet 1), jak również przez Działanie 3 Systemy jakości produktów rolnych i środków spożywczych, Poddziałanie 4.2 Wsparcie na inwestycje w zakresie przetwórstwa i wprowadzania do obrotu lub rozwoju produktów rolnych, Poddziałanie 7.4 Wsparcie na inwestycje w tworzenie, ulepszanie i rozwijanie podstawowych usług lokalnych dla ludności wiejskiej, w tym rekreacji i kultury, i powiązanej infrastruktury (typ operacji: Inwestycje w targowiska lub obiekty budowlane przeznaczone na cele promocji lokalnych produktów) czy wreszcie Działanie 9 Tworzenie grup producentów i organizacji producentów w sektorze rolnym i leśnym. Jest to bardzo szeroki wachlarz działań pomocowych, ukierunkowany na wielowymiarowe wsparcie producentów rolnych.

W teorii ekonomii konkurencyjność może być analizowana w wymiarze mikroekonomicznym, sektorowym/branżowym, regionalnym, krajowym czy wreszcie międzynarodowym. Podejście przyjęte w ramach Celu szczegółowego 3A polega na budowaniu przewag konkurencyjnych poszczególnych gospodarstw rolnych i leśnych oraz przedsiębiorstw rolniczych jako warunku koniecznego - choć niewystarczającego - dla kreowania konkurencyjności na poziomie kolejnych agregatów przestrzennych / branżowych itd. Innymi słowy, zakłada się, że o sile sektora rolnego decyduje pozycja konkurencyjna podmiotów z branży, w powiązaniu z czynnikami z otoczenia politycznego, ekonomicznego, społecznego i technicznego. Omawiane tutaj wsparcie w ramach PROW 2014-2020 ogniskuje się na tym, aby po realizacji operacji konkurencyjność urzeczywistniona / zrealizowana beneficjenta była możliwie najwyższa. Dzięki temu, w połączeniu z odpowiednimi działaniami w pozostałych wymiarach, docelowo powinno nastąpić zwiększenie konkurencyjności wspartych podmiotów oraz całego polskiego sektora rolno-spożywczego.

O postępach we wdrażaniu Działań 1 i 16 napisano więcej w odpowiedzi na pytania ewaluacyjne dot. P 1 oraz innowacyjności. W tym miejscu należy jedynie wskazać, iż w ramach Poddziałania 1.1 Wsparcie kształcenia zawodowego i nabywania umiejętności obowiązują 24 umowy o dofinansowaniu na poziomie 8 594 761,00 zł. W Poddziałaniu 1.2 Wsparcie na demonstracje i działania informacyjne nie zawarto żadnej umowy. Wreszcie, w Działaniu 16 Współpraca, w ramach 10 obowiązujących umów, zakontraktowano środki na poziomie 29 254 361,00 zł. Żadna z operacji w Działaniu 1 lub 16 nie ma statusu zakończonej. Wydaje się, iż wpływ tych interwencji na stymulowanie konkurencyjności na tym etapie jeszcze nie wystąpił lub też jego skala jest marginalna. Opierają się one bowiem na przesłance, iż transfer wiedzy i innowacje stanowią nakład w procesie tworzenia przewag konkurencyjnych, umożliwiając budowanie pozycji rynkowej w oparciu o kapitał ludzki oraz zmonetaryzowanie efektu nowości w ramach wdrażanej innowacji. Tym samym, dopiero po sfinalizowaniu omawianych Działań, ich rezultaty mogą stanowić wkład do kolejnego ognia łańcucha wartości.

Do końca 2018 r. zakończono realizację 2 679 operacji w ramach Poddziałania 3.1 Wsparcie na przystępowanie do systemów jakości, w ramach których pomoc łącznej wysokości 2 805 307,85 zł otrzymało 1 648 unikalnych beneficjentów. Zdecydowanie najwięcej operacji - 1 142 - miało miejsce na

Mazowszu, z kolei marginalny postęp odnotowano na Opolszczyźnie (1 projekt), na Śląsku (4 projekty) czy w województwie lubuskim (7). Dominowały projekty z obszaru owoców świeżych lub przetworzonych (1 931, z czego 1 834 dot. krajowych systemów jakości żywności w zakresie integrowanej produkcji roślin) oraz zbóż świeżych lub przetworzonych (387). Skala wsparcia w Poddziałaniu 3.1 jest relatywnie niska - zarówno z punktu widzenia udziału w ogólnej alokacji PROW 2014-2020, jak i kwoty wsparcia w ramach pojedynczej operacji. Sama pomoc postrzegana jest jako potrzebna, co wynika jednak z nadawania symbolicznego znaczenia oraz zwiększania wagi uczestnictwa w systemach jakości aniżeli materialnego wymiaru korzyści osiąganych przez beneficjentów. Pozytywnym efektem Poddziałania 3.1 jest zwiększanie znajomości systemów jakości oraz wzmacnianie ich reputacji w gronie rolników. Należy podkreślić, iż jest to pochodna nie tylko stworzenia poddziałania dedykowanego przystępowaniu do nich, ale również premiowania uczestnictwa w nich w ramach kryteriów wyboru w innych działaniach. Potwierdzenie jakości produktów rolno-spożywczych czy też zagwarantowanie określonego sposobu ich wytwarzania może więc docelowo pełnić rolę marketingową, a także stymulować realizację kolejnych przedsięwzięć rozwojowych.

W Poddziałaniu 3.2 Wsparcie na przeprowadzenie działań informacyjnych i promocyjnych 4 beneficjentów zrealizowało łącznie 6 operacji, dofinansowanych kwotą 6 082 002,10 zł. Jako kanału komunikacji marketingowej najczęściej (poza wskazaniem „inne”, które wybrało 1 694 beneficjentów) używano internetu (1 408), radia (208) i degustacji (202). Wyraźnie odchodzi się od tradycyjnych mediów, takich jak publikacje (2) czy pokazy (2). Warto także zauważyć, iż w 5 operacjach zakres działań wykraczał poza terytorium Polski. W tym przypadku, z uwagi na duże budżety i zakresy zadaniowe poszczególnych projektów, osiągnięte rezultaty są znaczne, aczkolwiek mają wymiar punktowy. Wskazywano na silne wzmocnienie marki beneficjentów, których udział w ogólnej populacji podmiotów uprawnionych do ubiegania się o wsparcie jest niewielki. Zarazem, w przypadku marketingu wykraczającym poza Polskę, możliwe jest wystąpienie efektu rozlewania się efektów wsparcia, tzn. ogólnego zwiększania świadomości polskiej żywności i promowania jej pozytywnego wizerunku.

W ramach Poddziałania 4.2 Przetwórstwo i marketing produktów rolnych do końca 2018 r. sfinalizowano kwotą 329 298 841,22 zł realizację 235 operacji, w ramach których 229 beneficjentów otrzymało wsparcie. Najczęściej pomoc trafiała do średnich przedsiębiorstw (119 operacji, 115 unikalnych beneficjentów), odpowiednio rzadziej do małych przedsiębiorstw (88 operacji w 86 firmach) i mikroprzedsiębiorstw (25 podmiotów i tyle samo projektów). Dominujące sektory, których dotyczyły realizowane przedsięwzięcia, to: pozostałe przetwarzanie i konserwowanie owoców i warzyw (57), produkcja wyrobów z mięsa, włączając wyroby z mięsa drobiowego (41) oraz sprzedaż hurtowa zboża, nieprzetworzonego tytoniu, nasion i pasz dla zwierząt – dotyczy podmiotów zajmujących się działalnością w zakresie sprzedaży hurtowej zboża, rzepaku, szyszek chmielu lub wprowadzania do obrotu materiału siewnego roślin rolniczych i warzywnych (29). W ramach operacji przyjmowano również konkretne założenia dot. kanałów poprawy konkurencyjności. W 200 przypadkach uznano, że nastąpi ona poprzez wzrost wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej, w 52 - w drodze lepszego zintegrowania producentów rolnych z łańcuchem rolno-spożywczym (57), a także - w 12 przypadkach - poprzez realizację operacji w ramach grup producentów rolnych i organizacji producentów (12). Projekty pociągnęły za sobą m.in. wybudowanie 87 nowych budynków i budowli różnego przeznaczenia oraz nadbudowanie, przebudowanie lub wyremontowanie kolejnych 81. Jeśli chodzi o zakupy (wraz z instalacją) lub leasing, w 219 operacjach miały one miejsce w odniesieniu do maszyn lub urządzeń, w 41 - do aparatury pomiarowej, kontrolnej oraz sprzętu do sterowania procesem produkcji lub magazynowania, wreszcie w 19 przypadkach - oprogramowania służącego zarządzaniu przedsiębiorstwem lub sterowania procesem produkcji lub magazynowania. Poddziałanie 4.2 jest kluczowym narzędziem wspierania sektora rolno-spożywczego, który z uwagi na stosowane wyłączenia - na ogół nie może ubiegać się o wsparcie w ramach innych programów pomocowych współfinansowanych ze środków unijnych. Alokacja na poziomie 2 978 071 924,44 pozwala mówić o transferze finansowym zdolnym wywrzeć wpływ na rynek.

W kontekście Poddziałania 4.2 wymaga odrębnego komentarza skierowanie wsparcia do rolników. Rolnicy, domownicy bądź małżonkowie rolników mogą otrzymać wsparcie na prowadzenie działalności gospodarczej w zakresie przetwarzania produktów rolnych. Ta sama grupa adresatów może również ubiegać się o pomoc na sprzedaż produktów przetworzonych w ramach rolniczego handlu detalicznego. Na koniec 2018 r., zakończone były wprawdzie jedynie 2 operacje w zakresie przetwórstwa, jednak ogółem zakontraktowano już 42 projekty wsparte pomocą sięgającą 9 363 458,00 zł. Biorąc pod uwagę, iż zakontraktowane wsparcie dot. małego przetwórstwa dla rolników konsumuje jedynie 0,81% ogólnej kwoty pomocy - pod względem transferu finansowego, jest to marginalna wielkość. Zwraca jednak uwagę, iż omawiana forma wsparcia adresuje ważną potrzebę zgłaszaną przez rolnictwo, ale także przez sferę konsumentów czy ekspertów dziedzinowych. W tym kontekście, realizacja operacji tego typu może zwiększać konkurencyjność gospodarstw rozumianą jako maksymalizacja zysków wynikających z przechodzenia na kolejne ogniwa łańcucha wartości (tzn. przychód możliwy do wygenerowania z płodów rolnych jest daleko niższy aniżeli ten z produktów stanowiących ich przetworzenie, więc docelowo powinien umożliwić nie tylko spłatę zakupu linii produkcyjnej, ale też generowanie zysków dla właścicieli). Ponadto, jest to również odpowiedź na zapotrzebowanie zgłaszane przez konsumentów, którzy chcieli nabywać lokalne dżemy, soki itd. Zdaniem ekspertów dziedzinowych, omawiane wsparcie silnie wpisuje się w obserwowane trendy społeczne związane z zakupami żywności.

Ułatwianiu promocji i zbywania lokalnych produktów mogą służyć targowiska wspierane w Poddziałaniu 7.4. Do końca 2018 r. zakończonych było 9 operacji (5 dot. targowisk i 4 dot. obiektów budowlanych przeznaczonych na cele promocji lokalnych produktów). Ich łączna wartość sięgała 14 521 492,05 zł, z czego dofinansowanie ze środków publicznych to 10 442 478,93 zł. W 8 przypadkach, powierzchnia handlowa targowiska przeznaczona dla rolników pod sprzedaż produktów rolno-spożywczych wynosi > 50%, tylko w 1 jest niższa. W 3 przypadkach powierzchnia handlowa targowiska przeznaczona pod sprzedaż produktów rolno-spożywczych wyprodukowanych w systemie rolnictwa ekologicznego przekracza 10%, w kolejnych 3 - sytuuje się w przedziale od 5% do 10% włącznie. W 3 przypadkach przewidziano wyposażenie targowiska w instalacje odnawialnego źródła energii, która ma zapewniać pokrycie co najmniej 30% zapotrzebowania na energię elektryczną lub ciepłą. Ogółem, łączna liczba sprzedających w nowowytwarzanych lub przebudowanych targowiskach [osobodni/rok] osiągnęła poziom 55 260 osób. Rezultaty tej formy wsparcia, zwłaszcza w długim okresie, są trudne do jednoznacznej interpretacji i oceny. Z jednej strony mamy do czynienia ze wzrostem popularności sprzedaży bezpośredniej, zaś targowiska bywają wręcz traktowane jako modna alternatywa dla sklepów wielkopowierzchniowych. Wspieranie ich budowy / przebudowy kreuje / zwiększa komfort użytkownika, a co za tym idzie - pozwala upowszechniać się wskazanemu trendowi oraz uprawdopodobnia jego utrzymanie w czasie. Z drugiej strony, wątpliwości może rodzić to, na ile faktycznie oddziałują one na skracanie łańcucha żywnościowego i promocję produktów lokalnych. Targowiska jako skupiska podmiotów gospodarujących, mających tendencję do pogoni za rentą i szukania możliwie najrentowniejszych produktów sprzedaży, z dużą dozą prawdopodobieństwa mogą przekształcać się w wielobranżowe placówki handlowe.

Ostatnia z interwencji realizowanych w ramach PI 3A to Działanie 9 Tworzenie grup producentów i organizacji producentów. Dla analizowanego okresu można wskazać 114 zakończonych operacji, w ramach których pomoc o łącznej wysokości 39 688 709,32 zł dostało 111 różnych beneficjentów. Dominującą formą prawną były spółdzielnie (103; spółka z ograniczoną odpowiedzialnością było 8, zaś zrzeszenia 3). Najwięcej było mikroprzedsiębiorstw (107), małe i średnie firmy były w zdecydowanej mniejszości (odpowiednio - 4 i 3 podmioty). Produkty, których najczęściej dotyczyły wsparcie w operacjach, to: świnie żywe, prosięta, warchlaki, mięso wieprzowe (79) oraz ziarno zbóż lub nasiona roślin oleistych (24). O ile na poziomie logiki interwencji sama idea wsparcia jawi się jako uzasadniona, o tyle doświadczenia poprzedniej perspektywy każą już teraz zastanawiać się, czy PROW 2014-2020 lub krajowa polityka rolna są w stanie zapewnić bodźce dla kontynuacji działania powstałych grup czy organizacji producentów. Wydaje się, iż bez odpowiednich zachęt (np. fiskalnych), rezultaty omawianego Działania mogą okazać się widoczne, lecz

nietrwale.

Reasumując, PROW 2014-2020 wspiera konkurencyjność na dwa sposoby. Pierwszy, nieco pośredni (tzn. stymulacja transferu wiedzy i innowacyjności jako czynniki wpływające na konkurencyjność podmiotów rolniczych) na ten moment w bardzo niewielkim stopniu miał okazję się urzeczywistnić, stąd jego brak / nikły wpływ na poprawę konkurencyjności producentów rolnych. W odniesieniu do pozostałych typów operacji w ramach Celu szczegółowego 3A należy stwierdzić, iż proefektywnościowa modyfikacja procesów produkcyjnych oraz marketing zdecydowanie poprawiają pozycję konkurencyjną ich beneficjentów.

7.a7) CEQ07-3B - W jakim stopniu interwencje w ramach PROW wspierają zapobieganie ryzyku i zarządzanie nim w gospodarstwach rolnych?

7.a7.a) Odpowiedź na pytanie ewaluacyjne

Interwencja ukierunkowana na wdrażanie Celu szczegółowego 3B została zaplanowana dwójako: po pierwsze, poprzez wsparcie ukierunkowane na zwiększenie wiedzy rolników w zakresie uwarunkowań korzystania z ubezpieczeń w gospodarstwach, w tym wynikających z tego korzyści (Poddziałanie 1.1 Wsparcie kształcenia zawodowego i nabywania umiejętności), po drugie - za pomocą wsparcia polegającego na wprowadzeniu działań zapobiegawczych w zakresie klęsk żywiołowych i katastrof (Poddziałanie 5.1 Inwestycje w działania zapobiegawcze, których celem jest ograniczanie skutków prawdopodobnych klęsk żywiołowych, niekorzystnych zjawisk klimatycznych i katastrof), jak również interwencji służących przywracaniu potencjału produkcji rolnej zniszczonego w wyniku wyżej wymienionych czynników (Poddziałanie 5.2 Inwestycje w odtwarzanie gruntów rolnych i przywracanie potencjału produkcji rolnej zniszczonego w wyniku klęsk żywiołowych, niekorzystnych zjawisk klimatycznych i katastrof).

Na koniec 2018 r. nie było żadnej zakończonej operacji w ramach Poddziałania 1.1. Co więcej, w ramach 24 podpisanych umów, opiewających łącznie na 8 594 761,00 zł, realizowane operacje dotyczyły: nowoczesnych technologii uprawy zbóż (9), nowoczesnego chowu świń i bydła mięsnego (5) oraz norm i wymogów wzajemnej zgodności (10). Tematyka ta wyraźnie wskazuje, iż zagadnienia związane z zapobieganiem ryzyka czy zarządzaniem nim, o ile w ogóle poruszane w toku spotkań - to jako wątek poboczny/dygresyjny względem zasadniczej problematyki szkoleń.

W zakresie Poddziałania 5.1 Inwestycje w działania zapobiegawcze, których celem jest ograniczanie skutków prawdopodobnych klęsk żywiołowych, niekorzystnych zjawisk klimatycznych i katastrof według stanu na koniec 2018 r. zakontraktowano 267 operacji, przeznaczając na to 34 654 432,27 zł. W tym miejscu wymaga podkreślenia, iż zakres możliwego do otrzymania wsparcia uległ zmianie w toku wdrażania Programu, w odpowiedzi na uwarunkowania zewnętrzne. Pojawienie się ASF wymusiło podjęcie szeregu działań zapobiegawczych, a jednym z nich było umożliwienie dofinansowania w Poddziałaniu 5.1 inwestycji i urządzeń służących bioasekuracji. Na 60 zakończonych operacji, o łącznej wartości dofinansowania sięgającej 5 106 021 zł (całkowita wartość - 8 080 074,49 zł), najwięcej dotyczyło grodzienia chlewni (50, tj. 83,33%) - a zatem było powiązanych z wprowadzoną dodatkową formą wsparcia. Choć nie ma to reperkusji dla wyników wdrażania Programu w analizowanym okresie, wymaga podkreślenia, iż od października 2018 r. zmiana uległy warunki wsparcia, które jest obecnie adresowane do szerszego grona adresatów i może objąć większy zakres działań. Jeśli chodzi o uwarunkowania przestrzenne, dominowały projekty z Lubelszczyzny (34) i Podlasia (18).

W przypadku Poddziałania 5.2 Inwestycje w odtwarzanie gruntów rolnych i przywracanie potencjału produkcji rolnej zniszczonego w wyniku klęsk żywiołowych, niekorzystnych zjawisk klimatycznych i katastrof, na koniec 2018 r. łączna liczba realizowanych operacji wynosiła 408 (401 unikatowych gospodarstw), z czego 197 (w 197 różnych gospodarstwach) miało status zakończonych. Beneficjentom wsparcia przyznano łączną pomoc na poziomie 16 453 074,90 zł, z czego w sfinalizowanych projektach do rolników trafiło 6 649 252,15 zł. Wymaga podkreślenia, iż w gronie beneficjentów operacji zakończonych są wyłącznie osoby fizyczne (zdecydowanie częściej - niemal 4 krotnie - mężczyźni aniżeli kobiety); w ramach przedsięwzięć w toku realizacji, poza wsparciem dla osób fizycznych, jedna z realizowanych operacji adresowana jest do osoby prawnej. Ponadto, najwięcej operacji zrealizowano na Mazowszu (102), w województwie łódzkim (59) i w Małopolsce (17).

Jako wskaźnik rezultatu monitorujący postępy we wdrażaniu PI 3B ustanowiono procent gospodarstw rolnych uczestniczących w systemach zarządzania ryzykiem, z wartością docelową na poziomie 0,01% (tj. nominalnie - 180 gospodarstw). Obecna realizacja wynosi 0,00%, co jednak nie wynika z całkowitego braku postępu, co raczej jego ograniczonej skali, która - w zestawieniu z charakterem miernika - daje wielkość wskaźnika na poziomie niemal nieobserwowalnym (liczba beneficjentów wsparcia na środki zapobiegawcze wśród gospodarstw rolnych wyniosła, w przypadku zakończonych operacji, 50 - a zatem poziom osiągnięcia docelowej wartości wskaźnika wynosi 27,8%).

Nie sposób nie zauważyć, iż na ten moment bezpośredni wpływ PROW 2014-2020 na realizację Celu szczegółowego 3B jest niewielki w stosunku do przyjętych założeń, zaś w ogólnej skali kraju - niemal niezauważalny. Upowszechnianie informacji o zasadach korzystania z ubezpieczeń czy innych instrumentów zarządzania ryzykiem odbywa się jedynie w sposób pośredni, przy przekazywaniu innego rodzaju treści i w dużej mierze zależy od motywacji / zamysłu konkretnej osoby (np. doradcy rolniczego, osoby prowadzącej szkolenie). W sposób pośredni na realizację Celu szczegółowego 3B wpływa premiowanie dobrowolnych ubezpieczeń w ramach kryteriów wyboru operacji (np. w Poddziałaniu 3.1, w operacjach dot. wsparcia dla nowych uczestników systemów jakości). WPR jako całość, również wpływa wydatnie na zmiany postaw społecznych w zakresie ubezpieczania się; o ile początkowo jej oddziaływanie można było uznać za swoiste wymuszanie zarządzania ryzykiem, o tyle kolejne doświadczenia w zakresie korzystania z analizowanych instrumentów sprawiają, że stają się one coraz lepiej znane rolnikom, zrozumiwały stać się mechanizm ich działania, zaś ew. skorzystanie z nich (osobiste lub obserwowane) rodzi poczucie ich skuteczności i skłania do dalszego angażowania się.

Mogłoby się wydawać, iż wystąpienie ASF zintensyfikuje zainteresowanie pomocą oferowaną w Poddziałaniu 5.1, jednak skala ubiegania się o pomoc wydaje się relatywnie niska. W przypadku spółek wodnych, ostatnie lata i zmiany dotyczącego je prawodawstwa mogły sprawić, że realizacja projektów w ramach PROW 2014-2020 niejako spadła w hierarchii priorytetów. Choć Poddziałanie 5.2 nie jest tak zaawansowane we wdrażaniu, jak prognozowano, w tym przypadku należy to uznać za pozytywne zjawisko, gdyż stanowi konsekwencję mniejszej niż uwzględniona w szacunkach liczby klęsk żywiołowych i katastrof.

Reasumując, dotychczasowe interwencje w ramach PROW 2014-2020 w ograniczonym stopniu wspierają zapobieganie ryzyku i zarządzanie nim w gospodarstwach rolnych. Ponieważ jednak w przypadku Działów 1 i 4 można mówić o kontraktacji nie przekraczającej 4% przewidzianej alokacji - prawdopodobne jest znaczne zintensyfikowanie omawianego wpływu w drugiej połowie perspektywy finansowej 2014-2020.

7.a8) CEQ08-4A - W jakim stopniu interwencje w ramach PROW wspierają odbudowę, zachowanie i zwiększanie różnorodności biologicznej, w tym na obszarach Natura 2000, obszarach z ograniczeniami

naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami, oraz rolnictwo o wysokiej wartości przyrodniczej i stan europejskich krajobrazów?

7.a8.a) Odpowiedź na pytanie ewaluacyjne

Kryterium oceny była odbudowa, zachowanie i zwiększenie bioróżnorodności oraz stan krajobrazów. Analizowany był również stan, zmiany i zróżnicowanie rolnictwa o wysokiej wartości przyrodniczej.

Odpowiedź na pytanie ewaluacyjne oparto na wspólnym wskaźniku oceny R7: Procent gruntów rolnych w ramach umów o zarządzanie wspierających różnorodność biologiczną lub krajobrazy oraz wskaźnikach dodatkowych.

Przyjęta w PROW logika interwencji w kontekście realizacji celu szczegółowego 4A jest poprawna i aktualna.

Jednym z głównych działań, które wpływa na odbudowę, zachowanie i zwiększenie bioróżnorodności oraz stanu krajobrazów jest Działanie rolno-środowiskowo-klimatyczne (DRŚK) wraz z finansowanymi w jego ramach zobowiązaniami podjętymi w ramach PROW 2007 – 2013 (działanie Program rolnośrodowiskowy - PRŚ). Według danych pochodzących z decyzji o przyznaniu płatności na koniec 2018 roku powierzchnia fizyczna PRŚ wynosiła 963 585,1 ha, co stanowiło 6,8 % powierzchni UR objętych jednolitymi płatnościami bezpośrednimi w Polsce. Natomiast powierzchnia fizyczna DRŚK wynosiła 768 795,2 ha i obejmowała 5,3% powierzchni UR objętych jednolitymi płatnościami bezpośrednimi w kraju. Łączna powierzchnia fizyczna objęta wsparciem w PROW 2014-2020 oraz dla zobowiązań PROW 2007-2013 dla operacji zakończonych na koniec 2018 r. wynosiła 1 462 456,8 ha i stanowiła 10,2% UR objętych jednolitymi płatnościami bezpośrednimi w Polsce oraz 10,1% w stosunku do wartości wskaźnika kontekstowego (14 447 290 ha). W oparciu o analizę zakresu działań, kryteriów dostępu i powierzchni wdrażania PRŚ i DRŚK należy uznać, że działania te pozytywnie wpływają na odbudowę, zachowanie i zwiększenie bioróżnorodności oraz stanu krajobrazów. Pewne wątpliwości mogą budzić jedynie dysproporcje regionalne w stopniu ich wdrażania. DRŚK/PRŚ jako całość wpływają na ochronę środowiska i (niezależnie od szczegółowego ukierunkowania poszczególnych pakietów) przyczyniają się do zachowania bioróżnorodności i krajobrazu. Dlatego też zrównoważony w skali kraju poziom realizacji tych działań (mierzony % udziałem gruntów nim objętych w stosunku do ogólnej powierzchni użytkowanej rolniczo) byłby zjawiskiem korzystnym.

Istotny wpływ na odbudowę, zachowanie i zwiększenie bioróżnorodności oraz stanu krajobrazów ma także działanie Płatności dla obszarów z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami. Warunkowane to jest bardzo dużym jego udziałem w ogólnej powierzchni UR i największym zasięgiem obszarowym spośród wszystkich działań PROW 2014-2020. Wdrażanie działania Płatności dla obszarów z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami sprzyja utrzymaniu zróżnicowania produkcji rolniczej oraz ogranicza zjawisko porzucania gruntów przez kontynuowanie rolniczego użytkowania ziemi, a także zachowanie walorów krajobrazowych obszarów wiejskich oraz utrzymanie i promowanie zrównoważonych systemów działalności rolniczej na tych terenach. Dzięki temu możliwe jest zachowanie istniejących, zróżnicowanych ekosystemów rolnych bardzo często sąsiadujących z lasami, a przez to stanu krajobrazów europejskich. Według danych na poziomie wydanych decyzji na koniec 2018 roku wsparciem było objęte 6 938 402,9 ha, co stanowiło 48,6 % powierzchni objętej dopłatami bezpośrednimi w 2018 r. oraz 48,0% w stosunku do wartości wskaźnika kontekstowego (14 447 290 ha).

Na realizację celu szczegółowego 4A ma również wpływ wdrażanie rolnictwa ekologicznego. Łączna powierzchnia fizyczna objęta wsparciem dla rolnictwa ekologicznego w 2018 r. w PROW 2014-2020 oraz dla zobowiązań PROW 2007-2013 dla operacji zakończonych na koniec 2018 r. wynosiła 531 826,5 ha i stanowiła 3,7% UR objętych jednolitymi płatnościami bezpośrednimi w Polsce. Udział ten był tożsamy

(3,7%) także w odniesieniu do wskaźnika kontekstu (14 447 290 ha).

Wartość wskaźnika rezultatu dla celu szczegółowego 4A na koniec 2018 r. wynosiła 9,42%.

Istotny wpływ na bioróżnorodność i stan krajobrazów ma również powierzchnia lasów i obszarów zalesionych objętych wsparciem w ramach działania Inwestycje w rozwój obszarów leśnych i poprawę żywotności lasów. W PROW 2014-2020 wspierane są również zalesiania w ramach zobowiązań PROW 2004-2006 i PROW 2007-2013. W ramach zobowiązań PROW 2004-2006, finansowanych z budżetu PROW 2014-2020, wsparta powierzchnia gruntów zalesionych wyniosła 38 512,8 ha. Z kolei w ramach zobowiązań PROW 2007-2013, finansowanych z budżetu PROW 2014-2020, wsparta powierzchnia gruntów zalesionych wyniosła 33 646,1 ha. Natomiast w przypadku nowych zobowiązań w ramach PROW 2014-2020 powierzchnia zalesień wyniosła 2 969,1 ha.

Bardzo istotne jest zachowanie bioróżnorodności na obszarach cennych przyrodniczo, do których zaliczamy m.in. obszary Natura 2000. Znajduje to również odzwierciedlenie w PROW 2014-2020 w postaci pakietu 5. Ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych na obszarach Natura 2000 w PRŚ i pakietu 4. Cenne siedliska i zagrożone gatunki ptaków na obszarach Natura 2000 (DRŚK). Pakiety te w analizowanym okresie stanowiły 8-11% powierzchni, na której były wdrażane PRŚ i 28-32% na jakiej były wdrażane DRŚK. Obejmowały one również w 2015 r. 2,2% powierzchni obszarów Natura 2000 (SOO specjalne obszary ochrony siedlisk), a w 2017 ich udział zwiększył się do 2,7%. Znaczny udział powierzchni i powiązana z tym skala oddziaływania pakietów realizowanych na obszarach Natura 2000 w stosunku do całego obszaru objętego PRŚ i DRŚK pozwala stwierdzić, że szczególna ochrona różnorodności biologicznej na obszarach Natura 2000 jest realizowana skutecznie.

Istotne jej uzupełnienie stanowi ochrona cennych siedlisk (PRŚ i DRŚK) i zagrożonych gatunków ptaków (PRŚ) poza obszarami Natura 2000. Pakiet 4. Ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk poza obszarami Natura 2000 w PRŚ i Pakiet 5. Cenne siedliska poza obszarami Natura 2000 w DRŚK w analizowanym okresie stanowiły 7-9% powierzchni, na jakiej były wdrażane PRŚ i 18-21% na jakiej były wdrażane DRŚK. Dzięki wdrażaniu Pakietu 4. w PRŚ i Pakietu 5. DRŚK ochrona cennych siedlisk była poszerzona o 2,0-2,4% w stosunku do ogólnej powierzchni obszarów Natura 2000.

Ochrona różnorodności biologicznej może odbywać się na różnych poziomach, jednym z nich jest zachowanie zasobów genetycznych, które objęto ochroną w Pakiecie 3. DRŚK: Zachowanie sadów tradycyjnych odmian drzew owocowych, w Pakiecie 6. PRŚ i DRŚK: Zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych roślin w rolnictwie oraz w Pakiecie 7. PRŚ i DRŚK: Zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych zwierząt w rolnictwie. Pakiet 3. DRŚK i Wariant 6.4 PRŚ wdrażany jest obecnie na niewielkiej powierzchni, ale mimo tego zapewniają cenny rezerwuar materiału rozmnożeniowego starych odmian drzew owocowych (rys. 4.5.1). Podobnie Pakiet 6. PRŚ i DRŚK pomimo relatywnie niewielkiej powierzchni (49 685,7 ha na koniec 2018 r. według zakończonych operacji) umożliwia zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych roślin, zarówno poprzez ich uprawę jak i produkcję nasion/materiału siewnego. Ochroną zagrożonych zasobów genetycznych zwierząt w rolnictwie objęte zostało 5 gatunków tj. bydło, konie, owce, świny oraz kozy (tylko w DRŚK). Średnio w latach 2015-2017 największą grupę (65,1 tys. szt. fiz.), stanowiły owce (tab. 4.5.6), co należy ocenić zdecydowanie pozytywnie. Pogłowie tego gatunku w ostatnich dziesięcioleciach uległo znacznemu zmniejszeniu (z 4 158 tys. szt. w 1990 r. do 269 tys. szt. w 2017 r.), co wynikało głównie z przyczyn ekonomicznych. Stanowiło to szczególne zagrożenie utraty zasobów genetycznych ras tradycyjnych, które na ogół są mniej efektywne. Największą liczbę owiec objęto ochroną w ramach Pakietu 7 PRŚ i DRŚK w województwie małopolskim (10 876 szt.), co jest bardzo korzystne z punktu widzenia tradycyjnego rolniczego użytkowania terenów górskich oraz podgórskich i w efekcie zachowania różnorodności krajobrazu. Znaczną grupę stanowiło również bydło, którego ochrona w ramach Pakietu 7 PRŚ i DRŚK także skoncentrowała się w województwie małopolskim (58% szt. fiz.). W

przypadku koni ochroną zasobów genetycznych objęto 6,7 tys. szt., z czego najwięcej w województwie lubelskim i podlaskim. Natomiast pogłowie świń i kóz było objęte ochroną w najmniejszym stopniu.

Gospodarstwa wspierane z tytułu produkcji ekologicznej lub PRŚ i DRŚK, zarówno na poziomie województw jak i w skali kraju, cechowały się znacznie większą powierzchnią w stosunku do gospodarstw nieubiegających się o tego typu wsparcie. Również średnia powierzchnia działki rolnej w gospodarstwach realizujących te działania była większa niż w przypadku gospodarstw niekorzystających z tego typu wsparcia. Koncentracja użytków rolnych wg grup obszarowych wskazuje, że wśród beneficjentów PRŚ lub DRŚK 70% zasobów użytków rolnych znajdowała się w gospodarstwach o powierzchni powyżej 30 ha, a w gospodarstwach wdrażających Rolnictwo ekologiczne udział ten wynosił 73%. Duży poziom koncentracji ziemi w gospodarstwach, według dostępnych danych literaturowych, przekłada się na wyższy poziom organizacji i pośrednio, intensywności produkcji. Na tej podstawie można zakładać, że ze zjawiskiem tym mamy do czynienia również w gospodarstwach korzystających ze wsparcia z tytułu PRŚ, DRŚK i RE. Wdrażanie przez nie różnych pakietów/wariantów tych działań należy ocenić pozytywnie w kontekście ich wpływu na bioróżnorodność i krajobraz. Poprzez realizację PRŚ, DRŚK i RE ograniczyły one poziom negatywnej presji na środowisko przyrodnicze, co przekłada się na zachowanie i poprawę stanu środowiska. Przyczynia się również do rozwoju rolnictwa o wysokiej wartości przyrodniczej. Ponadto gospodarstwa większe obszarowo mają potencjalnie możliwość uzyskania lepszej dochodowości poprzez specjalizację i intensyfikację produkcji, w tym dzięki efektowi skali. Z takim modelem rozwoju wiążą się na ogół negatywne skutki dla środowiska przyrodniczego wynikające ze zwiększonego zużycia paliw kopalnych i przemysłowych środków produkcji (nawozy mineralne, środki ochrony roślin). Dzięki temu, że tego typu gospodarstwa korzystają ze wsparcia w ramach PRŚ, DRŚK i RE, ograniczają one negatywną presję na środowisko głównie poprzez zmniejszenie lub rezygnację z użycia przemysłowych środków produkcji. W efekcie rozwijają model produkcji korzystny dla bioróżnorodności, stanu krajobrazów i rolnictwa o wysokiej wartości przyrodniczej. Korzystny efekt byłby mniejszy gdyby do działania przystępowały zbyt małe gospodarstwa, które ze względów na ograniczenia organizacyjne i ekonomiczne w większości nie prowadzą intensywnej produkcji.

Dbłość o zachowanie i poprawę bioróżnorodności, stanu krajobrazów i rolnictwa o wysokiej wartości przyrodniczej realizowana jest w ramach PROW 2014-2020 również przez wsparcie o charakterze inwestycyjnym. Jednym z nich jest działanie Inwestycje w gospodarstwach położonych na obszarach Natura 2000. Poprzez jego uruchomienie możliwe jest doposażenie gospodarstw położonych na obszarach Natura 2000 w odpowiednie budynki i infrastrukturę oraz urządzenia techniczne umożliwiające im prowadzenie działalności zgodnie z podwyższonymi standardami środowiskowymi. Na koniec 2018 r. ze wsparcia w tym zakresie skorzystało 1 481 gospodarstw w tym głównie utrzymujących krowy (806 gospodarstw – 54%) i inne zwierzęta trawożerne (291 gospodarstw – 20%).

W omawianym okresie rozpoczęto także realizację działania Transfer wiedzy i działalność informacyjna oraz Usługi doradcze, usługi z zakresu zarządzania gospodarstwem i usługi z zakresu zastępstw. Ze względu na duże ich znaczenie dla podnoszenia poziomu wiedzy i świadomości rolników, co do potrzeby zachowania i poprawy bioróżnorodności oraz rolnictwa o wysokich walorach przyrodniczych należy ocenić to pozytywnie.

Podsumowując, interwencja w ramach PROW 2014-2020 w znacznym stopniu wspiera odbudowę, zachowanie i zwiększenie bioróżnorodności, w tym na obszarach Natura 2000, obszarach z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami oraz rolnictwo o wysokiej wartości przyrodniczej i stan europejskich krajobrazów.

7.a9) CEQ09-4B - W jakim stopniu interwencje w ramach PROW wspierają poprawę gospodarki wodnej, w tym gospodarkę nawozami i pestycydami?

7.a9.a) Odpowiedź na pytanie ewaluacyjne

Kryterium oceny były powierzchnie objęte działaniami wspierającymi realizację celu 4B oraz ich rozmieszczenie geograficzne, ocena skali środków oraz struktury upraw w gospodarstwach na obszarach na których wskazano działania bezpośrednio realizujące cel i poza tymi obszarami.

Największe oddziaływanie obszarowe jak również na ogólną pulę środków finansowych przeznaczonych na realizację celu 4B ma działanie M13: Płatności dla obszarów z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami. Kolejnym pod względem istotności jest Działanie rolno-środowiskowo-klimatyczne (DRŚK), a najmniejsze znaczenie ma pula środków przeznaczona na realizację działania Rolnictwo ekologiczne, które wspiera realizację celu w sposób pośredni. Łączna powierzchnia fizyczna gruntów objętych zobowiązaniami PRŚ i DRŚK dla operacji zakończonych na koniec 2018 r. wynosiła 1 462 456,8 ha i stanowiła 10,2% UR objętych jednolitymi płatnościami bezpośrednimi w Polsce oraz 10,1% w stosunku do wartości wskaźnika kontekstowego (14 447 290 ha). Natomiast powierzchnia fizyczna objęta wsparciem dla rolnictwa ekologicznego w 2018 r. w PROW 2014-2020 oraz dla zobowiązań PROW 2007-2013 dla operacji zakończonych na koniec 2018 r. wynosiła 531 826,5 ha i stanowiła 3,7% UR objętych jednolitymi płatnościami bezpośrednimi w Polsce. Udział ten był tożsamy (3,7%) także w odniesieniu do wskaźnika kontekstu (14 447 290 ha).

Wartość wskaźnika rezultatu dla celu szczegółowego 4B na koniec 2018 r. wynosiła 9,25%.

Istotny wpływ pośredni na realizację celu poprzez wspieranie podtrzymania produkcji rolnej, a zatem utrzymywania pokrywy roślinnej na zagrożonych gruntach ma działanie Płatności dla obszarów z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami. Według danych na poziomie wydanych decyzji na koniec 2018 roku wsparciem było objęte 6 938 402,9 ha, co stanowiło 48,6 % powierzchni objętej dopłatami bezpośrednimi w 2018 r. oraz 48,0% w stosunku do wartości wskaźnika kontekstowego (14 447 290 ha).

Analiza struktury upraw w gospodarstwach, gdzie wdrażane są działania mające przeważający efekt bezpośredni dla celu 4B i w gospodarstwach w których te działania nie są wdrażane wskazuje, że gospodarstwa zaliczone do pierwszej grupy bardziej zróżnicowaną strukturę upraw co jest korzystne na gospodarkę wodną. Na sytuację tę mają wpływ tak kryteria dostępu jak i stawiane wymogi wdrażania tych działań. Struktura upraw w gospodarstwach realizujących PRŚ/DRŚK, w stosunku do gospodarstw, gdzie nie są realizowane te działania, odznacza się znacząco większym odsetkiem trwałych użytków zielonych (26,6% w stosunku do 5,3 %) i roślin bobowatych (7,3% w stosunku do 6,0%) oraz mieszanek upraw (7,7% w stosunku do 2,8%) oraz mniejszym odsetkiem zbóż (40,9% w stosunku do 65,8%). Większy odsetek użytków zielonych i roślin bobowatych przy większej dywersyfikacji upraw ma korzystny wpływ na gospodarkę wodną na obszarach objętych przez PRŚ/DRŚK.

W ramach wywiadu zogniskowanego respondenci podkreślili, że wdrażanie wybranych pakietów PRŚ i DRŚK oraz rolnictwa ekologicznego ma pozytywny wpływ na jakość wód poprzez ograniczenie stosowania nawozów oraz ograniczenie stosowania pestycydów. Podczas przeprowadzonego Panelu Eksperckiego, zgłoszono propozycję wykorzystania w przyszłości mapy potencjału denitryfikacyjnego do pogłębionej analizy efektów realizowanych działań w kontekście potencjału denitryfikacyjnego gleb.

Analiza rozkładu geograficznego działań wspierających realizację celu 4B wykazała że działanie RE koncentruje się na zlewniach północnych, DRŚK nawiązuje do rozkładu Natura 2000, natomiast obszarów

ONW nawiązuje do występowania gleb lekkich o niższej wartości produkcyjnej.

Proponuje się podjąć starania mające na celu intensyfikację realizacji działań mających wpływ na realizację celu 4B w gospodarstwach poza obszarami ONW. Natomiast w celu ilościowej oceny wpływu działań Programu należy prowadzić monitoring śladu środowiskowego w wybranej grupie gospodarstw realizujących działania dotyczące realizacji celu 4B.

Podsumowując, interwencja w ramach PROW 2014-2020 w znacznym stopniu wspiera poprawę gospodarki wodnej, w tym gospodarkę nawozami i pestycydami.

7.a10) CEQ10-4C - W jakim stopniu interwencje w ramach PROW wspierają zapobieganie erozji gleby i poprawę gospodarowania glebą?

7.a10.a) Odpowiedź na pytanie ewaluacyjne

Kryterium oceny było ograniczenie procesów erozji wodnej i poprawa gospodarki materią organiczną.

Odpowiedź na pytanie ewaluacyjne oparto na wspólnym wskaźniku oceny R10: Procent gruntów rolnych w ramach umów o zarządzanie dotyczących poprawy gospodarowania glebą i/lub zapobiegania erozji gleby oraz wskaźnikach dodatkowych.

Działania ujęte w PROW w zakresie ochrony gleb szczególnie uwzględniają zapobieganie erozji gleb i utrzymanie zasobów próchnicy glebowej, a także ograniczenie nadmiernego nawożenia gleb. Najistotniejsze instrumenty PROW wspomagające zrównoważone gospodarowanie glebami to PRŚ i DRŚK, a w szczególności Pakiety Rolnictwo zrównoważone oraz Ochrona gleb i wód. Równie istotne jest wsparcie dla rolnictwa ekologicznego a pośrednio korzystnie oddziałują również płatności dla obszarów z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami oraz działania Inwestycje w rozwój obszarów leśnych i poprawę żywotności lasów.

Łączna powierzchnia fizyczna DRŚK objęta wsparciem w PROW 2014-2020 oraz PRŚ dla zobowiązań PROW 2007-2013 dla operacji zakończonych na koniec 2018 r. wynosiła 1 462 456,8 ha i stanowiła 10,2% UR objętych jednolitymi płatnościami bezpośrednimi w Polsce oraz 10,1% w stosunku do wartości wskaźnika kontekstowego (14 447 290 ha). Natomiast łączna powierzchnia fizyczna objęta wsparciem dla rolnictwa ekologicznego w PROW 2014-2020 oraz dla zobowiązań PROW 2007-2013 dla operacji zakończonych na koniec 2018 r. wynosiła 531 826,5 ha i stanowiła 3,7% UR objętych jednolitymi płatnościami bezpośrednimi w Polsce. Udział ten był tożsamy także w odniesieniu (3,7%) do wskaźnika kontekstu (14 447 290 ha). Wartość wskaźnika rezultatu dla celu szczegółowego 4C na koniec 2018 r. wynosiła 11,71%. Powierzchnia użytków rolnych, na których realizowano PRŚ lub DRŚK wynosiła w 2015 r. w całym kraju 11,6% całkowitej powierzchni objętej płatnościami bezpośrednimi. W kolejnych latach zanotowano spadek powierzchni objętej wsparciem PRŚ lub DRŚK do około 1 mln ha w 2018 r. (7,1% obszarów JPO), co stanowiło 38-procentowy spadek powierzchni objętej PRŚ/DRŚK.

Do programu DRŚK przystąpiły z reguły większe obszarowo gospodarstwa. DRŚK jest w ponad 28% są wdrażane w gospodarstwach >100 ha, a w prawie 49% w gospodarstwach >50 ha. W DRŚK biorą zatem udział przede wszystkim gospodarstwa duże, dla których wsparcie w ramach PROW stanowi rekompensatę za utracony dochód i za dodatkowe koszty oraz jest alternatywą dla intensyfikacji produkcji. Uzyskany efekt powierzchniowy przynosi korzyści środowiskowe.

Dodatniemu bilansowi materii organicznej w glebie sprzyjają uprawy wzbogacające glebę w węgiel: trwałe użytki zielone (TUZ), bobowate oraz ich mieszanki ze zbożami. Mniej korzystnie na bilans węgla w glebie wpływa duży udział roślin zbożowych, o ile słoma nie jest przyorywana, oleistych oraz okopowych. W gospodarstwach realizujących PRŚ/DRŚK udział zbóż w strukturze zasiewów wynosił dla kraju 40,9 – 43,5% w latach 2017 – 2018, a w gospodarstwach nie realizujących ponad 63%. Udział TUZ mających bardzo korzystny wpływ na bilans węgla w glebie w gospodarstwach, które nie stosowały PRŚ/DRŚK wynosił 4,1 – 4,9% w latach 2017 i 2018 a w gospodarstwach objętych PRŚ/DRŚK przekraczał 26% powierzchni.

Największy wpływ środowiskowy na jakość gleb mają pakiety Rolnictwo zrównoważone (pakiet 1 PRŚ i DRŚK) oraz Ochrona gleb i wód (pakiet 8 PRŚ oraz pakiet 2 DRŚK), które wprowadzają takie wymogi, jak ograniczenie udziału zbóż w strukturze zasiewów, międzyplony, przyoranie słomy, przyoranie obornika, zachowanie TUZ).. W skali kraju Pakiet 1 realizowano w 2015 r. na 6% JPO. W kolejnych latach notowano znaczny spadek powierzchni objętej Pakietem – w 2017 r. realizowano go na 4% użytków JPO. Pakiet Ochrona gleb i wód realizowano w 2015 r. na 2,2% powierzchni JPO a w 2017r. udział ten spadł poniżej 1% JPO. Należy również stwierdzić, że udział powierzchni Pakietu w odniesieniu do powierzchni zagrożonej erozją gleb nie był zadowalający zarówno w PRŚ, jak i DRŚK.

Pakiet 2 PRŚ oraz działanie Rolnictwo ekologiczne (RE) wprowadzają zasady rolnictwa ekologicznego, sprzyjające gromadzeniu materii organicznej w glebach poprzez np. konieczność stosowania nawozów zielonych, obornika, oraz stymulację aktywności biologicznej gleby. Powierzchnia użytków rolnych realizujących pakiet 2 PRŚ lub działanie RE wynosiła w 2016 r. 437 tys. ha i była bardziej stabilna w kolejnych latach niż pakietów Ochrona gleb i wód oraz Rolnictwo zrównoważone. Łączna powierzchnia fizyczna objęta wsparciem dla rolnictwa ekologicznego w PROW 2014-2020 oraz dla zobowiązań PROW 2007-2013 dla operacji zakończonych na koniec 2018 r. wynosiła 531 826,5 ha i stanowiła 3,7% UR objętych jednolitymi płatnościami bezpośrednimi w Polsce. Udział ten był tożsamy (3,7%) także w odniesieniu do wskaźnika kontekstu (14 447 290 ha).

W największym stopniu RE realizowano jednak w województwach warmińsko-mazurskim i zachodniopomorskim - na 10-11% wszystkich użytków rolnych objętych JPO.

Istotny, choć pośredni wpływ na wspieranie zapobiegania erozji gleb i poprawę gospodarowania glebą ma działanie Płatności dla obszarów z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami, poprzez wspieranie podtrzymania produkcji rolnej, a zatem utrzymywania pokrywy roślinnej na zagrożonych gruntach. Według danych na poziomie wydanych decyzji na koniec 2018 roku wsparciem było objęte 6 938 402,9 ha, co stanowiło 48,6 % powierzchni objętej dopłatami bezpośrednimi w 2018 r. oraz 48,0% w stosunku do wartości wskaźnika kontekstowego (14 447 290 ha). Działanie to jest wdrażane na największej powierzchni w województwie mazowieckim, podlaskim i wielkopolskim, a na najmniejszej - w opolskim i śląskim.

Inwestycje w rozwój obszarów leśnych i poprawę żywotności lasów potencjalnie ograniczają zagrożenie erozją gleb i wpływają korzystnie na procesy akumulacji węgla w glebach.

Podsumowując, interwencja w ramach PROW 2014-2020 w znacznym stopniu wspiera zapobieganie erozji gleb i poprawę gospodarowania glebą.

7.a11) CEQ11-5A - W jakim stopniu interwencje w ramach PROW wspierają poprawę efektywności korzystania z zasobów wodnych w rolnictwie?

Pytanie to zaznaczono jako niemające znaczenia dla oceny wersji rocznego sprawozdania z wdrażania

7.a12) CEQ12-5B - W jakim stopniu interwencje w ramach PROW wspierają poprawę efektywności wykorzystania energii w rolnictwie i przetwórstwie spożywczym?

Pytanie to zaznaczono jako niemające znaczenia dla oceny wersji rocznego sprawozdania z wdrażania

7.a13) CEQ13-5C - W jakim stopniu interwencje w ramach PROW wspierają dostawy i wykorzystywanie odnawialnych źródeł energii, produktów ubocznych, odpadów i pozostałości oraz innych surowców niespożywczych, dla celów biogospodarki?

Pytanie to zaznaczono jako niemające znaczenia dla oceny wersji rocznego sprawozdania z wdrażania

7.a14) CEQ14-5D - W jakim stopniu interwencje w ramach PROW wspierają ograniczenie emisji gazów cieplarnianych i amoniaku z rolnictwa?

Pytanie to zaznaczono jako niemające znaczenia dla oceny wersji rocznego sprawozdania z wdrażania

7.a15) CEQ15-5E - W jakim stopniu interwencje w ramach PROW wspierają ochronę węgla i pochłanianie dwutlenku węgla w rolnictwie i leśnictwie?

7.a15.a) Odpowiedź na pytanie ewaluacyjne

Wskazanie działań PROW wpływających na realizację celu 5E wymaga porównania średniej ilości węgla związanego na jednostce powierzchni podlegającej danemu działaniu w długim terminie oraz średniej ilości węgla w warunkach, gdy dana powierzchnia nie podlega danemu działaniu. W przypadku działania: *Inwestycje w rozwój obszarów leśnych i poprawę żywotności lasów* jest to porównanie ilości węgla związanego w przeciętnej suchej masie biomasy leśnej oraz w przeciętnej suchej masie np. ziarna i słomy zbóż jako grupy upraw o największym areale, oraz porównanie ilości zgromadzonej w glebie materii organicznej dla lasów i gruntów ornych. Wykazano w ten sposób, że zmiana użytkowania gruntu z rolniczego na leśny prowadzi do zwiększenia sekwestracji w biomase o około 59 t/ha i w bardzo długim terminie o kilka g na każdy kg gleby. Ponieważ powierzchnie zalesień dla PROW 2014-2020 wynoszą 2 969 ha to bezpośrednim efektem działania *Inwestycje w rozwój obszarów leśnych i poprawę żywotności lasów* będzie sekwestracja w formie biomasy około 175 tys. t węgla. W oparciu o dotychczasowe badania monitoringowe nie stwierdzono bezpośrednich efektów wpływu działania *Rolnictwa ekologicznego* i dwu pakietów działania *Rolno-środowiskowo-klimatycznego* : *rolnictwo zrównoważone i ochrona gleb i wód*, na sekwestrację węgla w glebie.

Wzrost sekwestracji i magazynowania węgla w rolnictwie i leśnictwie wynikający z działań PROW oceniono poprzez obliczenie wskaźnika rezultatu R20: *Procent gruntów rolnych i leśnych objętych umowami o zarządzanie przyczyniającymi się do pochłaniania dwutlenku węgla i ochrony węgla*. Wskaźnik ten jest stosunkiem powierzchni gruntów zalesionych w ramach PROW 2014-2020 do powierzchni lasów i innych gruntów zalesionych oraz powierzchni użytków rolnych w Polsce. Przyjmując że w całym kraju na koniec 2018 roku powierzchnia UR wynosi zgodnie z danymi PROW 14447,29 tys. ha, powierzchnia lasów 9319 tys. ha, a założone w ramach PROW 2014-2020 zalesienia to 2969 ha, to wartość wskaźnika rezultatu R20 wynosi 0,0125%. Wskaźnik ten ilustruje znikomy wpływ PROW na poziom lesistości kraju i nie

wypełnia założonego celu poziomu wskaźnika równego 0,02%.

Zrealizowane zalesienia zlokalizowane są korzystnie rolniczo i środowiskowo, głównie na obszarach gleb lekkich o niskiej produktywności i dużym ryzyku strat związanych zarówno z suszą jak i odpływem biogenów z nawozów do wód powierzchniowych. Niestety poprawność kryteriów przyrodniczych, wyrażona zarówno w zróżnicowaniu stawek płatności jak i w punktacji preferującej m.in. dofinansowanie zalesień w obszarze korytarzy ekologicznych, ma małe znaczenie ze względu na niskie i wciąż malejące zainteresowanie działaniem. Wymóg przekształcenia gruntu na leśny po 5 latach od zalesienia, wprowadzony w celu wymuszenia trwałości zalesień, skutkuje obawami rolników o utratę możliwych choć mało prawdopodobnych okazji korzystnej odsprzedaży gruntów. Widocznym tego przejawem jest niejednorodna, wielkoskalowa przestrzenna dystrybucja zalesianych działek, gdzie wyraźnie widoczne są obszary pozbawione zalesień PROW w otoczeniu aglomeracji miejskich oraz w turystycznej południowej i południowo-zachodniej części kraju. Taki rozkład zalesień jest niekorzystny środowiskowo ponieważ w pobliżu większości dużych miast istnieje konieczność wzmocnienia ciągłości korytarzy ekologicznych.

7.a16) CEQ16-6A - W jakim stopniu interwencje w ramach PROW wspierają różnicowanie działalności, zakładanie i rozwój małych przedsiębiorstw, a także tworzenie miejsc pracy?

7.a16.a) Odpowiedź na pytanie ewaluacyjne

Cel szczegółowy 6A ułatwianie różnicowania działalności, zakładania i rozwoju małych przedsiębiorstw, a także tworzenia miejsc pracy jest realizowany przede wszystkim dzięki Poddziałaniu 6.2 Wsparcie na rozpoczęcie pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich (typ operacji: Premie na rozpoczęcie działalności pozarolniczej).

Zgodnie z danymi BAEL, pomiędzy 2015 r. a 2017 r. ogólny odsetek osób pracujących w sektorze rolniczym spadł z 11,5% do 10,2% (zmiana o 1,3 p.p.). W tym samym czasie odnotowano wzrost udziału osób zatrudnionych w sektorze przemysłowym o 1,2 p.p. (z 30,5% do 31,7%), zaś w sektorze usługowym - o 0,2 p.p. (z 57,9% do 58,1%). Wyraźnie zmniejszyła się liczba pełnozatrudnionych w gospodarstwie indywidualnym na 100 ha użytków rolnych - z 9,7 w 2015 r. na 6,6 w 2017 r.

Równocześnie, w ramach zakończonych operacji w Poddziałaniu 6.2, liczba miejsc pracy stworzonych w ramach projektów objętych wsparciem osiągnęła wartość 130, co przekłada się na nikły poziom realizacji celu postawionego w Programie (0,79%). Utworzone miejsca pracy w większości były wynikiem samozatrudnienia beneficjenta (112), a zdecydowanie rzadziej odnosiły się do zatrudnienia pracowników najemnych (18). Poza brakiem potrzeby angażowania w działalność kolejnej osoby, może to wynikać z faktu, iż wysokość premii (100 tys. zł) nie zapewnia pokrycia całości kosztów związanych ze stworzeniem i utrzymaniem dodatkowego miejsca pracy w okresie trwałości. Większość potencjalnych wnioskodawców i beneficjentów bardzo ostrożnie podchodzi do planów finansowych, uwzględniając wariant braku zysków z prowadzonej działalności i tym samym nieposiadanie środków na opłacenie kosztów pracy zatrudnionych osób z wypracowanego zysku. Oczywiście, taka awersja do ryzyka może być zrozumiała. Z biznesowego punktu widzenia świadczy ona jednak o braku wiary zainteresowanego we własne przedsięwzięcie, skoro już na samym początku przyjmowany jest wariant, zgodnie z którym działalność operacyjna jest w całości finansowana z środków PROW 2014-2020. Warto przy tym zauważyć, iż w 2015 r. minimalne wynagrodzenie miesięczne brutto wynosiło 1 750 zł, w 2018 r. - 2 100 zł. Świadomość planów politycznych dot. konsekwentnego, relatywnie szybkiego zwiększania wysokości płacy minimalnej mogła zniechęcać do podejmowania się zatrudnienia pracowników najemnych.

W przekroju wg płci większość utworzonych miejsc pracy była utworzonych przez mężczyzn (94, co stanowiło 72,3% ogółu). Koresponduje to z ogólnymi trendami w obszarze zatrudnienia, gdzie w 2017 r. 9,7% pracujących kobiet oraz 16,8% pracujących mężczyzn pracowało na własny rachunek i nie zatrudniało pracowników. Przyczyn takiego stanu rzeczy można upatrywać w kulturze rynku pracy. W przekroju regionalnym najwięcej miejsc pracy zostało utworzonych w województwie małopolskim (22), mazowieckim (12) i lubelskim (11), zaś najmniej w województwach: dolnośląskim, lubuskim, opolskim, warmińsko-mazurskim i zachodniopomorskim (po 1). Trudno wskazać na jakąkolwiek prawidłowość w tym zakresie; okazuje się bowiem, iż PROW 2014-2020 osiąga zbliżone rezultaty w omawianym zakresie w regionach, które standardowo przedstawiane są jako opozycyjne w zakresie sytuacji na rynku pracy (por. np. dolnośląskie i warmińsko-mazurskie; zestawienie Mazowsza i Lubelszczyzny byłoby nieadekwatne, ponieważ jest powszechnie znane zróżnicowanie sytuacji w obrębie Mazowsza stołecznego i regionalnego).

W wyniku otrzymanego wsparcia, beneficjenci zakończonych operacji m.in. wybudowali 5 budynków/budowli, zaś kolejne 3 - zmodernizowali. Zakupiono m.in. 287 maszyn i urządzeń, 58 pojazdów, 18 jednostek sprzętu komputerowego czy też łącznie 159 elementów wyposażenia, elementów maszyn, narzędzi czy wyposażenia dodatkowego.

Warto podkreślić, iż 59 (52,7% ogółu) zakończonych operacji wpisywało się w cel przekrojowy dotyczący innowacyjności. Innowacyjność stanowi jedno z kryteriów oceny projektów w Poddziałaniu, natomiast wymaga podkreślenia, iż w omawianym przypadku jest ona specyficznie rozumiana. Odnosi się bowiem do występowania/zagęszczenia na terenie gminy, na obszarze której będzie zlokalizowane główne miejsce wykonywania działalności, firm z analogicznych działów gospodarki, jak ten przewidywany do podjęcia na skutek realizacji operacji. W praktyce zatem, analizowany jest szacunkowy poziom zagęszczenia w danej branży oraz poziom konkurencji na danym rynku, zaś wskazania miernika promują operacje charakteryzujące się relatywną siłą producenta przy niższej konkurencyjności rynku. Wpływa to pozytywnie na przewidywaną skuteczność i trwałość efektów operacji oraz zapełnianie przez nich istotnych luk rynkowych, natomiast długofalowo może nawet wywierać działalność przeciwskuteczną w obszarze stymulowania innowacyjności (niska konkurencyjność rynku nie wymusza na przedsiębiorcach wypracowywania nowych produktów/usług/rozwiązań). Według stanu na koniec 2018 r., wartość zrealizowanych płatności wyniosła 18 569 780,23 euro, co stanowiło zaledwie 3,87% realizacji celu. Takie wydatkowanie przełożyło się na 954 beneficjentów (gospodarstwa) otrzymujących pomoc w rozpoczęciu pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich. Odpowiada to realizacji 4,98% celu określonego na poziomie 19 166. Choć ogólny postęp we wdrażaniu Celu szczegółowego 6A należy uznać za bardzo niski, wymaga podkreślenia korespondencja wydatkowanych środków z osiąganiem wskaźników rzeczowych. Jest to natomiast zdecydowanie łatwiejsze do osiągnięcia w projektach premiowych o stałej, jednostkowej wysokości wsparcia aniżeli przy dotacjach określonych przedziałowo.

Przyczyn niesatysfakcjonującego postępu we wdrażaniu należy upatrywać w niechęci rolników do przechodzenia z KRUSu do ZUSu, jako wiążącego się z wyższym wymiarem składek na ubezpieczenia społeczne. Otrzymana premia w zauważalnej wielkości konsumowana jest przez różnicę pomiędzy wysokościami tych dwóch form ubezpieczeń, dlatego potencjalni wnioskodawcy często kalkulują opłacalność ubiegania się o wsparcie. Warto również zauważyć, iż przeciętny miesięczny dochód na 1 osobę z gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie w relacji do dochodu na 1 osobę z pracy na własny rachunek w 2015 r. wynosił 36,8%, zaś w 2017 r. - już 50,1%. Zmniejszanie dysproporcji zarobkowej osłabia więc motywację do zmiany swojej sytuacji na rynku pracy, zwłaszcza, jeżeli ta wiąże się dodatkowo ze znacznym ryzykiem. W analizowanym okresie wyraźnie częściej tworzone aniżeli likwidowano miejsca pracy; saldo tych zmian w 2015 r. wynosiło 278,2, zaś 2 lata później - już 430,0. Oznacza to, iż rolnicy chcący podjąć się zatrudnienia poza własnym gospodarstwem, mogli również rozważać relatywnie łatwo osiągalne zatrudnienie jako pracownik najemny. Łączy ono zalety pracy w sektorze pozarolniczym (np. mniejszy / inny typ wysiłku fizycznego) z brakiem indywidualnej odpowiedzialności, jaka wiązana jest z

prowadzeniem własnej działalności gospodarczej.

Rzadziej podnoszoną trudnością był argument, iż zgodnie z zasadami udzielania pomocy, wnioskodawca musiał podlegać ubezpieczeniu społecznemu rolników z mocy ustawy i w pełnym zakresie (jako rolnik, małżonek lub domownik rolnika) nieprzerwanie od co najmniej 24 miesięcy poprzedzających dzień złożenia wniosku. Argumentowano, iż jest to utrudnienie dla osób mieszkających na terenach wiejskich, którzy przejawiali postawy przedsiębiorcze w przeszłości i / lub byli zatrudniani poza rolnictwem, a także dla właścicieli/pracowników kilku rozdrobnionych gospodarstw. W związku z podobnymi zastrzeżeniami, w połowie 2018 r. wprowadzono pakiet zmian w warunkach ubiegania się o wsparcie, z których jedną było skrócenie wymogu podlegania pełnemu ubezpieczeniu społecznemu rolników (nie tylko z mocy ustawy, ale także na wniosek zainteresowanego) do 12-miesięcy przed momentem aplikowania. Zmianę tę należy ocenić pozytywnie pod kątem przewidywanego wpływu na potencjalne efekty Poddziałania 6.2 w przyszłości, niemniej trzeba mieć też na uwadze, iż nie rozwiązuje ona podstawowej bariery w gronie rolników - opisaną wyżej zachowawczości przy przechodzeniu z KRUS do ZUS.

Reasumując, wpływ PROW 2014-2020 w zakresie realizacji Celu szczegółowego 6A jest niewielki. Zakładanie i rozwój MŚP wiąże się z większymi kosztami stałymi, obarczone jest znaczną dozą ryzyka, a przede wszystkim - w analizowanym okresie napotykało konkurencję ze strony relatywnie szerokiej oferty miejsc pracy najemnej. Nie bez znaczenia jest również wpływ licznych transferów socjalnych, jakie zostały uruchomione w ostatnich latach, a które również mogły wypychać / ograniczać rolę potencjalnych adresatów wsparcia (zwłaszcza kobiet) na rynku pracy.

7.a17) CEQ17-6B - W jakim stopniu interwencje w ramach PROW wspierały lokalny rozwój na obszarach wiejskich?

7.a17.a) Odpowiedź na pytanie ewaluacyjne

Cel szczegółowy 6B. Wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich – realizowany jest poprzez następujące działania:

- Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich (M07) – w zakresie: 7.2 Budowa lub modernizacja dróg lokalnych oraz Gospodarka wodno-ściekowa i 7.6 Ochrona zabytków i budownictwa tradycyjnego, poddziałanie 7.4 - typy operacji dotyczące inwestycji w obiekty pełniące funkcje kulturalne lub kształtowania przestrzeni publicznej.
- Działanie Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER (M19).

Dobór instrumentów wsparcia dla celu 6B odpowiada w sposób bezpośredni zidentyfikowanym potrzebom społeczno-gospodarczym na obszarach wiejskich wynikających ze: słabo rozwiniętej lub niskiej jakości infrastruktury drogowej na obszarach wiejskich, słabo rozwiniętej lub niskiej jakości infrastruktury wodno-ściekowej na obszarach wiejskich, wciąż niższego niż w miastach poziomu jakości życia, postępującemu procesowi niszczenia zabytków i obiektów budownictwa tradycyjnego, braku środków na odnowienie lub wykupienie na cele publiczne zabytków i obiektów budownictwa tradycyjnego, możliwości wykorzystania wysokich walorów kulturowych i turystycznych obszarów wiejskich, słabo rozwiniętej lub niskiej jakości infrastruktury społecznej (w tym kulturalnej) na obszarach wiejskich. Pomimo postępującej poprawy jakości infrastruktury wciąż jej stan nie zapewnia odpowiedniej jakości życia mieszkańców oraz możliwości kształtowania konkurencyjności terytorialnej wykorzystującej walory kulturowe i turystyczne. To sprawia, że działania ukierunkowane na jak najpełniejsze zaspokojenie

tych potrzeb zachowują swą aktualność i powinny być wspierane.

Dla celu szczegółowego 6B wyznaczono szereg wskaźników celu, których wartości zostały przedstawione w poniższej tabeli.

Nazwa wskaźnika	Wartość docelowa (2023)	Wartość osiągnięta (2018)	Stopień realizacji celu (w %)
T21: procent ludności wiejskiej objętej strategiami lokalnego rozwoju	58,19	72,77	125,06
Ludność wiejska objęta strategiami lokalnego rozwoju	16 120 000,00	20 158 762,00	125,05
T22: procent ludności wiejskiej korzystającej z ulepszonych usług/infrastruktury	5,41	6,69	123,66
T23: miejsca pracy stworzone w ramach projektów objętych wsparciem (LEADER)	5 943,00	3 089	51,98
Ludność netto korzystająca z ulepszonych usług	1 500 000,00	1 852 940,00	123,53

Jedynym wskaźnikiem rezultatu, który jeszcze nie osiągnął wartości docelowej jest wskaźnik Miejsca pracy stworzone w ramach projektów objętych wsparciem (LEADER). Zgodnie z danymi ARiMR do dnia 31 grudnia 2018 r. w ramach działania LEADER utworzono 3089 miejsc pracy. Pomimo, że wartość tego wskaźnika oscyluje wokół 52% wartości docelowej, to biorąc pod uwagę liczbę miejsc pracy utworzonych w ramach celu 6A (130 miejsc pracy) jest to wartość bardzo optymistyczna.

Z uwagi na duże zróżnicowanie zakresu wsparcia, które obejmuje cel szczegółowy 6B, wyznaczono dla niego aż 11 wskaźników produktu. Stopień osiągnięcia celu wyznaczonego dla każdego ze wskaźników jest mocno zróżnicowany. Został on już przekroczony dla wskaźników: Liczba ludności na obszarze lokalnej grupy działania (125,05%), Ludność korzystająca z ulepszonych usług / infrastruktury (123,66%), Liczba wybranych lokalnych grup działania (114,06%) i wskaźnika Liczba operacji otrzymujących wsparcie na inwestycje w małą infrastrukturę, w tym inwestycje w energię odnawialną i w oszczędzanie energii (110,52%). Osiągnięcie celu było na koniec 2018 roku bliskie dla wskaźnika Całkowite wydatki publiczne (euro) – wsparcie przygotowawcze (19.1) (101,67%). Na drugim biegunie znalazły się wskaźniki, których wykonanie dalece odbiegało od wyznaczonego celu, a wśród nich zwłaszcza następujące wskaźniki: Całkowite wydatki publiczne (euro) – przygotowanie i realizacja przedsięwzięć w zakresie współpracy lokalnej grupy działania (2,85%), Liczba operacji otrzymujących wsparcie na badania i inwestycje związane z dziedzictwem kulturowym i przyrodniczym wsi, w tym z miejscami o wysokiej wartości przyrodniczej (15,22%) oraz Całkowite wydatki publiczne (euro) – wsparcie na wdrażanie operacji w ramach strategii RLKS (18,86%).

Jak wynika z danych monitoringowych ARiMR, na 1698 zrealizowanych operacji dotyczących budowy lub modernizacji dróg lokalnych wsparcia udzielono łącznie 1008 beneficjentom. Wsparcie trafiało głównie do gmin (1471 operacji), znacznie rzadziej do powiatów (227 podmiotów), zaś beneficjentami nie były w ogóle związki międzygminne lub związki powiatów.

W ramach zakończonych operacji:

- przebudowano drogi lokalne o długości – 2 610,2 km,
- wybudowano drogi lokalne o długości – 153,8 km

Wg cyklicznie realizowanego przez MRiRW badania Polska Wieś i Rolnictwo wynika, że inwestycje w drogi lokalne są w dalszym ciągu najbardziej istotnymi w kontekście potrzeb inwestycyjnych na obszarach wiejskich - według aż 55% mieszkańców wsi w ich gminie ze środków unijnych w pierwszej kolejności należy dofinansować budowę dróg.

Z zakresu infrastruktury wodno-ściekowej większość podjętych inwestycji jest w toku. Na ogólną liczbę 777 operacji, tylko 152 zostały zakończone do końca 2018 roku.

W ramach zakończonych operacji wybudowano lub wyremontowano m.in.:

- 303 km systemów kanalizacji zbiorczej dla ścieków komunalnych,
- 217 km zbiorowych systemów zaopatrzenia w wodę,
- 2 615 przydomowych oczyszczalni ścieków,
- 24 stacje uzdatniania wody,
- 13 oczyszczalni ścieków,
- 13 ujęć wody,
- 11 instalacji do osadów ściekowych.

Pomoc na operacje związane z gospodarką wodno-ściekową została przekazana 146 różnym jednostkom samorządowym, w tym 130 gminom i 16 spółkom, w których jedynymi udziałowcami były jednostki samorządu terytorialnego.

Charakter inwestycji był mocno zróżnicowany w zależności od jej rodzaju. W przypadku inwestycji w systemy kanalizacji zbiorczej dla ścieków komunalnych, zbiorowe systemy zaopatrzenia w wodę i przydomowe oczyszczalnie ścieków związane były one przede wszystkim z ich budową. Z kolei stacje uzdatniania wody i instalacje do osadów ściekowych podlegały głównie przebudowie. W przypadku inwestycji w ujęcia wody i oczyszczalnie ścieków nie dominował wyraźnie żaden z typów inwestycji (budowa vs. przebudowa).

Inwestycje z zakresu gospodarki wodno-ściekowej wg badań społecznych są również nadal jednymi z bardziej oczekiwanymi wśród mieszkańców gmin wiejskich.

W zakresie inwestycji w obiekty pełniące funkcje kulturalne lub kształtowanie przestrzeni publicznej, jak również w odniesieniu do operacji typu „Ochrona zabytków i budownictwa tradycyjnego” do końca 2018 roku nie zakończono żadnej operacji.

W ramach typu operacji „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju” realizowane projekty w największym stopniu dotyczyły podejmowania działalności gospodarczej (3 765 projektów), budowy lub przebudowy ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury turystycznej lub rekreacyjnej, lub kulturalnej (2 889 projektów) oraz rozwijania działalności gospodarczej (1 983 projekty). Znaczna liczba projektów była ponadto zorientowana na zachowanie dziedzictwa lokalnego (766 projektów) oraz promowanie obszaru objętego LSR, w tym produktów lub usług lokalnych (535 projektów).

W związku z realizowanymi działaniami największa pula środków publicznych trafiła na projekty związane z budową lub przebudową ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury turystycznej lub

rekreacyjnej, lub kulturalnej (25 878 505,26 zł), rozwijanie działalności gospodarczej (17 679 327 zł) oraz podejmowanie działalności gospodarczej (9 885 000 zł).

Wśród czynników warunkujących osiągane efekty, warto odwołać się do opinii dotyczących obciążeń administracyjnych dla wnioskodawców. Strona popytowa wsparcia oraz Urzędy Marszałkowskie wskazywały, iż wsparcie z PROW 2014-2020 bywa postrzegane jako cechujące się zbyt skomplikowanymi procedurami, skomplikowany. W opinii części badanych, przedsiębiorcy rezygnowali ze wsparcia, bo kwestie administracyjne jawiły się im jako zbyt czasochłonne i pracochłonne.

W celu udzielenia pełniejszej odpowiedzi na niniejsze pytanie ewaluacyjne włączono także perspektywę przedstawicieli LGD, którzy poddali autoocenie rolę pełnioną w stymulowaniu rozwoju regionalnego na obszarze objętym działaniem LGD. Za najbardziej istotne kwestie respondenci uznali aktywizowanie ludności (74,2% respondentów wskazujących ich bardzo istotną rolę, a kolejne 23,2% jako raczej istotną), kształtowanie postaw przedsiębiorczych (odpowiednio 64,0% i 30,7%), troskę o dziedzictwo kulturowe, historyczne i przyrodnicze (odpowiednio 62,2% i 33,0%) oraz działanie na rzecz defaworyzowanych grup społecznych (61,0% i 31,8%).

Działania podejmowane przez LGD prowadziły w ich własnej opinii przede wszystkim do wzrostu świadomości lokalnej tożsamości oraz wizerunku danego obszaru (34,8% respondentów zdecydowanie przekonanych o takim wpływie i kolejne 56,2% wskazujących na prawdopodobne jego zaistnienie), wzrostu liczby interakcji pomiędzy lokalnymi podmiotami (odpowiednio 33,7% i 47,6%) oraz jakości tych interakcji (odpowiednio 28,8% i 48,7%).

Badania społeczne pokazują, że pomimo aktywnej, wieloletniej działalności Lokalnych Grup Działania w dalszym ciągu stosunkowo niewielu mieszkańców obszarów wiejskich słyszało o działaniu na ich terenie takiej Grupy (33%) (Polska Wieś i Rolnictwo 2018). Odsetek ten wzrasta znacząco wśród rolników - do 43%. Świadczyć to może, że działalność LGD wciąż w dużo większym stopniu związana jest z realizacją wszelkiego rodzaju działań skierowanych do rolników, stąd większa znajomość LGD właśnie wśród tej grupy społeczności wiejskiej.

W opinii wszystkich badanych interesariuszy PROW 2014-2020 oraz ekspertów dziedzinowych, główne potrzeby - drogi lokalne i gospodarka wodno-ściekowa - zostały zdiagnozowane w sposób prawidłowy i nadal pozostają aktualne. Podkreśla się, iż nawet jeśli podstawowe miary GUS dot. stopnia zwodociągowania i skanalizowania nie są złe, to problemem jest stan infrastruktury i jakość dostarczanej wody. Dodatkowo, PROW 2014-2020 to jedyne pomocowe źródła finansowania rozwoju infrastruktury tego typu na obszarach wiejskich. Biorąc pod uwagę jej koszty, gminy nie byłyby w stanie sfinansować tego typu projektów z środków własnych (nawet, jeśli miałyby być uzupełnione komercyjnym finansowaniem zwrotnym).

Ekspertka ocena wskazuje również, iż w Polsce nadal mamy do czynienia ze szczególnie pozytywnym, emocjonalnym wartościowaniem oferty infrastrukturalnej. Po pierwsze, wsparcie unijne w tych obszarach zapełnia funkcjonujące deficyty (skuteczność), zaś z uwagi na efekty skali czy sieciowanie, jest również efektywne. Ponadto, mała infrastruktura w zasadzie nie jest wspierana przez inne mechanizmy pomocowe, stąd PROW 2014-2020 zapełnia swoistą niszę w wymiarze potrzeb społecznych. Przede wszystkim jednak, można mówić o swoistej efektywności i trwałości tego typu projektów (zwłaszcza w porównaniu do tzw. działań miękkich), które są przez to chętnie realizowane przez decydentów, mających nadzieję na zbudowanie dzięki nim własnego, pozytywnego wizerunku (np. „budowniczy drogi”, „inicjator powstania kanalizacji” - te pozornie mało znaczące tytuły, w społecznościach wiejskich umożliwiają konwersję kapitału społecznego na polityczny czy też, rzadziej, finansowy).

Problemem w okresie programowania PROW 2014-2020 były reperkusje światowego kryzysu

gospodarczego, w tym wysokie bezrobocie. Obecnie sytuacja na rynku pracy znacznie się poprawiła, co przekłada się na trudności w osiąganiu wskaźników zatrudnieniowych. Kwestia dezaktualizacji diagnozy i interwencji w tym obszarze jest jednak dyskusyjna. Na obszarach wiejskich nadal bowiem istnieje szerokie grono osób nieaktywnych zawodowo, które potencjalnie mogłyby zostać włączone do kadr rynku pracy. Analogicznie, wskazana jest tranzycja od pozornego zatrudnienia w rolnictwie do faktycznej pracy w pozostałych sektorach gospodarki.

Podsumowując, należy stwierdzić, że interwencje w ramach PROW w wysokim stopniu wspierały lokalny rozwój na obszarach wiejskich, choć w dalszym ciągu potrzeby w tym obszarze pozostają aktualne. Świadczą o tym zarówno osiągnięte wartości wskaźników rezultatu, gdzie w większości już teraz zostały przekroczone wartości docelowe oraz opinie przedstawicieli Lokalnych Grup Działania jak i mieszkańców obszarów wiejskich, którzy w badaniach społecznych wskazują na pozytywny wpływ funduszy unijnych na rozwój lokalny. Wg cyklicznie realizowanego przez MRiRW badania Polska Wieś i Rolnictwo zdaniem aż 79% mieszkańców obszarów wiejskich, projekty finansowane ze środków unijnych poprawiły warunki życia w ich gminie.

7.a18) CEQ18-6C - W jakim stopniu interwencje w ramach PROW wspierają zwiększanie dostępności technologii informacyjno-komunikacyjnych (ICT) na obszarach wiejskich oraz podnoszą poziom korzystania z nich i przyczyniają się do poprawy ich jakości?

Pytanie to zaznaczono jako niemające znaczenia dla oceny wersji rocznego sprawozdania z wdrażania

7.a19) CEQ19-PE - W jakim stopniu synergie między priorytetami a celami szczegółowymi zwiększają skuteczność programów rozwoju obszarów wiejskich?

7.a19.a) *Odpowiedź na pytanie ewaluacyjne*

Przez synergię należy rozumieć wzajemne wzmocnianie, wzmaganie się efektów interwencji. W przypadku synergicznego wsparcia, kooperacja czynników przebiega w taki sposób, że jej rezultat jest skuteczniejszy niż suma ich oddzielnych, wyizolowanych efektów. Należy podkreślić, iż wsparcie w ramach PROW 2014-2020 zostało zaprojektowane w taki sposób, aby poprzez różne kanały transmisji, wdrażane interwencje realizowały cel główny PROW 2014-2020, którym jest poprawa konkurencyjności rolnictwa, zrównoważone zarządzanie zasobami naturalnymi i działania w dziedzinie klimatu oraz zrównoważony rozwój terytorialny obszarów wiejskich. Oznacza to, że podejmowane działania powinny być ze sobą przynajmniej niesprzeczne, zaś w wybranych obszarach - komplementarne i / lub synergiczne. Generalna zależność tego typu została stwierdzona przez autorów Programu i znalazła potwierdzenie w wynikach dotychczasowych badań ewaluacyjnych, z oceną ex ante w szczególności.

Istnieje przynajmniej kilka rodzajów powiązań pomiędzy priorytetami a celami szczegółowymi, które zwiększają skuteczność PROW 2014-2020 w obszarze innowacyjności, konkurencyjności i transferu wiedzy. Przede wszystkim, **możliwa jest sytuacja, w której rezultaty projektów realizowanych w danym Priorytecie (P)/celu szczegółowym (FA), stanowią stymulantę do podejmowania kolejnych interwencji w tym samym obszarze.** Przykładowo, Poddziałanie 2.3 Wsparcie na szkolenia dla doradców przekłada się na późniejsze wdrażanie Poddziałania 2.1 Wsparcie dla korzystających z usług doradczych. Oznacza to, że produkty i rezultaty jednego projektu w danym P/FA, stanowią wkład do kolejnego przedsięwzięcia w tym samym P/FA, zaś przedsięwzięcia przybierają charakter wzajemnej kontynuacji. Kolejny synergiczny mechanizm to **sytuacja, w której dzięki efektom operacji z danego P/FA, realizowane są przedsięwzięcia w ramach innego P/FA.** Kontynuując wątek uczenia się przez całe życie i

szkoleń zawodowych, potencjał synergiczny obserwuje się pomiędzy Poddziałaniem 2.1 Wsparcie dla korzystających z usług doradczych czy też Działaniem 1 Transfer wiedzy i działalność informacyjna, a skłonnością rolników i właścicieli lasów do angażowania się w przedsięwzięcia w ramach Działania 3, 4 i 16. Wymaga podkreślenia, iż przywołane wyżej opisy synergiczności odnoszą się bardziej do zidentyfikowanego potencjału wynikającego ze struktury logicznej wsparcia, aniżeli realnie zaobserwowanych efektów. Transfer wiedzy, działalność informacyjna czy szkolenia w założeniu mają zwiększać świadomość adresatów wsparcia w PROW 2014-2020, w tym zachęcać ich do podejmowania kolejnych działań inwestycyjno-rozwojowych oraz zmniejszać poczucie niepewności związane z występowaniem deficytów kompetencyjno-wiedзовых. W praktyce, niski stan zaawansowania wdrażania PI 1 uniemożliwia empiryczną weryfikację opisaną zależność. Oceniając zaś harmonogramy naborów oraz brak konsekwentnego poprzedzania w nich naborów na działania inwestycyjne, dot. systemów jakości czy B+R, uprzednimi działaniami służącymi zwiększaniu zasobów wiedzy i umiejętności ich adresatów - wydaje się, iż niniejsza ścieżka wzmaganie synergii w Programie jest w niewystarczającym stopniu wykorzystana.

Zdarza się, iż **konkretny podmiot może realizować projekty w ramach różnych P/FA, co poza wskazaną już wyżej, kontynuacją logiczną wsparcia - przekłada się również na wzmocnienie pozycji konkurencyjnej danego beneficjenta**. Uprzedni beneficjent Poddziałania 6.1 Wsparcie dla młodych rolników na rozpoczęcie działalności może w dalszej kolejności wdrażać przedsięwzięcia inwestycyjno-rozwojowe, a tym samym konsekwentnie budować zasoby czynników produkcji (w tym zwłaszcza kapitał rzeczowy oraz ziemię). Inny przykład potencjału synergicznego, to **realizacja przedsięwzięć przez różnych beneficjentów, w ramach odmiennych P/FA, które docelowo przekładają się na osiągnięcie wspólnego celu nadrzędnego**. Silne, konkurencyjne gospodarstwa rolne dostarczają środków produkcji dla sektora przetwórstwa rolno-spożywczego, stąd potencjał synergiczny wewnątrz Działania 4 Inwestycje w środki trwałe - pomiędzy poddziałaniami adresowanymi do odmiennych grup, charakteryzującymi się zróżnicowanym zakresem operacji.

Specyficzną sytuacją jest **zjawisko, w którym projekty w danymi PI/FA wpływają w sposób pośredni na realizację celów innego P/FA**. Z takim zjawiskiem mamy do czynienia, kiedy np. dany cel szczegółowy znajduje wyraz w ramach kryteriów wyboru operacji. Przykładowo, preferencje dla młodych rolników w operacjach realizowanych w 2A mogą stymulować realizację 2B (tj. synergia wewnątrz Priorytetu pomiędzy FA), zaś preferencje dla uczestników systemów jakości czy gospodarstw wspólnie wnioskujących - PI 3A (tj. synergia pomiędzy Priorytetami). W praktyce bowiem, nie zawsze chronologia realizacji operacji świadczy o faktycznej przyczynowości; możliwe jest uprzednie wdrażanie pomniejszych działań realizujących inne P/FA, jeżeli w odczuciu potencjalnego beneficjenta może go to przybliżyć do realizacji planowanego docelowo, większego projektu z innego P/FA.

Specyficzna synergia zachodzi pomiędzy Działaniem 5 Przywracanie potencjału produkcji rolnej zniszczonego w wyniku klęsk żywiołowych i katastrof oraz wprowadzanie odpowiednich środków zapobiegawczych, a pozostałymi interwencjami wdrażanymi w ramach P 1, 2 i 3. W tym przypadku mamy bowiem do czynienia z **minimalizowaniem negatywnych zjawisk niwelujących efekty interwencji w innych PI/FA**. Oznacza to, iż współwystępowanie Działania 5 i innych operacji przekładać się może nie tyle maksymalizacji pozytywnego rezultatu względem sumy ich oddzielnych, wyizolowanych efektów, co raczej minimalizacji/neutralizacji strat w efekcie pierwotnej interwencji wywołanych wystąpieniem czynników zewnętrznych wobec PROW 2014-2020. W tym przypadku można również mówić o **specyficznej sytuacji, w której realizacja projektów w różnych Priorytetach wzmacnia de facto cel jednego z nich** (tj. P 3B pełni niejako funkcję służebną względem innych P o bardziej progresywnym charakterze).

Należy podkreślić, iż **wskazane wyżej zależności nie są rozdzielne**, tj. mechanizmy synergii mogą się

łączyć. Co więcej, **można również wskazać obszary synergii nie tylko w ramach i pomiędzy P 1-3, ale także pozostałą interwencją w ramach PROW 2014-2020.**

Po pierwsze, ogólne warunki życia na obszarach wiejskich wpływają na skłonność do zamieszkiwania na ich terenie, a w dalszej konsekwencji - potencjalnie - prowadzenia działalności rolniczej. Podobnie, jak mówi się o znaczeniu zaplecza infrastrukturalnego dla rozwoju przedsiębiorczości, nie można bagatelizować jego roli dla przyciągania i / lub zatrzymywania osób gospodarujących, w tym zwłaszcza spełniających kryteria młodego rolnika. Choć podstawowe przyczyny migracji z terenów miejskich do miast odnoszą się do kwestii zatrudnieniowych (por. też synergia z Poddziałaniem 6.2, typ operacji: Premie na rozpoczęcie działalności pozarolniczej), to jednak komfort życia czy dostępność atrakcyjnych sposobów spędzania czasu wolnego wskazywane są jako jedno z pobocznych stymulant transferu ludności ze wsi do miast. Tym samym, wsparcie w ramach P 6 w sposób pośredni przyczynia się do poprawy konkurencyjności polskich gospodarstw, wspierając przede wszystkim osadnictwo wiejskie (a zatem, ujmując językiem ekonomii - podtrzymując i generując kapitał ludzki).

Po drugie, w ostatnich latach obserwuje się znaczny wzrost świadomości ekologicznej społeczeństwa, który przekłada się również na decyzje zakupowe polskich konsumentów. Wzrasta skłonność do przeznaczania środków na produkty ekologiczne czy też o specjalnych właściwościach zdrowotnych. Z tego względu, szansą dla stymulowania konkurencyjności jest rolnictwo ekologiczne (por. np. Działanie 11 Rolnictwo ekologiczne).

W ramach PROW 2014-2020 w **obszarze środowiska i klimatu** realizowanych jest w sumie 6 działań, które powiązane są z 2 priorytetami i 4 celami szczegółowymi.

Na obecnym etapie ewaluacji, odpowiedzi na pytanie udzielić można na podstawie rezultatów oceny ex-ante, oceny PROW 2014-2020 za lata 2014-2016[1] oraz odpowiedzi na pozostałe pytania ewaluacyjne. Dokumenty te obszernie odnoszą się do komplementarności i potencjalnych efektów synergii pomiędzy poszczególnymi działaniami.

W ramach poddziałania dotyczącego Wsparcia na inwestycje w gospodarstwach rolnych (Modernizacji gospodarstw rolnych) można wyodrębnić szereg celów fakultatywnych o charakterze środowiskowym, które korespondują z narzędziami w ramach Działania rolno-środowiskowo-klimatycznego oraz Rolnictwa ekologicznego. Bezwzględnie należy przyjąć, że będą one skutkować osiągnięciem efektu synergii.

Zarówno działania inwestycyjne jak i środowiskowe (DRŚK, RE, ONW, Inwestycje w rozwój obszarów leśnych i poprawę żywotności lasów) wykazują zazwyczaj istotne dodatnie zależności z działaniami z zakresu przekazywania wiedzy i doradztwa. Dlatego działania Transfer wiedzy i działalność doradcza oraz Usługi doradcze, usługi z zakresu zarządzania gospodarstwem rolnym i usługi z zakresu zastępstw poprzez zwiększenie poziomu wiedzy beneficjentów istotnie wzmacniają pozytywne efekty poddziałania inwestycyjnego.

Działanie Rolno-środowiskowo-klimatyczne i działanie Rolnictwo ekologiczne wykazują także duże powiązanie z działaniem Inwestycje w rozwój obszarów leśnych i poprawę żywotności lasu. Dzięki ich wdrażaniu możliwa jest racjonalna i zrównoważona koegzystencja produkcji rolniczej, cennych obszarów przyrodniczych i lasów.

Potencjalnie szerokim efektem synergii charakteryzuje się działanie Płatności dla obszarów z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami, które w istotny sposób wzmacnia skutki Działania rolno-środowiskowo-klimatycznego i działania Rolnictwo ekologiczne oraz pozwala w większym stopniu wykorzystać efekty działania Inwestycje w środki trwałe. Odbywa się to głównie poprzez utrzymanie rolniczego wykorzystania ziemi i ograniczenia zjawiska jej porzucania. Dzięki temu zwiększa

się poziom racjonalnego wykorzystania zasobów oraz zachowane są walory przyrodnicze i krajobrazowe obszarów wiejskich.

Występujący pomiędzy ocenianymi działaniami efekt synergii jest istotny zarówno ze względu na wzmocnienie efektów ich realizacji, ale również korzystnie wpływa na poprawę konkurencyjności sektora rolnego oraz jego trwałą i zrównoważony rozwój.

Należy również wskazać, że działania PROW 2014-2020 w obszarze środowiska i klimatu wykazują synergię z innymi działaniami realizowanymi w ramach pozostałych priorytetów i celów szczegółowych. W wyniku przeprowadzonej ewaluacji potwierdzono, że cel przekrojowy klimat realizowany jest także przez działania: Systemy jakości produktów rolnych i środków spożywczych, Przywracanie potencjału produkcji rolnej zniszczonego w wyniku klęsk żywiołowych i katastrof oraz wprowadzanie odpowiednich środków zapobiegawczych, Rozwój gospodarstw i działalności gospodarczej, Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich, Tworzenie grup i organizacji producentów, Współpraca oraz Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER. Natomiast cel przekrojowy środowisko przez działania: Systemy jakości produktów rolnych i środków spożywczych, Rozwój gospodarstw i działalności gospodarczej, Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich, Tworzenie grup i organizacji producentów, Współpraca oraz Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER.

Odnosząc się do typu operacji Premie na rozpoczęcie działalności pozarolniczej, nie sposób zbagatelizować synergicznego powiązania tej formy wsparcia z działaniami realizowanymi w ramach Podstawowych usług i odnowy wsi na obszarach wiejskich czy też we Wsparciu na rozwój lokalny kierowany przez społeczność w ramach LEADER (synergia pomiędzy Celami szczegółowymi 6A i 6B). Przedsiębiorczość, również ta zlokalizowana na obszarach wiejskich, cechuje się relatywnie dobrze rozpoznaniem zapotrzebowaniem na zaplecze infrastrukturalne. Jako przesłankę dla lokalizacji podmiotów gospodarczych wskazuje się najczęściej gęstość oraz jakość połączeń drogowych. Są one z jednej strony warunkiem sprawnego zaopatrzenia, a z drugiej - kryterium atrakcyjności podmiotu branym pod uwagę przez jego klientów, którzy szacują czas, koszty i wysiłek niezbędne do dotarcia do danej placówki. W związku z powyższym, powodzenie realizacji projektów dot. budowy i przebudowy dróg lokalnych może wpływać na zwiększenie prawdopodobieństwa przetrwania nowych działalności gospodarczych założonych w strefie ich oddziaływania. Z drugiej strony, możliwa jest również sytuacja odwrotna, w której na skutek poprawy dostępności przestrzennej, określone miejsce zyska nowe walory lokalizacyjne, które następnie zostaną składową planu inwestycyjnego nowego przedsiębiorstwa (np. skomunikowanie z siecią drogową działki o znacznych walorach widokowych). Zbliżona sytuacja ma miejsce w odniesieniu do typów projektów z zakresu gospodarki wodno-ściekowej. Choć nie jest to warunek równie kluczowy jak transport, dostępność sieci kanalizacyjnej bywa istotna w przypadku wybranych rodzajów działalności (np. wodointensywnych, których prowadzenie mogłoby być trudne w przypadku braku zbierania i transportu ścieków bytowo-gospodarczych). Z kolei typy operacji Ochrona zabytków i budownictwa tradycyjnego i Inwestycje w obiekty pełniące funkcje kulturalne lub kształtowanie przestrzeni publicznej powinny zwiększać atrakcyjność danej jednostki samorządu terytorialnego, zaś za przyciąganiem odbiorców oferty historyczno-kulturalnej powinien iść wzrost popytu zwłaszcza na część usług pozarolniczych, związanych z rozrywką i spędzaniem czasu wolnego.

Specyficznym typem operacji jest Wsparcie na rozwój lokalny kierowany przez społeczność w ramach LEADER. Operacje obejmowane pomocą zakładają stymulowanie innowacyjności na poziomie lokalnym, co może stanowić pierwszy krok w budowaniu postaw proinnowacyjnych, otwierania się grup docelowych na gotowość niestandardowych rozwiązań i podejmowanie ryzyka - a zatem niejako na „prawdziwą” innowacyjność, stanowiącą trzon wsparcia w ramach Priorytetu inwestycyjnego 1. Rozwój produktów lokalnych to jedna z metod budowania przewag konkurencyjnych, odnoszących się do unikatowości i szczególnej jakości, a zatem może być traktowana jako specyficzna strategia realizacji Priorytetu

inwestycyjnego 2. Rozwój rynków zbytu pozwala skrócić, a zarazem wzmocnić łańcuch rolno-spożywczy (synergia z Priorytetem inwestycyjnym 3), zaś podnoszenie wiedzy społeczności lokalnej w zakresie ochrony środowiska, zmian klimatycznych a także innowacji to kreowanie świadomości w obszarach komplementarnych względem Priorytetów inwestycyjnych 5 i 1, a częściowo także - Celu szczegółowego 3B (w zakresie klęsk żywiołowych i katastrof) i 5B. Docelowo, może się przełożyć do realizacji operacji w stricte tych obszarach. Wzajemnie wzmacniają się również działania z obszaru aktywizacji zawodowej podejmowane w „małym” i „dużym” PROW 2014-2020.

W przypadku Priorytetu 6 szczególnego znaczenia nabiera synergiczne powiązanie tego celu szczegółowego a celów tematycznych 8 i 9 w ramach Polityki Spójności. Oczywiście, w przypadku wszystkich pozostałych celów szczegółowych takie powiązanie również występuje, ale ma w znacznej mierze charakter formalny, wynikający ze zgodności zapisów odpowiednich dokumentów programowych. W przypadku Priorytetu 6, dodatkowego wymiaru nabiera spójność instytucjonalna rozumiana jako wdrażanie interwencji przez Urzędy Marszałkowskie, które odpowiadają również za realizację Regionalnych Programów Operacyjnych. W ramach tych Programów również ma miejsce realizacja projektów z zakresu m.in. budowy lub modernizacji dróg, gospodarki wodno-ściekowej, ochrony zabytków czy wspierania obiektów kulturalnych. Co istotne jednak, nie są one realizowane w ramach Celów tematycznych 8 i 9 (jak mogłaby sugerować prosta transpozycja z PROW 2014-2020). Można zatem zauważyć wzajemną komplementarność / synergię Działania 7 Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich względem projektów realizowanych w ramach Celów tematycznych 5, 6 i 7. Polega ona na uzupełnianiu infrastruktury liniowej oraz wsparcia punktowego w miejscach, które nie zostały włączone do systemu wsparcia Polityki Spójności. Dzięki temu, zachowana jest ciągłość funkcjonalna pozwalająca wykorzystywać poszczególne efekty wsparcia wydatniej niż w sytuacji braku komplementarnych projektów (np. droga lokalna może mieć wyższą użyteczność, jeśli jest połączona z siecią dróg wyższej kategorii - i klasy - niż gdyby takiego przejścia pomiędzy nimi nie było). W kontekście RLKS zwraca również uwagę włączenie tego mechanizmu w RPO (np. RPO WSL 2014-2020), co przekłada się na synergię w zakresie wykorzystania potencjału regionalnych LGD oraz synergię międzyfundusową (EFRROW i EFRR).

7.a20) CEQ20-TA - W jakim stopniu pomoc techniczna przyczynia się do osiągnięcia celów, o których mowa w art. 59 ust. 1 rozporządzenia (UE) nr 1303/2013 i w art. 51 ust. 2 rozporządzenia (UE) nr 1305/2013?

7.a20.a) *Odpowiedź na pytanie ewaluacyjne*

Zgodnie z PROW 2014-2020, Pomoc techniczna ma na celu zapewnienie odpowiedniego wsparcia dla instytucji odpowiedzialnych za przygotowanie, zarządzanie, monitorowanie, ocenę, informację i komunikację, tworzenie sieci, rozpatrywanie skarg, kontrolę i audyt oraz zapewnienie realizacji zadań objętych zakresem Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich, w tym sieci na rzecz innowacji w rolnictwie i na obszarach wiejskich, wdrożenie sprawnego i efektywnego systemu informacji i promocji PROW 2014-2020 oraz zapewnienie wspierania działań mających na celu wzmocnienie potencjału, odpowiednich partnerów, w celu wspierania wymiany najlepszych praktyk pomiędzy takimi partnerami. Beneficjenci PT otrzymywali i otrzymują pomoc finansową przyznaną na realizację operacji z publicznych środków wspólnotowych lub krajowych, polegającą na refundacji do 100% kosztów kwalifikowalnych operacji, poniesionych zgodnie z warunkami określonymi w Programie, w szczególności w rozporządzeniu, umowie oraz przepisach odrębnych. Pomoc udzielana jest na zasadzie zwrotu poniesionych kosztów. Zakres kosztów

kwifikowalnych określony został w rozporządzeniu MRiRW z dnia 20 września 2016 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania oraz wypłaty pomocy technicznej w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 (Dz. U. poz. 1549 z późn. zm.).

Odtworzenie logiki interwencji wskazuje na spójność PT jako elementu PROW 2014-2020. Poczynione w przeszłości założenia (na etapie diagnozy) są nadal aktualne i nie zidentyfikowano nowych obszarów wymagających wsparcia w ramach PT. Analiza dotychczasowego stanu wdrożenia PT pokazuje satysfakcjonujący poziom wdrożenia tego działania PROW 2014-2020. Na 31.12.2018 r. złożonych zostało 540 wniosków o dofinansowanie opiewających na 33,95% alokacji. Odrzuconych zostało łącznie 16 wniosków z czego 1 dotyczący Schematu I, 15 wniosków dotyczących Schematu II (KSOW). Zawarto 423 umowy z beneficjentami (z czego 138 to umowy w zakresie Schematu I, 285 umów w ramach Schematu II), co stanowi o wykorzystaniu limitu środków na poziomie 25,58%, natomiast złożone wnioski o płatność obejmują ogółem 21,77% dostępnej kwoty alokacji. Na dzień 31.12.2018 r. na oba Schematy przeznaczono 222 mln zł z czego na Schemat I – 187 mln zł, a na Schemat II – 35 mln zł. Kwota pozostająca do kontraktacji na 31.12.2018 r. wynosi ponad 1 mld zł i stanowi 74% z dostępnego limitu środków przewidzianego na te operacje w ramach PROW 2014-2020. Poziom wydatkowania środków PT na tym etapie wdrożenia Programu oceniono zatem pozytywnie.

Analizując budżet PT można stwierdzić, że zarówno cele, jak i działania są spójne, trafne i adekwatne do wyzwań związanych z realizacją PROW. Pomoc ta wniosła duży wkład w zbudowanie potencjału samorządów województw do wdrożenia działań delegowanych PROW oraz funkcjonowania jednostek regionalnych KSOW. PT w ramach PROW pozwoliła na wsparcie wdrożenia PROW w zakresie przygotowania, zarządzania, monitorowania, ewaluacji, informacji i komunikacji, tworzenia sieci, rozpatrywania skarg oraz kontroli i audytu. Badanie pokazuje, że mechanizmy zarządzania i wdrażania PT są efektywne, nie wymagają więc zmian.

Analiza wykazała, że alokacja na PT w pierwotnej wersji programu została zaplanowana w niewystarczającym stopniu, jednak dzięki sprawnemu systemowi zarządzania programem została zwiększona do poziomu zapewniającego sprawną realizację PROW. Rozporządzeniem Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi w sprawie określenia wysokości limitów środków dostępnych w ramach schematów pomocy technicznej Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 alokacja została podzielona na poszczególne instytucje oraz procentowo na poszczególne rodzaje działań, na które beneficjenci mogą wydatkować przyznane środki. Biorąc pod uwagę maksymalny poziom PT (4%) korzystniejsze jest zaplanowanie budżetu w sposób umożliwiający realizację działań, które na etapie planowania nie były znane.

W tabeli rekomendacji dla systemu pomocy technicznej w PROW przedstawiono propozycje zmian lub usprawnień, które mają wzmocnić instrument pomocy technicznej dla PROW. Rekomendacje spójne są z kierunkami działania wskazanymi przez Europejski Trybunał Obrachunkowy w sprawozdaniu specjalnym z 2015 r. pt. *W jakim stopniu pomoc techniczna przyczyniła się do osiągnięcia celów w zakresie rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich*, który zwrócił uwagę na konieczność lepszego monitorowania wydatków z pomocy technicznej. Istotną propozycją przede wszystkim dla IZ PROW jest zwrócenie uwagi na większe korzystanie z doświadczeń lub uczestniczenie w rozwiązaniach stosowanych w Programie Operacyjnym Pomoc Techniczna. IZ POPT pełni również rolę koordynującą system pomocy technicznej w pozostałych programach, zatem wiele rozwiązań stosowanych przez tę instytucję ma charakter uniwersalny i została przetestowana przez różnego typu instytucje, co może ułatwić ich zastosowanie w pomocy technicznej PROW. Ważnym elementem systemu stworzonego przez Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju jest również fakt, że jest on stosowany przez instytucje korzystające z pomocy technicznej PROW, np. urzędy marszałkowskie lub Ministerstwo Finansów. Większe ujednolicenie obu systemów pomocy technicznej może pozytywnie wpłynąć na korzystanie z wsparcia przez te instytucje, ale też na cały system pomocy

technicznej w kraju.

7.a21) CEQ21-RN - W jakim stopniu krajowa sieć obszarów wiejskich przyczyniła się do osiągnięcia celów, o których mowa w art. 54 ust. 2 rozporządzenia (UE) nr 1305/2013?

7.a21.a) Odpowiedź na pytanie ewaluacyjne

W okresie programowania 2014-2020 określono pięć celów KSOW, które osiągane są poprzez realizację Planu Działania Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020, na który składają się Plany Operacyjne KSOW. W ramach obecnej perspektywy dotychczas realizowano trzy dwuletnie Plany Operacyjne na lata 2014-2015, 2016-2017 oraz 2018-2019. W ramach KSOW możliwych jest do realizacji 13 działań. Zgodnie z zapisem programowym KSOW skupia krajowe struktury administracyjne, takie jak: jednostka centralna KSOW (Centrum Doradztwa Rolniczego z siedzibą w Brwinowie), 16 jednostek regionalnych KSOW umiejscowionych w strukturze Samorządu Województwa, Wojewódzkie Ośrodki Doradztwa Rolniczego, Grupa Robocza ds. KSOW, Wojewódzkie Grupy Robocze ds. KSOW. W działania KSOW zaangażowane są także Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa oraz Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa. W ramach KSOW powołano również sieć na rzecz innowacji w rolnictwie i na obszarach wiejskich funkcjonującą w ramach KSOW i finansowaną z PT. Jej zadania są realizowane przez wojewódzkie ośrodki doradztwa rolniczego na poziomie regionalnym, a Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie na poziomie krajowym.

Badanie potwierdziło spójność logiki interwencji KSOW. Logika interwencji ustalona dla funkcjonowania KSOW pozwala IZ realizować cele, o których mowa w art. 54 ust. 2 rozporządzenia (UE) nr 1305/2013. Uwzględnia ona specyfikę warunków polskiego rolnictwa oraz jest uzasadniona dotychczasowymi doświadczeniami w realizacji polityki rozwoju obszarów wiejskich, jak również zakresem wsparcia w ramach PROW 2014-2020. Wdrażana w ramach PROW 2014-2020 struktura organizacyjna zapewnia kontynuację utworzonej Sieci stanowiąc w dużej mierze kontynuację rozwiązań sprawdzonych w poprzednim okresie programowania na lata 2007-2013. Pozytywnie należy ocenić potencjał instytucjonalny i przygotowanie kadry realizującej działania KSOW. W 2018 roku zmieniono JC KSOW, zadania dotychczas realizowane przez FAPA zostały powierzone CDR w Brwinowie. Z uwagi krótki okres jaki upłynął od zmiany podmiotu pełniącego zadania JC KSOW wydaje się zbyt krótki dla rzetelnej oceny skutków tej zmiany.

Na dzień 31.12.2018 r. w naborze od 31.01.2017 r. w ramach Schematu II Pomocy Technicznej złożono 364 wnioski na kwotę 111,5 mln zł, z czego zrealizowano 77 operacji o wartości 36,2 mln zł, co stanowi 27,7% liczby złożonych WoP. Odrzucono 15 wniosków. Wśród pojedynczych instytucji na koniec 2018 r. najwięcej operacji zrealizowała Instytucja Zarządzająca – blisko 34% operacji KSOW i 34% wykorzystanych środków. Na realizację Planu Działania KSOW na dzień 31.12.2018 r. wydano 14 mln zł. Jedną trzecią budżetu przeznaczono na organizację targów, wystaw, imprez lokalnych, regionalnych, krajowych i międzynarodowych, które przyciągnęły również najwięcej uczestników. Najmniej środków przeznaczono na działania wykorzystujące media cyfrowe.

Jak pokazuje analiza zrealizowanych projektów KSOW służy prawidłowemu przepływowi informacji pomiędzy instytucjami i organizacjami zaangażowanymi w realizację różnych przedsięwzięć na rzecz rozwoju obszarów wiejskich. Badanie pokazało również niski efekt deadweight w projektach KSOW. Oznacza to, że niskie jest prawdopodobieństwo, że bez wsparcia KSOW beneficjenci uczestniczyliby w szkoleniach, korzystaliby z usług doradczych, bądź zrealizowaliby działania informacyjno-promocyjne.

Przeprowadzona w ramach ewaluacji ocena trafności i spójności Strategii komunikacji PROW 2014-2020 pozwala uznać, że zaplanowany w Strategii komunikacji PROW 2014-2020 system komunikacji pozwala na realizację zawartych w niej celów. Logika interwencji w kierunku komunikacji z realizatorami projektów/operacji i komunikacji ogółowi społeczeństwa rezultatów i efektów jest jak najbardziej słuszną. W społeczeństwie polskim PROW 2014-2020 jest rozpoznawany i dostrzegany. Ponad połowa społeczeństwa jest świadoma jego wdrażania i zmian, jakie wywołuje. Należy kontynuować działania mające na celu zarówno przekazywanie wiedzy szczegółowej o PROW 2014-2020, jak i wskazywanie efektów czy uświadamianie, że PROW to nie tylko program skierowany do rolników i nie tylko na wsparcie rolnictwa. Zaleca się przeprowadzenie aktualizacji wartości docelowych wskaźników oddziaływania, ponieważ zostały one określone na zbyt wysokim poziomie, który jest nieadekwatny do rezultatów badań opinii publicznej dotyczących wiedzy i rozpoznawalności Funduszy Europejskich w Polsce. W ramach badania ewaluacyjnego przedstawiono propozycje szacunków tych wskaźników.

O dużym powodzeniu inicjatyw realizowanych dzięki wsparciu KSOW świadczy wysoki procent chętnych do ubiegania się o dofinansowanie projektów w ramach KSOW w przyszłości wśród osób mających wcześniej styczność z działaniami KSOW.

Należy wysoko ocenić efektywność i skuteczność realizacji oczekiwanych rezultatów i adekwatność do stawianych celów projektów KSOW. Potwierdza to analiza projektów wybranych do studiów przypadku. Badanie jakościowe prowadzone wśród partnerów KSOW pokazało jednak niską ocenę możliwości generowania dodatkowych efektów projektów KSOW. W większości z partnerów (70,4%) nie pojawiły się bowiem dodatkowe, nieplanowane efekty projektów realizowanych w ramach KSOW. Wynik badania w tym zakresie wskazuje że ciągle aktualne pozostaje oczekiwanie angażowania w większym stopniu partnerów w dobre przygotowanie projektów i promowanie tych które pozwoliły na uzyskanie efektu dodatkowości środków pomocowych. Badanie wskazało jednak na wartość dodaną projektów KSOW. Wartość dodana stworzona przez KSOW odnosi się do rozwoju kapitału społecznego, wkładu w stworzenie i rozwój tożsamości terytorialnej i indywidualnej, ulepszenia kierowania oraz zachęcania do wymiany informacji i wiedzy.

7.a22) CEQ22-EM - W jakim stopniu PROW przyczynia się do osiągnięcia zasadniczego celu strategii „Europa 2020” polegającego na zwiększeniu stopy zatrudnienia w grupie osób w wieku od 20 do 64 lat do poziomu co najmniej 75 %?

7.a22.a) *Odpowiedź na pytanie ewaluacyjne*

Wpływ PROW 2014-2020 na zwiększanie stopy zatrudnienia osób w wieku od 20 do 64 lat do poziomu co najmniej 75% jest dokonywany w trojaki sposób. Po pierwsze, w Programie można wyróżnić działania wprost ukierunkowane na kreację miejsc pracy, w przypadku których strumień finansowy udzielonej pomocy powiązane są wprost z konkretnymi wskaźnikami dotyczącymi stworzonych miejsc pracy w Programie. Po drugie, można również zidentyfikować typy operacji, w przypadku których generowanie etatów jest pożądanym zjawiskiem, stymulowanym poprzez odpowiednie kryteria wyboru projektów, choć jako takie nie ma obligatoryjnego charakteru przy danym typie operacji. Oczywiście, w przypadku obydwu omawianych wyżej przypadków, możliwe jest wystąpienie efektów pośrednich polegających na dalszym stymulowaniu zatrudnienia (np. poprzez tworzenie działalności komplementarnych względem aktywności wspartej w Programie: w pierwszym przypadku, może to być np. ulokowanie zakładu kosmetycznego w pobliżu otwartego zakładu fryzjerskiego, w drugim - otwarcie sklepiku z pamiątkami w otoczeniu zrewitalizowanego obiektu zabytkowego), ale też jego redukcji (np. poprzez wypadnięcie z rynku podmiotów / osób mniej konkurencyjnych względem beneficjentów PROW 2014-2020). Wreszcie,

zapośredniczony wpływ mogą również wywierać interwencje pozornie zupełnie niezwiązane z rynkiem pracy, ale ułatwiające aktywność zawodową (np. drogi lokalne), zwiększające walory środowiskowego danego terenu, które można potem zmonetaryzować w postaci dochodów z agroturystyki itd. (np. rolnictwo ekologiczne) itp. Warto podkreślić, iż uchwycenie i obliczenie całości przepływów finansowo-rzeczowych i osobowych byłoby niemożliwe, dlatego specyfikacja przyjętego modelu uzależnia wartość wskaźnika Strategii od wielkości wydatków PROW 2014-2020 oraz od zmiennych kontrolnych odzwierciedlających strukturalne cechy obszarów wiejskich danego regionu.

Okres wdrażania PROW 2014—2020 (2014-2017) to czas dynamicznej poprawy sytuacji na polskim rynku pracy, w tym również na obszarach wiejskich. Ogólna liczba biernych zawodowo wg BAEL spadła na ich terenie z 5 348 tys. do 5 293 tys. Współczynnik aktywności zawodowej wg BAEL wzrósł 56,0% do 56,5%, zaś stopa bezrobocia wg BAEL zmalała z 8,0% do 5,2% (wg danych EUROSTATu - do 5,3%). Dużo gorsza sytuacja miała miejsce w przypadku osób młodych; stopa bezrobocia w grupie osób aktywnych zawodowo w wieku 15-24 wynosiła w 2017 r. 15,6% (średnia dla Polski - 14,8%), choć i tak jest to rezultat znacznej poprawy, jaka zadziałała się na przestrzeni 3 analizowanych lat (spadek o 6,3 p.p. względem 2015 r.). Ogółem, osoby zatrudnione w całości populacji mieszkańców terenów wiejskich w wieku 15-64 lata stanowiły w 2017 r. 63,9% (wzrost o 3,9 p.p. względem 2014 r.), zaś w przypadku podgrupy w wieku 20-64 lata - 69,1% (wzrost o 3,7 p.p. w porównaniu do 2014 r.). Przy tym, w Polsce w 2017 r. samozatrudnieni stanowili 17,4% zatrudnionych (wzrost o 0,2% względem 2014 r.). Patrząc na strukturę branżową rynku pracy, warto zauważyć, iż w 2017 r. w Polsce 9,6% pracujących zatrudnionych było w rolnictwie, 0,5% w leśnictwie, 3,3% w przemyśle spożywczym i 2,3% w turystyce. W stosunku do 2012 r., zmniejszył się jedynie odsetek pracowników sektora rolnego, w pozostałych obserwowane były umiarkowane wzrosty.

Wg danych EUROSTAT, w Polsce stopa zatrudnienia ludności w wieku produkcyjnym (15-64 lata) wynosiła w 2017 r. 66,1%. W tym samym roku stopa zatrudnienia mieszkańców obszarów wiejskich wynosiła 63,9% a w małych miastach i terenach podmiejskich – 65,0%.

W latach 2014-2017 stopa zatrudnienia w UE wzrosła o 2,9 punktu procentowego (pp.). Warto odnotować, że w Polsce w tym samym okresie czasu skala tych zmian była znacząco większa – nastąpił wzrost wskaźnika o 4.4 pp. W przypadku obszarów wiejskich w Polsce stopa zatrudnienia przyrosła w latach 2014-2017 odpowiednio: o 3,9 pp. w Polsce wobec 3,5. pp. w Unii Europejskiej.

Wpływ PROW 2014-2020 na zwiększanie stopy zatrudnienia na obszarach wiejskich obliczony został w oparciu o wartość wskaźnika zatrudnienia na obszarach wiejskich (wspólny wskaźnik kontekstowy) i modelowanie makroekonomiczne wpływu PROW 2014-2020 na wartość tego wskaźnika. W opracowanym modelu makroekonomicznym wykorzystano wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 18-59/64 lata na wsi, gdyż jedynie taki wskaźnik zatrudnienia jest obliczany przez GUS dla poziomu województw z wyróżnieniem obszarów wiejskich. Dane dla województw były potrzebne ze względu na konieczność posiadania dłuższego szeregu obserwacji, niemożliwego do osiągnięcia w oparciu o dane dla poziomu kraju.

Oszacowany model pokazał, że zwiększenie wypłat z PROW na mieszkańca wsi w relacji do średniej krajowej w województwie w latach 2015-2017 o 1 punkt procentowy przekładało się na wyższy o 0,03% wskaźnik zatrudnienia na wsi. W oparciu o model można szacować, że w 2015 r. wskaźnik zatrudnienia na wsi w Polsce bez PROW byłby niższy o 2,26%, w 2016 r. o 2,38%, a w 2017 r. o 2,36%. W 2017 r. wskaźnik zatrudnienia na obszarach wiejskich w Polsce wyniósł 69,9%.

Oszacowany efekt należy uznać za znaczący. Wpływ PROW 2014-2020 to łącznie około 2/3 ogólnej

zmiany wartości wskaźnika. Przyczyn tak dużej wielkości można upatrywać m.in. we wskazanej na wstępie, szerokiej sferze oddziaływania Programu na kwestie zatrudnieniowe. Wydaje się również, iż w przypadku relatywnie dobrej sytuacji bazowej na rynku pracy, zachęty generowane przez Program były w mniejszym stopniu neutralizowane przez czynniki ryzyka, które standardowo oddziałują ujemnie na wzrost wielkości zatrudnienia (np. widmo recesji jako destymulanta zakładania działalności gospodarczej). Powodowało to, iż relatywnie mniejsza wiązka wsparcia (w tym strumieni finansowych) była w stanie wywołać efekt zachęty.

7.a23) CEQ23-RE - W jakim stopniu PROW przyczynia się do osiągnięcia zasadniczego celu strategii „Europa 2020” polegającego na inwestowaniu 3 % unijnego PKB w badania i rozwój oraz w innowacje?

7.a23.a) Odpowiedź na pytanie ewaluacyjne

Strategia Europa 2020 stawia za cel kreowanie w Unii Europejskiej rozwoju inteligentnego, zrównoważonego i sprzyjającego włączeniu społecznemu. Miernikiem obranym dla pomiaru skuteczności realizacji pierwszego z zamierzeń uczyniono udział wydatków inwestycyjnych na działalność B+R w ogólnej wartości PKB. Zgodnie z dokumentem, na poziomie UE wielkość ta powinna do 2020 r. osiągnąć poziom 3%. Poszczególne kraje członkowskie, w oparciu o swoją pozycję wyjściową i potencjał, określały własne wartości docelowe wskaźników. W przypadku Polski, obrano wartość 1,70%. Dane GUS wykazują, iż kraj wprowadzić zbliża się do przyjętego celu, jednak tempo koherencji należy uznać za niezadowalające oraz nieuprawdopodobniające osiągnięcia założonego celu. Od 2015 r., czyli momentu uruchomienia interwencji w ramach PROW 2014-2020, analizowany wskaźnik wzrósł z 1,00% do 1,03% w 2017 r.

W tym miejscu należy podkreślić, iż wbrew temu, jak sformułowane zostało pytanie ewaluacyjne, cel Strategii Europa 2020 dotyczy wyłącznie wydatków na B+R, nie zaś tych ponoszonych na działalność innowacyjną. Prace badawcze rozwojowe (własne lub nabyte) stanowią jedynie jeden z wielu sposobów nabywania przez podmioty nowych, przewidywanych do wdrożenia rozwiązań. Oznacza to zatem, iż w krótkiej perspektywie czasowej nie są obligatoryjne dla budowania innowacyjności czy konkurencyjności, choć długofalowo w znacznej mierze je stymulują. Zarazem, w PROW 2014-2020 w zależności od typu operacji, stawia się odmienne wymagania w zakresie innowacyjności (tj. na poziomie UE lub kraju, regionu czy wreszcie konkretnego gospodarstwa). Powoduje to, iż jako innowacje traktowane są również działania inwestycyjne związane z nabywaniem przyjętych na rynku dóbr lub usług, które są jedynie inkorporowane przez danego beneficjenta (tzn. nie wiążą się z jakimkolwiek komponentem B+R). Z punktu widzenia gospodarki światowej, tego typu działalność imitacyjna bywa niekiedy wyłączana wręcz z kategorii innowacyjności dla danego podmiotu, ponieważ sprowadza się do konsumpcji inwestycyjnej.

Koncentrując się wyłącznie na wydatkach na B+R bezpośrednio stymulowanych przez PROW 2014-2020, można je zidentyfikować wyłącznie w ramach Działania 16 Współpraca. Podobnie jednak jak w poprzedniej perspektywie, aktywność tego typu nie jest traktowana autotelicznie, jako cel sam w sobie. Prace badawczo-rozwojowe mogą być podejmowane jedynie z zamiślem docelowego wprowadzenia wdrożeń. Powoduje to, iż już na starcie z realizacji projektów zrezygnują potencjalni wnioskodawcy, których pomysły cechują się znacznym ryzykiem niepowodzenia. Według stanu na koniec 2018 r., podpisanych było 10 umów na realizację projektów w Działaniu 16 Współpraca, jednak żadna z operacji nie była sfinalizowana. Wiążą się one ze wsparciem publicznym na poziomie 29 254 361,00 zł, co przy sumarycznej, całkowitej wartości operacji sięgającej 50 483 376,89 zł - pociąga za sobą nakłady prywatne o wartości 21 229 015,89 zł. Choć wyizolowanie tego typu zmiennej z kosztów projektu jest nieco sztuczne, beneficjenci oszacowali całkowite

koszty badań na poziomie 10 332 610,71. W praktyce, ich realizacja nie byłaby możliwa bez przynajmniej części kosztów zmiennych, jednak dla potrzeb szacunkowych wyliczono, iż owe 10,3 mln zł stanowi jedynie 0,05% ogólnych nakładów na B+R w Polsce w 2017 r. (wynoszących 20 578,5 mln zł) i nawet mniej niż promil PKB z 2017 r. (wynoszącego 1 566 824 mln zł). Wymaga przy tym podkreślenia, iż są to rozważania hipotetyczne, gdyż odnoszą się do trwających operacji.

Teoretycznie, zwiększaniu skłonności sektora rolnego i leśnego do ponoszenia środków na działalność B+R+I powinno sprzyjać również Działanie 1 Transfer wiedzy i działalność informacyjna, jednak w jego przypadku również brak jest zakończonych operacji. Ponadto, wywierany przez nie efekt jest pośredni i oddalony w czasie, stąd nie ma możliwości oszacowania konsekwencji zmiany postaw na skutek odbytych działań szkoleniowych na skłonność do ponoszenia omawianych kosztów. CEQ24-CL - W jakim stopniu PROW przyczynia się do przeciwdziałania zmianie klimatu i do przystosowania się do niej oraz do osiągnięcia zasadniczego celu strategii „Europa 2020” polegającego na zmniejszeniu emisji gazów cieplarnianych o co najmniej 20% w porównaniu z poziomami z 1990 r. oraz o 30%, jeśli pozwolą na to warunki, zwiększeniu udziału odnawialnych źródeł energii w całkowitym zużyciu energii do 20 % oraz zwiększeniu efektywności energetycznej o 20%?

7.a24) CEQ24-CL - W jakim stopniu PROW przyczynia się do przeciwdziałania zmianie klimatu i do przystosowania się do niej oraz do osiągnięcia zasadniczego celu strategii „Europa 2020” polegającego na zmniejszeniu emisji gazów cieplarnianych o co najmniej 20 % w porównaniu z poziomami z 1990 r. oraz o 30 %, jeśli pozwolą na to warunki, zwiększeniu udziału odnawialnych źródeł energii w całkowitym zużyciu energii do 20 % oraz zwiększeniu efektywności energetycznej o 20 %?

7.a24.a) Odpowiedź na pytanie ewaluacyjne

W celu udzielenia odpowiedzi na powyższe pytanie ewaluacyjne zostały określone następujące kryteria oceny:

- zmiany klimatu zostały złagodzone, a sektor rolny, leśny i spożywczy został do nich przystosowany;
- emisje gazów cieplarnianych i amoniaku uległy zmniejszeniu;
- nastąpił wzrost efektywności energetycznej i wykorzystania energii ze źródeł odnawialnych.

Na podstawie wytycznych zostały określone następujące wskaźniki, które posłużyły do odpowiedzi na powyższe pytanie ewaluacyjne:

- wskaźnik wspólny oceny wpływu PROW: Emisje gazów z rolnictwa (I.07);
- dodatkowy wskaźnik rezultatu: Wzrost efektywności wykorzystania energii w rolnictwie i przetwórstwie żywności w projektach wspieranych przez PROW (FA 5B);
- dodatkowy wskaźnik rezultatu: Energia odnawialna wytwarzana we wspieranych projektach (FA 5C);
- dodatkowe wskaźniki oceny: Udział (%) gruntów rolnych i leśnych objętych umowami o zarządzanie przyczyniającymi się do pochłaniania dwutlenku węgla oraz Powierzchnia (ha) gruntów rolnych i leśnych objętych umowami o zarządzanie przyczyniającymi się do pochłaniania dwutlenku węgla.
- wskaźniki związane z głównym celem strategii UE 2020:
 - % emisji gazów cieplarnianych w porównaniu do poziomów z 1990 r.,
 - udział (%) energii odnawialnej w końcowym zużyciu energii,

- % wzrost efektywności energetycznej.
- Produkcja energii odnawialnej z rolnictwa i leśnictwa (C.43);
- Zużycie energii w rolnictwie i leśnictwie (C.44).

Kluczowe znaczenie w przeciwdziałaniu i adaptacji do zmian klimatu ma wspieranie zrównoważonej gospodarki rolnej sprzyjającej zwiększaniu lub utrzymaniu zawartości próchnicy, która wpływa na pojemność wodną gleb. Jest to związane z prawidłowym płodozmianem, zróżnicowaniem upraw, przyorywaniem obornika i słomy, czy uprawą międzyplonów. W PROW tego typu operacje były finansowane w ramach działań: Działanie rolno-środowiskowo-klimatyczne (Pakiet 1 i 2) i Rolnictwo ekologiczne.

Istotne jest również wsparcie dla utrzymania i tworzenia trwałych użytków zielonych, które odgrywają ważną rolę w kształtowaniu bilansu wodnego, a jednocześnie zapobiegają erozji i przyczyniają się do poprawy jakości gleby i retencjonowania w niej węgla. W tym zakresie wsparcie w PROW było udzielane w ramach takich działań jak: Inwestycje w środki trwałe (poddziałanie Wsparcie inwestycji w gospodarstwach rolnych, typ operacji Inwestycje w gospodarstwach położonych na obszarach Natura 2000), Rolnictwo ekologiczne (Pakiet 6 oraz Pakiet 12) oraz Płatności dla obszarów z ograniczeniami naturalnymi lub innymi ograniczeniami (tzw. Płatności ONW). W ramach Inwestycji w gospodarstwach położonych na obszarach Natura 2000 finansowane były między innymi operacje dla rozwoju produkcji zwierząt trawożernych, jak również odnośnie zmiany profilu prowadzonej w gospodarstwie produkcji na produkcję zwierząt trawożernych. W ramach Pakietu 6 i 12 dotyczących Rolnictwa ekologicznego wsparcie było przyznawane do trwałych użytków zielonych. Rolnik otrzymujący to wsparcie jest zobowiązany do prowadzenia produkcji rolnej zgodnie z przepisami o rolnictwie ekologicznym, musi posiadać zwierzęta gatunków tj.: bydło domowe, bawoły domowe, daniela, gęsi, jelenie szlachetne, jelenie sika, konie, kozy, króliki lub owce w obsadzie co najmniej 0,5 DJP/ha wszystkich TUZ w gospodarstwie. Ponadto, rolnik nie może przekształcać występujących w gospodarstwie rolnym trwałych użytków zielonych i pastwisk trwałych oraz musi zachować występujące w gospodarstwie rolnym elementy krajobrazu rolniczego nieużytkowane rolniczo, tworzące ostoje przyrody, określone w planie działalności ekologicznej. Płatności ONW wspierają ochronę krajobrazu, w szczególności na obszarach górskich, podgórskich i wyżynnych, na których utrzymanie mozaiki gruntów ornych oraz trwałych użytków zielonych, użytkowanych ekstensywnie, warunkuje utrzymanie wysokich walorów krajobrazowych, jak również sprzyja przeciwdziałaniu i ograniczaniu skutków zmian klimatu.

Przeciwdziałanie przedostawaniu się nadmiernej ilości azotanów do wód poprzez bardziej racjonalne zużycie nawozów i środków ochrony roślin, jak również poprzez właściwe magazynowanie i aplikację nawozów, ma znaczenie w kontekście ograniczania emisji szkodliwych gazów, a tym samym przeciwdziałania zmianom klimatu. Wsparcie w tym zakresie udzielane było w ramach działań: Inwestycje w środki trwałe (poddziałanie Wsparcie inwestycji w gospodarstwach rolnych, typy operacji Inwestycje mające na celu ochronę wód przed zanieczyszczeniem azotanami pochodzącymi ze źródeł rolniczych, Inwestycje w gospodarstwach położonych na obszarach Natura 2000 oraz Modernizacja gospodarstw rolnych), Rolnictwo ekologiczne, Działanie rolno-środowiskowo-klimatyczne (Pakiet 1 i 2), jak również Płatności ONW.

Wspierane w PROW obszary leśne spełniają funkcje ochronne dla gleby i wody – przyczyniają się do ograniczenia erozji gleb, jak również mają korzystny wpływ na bilans wodny. Tym samym przyczyniają się do przeciwdziałania zagrożeniom naturalnym takim jak susze i powodzie. Istotna jest również rola lasów w sekwestracji węgla, co przyczynia się do ograniczania zmian klimatu. Wsparcie dla obszarów leśnych w PROW realizowano w ramach działania Inwestycje w rozwój obszarów leśnych i poprawę żywotności lasów. Finansowanie było przeznaczone na zalesianie oraz premie na utrzymanie istniejących już terenów

zalesionych.

Działanie Przywracanie potencjału produkcji rolnej i wprowadzanie odpowiednich środków zapobiegawczych ma również istotne znaczenie dla przeciwdziałania i adaptacji do zmian klimatu, zwłaszcza w dobie nasilania się ekstremalnych zjawisk pogodowych. W ramach tego działania realizowane były operacje: Inwestycje zapobiegające zniszczeniu potencjału produkcji oraz Inwestycje odtwarzające potencjał produkcji rolnej.

Odporności, a zarazem przeciwdziałaniu zmianom klimatu służy bioróżnorodność. Wsparcie w tym zakresie w PROW było oferowane w ramach działań: Działanie rolno-środowiskowo-klimatyczne (Pakiet 3, 4, 5, i 7), Rolnictwo ekologiczne, Płatności ONW oraz Inwestycje w rozwój obszarów leśnych i poprawę żywotności lasów.

Wielkość powierzchni objętej działaniami o charakterze adaptacyjnym finansowanymi z PROW 2014-2020 do końca 2018 r. wyniosła:

- Działanie rolno-środowiskowo-klimatyczne – 1 462 456,82 ha;
- Rolnictwo ekologiczne – 531 816, 32 ha;
- Płatności dla obszarów z ograniczeniami naturalnymi lub innymi ograniczeniami – 6 938 402,9 ha.

Wykorzystywanie OZE, poprzez produkcję czystej energii, przyczynia się do ograniczenia emisji zanieczyszczeń, a tym samym przeciwdziałania zmianom klimatu. Inwestycje w zakresie OZE były finansowane z PROW w ramach działań: Inwestycje w środki trwałe oraz Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich. Szczegółowe informacje przedstawiono przy opisie zwiększenia wykorzystania odnawialnych źródeł energii.

Pośredni wpływ na kwestie klimatyczne, jak również na redukcję emisji gazów z rolnictwa wiąże się z upowszechnianiem wiedzy i usługami doradczymi. Związane jest to z faktem, że zapewnienie szkolenia zawodowego i nabywanie umiejętności w kwestiach środowiskowych, a także świadczenie usług doradczych w sprawach dotyczących środowiska może wpłynąć na decyzje podejmowane w gospodarstwie rolnym w celu maksymalizowania udzielanej pomocy. W ramach PROW wsparcie w tym zakresie było udzielane poprzez działanie: Usługi doradcze, usługi z zakresu zarządzania gospodarstwem rolnym i usługi z zakresu zastępstw (poddziałanie Wsparcie na szkolenia dla doradców).

W ramach PROW 2014-2020 do końca 2018 r. wypłacone środki publiczne na operacje realizujące cele z zakresu środowiska i klimatu wyniosły ponad 10 mld zł, co stanowi 61% wszystkich wypłaconych środków publicznych w PROW.

Szczegółowa analiza operacji i rodzaju zrealizowanych inwestycji w zakresie opisanych działań oraz ich kwantyfikacja pozwalają na stwierdzenie, iż PROW wpływa na przeciwdziałanie zmianom klimatu i przystosowanie się do nich w stopniu bardzo istotnym, zarówno bezpośrednim jak i pośrednim.

W ramach PROW 2014-2020 żadne z działań nie zostało bezpośrednio przypisane do realizacji celu szczegółowego 5D (Redukcja emisji gazów cieplarnianych i amoniaku z rolnictwa w gospodarstwie). Niemniej jednak przeprowadzona ewaluacja wykazała, że działania przypisane do innych celów szczegółowych, takich jak: 4A, 4B, 4C oraz 5E, przyczyniają się pośrednio do redukcji emisji gazów cieplarnianych i amoniaku z rolnictwa.

W ramach działania Inwestycje w środki trwałe pomoc była udzielana na wspieranie praktyk przeciwdziałających zanieczyszczeniu wód składnikami wypłukiwanymi z gleb, w szczególności poprzez

prawidłowe przechowywanie i aplikację nawozów, co pośrednio przyczynia się do ograniczenia emisji amoniaku i gazów cieplarnianych.

Obowiązkowe i dobrowolne zobowiązania w zakresie prowadzenia zrównoważonej produkcji rolnej, jak również wspieranie praktyk agrotechnicznych i innych przeciwdziałających zanieczyszczeniu wód składnikami wypłukiwanymi z gleb przyczyniają się pośrednio do ograniczenia emisji amoniaku i gazów cieplarnianych. Tego typu wsparcie było realizowane w PROW w ramach Działanie rolno-środowiskowo-klimatyczne (Pakiet 1 i 2) oraz Rolnictwo ekologiczne.

Ważne jest również wsparcie dla lasów i obszarów leśnych w zakresie różnorodności biologicznej, które wpływa na użytkowanie gruntów, zmianę użytkowania gruntów i leśnictwo (LULUCF), co przekłada się na zwiększenie pochłaniania CO₂, a tym samym redukcję emisji gazów. Tego typu wsparcie było realizowane w PROW w ramach Inwestycje w rozwój obszarów leśnych i poprawę żywotności lasów.

W ramach działania Inwestycje w rozwój obszarów leśnych i poprawę żywotności lasów, zgodnie z danymi dostępnymi w sprawozdaniach z realizacji PROW 2014-2020, do końca 2018 roku wsparciem objęto powierzchnię 75 127,93 ha (łącznie z zobowiązaniami kontynuacyjnymi), z czego powierzchni zalesionych w ramach PROW 2014-2020 – 2 969 ha, co stanowi 0,01% wartości wskaźnika rezultatu. Zgodnie z danymi ewidencjonowanymi przez KOBIZE tereny rolnicze przekształcone w tereny leśne pochłaniają około 4 t CO₂ z hektara rocznie. Uwzględniając, że powierzchnia zalesiona w ramach PROW (wraz ze zobowiązaniami kontynuacyjnymi) wyniosła 75 128 ha to można uznać, że tereny te pochłaniają 300 512 t CO₂ rocznie. Biorąc pod uwagę, iż całkowita emisja GHG brutto w Polsce w roku 2016 wyniosła 397 705 kt ekw. CO₂ to można uznać, że tereny zalesione przyczyniają się do ograniczenia emisji gazów cieplarnianych na poziomie 0,08%. Natomiast emisja brutto GHG z rolnictwa wyniosła w 2016 r. 28 986 kt ekw. CO₂, tym samym tereny zalesione przyczyniły się do ograniczenia emisji GHG z rolnictwa na poziomie 1,0%. Kwota wypłaconych środków publicznych na realizację wszystkich operacji pośrednio przyczyniających się do redukcji emisji gazów z rolnictwa stanowi około 43% ogólnej kwoty wypłaconych środków publicznych w ramach PROW.

Ocena wpływu netto PROW w zakresie tego pytania została przeprowadzona w odniesieniu do wspólnego wskaźnika oddziaływania, jakim są Emisje gazów z rolnictwa. Zasadniczy cel strategii „Europa 2020” to zmniejszenie emisji gazów cieplarnianych o co najmniej 20% w porównaniu z poziomami z 1990 r. bądź o 30%, w przypadku sprzyjających warunków. Niemniej jednak w odniesieniu do realizacji pakietu energetyczno-klimatycznego 2020, w ramach grupy sektorów non ETS (do których należy rolnictwo), Polska ma nawet możliwość zwiększenia emisji w sektorze non-ETS o 14% do roku 2020. Biorąc pod uwagę, że zgodnie z najnowszymi danymi za rok 2016, całkowita emisja brutto GHG z rolnictwa stanowi około 64% tej emisji z roku 1990, a całkowita emisja netto GHG z rolnictwa stanowi około 62% tej emisji z roku 1990, należy uznać, iż działania prowadzone w Polsce przyczyniają się do realizacji celu strategii „Europa 2020”. W latach 2014-2016 (w okresie trwania PROW) emisja GHG z rolnictwa sukcesywnie maleje, a średnioroczne tempo zmian wynosi -1,3%. **Szczegółowa analiza opisanych powyżej działań PROW oraz ich kwantyfikacja, jak również uwzględnienie wyników przeprowadzonego metodą MAPP zogniskowanego wywiadu grupowego do subiektywnej oceny wpływu wybranych działań PROW na ograniczenie emisji gazów cieplarnianych z rolnictwa, pozwalają na stwierdzenie, iż PROW wpływa na ograniczenie emisji gazów cieplarnianych w stopniu istotnym pośrednim.**

Zgodnie z dyrektywą Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/28/WE z dnia 23 kwietnia 2009 r. w sprawie promowania stosowania energii ze źródeł odnawialnych państwa członkowskie są zobowiązane do zapewnienia określonego udziału energii ze źródeł odnawialnych w końcowym zużyciu energii brutto w 2020 r. Dla Polski cel ten został ustalony na poziomie 15%. Zużycie energii ze źródeł odnawialnych zwiększyło się nieznacznie w ciągu ostatnich lat i wzrosło z 360 tys. TJ w 2013 r. do 374 tys. TJ w 2017 r.

Wskaźnik udziału energii ze źródeł odnawialnych w końcowym zużyciu energii brutto w 2017 r. wyniósł 10,97% i zmalał o 0,4 pkt. proc. w porównaniu z 2013 r. Średnioroczne tempo zmian udziału energii ze źródeł odnawialnych w końcowym zużyciu energii brutto w latach 2013-2017 wyniosło 0,2%. Zgodnie z najnowszymi danymi produkcja energii odnawialnej z rolnictwa i leśnictwa wyniosła 7 656 ktoe w 2016 r., a jej udział w całkowitej produkcji energii odnawialnej był równy 84,8%. Zarówno wielkość produkcji, jak i jej udział są mniejsze w porównaniu z 2013 r., co w głównej mierze wynika ze zmniejszającej się produkcji energii odnawialnej z leśnictwa, która w 2016 r. była mniejsza o 6,2% w porównaniu z 2013 r. Natomiast jeśli chodzi o udział energii odnawialnej w całkowitym zużyciu energii w rolnictwie i leśnictwie to wyniósł on 14,7% w 2016 r. i jest on większy o 0,5 pkt. proc. w porównaniu z 2013 r.

W ramach PROW 2014-2020 żadne z działań nie zostało bezpośrednio przypisane do realizacji celu szczegółowego 5C (Zwiększenie wykorzystywania odnawialnych źródeł energii w gospodarstwie). Niemniej jednak przeprowadzona ewaluacja wykazała, że w PROW realizowane były operacje w zakresie wykorzystania odnawialnych źródeł energii. W ramach działania Inwestycje w środki trwałe do końca 2018 r. zrealizowano 95 operacji Modernizacja gospodarstw rolnych oraz 52 operacje Przetwórstwo i marketing produktów rolnych, które pośrednio realizowały cel szczegółowy 5C. Ponadto w ramach działania Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich do końca 2018 r. zrealizowano 3 operacje Inwestycje w targowiska lub obiekty budowlane przeznaczone na cele promocji lokalnych produktów, które uwzględniały wyposażenie targowiska w instalacje OZE, zapewniające co najmniej 30% zapotrzebowania na energię elektryczną lub ciepłą. Kwota wypłaconych środków publicznych na realizację tych operacji stanowi 0,6% ogólnej kwoty wypłaconych środków publicznych w ramach PROW.

Szczegółowa analiza opisanych powyżej działań PROW, w których sfinansowano operacje dotyczące OZE i ich kwantyfikacja, jak również uwzględnienie wyników przeprowadzonego metodą MAPP zogniskowanego wywiadu grupowego do subiektywnej oceny wpływu wybranych działań PROW na zwiększenie udziału odnawialnych źródeł energii, pozwalają na stwierdzenie, iż PROW wpływa w stopniu mało istotnym, pośrednim.

W ramach monitorowania Strategii Europa 2020 w zakresie poprawy efektywności energetycznej stosowany jest obecnie wskaźnik „Zużycie energii pierwotnej” obliczany zgodnie z Dyrektywą 2012/27/UE jako zużycie krajowe energii brutto z wyłączeniem zużycia nieenergetycznego. Wartość dla Polski w roku 2016 wyniosła 94,3 Mtoe i znajduje się poniżej celu przyjętego na rok 2020 (96,4 Mtoe). W Polsce w latach 2006–2016 nastąpiła poprawa efektywności energetycznej. Energochłonność pierwotna obniżała się w tym okresie średnio o ponad 3% rocznie, a energochłonność finalna o ponad 2%. Zgodnie z najnowszymi danymi, zużycie energii w rolnictwie i leśnictwie wyniosło 3 540 ktoe w 2016 r. i wartość ta jest mniejsza o 1,1% w porównaniu z 2013 r. Natomiast udział tego sektora w całkowitym finalnym zużyciu energii wyniósł 8,3% w 2016 r. i jest mniejszy o 0,3 pkt. proc. w porównaniu z 2013 r.

W ramach PROW 2014-2020 żadne z działań nie zostało bezpośrednio przypisane do realizacji celu szczegółowego 5B (Poprawa efektywności wykorzystania energii w gospodarstwie). Niemniej jednak przeprowadzona ewaluacja wykazała, że w PROW realizowane były operacje dotyczące poprawy efektywności wykorzystania energii. W ramach działania Inwestycje w środki trwałe do końca 2018 r. zrealizowano 232 operacje Modernizacja gospodarstw rolnych oraz 69 operacji Przetwórstwo i marketing produktów rolnych, które pośrednio realizowały cel szczegółowy 5B i cele przekrojowe dotyczące klimatu w zakresie efektywności energetycznej. Kwota wypłaconych środków publicznych na realizację tych operacji stanowi 1,1% ogólnej kwoty wypłaconych środków publicznych w ramach PROW.

Szczegółowa analiza opisanych powyżej działań PROW, w których sfinansowano operacje dotyczące poprawy efektywności energetycznej i ich kwantyfikacja, jak również uwzględnienie wyników przeprowadzonego metodą MAPP zogniskowanego wywiadu grupowego do subiektywnej oceny

wpływu wybranych działań PROW na zwiększenie efektywności energetycznej, pozwalają na stwierdzenie, iż PROW wpływa w stopniu mało istotnym, pośrednim.

7.a25) CEQ25-PO - W jakim stopniu PROW przyczynia się do osiągnięcia zasadniczego celu strategii „Europa 2020” polegającego na ograniczeniu liczby Europejczyków żyjących poniżej krajowej granicy ubóstwa?

7.a25.a) Odpowiedź na pytanie ewaluacyjne

Odpowiedź na pytanie ewaluacyjne została udzielona w oparciu o wartość wskaźnika stopnia ubóstwa na obszarach wiejskich (wspólny wskaźnik kontekstowy), wskaźniki dodatkowe: Wskaźnik zasięgu ubóstwa ustawowego, Wskaźnik zasięgu ubóstwa relatywnego, Wskaźnik zasięgu ubóstwa skrajnego oraz Wskaźnik zagrożenia ubóstwem po transferach społecznych. Odpowiednio dla każdego z tych wskaźników oszacowano modele makroekonomiczne dotyczące wpływu PROW 2014-2020 na zagrożenie ubóstwem i wykluczeniem społecznym, jak również zasięg ubóstwa.

W Polsce w 2017 r. stopa ubóstwa, zgodnie z monitoringiem CAP, wynosiła 21,9% (2016 r. - 24,3%). Na obszarach wiejskich była przeciętnie nieco wyższa i osiągała poziom 24,2% (w 2016 r. - 27,9%). Co ciekawe, w 2015 r. przeciętna wartość dla Polski była nieco niższa (23,4%), jednak dla terenów wiejskich - znacznie wyższa (30,0%). Oznacza to, iż w okresie 2015-2017 miał miejsce konsekwentny spadek stopy ubóstwa na terenach wiejskich w Polsce, co przełożyło się na jego sumaryczną redukcję o 5,8 p.p. Postęp dokonał się również w ujęciu relatywnym, w odniesieniu do średniej EU28: w 2015 r. stopa ubóstwa na terenach wiejskich Polski była średnio o 4,5 p.p. wyższa niż w Unii, w 2017 r. - była już o 0,2 p.p. niższa od tej samej zmiennej referencyjnej.

Przyczyn takiego stanu rzeczy należy upatrywać m.in. w czynnikach leżących po stronie zatrudnieniowej oraz socjalnej. Zwiększaniu poziomu zatrudnienia towarzyszył również dynamiczny wzrost wynagrodzeń (w tym stosunkowo duże wzrosty płacy minimalnej w ujęciu rok do roku, ale też zmniejszanie się dysproporcji wynagrodzeń pracy najemnej względem dochodów rolnictwie). Oznacza to, iż przeciętna sytuacja ekonomiczna pracownika poprawiła się (redukcja głębokości deprywacji), a ponadto zwiększył się odsetek osób zatrudnionych (zmniejszanie zasięgu deprywacji). Ponadto, wprowadzono szereg transferów społecznych (np. w kwietniu 2016 r. wprowadzono Program „Rodzina 500+”, por. też Maluch+ i in.), które wydatnie oddziaływały na sytuację otrzymujących je osób i rodzin. Wystarczy zauważyć, iż kwota otrzymywana na 1 dziecko w przywołanym Programie była zbliżona do granicy ubóstwa skrajnego, która w 2016 r. dla gospodarstwa jednoosobowego była równa 550 zł. Przy okazji, nie bez znaczenia był fakt, iż od 2015 r. nie zmieniał się poziom granic tego ubóstwa, tzn. pomimo przeciętnie większego dobrostanu społeczeństwa, ale też inflacji i zwiększających się kosztów życia - próg utrzymywał się na tym samym poziomie, przez co relatywnie łatwiej było go przekroczyć, co niekoniecznie obiektywnie przekładało się na wyższy standard egzystencji.

Odpowiedź na pytanie ewaluacyjne o wpływ samego PROW 2014-2020 na ograniczenie liczby Europejczyków żyjących poniżej krajowej granicy ubóstwa, została opracowana w oparciu o modelowanie makroekonomiczne wykorzystujące kilka modeli określających czynniki zagrożenia ubóstwem i wykluczeniem społecznym. Przeprowadzone badanie ujawniło istotny wpływ PROW 2014-2020 na osiągnięcie powyższego celu. Bez realizacji PROW 2014-2020:

- wskaźnik zasięgu ubóstwa na obszarach wiejskich byłby wyższy o 23% w 2016 roku, a w 2017 roku

wyższy o 28%;

- liczba ubogich gospodarstw domowych korzystających z pomocy społecznej na obszarach wiejskich byłaby w 2016 r. o 23% wyższa, a w 2017 roku wyższa o 29%;

- skrajne ubóstwo na wsi byłoby o 20% wyższe niż faktycznie;

- liczba gospodarstw domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej na wsi poniżej kryterium dochodowego na 1000 mieszkańców wsi wyniosłaby w 2017 roku średnio w województwach (średnia arytmetyczna) o blisko 3 więcej niż faktycznie, tj. 17,6 zamiast 14,6.

Podsumowując, PROW 2014-2020 odegrał istotną rolę w redukcji ubóstwa na obszarach wiejskich. W analizowanym okresie nastąpiło sprzężenie dobrej sytuacji społeczno-gospodarczej w kraju z rozwojem systemu transferów społecznych. Dzięki temu prawdopodobnie zmniejszyła się skala dystansu społeczno-finansowego, którą osoby żyjące poniżej granicy ubóstwa musiały pokonać, aby przestać znajdować się poniżej niej. Poza skutecznością Programu, jest to prawdopodobna przyczyna aż tak dobrych rezultatów w analizowanym obszarze.

Należy podkreślić, iż poprzez analizę całości transferów finansowych PROW 2014-2020, niniejsza analiza uwzględnia zarówno bezpośrednie, jak i pośrednie oddziaływanie Programu (zrelatywizowane miarą strumieni finansowych, jakie są na nie przeznaczane).

Warto natomiast mieć na uwadze, iż powyższe wyniki są relewantne względem rezultatów osiągniętych przez inne Programy. Przykładowo, w ramach przeglądów śródkresowych realizowanych w regionach, wpływ środków RPO WP 2014-2020 o wielkości 1 432,11 mln zł na redukcję ubóstwa w województwie pomorskim w 2018 r. oszacowano na -1,1 p.p. (tj. ok. 7,5%). Analogiczna analiza, dla województwa zachodniopomorskiego, wykazała wpływ 1 063,41 mln zł z RPO WZ 2014-2020 na redukcję ubóstwa w regionie o 0,63 p.p., czyli około 2,5%. Pewne różnice mogą oczywiście wynikać z przyjętego sposobu szacowania wpływu, dlatego same wyniki nie powinny być bezpośrednio porównywane.

7.a26) CEQ26-BI - W jakim stopniu PROW przyczynia się do poprawy jakości środowiska naturalnego oraz do realizacji celu unijnej strategii ochrony różnorodności biologicznej, który polega na powstrzymaniu procesu utraty różnorodności biologicznej i degradacji funkcji ekosystemu oraz do przywrócenia ich?

7.a26.a) *Odpowiedź na pytanie ewaluacyjne*

PROW 2014-2020 w zróżnicowanym stopniu przyczynia się do realizacji celu WPR w zakresie poprawy jakości środowiska naturalnego oraz realizacji celu unijnej strategii ochrony różnorodności biologicznej polegającej na powstrzymaniu procesu utraty różnorodności biologicznej i degradacji funkcji ekosystemu oraz do przywrócenia ich. Ocena wpływu PROW na realizację WPR została przeprowadzona z wykorzystaniem analizy efektów bezpośrednich i pośrednich działań PROW.

Kryterium oceny pytania ewaluacyjnego jest: odbudowa, zachowanie i zwiększenie bioróżnorodności, czyli poprawa jakości środowiska naturalnego oraz stan, zmiany i zróżnicowanie rolnictwa o wysokiej wartości przyrodniczej.

Wskaźnikami charakteryzującymi stan bioróżnorodności, które świadczą o realizacji celu unijnej strategii ochrony różnorodności biologicznej są: Wskaźnik ptaków krajobrazu rolniczego FBI I.08. i Rolnictwo o

wysokiej wartości przyrodniczej HNV I.09. Wskaźnikami dodatkowymi są: prawdopodobieństwo stwierdzenia poszczególnych gatunków ptaków, kluczowych dla wariantów pakietu 4. Działania M10; powierzchnia siedlisk przyrodniczych Natura 2000 i pozostałych siedlisk przyrodniczych (nie wymienionych w Załączniku 2 Dyrektywy Siedliskowej, a objętych działaniami PROW 2014-2020; ocena ogólna stanu siedlisk przyrodniczych; perspektywy ochrony siedlisk przyrodniczych; liczba chronionych taksonów roślin; udział działek rolnośrodowiskowych z taksonami chronionymi; udział działek rolnośrodowiskowych z gatunkami uznawanymi za inwazyjne; udział działek rolnośrodowiskowych z siedliskami mokradłowymi zagrożonymi przesuszeniem; udział działek rolnośrodowiskowych z siedliskami otwartymi zagrożonymi procesem sukcesji wtórnej.

Analiza została przeprowadzona w odniesieniu do siedlisk przyrodniczych oraz populacji ptaków związanych z krajobrazem obszarów wiejskich (gatunki wymienione we wskaźniku FBI oraz gatunki z pakietu 4. Działania rolno-środowiskowo-klimatycznego). Wybór ww. elementów jako diagnostycznych podyktowany był ich znaczeniem jako indykatorów stanu środowiska przyrodniczego (monitoring GIOŚ, EEA), w tym różnorodności biologicznej, a także możliwością wykorzystania danych gromadzonych w ramach prowadzonych w kraju monitoringów przyrodniczych (GIOŚ).

W latach 2000-2016 wartość wskaźnika FBI w Polsce spadła o 13% . W 2017 roku wskaźnik osiągnął najniższą wartość w okresie raportowania (0,808). Tempo spadku liczebności ptaków krajobrazu rolniczego było zbliżone w Polsce do obserwowanego w całej UE (spadek o 10%). Spośród 22 gatunków, dla których w Polsce wyliczana jest wartość wskaźnika, w przypadku jedenastu odnotowano spadki liczebności. Należy jednak zauważyć, że w ramach PROW wspierane są działania mające na celu ochronę siedlisk 2 gatunków z nich (rycyk, czajka). Wymogi w ramach M10, M08 i M11 tj. dostosowanie terminów koszenia do ekologii gatunków, ograniczenie bądź zakaz stosowania zachowanie niektórych zabiegów (np. wałowania, nawożenia, włókovania, ugorowania gruntów ornych), zachowanie elementów struktury krajobrazu, w tym nieużytkowanych rolniczo (np. zadrzewienia, śródpolne naturalne zbiorniki wodne) oraz trwałych użytków zielonych, a także, dywersyfikacja i zmianowanie upraw, mogą pozytywnie wpływać również na inne gatunki FBI. Zmniejszanie się populacji ptaków z koszyka FBI wynika z postępujących zmian w krajobrazie rolniczym, niezależnych od PROW, niesprzyjających odbudowie populacji gatunków ptaków. Przyczyny ww. niekorzystnych tendencji, związane są głównie z intensyfikacją rolnictwa, w tym z upraszczaniem struktury krajobrazu (dotyczy to m.in. makolągwy i trznadla), usuwaniem śródpolnych zadrzewień i innych siedlisk marginalnych (cierniówka, i dwa ww. gatunki), melioracjami odwadniającymi na trwałych użytkach zielonych (czajka i rycyk), wzrostem intensywności zabiegów rolniczych (skowronek), nadmierną chemizacją rolnictwa (makolągwa i turkawka), zwiększaniem areału rzepaku i kukurydzy (pliszka żółta i skowronek). Spadek wartości wskaźnika FBI w mniejszym stopniu można tłumaczyć nadmierną ekstensyfikacją rolnictwa. Jednak, problem ten jest kluczowy na trwałych użytkach zielonych, gdzie zaprzestanie wypasu powoduje zarastanie pastwisk, co niekorzystnie wpływa m.in. na populacje czajki i rycyka. Redukcja liczebności pospolitych ptaków krajobrazu rolniczego jest silniejsza na terenach położonych poza siecią Natura 2000. W ostojach ptasich Natura 2000 trend wskaźnika FBI jest stabilny. Istotnym czynnikiem są również wielkoskalowe zmiany w krajobrazie obszarów wiejskich w Europie, jak również czynniki przyrodnicze, w tym związane z klimatem, częstością, ilością oraz charakterem opadów, przebiegiem temperatury, występowaniem zjawisk ekstremalnych (powódzie, susze), co ma wpływ na przeżywalność ptaków w trakcie migracji, jak i w miejscach gniazdowania.

Biorąc pod uwagę stosunkowo niewielki zasięg oddziaływania działań PROW – zbyt mały areał objęty działaniami dedykowanymi zachowaniu zasobów przyrodniczych (1 187 550 ha w porównaniu do 14 239 199 ha gruntów objętych jednolitymi płatnościami obszarowymi) należy stwierdzić, że wpływ PROW 2014-2020 na ochronę ptaków ujętych we wskaźniku FBI jest mały.

Obszary HNV są fragmentami przestrzeni rolniczej charakteryzującymi się występowaniem walorów

przyrodniczych. Są to obszary, gdzie powinny być realizowane praktyki rolnicze pozwalające na realizację celu unijnej strategii polegającej na powstrzymaniu procesu utraty bioróżnorodności i degradacji funkcji ekosystemu oraz zachowaniu walorów krajobrazu. W odniesieniu do M10 i M11, wszystkie pakiety opracowane i wdrażane w ramach interwencji sprzyjają realizacji ww. celu (1 351 201 ha w 2018 roku). Działania M08 i M04 ze względu na niewielką powierzchnię objętą płatnościami (2 969,07 ha) oraz niewiele zakończonych inwestycji (7 108), mają oddziaływanie lokalne. Aktywności w ramach Działań M01 i M02 są na etapie planowania, jednak ich ukierunkowanie na realizację Priorytetu 4. PROW jednoznacznie wskazuje na pozytywny wpływ na realizację celu ww. strategii.

Analiza wskaźnika określającego prawdopodobieństwo stwierdzenia ptaków kwalifikujących do wariantów 4.8.-4.11. na działkach rolnośrodowiskowych wykazała, że frekwencja i rozpowszechnienie większości gatunków kluczowych w realizacji wariantów pakietu 4. DRŚK (czajka, kszyc, derkacz, wodniczka, krwawodziób i rycyk) są większe w punktach położonych na działkach rolnośrodowiskowych, niż w punktach kontrolnych znajdujących się na działkach nie objętych płatnościami. Wskazuje to na pozytywne oddziaływanie interwencji realizowanej w ramach PROW.

W skali kraju wszystkimi pakietami M10 objętych było łącznie 1 187 550,4 ha, co stanowiło nieco ponad 8,3% gruntów objętych jednolitymi płatnościami obszarowymi (stan na koniec 2017 roku). Biorąc pod uwagę oddziaływanie rolnictwa na środowisko przyrodnicze jest to wartość bardzo mała. Najbardziej dedykowane zachowaniu różnorodności biologicznej tzw. pakiety przyrodnicze 4. oraz 5. zajmowały łącznie w 2017 roku 453 966,2 ha, co stanowiło niemal 35% powierzchni objętej DRŚK i PRŚ, ale jednocześnie 3,2% wszystkich gruntów objętych jednolitymi płatnościami obszarowymi w danym roku. Tym samym skala oddziaływania pakietów przyrodniczych na grunty użytkowane rolniczo w Polsce jest niewielka mimo, że działki rolnośrodowiskowe są najczęściej zlokalizowane w miejscach, gdzie występują zasoby przyrodnicze wymagające objęcia DRŚK.. Na podkreślenie zasługuje również fakt sukcesywnego zwiększania arealu objętego płatnościami, zarówno w granicach obszarów Natura 2000, jak i poza nimi, a także zwiększania arealu siedlisk przyrodniczych w mniejszym stopniu obejmowanych płatnościami w poprzednim okresie programowania (murawy, łąki selernicowe, torfowiska przejściowe).

Stan siedlisk przyrodniczych na działkach objętych pakietami 4. i 5. Działania rolno-środowiskowo-klimatycznego ocenić można jako zadowalający, gdyż na 67% działek rolnośrodowiskowych, na których rozpoczęto realizację wymogów w 2017 i 2018 roku, i które objęto monitoringiem odnotowano płaty siedlisk znajdujące się w bardzo dobrej kondycji lub takie, na których wdrożenie systematycznego użytkowania zgodnego z wymogami pakietów pozwoli na poprawę istniejącego stanu. Na 1/3 analizowanych obiektów zaobserwowano stan zły. Na tych obiektach perspektywa poprawy stanu siedliska wymaga użytkowania zgodnie z wymogami pakietów w dłuższym czasie niż okres programowania PROW, bądź też zastosowania działań wykraczających poza wymogi pakietów 4. i 5. (dotyczy w głównej mierze ingerowania w warunki wodne). Porównując dane dotyczące stanu siedlisk przyrodniczych na działkach rolnośrodowiskowych objętych PROW 2007-2013, jak również dane pochodzące z Państwowego Monitoringu Środowiska proporcje płatów siedlisk w stanie właściwym, niezadowalającym oraz złym są zbliżone. Największy odsetek stanowią obiekty w stanie niezadowalającym, lecz stwarzające dobre perspektywy na poprawę stanu siedlisk (50-55% obiektów). W przypadku siedlisk w stanie złym oraz właściwym obserwuje się wyraźny podział regionalny – na obszarach nizinnych zdecydowanie przeważają obiekty w stanie złym (ok. 30%), natomiast w górach i na pogórzu – w stanie właściwym (ok. 40%). Z badań prowadzonych w ramach Państwowego Monitoringu Środowiska wynika, że do siedlisk najbardziej zagrożonych, wymagających podejmowania działań z zakresu ochrony czynnej wykraczających poza wymogi PROW należą ekosystemy torfowiskowe. Siedliska półnaturalne, wymagają natomiast konsekwentnego ekstensywnego użytkowania (łąki i murawy).

W objętej badaniem próbie odnotowano występowanie 16 typów nieleśnych siedlisk przyrodniczych

(zarówno siedlisk Natura 2000, jak i innych, cennych przyrodniczo), wśród nich najmniej licznie występowały siedliska solniskowe, a także murawy i torfowiska.

Gatunki rzadkie, zagrożone lub chronione roślin naczyniowych, mchów, wątrobowców, grzybów i ramienic stwierdzono na 68% monitorowanych działek rolnośrodowiskowych. Łącznie zarejestrowano 2298 stwierdzeń gatunków, co daje średnio 2,37 gatunku na monitorowanej działce. Jest to wartość większa w porównaniu z danymi uzyskanymi dla poprzedniego okresu programowania (1,5 gatunku). Odnotowano 226 gatunków rzadkich, zagrożonych i chronionych (wobec 195 gatunków stwierdzonych na działkach monitorowanych w poprzednim okresie programowania). Działki ze stanowiskami ww. gatunków występowały na terenie całego kraju, z nieco większą częstością na obszarach wyżynnych i górskich. Wśród stwierdzonych gatunków 75% objętych jest ochroną prawną. Odnotowano wystąpienie 145 taksonów uznanych za zagrożone w skali kraju, w tym, wymienionych w Polskiej Czerwonej księdze roślin, na Europejskiej czerwonej liście, w Dyrektywie Siedliskowej UE i w Konwencji Berneńskiej. Przytoczone dane wskazują na bardzo duże znaczenie w ochronie różnorodności biologicznej obszarów wiejskich i tym samym zasadność realizacji działań pozwalających na zachowanie siedlisk i związanych z nimi gatunków, jakie obecnie są podejmowane w Działaniu M10.

Gatunki inwazyjne stanowią istotne zagrożenie dla bioróżnorodności. Powodują obniżenie bogactwa gatunkowego, ustępowanie gatunków słabszych konkurencyjnie, a w skrajnych przypadkach całkowitą przebudowę fitocenoz prowadząc do wykształcenia monokultur, w których osiągają status gatunku dominującego. Wyniki monitoringu wskazują, że problem ten odnotowano na około 40% wszystkich analizowanych obiektów, przy czym w zdecydowanej większości działki rolnośrodowiskowe zostały ocenione pozytywnie, czyli wkraczanie gatunków inwazyjnych jeśli miało miejsce, to były to pojedyncze osobniki, a zestaw realizowanych wymogów DRŚK skutecznie powinien uniemożliwić ich rozprzestrzenienie. Sytuacja na działkach reprezentujących poszczególne warianty DRŚK była zbliżona w zakresie prawdopodobieństwa wystąpienia gatunków inwazyjnych, przy czym na działkach z łąkami wilgotnymi oraz torfowiskami nie odnotowano gatunków inwazyjnych, natomiast najwięcej obserwowano ich na murawach. Powyższy wniosek pozwala na ukierunkowanie działań i modyfikację wymogów w celu całkowitej eliminacji zagrożenia w przyszłości.

Na większości działek rolnośrodowiskowych monitorowanych w latach 2017 i 2018 obecność drzew i krzewów nie wpływała negatywnie na stan siedlisk przyrodniczych. Jedynie w przypadku muraw i torfowisk odnotowano większy udział płatów siedlisk przyrodniczych w stanie niezadowolającym i złym.

Istotne znaczenie dla zachowania cennych siedlisk przyrodniczych na obszarach mokradłowych, mają stabilne warunki wodne, które odnotowano na 41% stanowisk. Najkorzystniej pod względem stanu systemów melioracyjnych ocenione zostały siedliska torfowiskowe i łąki selernicowe, a najmniej korzystnie – łąki wilgotne. Podobne tendencje zauważono również w ocenie uwodnienia siedlisk.

7.a27) CEQ27-CO - W jakim stopniu PROW przyczynia się do realizacji celu WPR polegającego na wspieraniu konkurencyjności rolnictwa?

7.a27.a) Odpowiedź na pytanie ewaluacyjne

Wspieranie konkurencyjności rolnictwa w ramach PROW 2014-2020 odbywa się bezpośrednio - poprzez interwencje ukierunkowane na pomoc podmiotom gospodarującym, oraz pośrednio - dzięki wspieraniu środowiska naturalnego czy warunków życia na terenach wiejskich. Wydaje się uzasadnione myślenie, iż w całość środków PROW 2014-2020 należy rozumieć jako strumienie finansowe oddziałujące na

konkurencyjność rolnictwa.

Łączna produktywność czynników produkcji prezentuje relację całkowitej wielkości produkcji do sumy nakładów zużytych w trakcie jej wytworzenia. W metodologii przyjętej przez EUROSTAT, wyniki prezentowane są w odniesieniu do bazowego 2005 r. Zarówno w Polsce, jak i UE średnia wartość wskaźnika rosła w latach 2015-2017. W okresie wdrażania Programu wartość wskaźnika dla Polski zmieniła się ze 114 w 2013 r. do 129 w roku 2017. Był to jeden z wyższych przyrostów TFP wśród państw UE w badanym okresie. Wartości osiągane średnio w UE charakteryzowały się dużo mniejszą dynamiką zmian (ze 105 w roku 2013 do 109 w roku 2017.) Na tle państw UE Polska w 2017 roku charakteryzowała się również jednym z najwyższych wskaźników łącznej produktywności czynników produkcji obszarów wiejskich.

Dochód przedsiębiorcy rolnego w Polsce jest niemal 3 razy niższy niż średnia wartość w UE. Pomiędzy 2015 r. a 2018 r., wskaźnik ten w kraju wzrósł od 4 425 EUR do 5 672 EUR, zaś na poziomie Wspólnoty - z 12 388 EUR do 14 227 EUR. Oczywiście, najprostsze wyjaśnienie każe upatrywać przyczyn takiego stanu rzeczy w niższej produktywności polskiego rolnictwa. Inne wyjaśnienie, makroekonomiczne, odwołuje do generalnie niższego poziomu płac w Polsce, których odpowiednikiem dla rolnictwa jest analizowana zmienna. Wreszcie, z pewnością częściowo wpływa na to struktura prowadzonej działalności. Przykładowo, sprzedaż produktów nieprzetworzonych (np. mleko) pozwala osiągnąć daleko niższe marże aniżeli handel produktami przetworzonymi (np. ser). W Polsce bardzo długo prowadzenie własnego przetwórstwa, a następnie handel wytworzonymi dobrami było mocno ograniczone. Co więcej, z uwagi na rozdrobnienie agrarne, w Polsce teoretycznie zasadne byłoby podejmowanie aktywności wysokoefektywnych (np. uprawa grzybów). W praktyce, dominujące wzorce kulturowe każą uprawiać / hodować przynajmniej w części z uwzględnieniem potrzeb własnych gospodarstwa. Przekłada się to negatywnie na ostateczną dochodowość upraw, choć może również wiązać z nieuwzględnianym w statystykach dochodem alternatywnym (tzn. nakładami, jakie przedsiębiorca rolny musiałby ponieść, aby kupić na rynku produkty, które wziął z własnego gospodarstwa na wyżywienie siebie i swojej rodziny).

Analogicznie, również dochód czynników produkcji rolniczej cechuje się skorelowaniem na poziomie kraju i UE. W Polsce, miał miejsce jego wzrost w latach 2015-2017 (odpowiednio: 4 925, 6 231, 6 965 EUR) oraz spadek w 2018 r. (6 349 EUR). W Unii Europejskiej odnotowano wzrost w okresie 2015-2017 (15 201, 15 544, 17 304) i oraz spadek w 2018 r. (16 802).

Próbując określić wpływ netto na zaobserwowane zmiany, posłużono się analizą kontrfaktyczną na danych FADN. Choć zarówno część wskaźników kontekstowych, jak i obserwacji FADN była dostępna dla 2018 r., to jednak z uwagi na dążenie do eliminacji ryzyka błędów statystycznych wynikających z niekompletności danych FADN dla 2018 r. - analizowano dane wyłącznie do 2017 r. W pierwszej kolejności, wyestymowano wartości poszczególnych zmiennych w podgrupie objętej wsparciem oraz takiej, która owej pomocy nie otrzymała. Następnie, wyliczono - poprzez agregację wyników na poziomie mikro do wartości na poziomie makro oraz ich transpozycję względem interwencji spoza pola FADN - że wkład PROW 2014-2020 w realizację poszczególnych wskaźników wyniósł:

Łączna produktywność czynników produkcji (wspólny wskaźnik oddziaływania): 0,06 (tj. o tyle wartość dla kraju byłaby niższa, gdyby nie interwencja PROW 2014-2020);

Dochód czynników produkcji rolniczej (wspólny wskaźnik oddziaływania): 22,50 EUR (tj. o tyle wartość dla kraju byłaby niższa, gdyby nie interwencja PROW 2014-2020);

Dochód przedsiębiorcy rolnego (wspólny wskaźnik oddziaływania): 30,17 EUR (tj. o tyle wartość dla kraju w ujęciu na przedsiębiorcę rolnego, byłaby niższa, gdyby nie interwencja PROW 2014-2020).

Analizując powyższe wyniki należy mieć na uwadze ograniczenia metodologiczne, wynikające z krótkiego okresu wdrażania Programu oraz specyfiki FADN. Szacunki te okazały się w praktyce (późne rozpoczęcie interwencji, dostępność danych do 2017 r.) bardziej porównaniem dwóch grup (beneficjentów/nie beneficjentów) aniżeli analizą panelową zachodzących w ich przypadku zmian. Ponadto, specyfika danych FADN wyraźnie wymaga zastrzeżenia, iż nie są one reprezentatywne dla Polski, tym samym zaś - powyższe wyniki można ekstrapolować (z ograniczeniami) jedynie na pole FADN, nie zaś na całość polskich gospodarstw rolnych. Wreszcie, ponieważ nie analizujemy danych na przestrzeni długich okresów (przynajmniej 2-3 lat), tak naprawdę trudno mówić o przyczynowości względem dostrzeżonych zmian. Bardziej prawdopodobne wydaje się oddziaływanie niedostatecznie wyeliminowanych zmiennych ukrytych (np. podobnej postawy, motywacji beneficjentów do rozwoju). Przykładowo, można mniemać, iż analiza danych za 2018 r. pokazałaby znaczny przyrost wskaźnika „Dochód przedsiębiorcy rolnego”, który na ogół charakteryzuje się zwykłą w rok po otrzymaniu decyzji o przyznaniu pomocy, jednak wtedy również nie mielibyśmy do czynienia z realnym wpływem PROW 2014-2020, a z wyrazem zaistniałych transferów finansowych w księgowości rolnej analizowanych gospodarstw.

Dodatkowo, nawet w ramach pola FADN warto zwrócić uwagę na fakt, iż pierwsi beneficjenci Programu to (co do zasady) podmioty specyficzne - większe, lepiej rozwinięte aniżeli przeciętne uprawnione do aplikacji gospodarstwo. Powoduje to, iż w przyszłości rezultaty Programu na poziomie mikro będą zapewne niższe (w miarę, jak wsparcie dostawać będą również nieco słabsze podmioty), zaś rosnąca skala efektów na poziomie makro będzie wynikała z efektu mnożnikowego (wzrost populacji beneficjentów). Tymczasem obecne próby ekstrapolacji wyników z poziomu mikro na makro mogą nieco przeszacowywać rezultaty.

Bez względu jednak na te ograniczenia, widoczne są pozytywne zmiany zachodzące w polskim rolnictwie, które PROW 2014-2020 wymiennie stymuluje. Nawet, jeśli na konkretne, liczbowe rezultaty należy jeszcze nieco poczekać - pozytywna ocena logiki interwencji, dotychczasowe i prognozowane zainteresowanie wsparciem oraz pierwsze, wymierne efekty - pozwalają w miarę spokojnie oczekiwać na wyniki oceny ex post.

7.a28) CEQ28-SU - W jakim stopniu PROW przyczynia się do realizacji celu WPR polegającego na zapewnieniu zrównoważonej gospodarki zasobami naturalnymi i działań w dziedzinie klimatu?

7.a28.a) Odpowiedź na pytanie ewaluacyjne

PROW 2014-2020 w zróżnicowanym stopniu przyczynia się do realizacji celu WPR: „Zrównoważone gospodarowanie zasobami naturalnymi i działania w dziedzinie klimatu”. Ocena wpływu PROW na realizację WPR została przeprowadzona z wykorzystaniem analizy efektów bezpośrednich i pośrednich działań PROW. Głównymi zasobami naturalnymi, na które wpływają działania PROW są bioróżnorodność flory i fauny, woda, gleba i klimat.

Kryteriami diagnozy stanu i zmian w obszarze środowisko i klimat w odniesieniu do tych wskaźników są utrzymanie się na dotychczasowym poziomie lub zwiększenie wskaźnika FBI oraz wskaźnika HNV.

Wskaźnikami charakteryzującymi stan bioróżnorodności, która świadczy o dobrostanie zasobów naturalnych są: wskaźnik ptaków krajobrazu rolniczego FBI (C35) i wskaźnik udziału rolnictwa o wysokiej wartości przyrodniczej HNV (C37).

Wskaźnik FBI jest to zagregowany indeks zmian stanu 22 populacji pospolitych ptaków krajobrazu rolniczego, ściśle związanych z siedliskami użytkowanymi rolniczo, wyliczany jako średnia geometryczna ze wskaźników liczebności gatunków składowych i odniesiony do wartości z roku 2000. W latach 2013-

2017 średnia wartość FBI wynosiła 0,842. Wskaźnik spadł w stosunku do lat poprzedzających i w 2017 osiągnął wartość 0,808.

Obszary HNV w Polsce, w zależności od przyjętego wariantu mogą zajmować od 12,5 do 27,1% powierzchni UR. Działania PROW wpływają pozytywnie na wartość tych wskaźników głównie poprzez instrumenty Działania rolno-środowiskowo-klimatycznego wraz z zobowiązaniami z PRŚ (DRŚK), Rolnictwa ekologicznego (RE) i Inwestycji w gospodarstwach. W analizowanym okresie udział [%] powierzchni, na której wdrażany był Program rolnośrodowiskowy (PRŚ), zmniejszał się z 9,9% w 2015 r. do 3,6% w stosunku do 2017 r. W przypadku Działania rolno-środowiskowo-klimatycznego (DRŚK) wartości te kształtują się w odmienny sposób i ulegają zwiększeniu z 1,7% do 4,7 %. Wynika to z wygaszania zobowiązań podjętych w ramach PROW 2007-2013 oraz podejmowania nowych zobowiązań w ramach PROW 2014-2020. Łączna powierzchnia PRŚ i DRŚK w latach 2015-2018 uległa zmniejszeniu, co przekłada się na obniżenie wartości tego wskaźnika w stosunku do ogólnej powierzchni objętej wsparciem w ramach płatności bezpośrednich z 11,9% do 8,3%. W latach 2015-2018 wsparcie dla rolnictwa ekologicznego kontynuowane było w ramach jednego z pakietów Programu rolno-środowiskowego (RE w PRŚ PROW 2007-2013) oraz nowych zobowiązań w ramach RE (PROW 2014-2020). Łącznie wsparciem finansowym dla rolnictwa ekologicznego w 2015 r. objęte było 3,1% (436 934 ha) powierzchni objętej płatnościami bezpośrednimi, a w 2018 r. udział ten obniżył się do 2,4% (337 999 ha). Promocja praktyk rolniczych zapewniających utrzymanie cennych siedlisk oraz gatunków zwierząt i roślin przyczynia się do zachowania bioróżnorodności oraz ogranicza negatywną presję związaną m. in. ze zmianami klimatu. Powyższe działania PROW wiążą się ze wzmacnianiem proekologicznych zasad gospodarowania rolniczego.

Wkład netto PROW-u w realizację celu WPR polegającego na zapewnieniu zrównoważonej gospodarki zasobami naturalnymi i działań w dziedzinie klimatu w kontekście ptaków krajobrazu rolniczego można określić jako pośredni, mały i niewystarczający, ponieważ stan środowiska w tym zakresie nie uległ poprawie. Wpływu netto PROW w kontekście udziału rolnictwa o wysokiej wartości przyrodniczej HNV w ogóle powierzchni użytkowanej rolniczo na dzień dzisiejszy nie można jednoznacznie ocenić ze względu na brak ostatecznego określenia obszarów HNV w Polsce. Rodzaj wpływu PROW na ten wskaźnik można określić jako bezpośredni. Siłę wpływu działań PROW na powiększenie się obszarów HNV w Polsce można określić jako potencjalnie dużą (znaczącą).

Działania PROW przyczyniły się także do zapewnienia zrównoważonej gospodarki zasobami naturalnymi i działań w dziedzinie klimatu poprzez poprawę gospodarki wodnej. Kryteriami do oceny są: redukcja zużycia wody w rolnictwie oraz poprawa jakości wody. Wskaźnikami charakteryzującymi stan środowiska w zakresie gospodarki wodnej są pobór wody na potrzeby rolnictwa (C39), zanieczyszczenie wód podziemnych i powierzchniowych azotanami (C40) i bilans brutto składników pokarmowych N i P (C40). Pobór wody na potrzeby rolnictwa w stosunku do całkowitej zużytej wody w gospodarce narodowej w latach 2014-2017 wzrósł nieznacznie z 10,31 do 10,54%, utrzymując się on od lat na stałym niskim poziomie około 10%. Wzrost średniorocznego stężenia azotu azotanowego w tym okresie w wodach powierzchniowych i podziemnych spowodował przejście 13% punktów monitoringu w wodach powierzchniowych oraz 4% punktów monitoringu wód podziemnych z jakości wysokiej i umiarkowanej do niższej. W latach 2013 - 2016 zarówno bilans azotu jak i bilans fosforu na użytkach rolnych uległ zmniejszeniu z 54,8 do 44,1 kgN/ha UR oraz z 3,6 do 0,8 kgP/ha UR. PROW bezpośrednio wspiera poprawę gospodarki wodnej w ramach działań DRŚK. DRŚK wspiera stosowanie odpowiednich praktyk agrotechnicznych ograniczających negatywny wpływ nawożenia na jakość wód (Pakiet 1 Rolnictwo zrównoważone) oraz stosowanie międzyplonów, których biomasa jest przyorywana (Pakiet 2 Ochrona gleb i wód). Międzyplony w okresie jesienno-zimowym mogą skutecznie wykorzystać nadmiar mobilnego azotu i w postaci biomasy ponownie przywrócić go do ponownego użycia przez rośliny uprawne, ograniczając w ten sposób ryzyko wymycia go do wód gruntowych. Stosowanie międzyplonów jest też skutecznym

narzędziem zmniejszenia ryzyka wymycia gleby oraz azotu w spływie powierzchniowym i zasilenia nim akwenów wodnych. DRŚK ma szczególny wkład w realizację Dyrektywy azotanowej i Ramowej dyrektywy wodnej umożliwiając racjonalne i efektywne gospodarowanie składnikami mineralnymi oraz ograniczenie zanieczyszczenia azotem i fosforem wód powierzchniowych (spływ) i podziemnych (wymywanie). Działanie RE poprzez ograniczenie stosowania przemysłowych środków produkcji może być zaliczone jako działanie wspierające ograniczenie możliwości przedostawania się nawozów i pestycydów do wód. Odsetek UR, na których realizowane są operacje finansowane z PRŚ (pakiety 1, 2, 4, 5 i 8) oraz DRŚK (pakiety 1, 2, 4, 5) i RE przyczyniające się do poprawy stanu środowiska w zakresie gospodarki wodnej w Polsce. Należy wspomnieć, że zmniejszające się powierzchnie objęte przez Pakiet Rolnictwo zrównoważone oraz Pakiet Ochrona gleb, są następstwem zwiększenia wymagań dla tych pakietów. Zwiększają się natomiast powierzchnie wspierane w ramach Pakietu 4 i 5, liczone łącznie dla PRŚ i DRŚK. Oddziaływaniem bezpośrednim służącym poprawie gospodarki wodnej są również operacje w ramach działania Inwestycje w środki trwałe, w tym w szczególności poddziałania Pomoc na inwestycje w gospodarstwach rolnych. Obejmują one inwestycje mające na celu ochronę wód przed zanieczyszczeniem azotanami pochodzącymi ze źródeł rolniczych – wsparcie to adresowane było do gospodarstw położonych na obszarach szczególnie narażonych na zanieczyszczanie azotanami pochodzenia rolniczego i wpisuje się w priorytet 4.

Wkład netto PROW-u w realizację celu WPR polegającego na zapewnieniu zrównoważonej gospodarki zasobami naturalnymi i działań w dziedzinie klimatu w kontekście poboru wody na potrzeby rolnictwa jest zarówno bezpośredni jak i pośredni. Siłę oddziaływania PROW na poprawę stanu środowiska w tym kontekście można określić jako małą (nieznaczącą).

W kontekście jakości wody - zanieczyszczenia wód podziemnych i powierzchniowych azotanami - nie jest możliwe ocenienie wpływu działań PROW w latach 2014-2018 na jakości wód podziemnych i powierzchniowych ze względu na znaczne opóźnienie reakcji środowiska wodno-glebowego. Działania PROW mają wpływ bezpośredni i pośredni na jakość wód, potencjalnie duży (znaczący) ale możliwy do oceny w przyszłości. Natomiast siłę oddziaływania PROW na stan środowiska w aspekcie bilansu brutto azotu i fosforu można określić jako dużą (znaczącą) a rodzaj wpływu jako zarówno bezpośredni i pośredni.

Działania PROW przyczyniły się do realizacji celu WPR polegającego na zapewnieniu zrównoważonej gospodarki zasobami naturalnymi i działań w dziedzinie klimatu poprzez działania mające na celu poprawę gospodarowania glebą i zapobieganie jej erozji. Kryteriami do oceny są: wzrost zawartości materii organicznej w glebie oraz zmniejszenie udziału gleb użytkowanych rolniczo narażonych na erozję wodną oraz zmniejszenie strat gleb narażonych na erozję. Wskaźnikami opisującymi stan i zmiany w tym zakresie są wskaźnik erozji wodnej gleb (C42) i zawartości materii organicznej na gruntach ornych (C41), która pozwala ocenić retencyjność gleby, co przekłada się na ograniczenie erozji wodnej. Ze względu na brak danych dla poszczególnych lat w zakresie wielkości erodowanego materiału glebowego trudno jest oszacować trendy zmian w tym zakresie. Średni wskaźnik utraty gleby dla obszarów rolniczych, leśnych i półnaturalnych w Polsce wynosi 0,96 t/ha /rok , przy czym należy zauważyć że w szczególności dla gruntów ornych jest wyższy i wynosi 1,61 t/ha /rok. Jest to wartość znacząco mniejsza niż średnia dla w stosunku do średniego wskaźnika UE-27 wynoszącego 2,46 t/ha/rok. Zawartości materii organicznej gruntów ornych w 2015 roku wyniosła średnio 1,12%. Działania realizowane w ramach PROW 2014-2020 tj.: Pakiet 1. Rolnictwo zrównoważone i Pakiet 8. Ochrona gleb i wód (PRŚ) oraz Pakiety 1. Rolnictwo zrównoważone i Pakiet 2. Ochrona gleb i wód (DRŚK) obejmowały 49-59% powierzchni UR w PRŚ i DRŚK. Realizacja tych działań przyczynia się do utrzymania zawartości materii organicznej w glebie, a tym samym wpływa na poprawę jej retencyjności, przez co przeciwdziała erozji wodnej gleby. Pakiet 2 w DRŚK jak również Pakiet 8 w PRŚ: Ochrona gleb i wód skutecznie ogranicza erozję w okresie jesienno-zimowym, poprzez okrycie gleby międzyplonami, a tym samym pośrednio wzbogaca glebę w materię organiczną. Dodatkowa biomasa pochodząca z uprawy międzyplonów przyczynia się do wzrostu zawartości próchnicy w glebie, poprawy jej struktury i odporności na zmywy powierzchniowe. Wpływa to

korzystnie na poprawę retencyjności gleby. Również Pakiet 1. Rolnictwo zrównoważone, poprzez urozmaicenie płodozmianu, znacząco ogranicza proces degradacji gleby i sprzyja akumulacji próchnicy. Dodatkowo pakiet ten powoduje osiągnięcie dodatniego bilansu materii organicznej, w zmianowaniu uwzględnione zostaną uprawy jak: trawy, bobowate drobnonasienne, grubonasienne oraz ich mieszanki. Analiza danych w skali kraju wykazała, że dopłatami do Pakietu Ochrona gleb i wód łącznie w ramach PRŚ i DRŚK w roku 2015 objęto 23 536 ha gruntów zagrożonych erozją, a w roku 2016 powierzchnia wyniosła 24 569 ha, natomiast w 2017 roku obniżyła się do 13 895 ha. Porównując udział powierzchni Pakietu do powierzchni obszarów zagrożonych erozją w skali kraju należy stwierdzić, że jest on niewielki i średnio w roku 2016 wynosił 1,1%, a w roku 2017 nieznacznie się jeszcze zmniejszył do 1,0%. Proces wdrażania Pakietu Ochrona gleb i wód zarówno w ramach PRŚ i DRŚK na obszarach o niskiej zawartości próchnicy wynosił odpowiednio dla roku 2015, w skali kraju, 11 895 ha gruntów, a w roku 2016 areał ten zmniejszył się do 9 162 ha, zaś w 2017 roku - zwiększył do 32 352 ha. Działanie Rolnictwo ekologiczne przyczynia się bezpośrednio do właściwej gospodarki glebą poprzez stosowanie odpowiednich zabiegów agrotechnicznych i płodozmianu. Odpowiedni płodozmian spełnia wielorakie funkcje, w tym między innymi kształtując właściwy bilans azotu i materii organicznej w glebie. Ponadto zróżnicowanie płodozmianu korzystnie wpływa na zwiększenie biomasy dżdżownic i mikroorganizmów glebowych, a w konsekwencji podnosi potencjał produkcyjny gleby. Zakaz stosowania nawozów syntetycznych oraz chemicznych środków ochrony roślin w rolnictwie ekologicznym korzystnie wpływa na życie biologiczne gleby. Zalesianie i długotrwałe utrzymanie terenów zalesionych, powodują znaczne zmniejszenie erozji, w szczególności widoczne w obszarach położonych na stromych stokach. Wkład netto PROW-u w realizacji celu WPR polegającego na zapewnieniu zrównoważonej gospodarki zasobami naturalnymi i działań w dziedzinie klimatu w potencjalnie umiarkowanym stopniu zarówno w sposób bezpośredni jak i pośredni na stan środowiska w zakresie erozji gleby. Wobec braku danych rocznych nie można stwierdzić zmian w tym obszarze. Wkład netto PROW-u w realizacji celu WPR polegającego na zapewnieniu zrównoważonej gospodarki zasobami naturalnymi i działań w dziedzinie klimatu w sposób bezpośredni i pośredni w kontekście wzrostu zawartości materii organicznej na gruntach ornych. Siła oddziaływania PROW w tym aspekcie jest potencjalnie duża (znacząca) ale nie można jej jednoznacznie stwierdzić ze względu na ograniczony monitoring gleb (PMŚ - Monitoring gleb ornych Polski, GIOŚ).

Działania PROW przyczyniły się również do realizacji celu WPR polegającego na zapewnieniu zrównoważonej gospodarki zasobami naturalnymi i działań w dziedzinie klimatu poprzez promowanie ochrony pochłaniaczy dwutlenku węgla w rolnictwie i leśnictwie.

Kryterium do oceny są: redukcja emisji gazów cieplarnianych i amoniaku z rolnictwa. Miarą zmian w środowisku w tym aspekcie jest wskaźnik emisji gazów z rolnictwa (C45). Całkowita emisja brutto z rolnictwa wyrażona kt. ekw. CO₂ uległa od 2014 roku zmniejszeniu z 29 497 do 28 986 w 2016 r. Wśród kategorii użytkowania gruntów lasy stanowią największy pochłaniacz netto CO₂. W samym 2017 roku pochłonęły 36 893 kt CO₂. Biorąc pod uwagę powierzchnię lasów okazuje się, że w przeliczeniu na jednostkę terenu pochłanianie dwutlenku węgla w latach 2014-2020 sięga blisko 4 ton/ha. Oznacza to, że sekwestracja CO₂ wynikająca z zalesień krajowych prowadzonych w ramach PROW 2004-2006, 2007-2013 oraz 2014-2020, w roku 2016 zwiększyła się o 284,9 kt CO₂, a w 2017 roku o 300,3 tk CO₂. Grunty kwalifikujące się do przyznania pomocy w ramach działania Inwestycje w rozwój obszarów leśnych i poprawę żywotności lasów, poddziałania Zalesianie i tworzenie terenów zalesionych cechują się niską przydatnością rolniczą. Dofinansowanie uwzględnia koszty założenia (tzw. wsparcie na zalesienie) oraz premię pielęgnacyjną i zalesieniową. Operacje w ramach tego instrumentu przyczyniają się do realizacji założeń Krajowego Programu Zwiększania Lesistości (KPZL). Powierzchnia wsparcia na dzień 31 grudnia 2018 r. wyniosła 75 129,9 ha (0,53% obszaru objętego płatnościami bezpośrednimi), w tym w ramach: zobowiązania PROW 2004-2006 - 38 512,8 ha (0,27% obszaru objętego płatnościami bezpośrednimi), zobowiązań PROW 2007-2013 - 33 646,1 ha (0,24% obszaru objętego płatnościami bezpośrednimi) oraz zobowiązań PROW 2014-2020 - 2 969,1 ha (0,02% obszaru objętego płatnościami bezpośrednimi).

Ograniczenie emisji gazów cieplarnianych z rolnictwa nastąpiło również poprzez realizację operacji w ramach DRKS (Pakiet 1. Rolnictwo zrównoważone i Pakiet 2. Ochrona gleb i wód) oraz Rolnictwo ekologiczne. Ekstensywna uprawa gleby poprzez ograniczenie lub zaniechanie orki, przeciwdziała zwiększeniu się ilości tlenu docierającego do głębszych warstw gleby, które intensyfikuje proces rozkładu materii organicznej, powodując tym samym zwiększanie się ilości uwalnianego CO₂. Zmniejszenie zużycia nawozów azotowych ogranicza powstawanie kolejnego gazu cieplarnianego - N₂O, którego emisja z UR w latach 2017-2018 wynosiła średnio 52,4 tys. ton. Wdrażanie ww. pakietów DRKS wymusza stosowanie odpowiednich dawek nawozów azotowych wpływających na emisję gazów cieplarnianych z rolnictwa. Wartość tego wskaźnika utrzymuje się na stałym poziomie i tylko w roku 2016 nieznacznie wzrosła do 1 040,09 tys. ton, a w roku 2017 obniżyła się o 11,56% w stosunku do roku poprzedniego.

Wkład netto PROW-u w realizację celu WPR polegającego na zapewnieniu zrównoważonej gospodarki zasobami naturalnymi i działań w dziedzinie klimatu, w kontekście emisji gazów z rolnictwa jest pośredni i o umiarkowanej sile.

7.a29) CEQ29-DE - W jakim stopniu PROW przyczynia się do realizacji celu WPR polegającego na osiągnięciu zrównoważonego rozwoju terytorialnego gospodarek i społeczności wiejskich, w tym tworzeniu i utrzymywaniu miejsc pracy?

7.a29.a) Odpowiedź na pytanie ewaluacyjne

W odpowiedzi na pytanie ewaluacyjne nr 22 opisano szerzej, iż w sposób bezpośredni (tworzenie miejsc pracy), pośredni (zachęcanie do tworzenia i utrzymywania miejsc pracy) lub zapośredniczony (ułatwianie aktywności zawodowej, np. poprzez zapewnianie sieci dróg ułatwiających dojazd do miejsca zatrudnienia), cały PROW 2014-2020 wpływa na kwestie zatrudnienia na terenach wiejskich. Analogiczną obserwację poczyniono w przypadku pytania ewaluacyjnego nr 25 w odniesieniu do redukcji ubóstwa. Transfery finansowe z Programu mogą wprost przekładać się na wzrost dobrobytu mieszkańców wsi, jednak częściej poprawiają one ich dobrostan np. poprzez chociażby opisaną wyżej aktywizację zawodową czy też, subiektywnie, poprzez realokację środków pomiędzy różnymi celami wydatkowania.

Jak wskazano w ramach odpowiedzi na ww. pytania ewaluacyjne, można szacować, że w 2015 r. wskaźnik zatrudnienia na wsi w Polsce bez PROW 2014-2020 byłby niższy o 2,26%, w 2016 r. o 2,38%, a w 2017 r. o 2,36%. W 2017 r. wskaźnik zatrudnienia na obszarach wiejskich w Polsce wyniósł 69,9%. Ponadto, bez wpływu PROW 2014-2020 wskaźnik zasięgu ubóstwa na obszarach wiejskich byłby wyższy o 23% w 2016 roku, a w 2017 roku wyższy o 28%. Wreszcie, da się również oszacować skalę pozytywnego oddziaływania analizowanej interwencji na wysokość PKB na obszarach wiejskich.

Ze względu na brak danych statystycznych na temat PKB na obszarach wiejskich (najświeższe są za 2015 r. i nie dla wszystkich województw), wpływ PROW 2014-2020 na wzrost PKB per capita na obszarach wiejskich estymowano poprzez oszacowanie udziału w PKB poszczególnych województw podawanym przez GUS (dla 2017 r. są to szacunki GUS). Posłużono się w tym celu wpływami gmin z PIT i podatku rolnego, które stanowią przybliżenie dochodów ludności, przedsiębiorstw rozliczających się według reguł PIT i rolników na danym terenie. Obliczono udział gmin wiejskich i miejsko-wiejskich we wpływach gmin z PIT i podatku rolnego w poszczególnych województwach, który skorygowano o udział ludności wiejskiej w gminach miejsko-wiejskich i wiejskich, w oparciu o informacje statystyczne na temat liczby ludności na obszarach wiejskich w gminach miejsko-wiejskich i liczby ludności w gminach wiejskich (dane o wpływach gmin z PIT i podatku rolnego dostępne są tylko dla poziomu gmin miejsko-wiejskich, bez wyróżniania obszarów miejskich i wiejskich, ale takie dane są dostępne dla stanu ludności na danym

terenie). Dla potrzeb wykonania obliczeń udziału gmin wiejskich i miejsko-wiejskich we wpływach gmin z PIT i podatku rolnego w danym województwie, konieczne było najpierw skorygowanie wpływów miast na prawach powiatu z danego województwa poprzez odjęcie części wpływów z PIT przeznaczonych na powiaty (10,25%), co wymagało także uwzględnienia zróżnicowanego nieznacznie udziału gmin w PIT w poszczególnych latach według informacji podawanych corocznie przez Ministerstwo Finansów (udział gmin w PIT wyniósł 37,98% 2018, 37,89% 2017, 37,79% 2016, 37,67% 2015).

W wyniku przeprowadzonego modelowania makroekonomicznego oszacowano model, który pokazał pozytywny wpływ płatności z PROW 2014-2020 na PKB na obszarach wiejskich w mln zł. Zwiększenie wypłat z PROW 2014-2020 w latach 2015-2017 w województwie o 1 mln zł zwiększało PKB na wsi w tym województwie o 0,016%. Zmienne kontrolne wykorzystane w modelu, które także przyczyniały się do wzrostu PKB na obszarach wiejskich, to nowe podmioty rejestrowane w REGON na wsi i wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 18-59/64 lata na wsi.

W oparciu o model można szacować, że w 2015 r. PKB na wsi byłoby niższe bez PROW o 1,3%, w 2016 roku o 3,4%, a w 2017 roku o 2%. Należy oceniać, że wystąpił około poczwórny efekt mnożnikowy z PROW 2015-2017, gdyż alokacja płatności z PROW wynosząca około 0,5% PKB na wsi w latach 2015-2017 dała średnio przyrost PKB na obszarach wiejskich o około 2% w latach 2015-2017. Powyższy wynik świadczy nie tylko o skuteczności, ale i efektywności wsparcia. Przykładowo, wpływ RPO WM 2007-2013 na łączny PKB regionu był około dwukrotnie wyższy niż wartość transferów, podobne wartości obserwowano również dla innych Programów Polityki Spójności.

Reasumując powyższe, interwencja w ramach PROW 2014-2020 wpływa pozytywnie na poziom zatrudnienia na obszarach wiejskich (choć co do zasady jest za wcześnie, aby mówić o kwestii trwałości wygenerowanych miejsc pracy). Ponadto, przyczynia się ona do ograniczania zasięgu oraz spływania ubóstwa na polskiej wsi. Wreszcie, w sposób istotny przekłada się na PKB na wsi, wywołując zmianę tegoż na poziomie czterokrotności samych transferów, co jest dobrym wynikiem.

7.a30) CEQ30-IN - W jakim stopniu PROW przyczynia się do wspierania innowacji?

7.a30.a) *Odpowiedź na pytanie ewaluacyjne*

W Europejskim Rankingu Innowatorów Polska od 2008 r. klasyfikowana jest w grupie umiarkowanych innowatorów. Złożony wskaźnik innowacyjności w Europejskim Rankingu Innowacyjności, dla którego wartość dla UE28=100, w 2015 r. wynosił 50,8 i wzrósł do 53,6 w 2017 r. Udział nakładów w dziedzinie rolnictwa w nakładach na działalność B+R ogółem wzrósł pomiędzy 2015 r. a 2017 r. o 0,08 p.p. i osiągnął wartość 4,63%. Świadczy to o relatywnie niskiej innowacyjności polskiej gospodarki, w przypadku której nadal olbrzymie znaczenie odgrywają innowacje imitacyjne.

Aby odpowiedzieć na niniejsze pytanie ewaluacyjne, w pierwszej kolejności oceniono, w jakim stopniu PROW 2014-2020 stymuluje potencjał innowacyjny. Przyjmuje się, iż w Programie zadaniu temu służą Działanie 1 Transfer wiedzy i działalność informacyjna, Działanie 2 Usługi doradcze, usługi z zakresu zarządzania gospodarstwem rolnym i usługi z zakresu zastępstw oraz Działanie 16 Współpraca. Spośród nich jedynie w Poddziałaniu 2.3 można zidentyfikować 2 zakończone operacje, w ramach których dokonano płatności o łącznej wartości 251 437,10 zł. Zalecenia ewaluacyjne KE rekomendują odniesienie ich do ogółu wydatków krajowych na B+R, które w 2017 r. (najświeższe dostępne dane) wyniosły 20,6 mld zł. Zrozumiałym jest, iż przy takiej dysproporcji nakładów, wkład PROW 2014-2020 w analizowanym wymiarze można uznać za niebyły. Niemniej, rodzi również metodologiczną wątpliwość odnoszenie

kosztów szkoleń dla doradców do środków przeznaczonych na prace B+R. Te aktywności są istotowo zupełnie odmienne. Doradcy rolniczy i leśni nie tylko nie prowadzą w operacjach z Poddziałania 2.3 prac B+R, ale również nie są w tym celu szkoleni. Powoduje to, że nawet gdyby wyliczony ułamek przyjął obserwowalną wartość, trudno byłoby o jego pogłębioną interpretację.

Dodatkowym wskaźnikiem zaproponowanym przez KE do pomiaru skuteczności stymulowania innowacyjności w Programie może być np. poziom adaptacji nowych pomysłów, procesów, modeli i / lub technologii wśród interesariuszy Programu. Na potrzeby ewaluacji, został on zoperacjonalizowany jako odsetek operacji danego typu, które realizują cel przekrojowy dot. innowacyjności.

- Poddziałanie 2.3 Wsparcie na szkolenia doradców: 50%,
- Poddziałanie 4.1 Wsparcie na inwestycje w gospodarstwach rolnych, typ operacji: Modernizacja gospodarstw rolnych: 60%,
- Poddziałanie 4.2 Wsparcie na inwestycje w zakresie przetwórstwa i wprowadzania do obrotu lub rozwoju produktów rolnych, typ operacji: Przetwórstwo i marketing produktów rolnych: 76%
- Poddziałanie 6.1 Wsparcie dla młodych rolników na rozpoczęcie działalności, typ operacji: Premie dla młodych rolników: 76%,
- Poddziałanie 6.3 Wsparcie na rozpoczęcie działalności gospodarczej na rzecz rozwoju małych gospodarstw, typ operacji: Restrukturyzacja małych gospodarstw: 77%,
- Poddziałanie 6.4 Wsparcie na inwestycje w tworzenie i rozwój działalności pozarolniczej, typ operacji: Rozwój przedsiębiorczości - rozwój usług rolniczych: 95%,
- Działanie 9 Tworzenie grup producentów i organizacji producentów w sektorze rolnym i leśnym: 41%,
- Poddziałanie 19.2 Wsparcie na realizację operacji w ramach strategii lokalnego rozwoju kierowanego przez społeczność, typ operacji: Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju: 48%,
- Poddziałanie 19.3 Przygotowanie i realizacja działań w zakresie współpracy z lokalną grupą działania, typ operacji: Wdrażanie projektów współpracy: 50%.

W powyższym zestawieniu zwraca uwagę kilka kwestii. Po pierwsze, jeśli dana operacja może realizować cel przekrojowy dot. innowacyjności, to w większości przypadków tak się dzieje. Oznacza to, iż w ramach PROW 2014-2020 innowacje bywają niekiedy nie celem, lecz narzędziem do osiągnięcia innych dążeń. W szczególności, z sytuacją taką mamy do czynienia wówczas, jeśli kwestia innowacyjności stanowiła kryterium premiujące na etapie wyboru projektów. Wówczas ramy instytucjonalne dostarczały wyraźnych zachęt, aby zaangażować się w tego typu działania. Wprawdzie mogą one nie być ujmowane wprost w monitoringu Priorytetu inwestycyjnego 1, natomiast nie zmienia to faktu, iż przyczyniają się do jego realizacji. Druga obserwacja, to zróżnicowanie grup beneficjentów wyżej wymienionych działań. Jako pozytywny jawi się fakt, że innowacyjność wdrażana jest przez szeroki krąg interesariuszy społeczności wiejskiej: od samych rolników, ich grup i organizacji, przez doradców rolniczych i leśnych, firmy z sektora przetwórstwa rolno-spożywczego czy też nowe przedsiębiorstwa świadczące usługi rolnicze aż po trzeciej sektor. Taka struktura innowatorów pozwala nie opierać ciężaru wspierania innowacji wyłącznie na jednej grupie podmiotów, dywersyfikując tym samym ryzyko z tym związane. Trzecie istotne spostrzeżenie dotyczy analizy przepływów finansowych; wysokie odsetki innowacyjnych projektów obserwowane są w instrumentach wsparcia o jednych z najwyższych alokacji w Programie, co oznacza, iż również środki w

sposób pośredni przeznaczane na promowanie nowych rozwiązań są znaczące, zdolne wywołać realną zmianę w sferze społeczno-gospodarczej.

Innym wymiarem realizacji omawianego celu jest budowanie przez PROW 2014-2020 zasobów i zdolności do bycia innowatorem. Jak wskazano wcześniej, spośród 10 projektów w Działaniu 16 Współpraca, żaden nie jest jeszcze zakończony. Zaangażowały one jednak wokół siebie kilkadziesiąt podmiotów o różnej formie prawnej (por. też odpowiedzi na pytania szczegółowe, w ramach których opisano szerzej beneficjentów tego działania) i zadaniach w projekcie, które wspólnie pracują nad rozwojem określonego pomysłu, aby docelowo doprowadzić do jego wdrożenia. Jest to z pewnością trafne narzędzie wspierania zdolności do uczestnictwa w procesach innowacyjnych (np. zawiązywania partnerstw, ustalania zasady współpracy i egzekwowania ich), które potencjalnie może być doświadczeniem wykorzystywanym we współpracy również poza PROW 2014-2020. Nie zmienia to natomiast faktu, że niski poziom zaawansowania oraz mała skala interwencji sugerują ograniczony wpływ na realizację omawianego celu SE2020.

Wreszcie, PROW 2014-2020 powinien również wspierać tworzenie środowiska przyjaznego innowacjom i innowacyjności. W tym przypadku, ponownie odnosząc się do wytycznych KE, warto wskazać na wsparte kwotą 210 677,80 zł szkolenie dla doradców rolniczych realizujące cel przekrojowy dot. innowacji. Wprawdzie jest to trudno mierzalne i niekwantyfikowalne, natomiast zdaniem organizatorów spotkania udało się stworzyć kreatywną i otwartą atmosferę, która co do zasady sprzyjała ew. generowaniu nowych rozwiązań oraz planów w zakresie ich wdrożenia.

Podsumowując, na tym etapie wdrażania wpływ PROW 2014-2020 na wspieranie innowacji jest już dostrzegalny. Co interesujące, zarysowuje się on najwyraźniej nie w dedykowanym im Priorytecie inwestycyjnym 1, którego wdrażanie jest bardzo mało zaawansowane, lecz w interwencjach w ramach pozostałych Priorytetów czy Celów szczegółowych, w przypadku których innowacje ujmowane są jako preferowany sposób rozwiązywania problemów / stawiania czoła wyzwaniom.

7.a31) PSEQ01-FA - Pytanie w ramach ewaluacji specyficzne dla programu powiązane z celami szczegółowymi specyficznymi dla programu

Pytanie to zaznaczono jako niemające znaczenia dla oceny wersji rocznego sprawozdania z wdrażania

7.a32) PSEQ02-FA - Pytanie w ramach ewaluacji specyficzne dla programu powiązane z celami szczegółowymi specyficznymi dla programu

Pytanie to zaznaczono jako niemające znaczenia dla oceny wersji rocznego sprawozdania z wdrażania

7.a33) PSEQ03-FA - Pytanie w ramach ewaluacji specyficzne dla programu powiązane z celami szczegółowymi specyficznymi dla programu

Pytanie to zaznaczono jako niemające znaczenia dla oceny wersji rocznego sprawozdania z wdrażania

7.a34) PSEQ04-FA - Pytanie w ramach ewaluacji specyficzne dla programu powiązane z celami szczegółowymi specyficznymi dla programu

Pytanie to zaznaczono jako niemające znaczenia dla oceny wersji rocznego sprawozdania z wdrażania

7.a35) PSEQ05-FA - Pytanie w ramach ewaluacji specyficzne dla programu powiązane z celami szczegółowymi specyficznymi dla programu

Pytanie to zaznaczono jako niemające znaczenia dla oceny wersji rocznego sprawozdania z wdrażania

7.a36) PSEQ01-TOPIC - Pytanie w ramach ewaluacji specyficzne dla programu powiązane z tematami ewaluacji specyficznymi dla programu

Pytanie to zaznaczono jako niemające znaczenia dla oceny wersji rocznego sprawozdania z wdrażania

7.a37) PSEQ02-TOPIC - Pytanie w ramach ewaluacji specyficzne dla programu powiązane z tematami ewaluacji specyficznymi dla programu

Pytanie to zaznaczono jako niemające znaczenia dla oceny wersji rocznego sprawozdania z wdrażania

7.a38) PSEQ03-TOPIC - Pytanie w ramach ewaluacji specyficzne dla programu powiązane z tematami ewaluacji specyficznymi dla programu

Pytanie to zaznaczono jako niemające znaczenia dla oceny wersji rocznego sprawozdania z wdrażania

7.a39) PSEQ04-TOPIC - Pytanie w ramach ewaluacji specyficzne dla programu powiązane z tematami ewaluacji specyficznymi dla programu

Pytanie to zaznaczono jako niemające znaczenia dla oceny wersji rocznego sprawozdania z wdrażania

7.a40) PSEQ05-TOPIC - Pytanie w ramach ewaluacji specyficzne dla programu powiązane z tematami ewaluacji specyficznymi dla programu

Pytanie to zaznaczono jako niemające znaczenia dla oceny wersji rocznego sprawozdania z wdrażania

7.b) Tabela wskaźników rezultatu

Nazwa i jednostka wskaźnika rezultatu (1)	Wartość docelowa (2)	Główna wartość (3)	Wkład dodatkowy (4)	Wkład LEADER/rozwój lokalny kierowany przez społeczność (5)	Ogółem PROW (6)=3+4+5	Uwagi (max. 500 znaków)
R1 / T4: procent gospodarstw rolnych otrzymujących wsparcie z programu rozwoju obszarów wiejskich na inwestycje związane z restrukturyzacją lub modernizacją (cel szczegółowy 2A)	2,97	0,62	ND	0,00	0,62	
R2: Change in Agricultural output on supported farms/AWU (Annual Work Unit) (focus area 2A)* (GROSS VALUE)	ND	8 032,05	0,00	0,00	8 032,05	Na podstawie danych nt. zmian wartości SO dla operacji zakończonych w poddziałaniach 4.1 oraz 6.3. Przyjęto założenie, iż AWU we wspartym gospodarstwie stanowiło uśrednione AWU dla gospodarstw różnego rodzaju (wyliczone w oparciu o wskazania FADN z 2018 r.)
R2: Change in Agricultural output on supported farms/AWU (Annual Work Unit) (focus area 2A)* (NET VALUE)	ND	215,33	0,00	0,00	215,33	Ograniczenia metodologiczne wyjaśniono w odpowiedzi na pytanie ewaluacyjne. Na podstawie danych FADN zmiana, jaka się dokonała w gospodarstwie otrzymującym wsparcie została oszacowana na 2 258,19 EUR/AWU zaś w gospodarstwie pozostałym 2 197,65 EUR/AWU. WG danych FADN udział netto PROW wynosi 60,54 EUR/AWU na poziomie wspartego gospodarstwa rolnego. Przyjmując analogiczny udział/proporcję, wyliczono wpływ netto zmiany obliczonej dla danych monitoringowych (tj. danych pełnych a nie tylko próby)
R3 / T5: procent gospodarstw rolnych korzystających z planów rozwoju działalności gospodarczej/inwestycji dla młodych rolników otrzymujących wsparcie z programu rozwoju obszarów wiejskich (cel szczegółowy 2B)	1,91	0,58	ND	0,00	0,58	
R4 / T6: procent gospodarstw rolnych otrzymujących wsparcie w ramach systemów jakości, rynków lokalnych i krótkich cykli dostaw oraz grup/organizacji producentów (cel szczegółowy 3A)	4,12	0,53	ND	0,00	0,53	
R5 / T7: procent gospodarstw rolnych uczestniczących w systemach zarządzania ryzykiem (cel szczegółowy 3B)	0,01	0,00	ND	0,00	0,00	
R6 / T8: procent lasów/innych zalesionych obszarów w ramach umów o zarządzanie wspierających różnorodność biologiczną (cel szczegółowy 4A)	0,50	0,00	ND	0,00	0,00	
R7 / T9: procent gruntów rolnych w ramach umów o zarządzanie wspierających różnorodność biologiczną	7,99	9,42	ND	0,00	9,42	

lub krajobrazy (cel szczegółowy 4A)						
R8 / T10: procent gruntów rolnych w ramach umów o zarządzanie dotyczących poprawy gospodarki wodnej (cel szczegółowy 4B)	7,85	9,25	ND	0,00	9,25	
R9 / T11: procent gruntów leśnych w ramach umów o zarządzanie dotyczących poprawy gospodarki wodnej (cel szczegółowy 4B)		0,00	ND	0,00	0,00	
R10 / T12: procent gruntów rolnych w ramach umów o zarządzanie dotyczących poprawy gospodarowania glebą i/lub zapobiegania erozji gleby (cel szczegółowy 4C)	10,44	11,71	ND	0,00	11,71	
R11 / T13: procent gruntów leśnych w ramach umów o zarządzanie dotyczących poprawy gospodarowania glebą lub zapobiegania erozji gleby (cel szczegółowy 4C)	0,50	0,00	ND	0,00	0,00	
R12 / T14: procent gruntów nawadnianych, w odniesieniu do których następuje przechodzenie na bardziej sprawny system nawadniania (cel szczegółowy 5A)		0,00	ND	0,00	0,00	
R13: Increase in efficiency of water use in agriculture in RDP supported projects (focus area 5A)*	ND					
R14: Increase in efficiency of energy use in agriculture and food-processing in RDP supported projects (focus area 5B)*	ND					
R15: Renewable energy produced from supported projects (focus area 5C)*	ND					
R16 / T17: procent dużych jednostek przeliczeniowych objętych inwestycjami w zakresie gospodarki zwierzęcej w celu redukcji emisji gazów cieplarnianych lub amoniaku (cel szczegółowy 5D)			ND	0,00	0,00	
R17 / T18: procent gruntów rolnych w ramach umów o zarządzanie w celu redukcji emisji gazów cieplarnianych lub amoniaku (cel szczegółowy 5D)		0,00	ND	0,00	0,00	
R18: Reduced emissions of methane and nitrous oxide (focus area 5D)*	ND					
R19: Reduced ammonia emissions (focus area 5D)*	ND					
R20 / T19: procent gruntów rolnych i leśnych objętych umowami o zarządzanie przyczyniającymi się do pochłaniania dwutlenku węgla i ochrony węgla (cel szczegółowy 5E)	0,02	0,01	ND	0,00	0,01	
R21 / T20: Jobs created in supported projects (focus area 6A)	ND	130,00		ND	130,00	
R22 / T21: procent ludności wiejskiej objętej strategiami lokalnego rozwoju (cel szczegółowy 6B)	58,19	72,77	ND		72,77	
R23 / T22: procent ludności wiejskiej korzystającej z ulepszonych usług/infrastruktury (cel szczegółowy 6C)	5,41	6,69	ND	0,03	6,72	

6B)						
R24 / T23: miejsca pracy stworzone w ramach projektów objętych wsparciem (LEADER) (cel szczegółowy 6B)	5 943,00	3 089,00	ND		3 089,00	
R25 / T24: procent ludności wiejskiej korzystającej z nowych lub ulepszonych usług / infrastruktury (ICT) (cel szczegółowy 6C)		0,00	ND	0,00	0,00	

7.c) Tabela zawierająca wskaźniki dodatkowe lub specyficzne dla programu zastosowane do wsparcia ustaleń oceny

No additional or programme-specific indicators defined

7.d) Tabela zawierająca wskaźniki oddziaływania WPR

Nazwa wspólnego wskaźnika oddziaływania	Jednostka	Zaktualizowana wartość wskaźnika	Wkład z PROW	Uwagi (max. 500 znaków)
1. Dochód przedsiębiorcy rolnego / Poziom życia rolników	EUR/roczną jednostkę pracy	5 672,00	30,17	Dane wg stanu na koniec 2018 r. (wg wskazań EUROSTATu z 01.04.2019 r.). Wkład PROW liczono względem wartości wskaźnika na koniec 2017 r. (6 386,3 EUR /roczną jednostkę pracy) z uwagi na brak kompletnych danych za 2018 r. w systemie FADN
2. Dochód czynników produkcji rolniczej / ogółem	EUR/roczną jednostkę pracy	6 349,00	22,50	Dane wg stanu na koniec 2018 r. (wg wskazań EUROSTATu z 01.04.2019 r.). Wkład PROW liczono względem wartości wskaźnika na koniec 2017 r. (6 965,3 EUR /roczną jednostkę pracy) z uwagi na brak kompletnych danych za 2018 r. w systemie FADN
3. Łączna produktywność czynników produkcji / ogółem (wskaźnik)	Wskaźnik 2005 = 100	129,00	0,06	Dane wg stanu na koniec 2017 r. (wg wskazań EUROSTATu z 01.04.2019 r.). Wkład PROW liczono względem wartości wskaźnika na koniec 2017 r. z uwagi na brak danych za 2018 r. w EUROSTAT, jak i kompletnych danych w systemie FADN.
7. Emisje gazów cieplarnianych w rolnictwie / z rolnictwa ogółem (CH4 i N2O oraz emisje/usuwanie z gleby)	1000 t ekwiwalentu CO2	28 785,00		Wkład PROW - istotny pośredni. Wielkość tej emisji to tzw. emisja netto z rolnictwa, ponieważ została skorygowana o wielkość emisji z gruntów ornych i trwałych użytków zielonych. Emisja ta nie uwzględnia emisji CO2 z wapnowania oraz aplikacji mocznika, jak również emisji ze spalania resztek poźniwnych.
7. Emisje gazów cieplarnianych w rolnictwie / odsetek łącznej emisji gazów cieplarnianych	% całkowitych emisji netto	7,80		Wkład PROW - istotny pośredni. Jest to udział procentowy w całkowitej emisji netto GHG, czyli po uwzględnieniu kategorii 4,
7. Emisje gazów cieplarnianych w rolnictwie / ammonia emissions from agriculture	1000 t of NH3	259,40		Wkład PROW - istotny pośredni.
8. Wskaźnik ptaków krajobrazu rolniczego / ogółem (wskaźnik)	Wskaźnik 2000 = 100	80,80		Wkład PROW - minimalny (wpływ bezpośredni). 2017, Państwowy Monitoring Środowiska Monitoring Ptaków Polski (http://www.monitoringptakow.gios.gov.pl/ptaki-krajobrazu-rolnego)
9. Rolnictwo o wysokiej wartości naturalnej / ogółem	% całkowitej powierzchni WUR			
10. Pobór wody na potrzeby rolnictwa / ogółem	1000 m³	1 017,55		Wkład PROW - minimalny (wpływ bezpośredni). 2017, dane GUS
11. Jakość wody / Potencjalne nadmierne zużycie azotu na użytkach rolnych	kg N/ha/rok	44,10		Wkład PROW - umiarkowany (wpływ bezpośredni/pośredni). 2016, Jurga B., Kopiński J., 2016. Bilanse azotu i fosforu jako wskaźniki oddziaływania rolnictwa na środowisko (za lata 2002-2014). ZESZYT 47(1)
11. Jakość wody / Potencjalne nadmierne zużycie azotu na użytkach rolnych	kg P/ha/rok	0,80		Wkład PROW - umiarkowany (wpływ bezpośredni/pośredni). 2016, Jurga B., Kopiński J., 2016. Bilanse azotu i fosforu jako wskaźniki oddziaływania rolnictwa na środowisko (za lata 2002-2014). ZESZYT 47(1)
11. Jakość wody / Azotany w wodzie słodkiej - wody	% miejsc monitorowanych	60,80		Wkład PROW - brak oceny. 2017

powierzchniowe: Stan dobry				
11. Jakość wody / Azotany w wodzie słodkiej - wody powierzchniowe: Stan umiarkowany	% miejsc monitorowanych	30,90		Wkład PROW - brak oceny. 2017
11. Jakość wody / Azotany w wodzie słodkiej - wody powierzchniowe: Stan słaby	% miejsc monitorowanych	8,70		Wkład PROW - brak oceny. 2017
11. Jakość wody / Azotany w wodzie słodkiej - wody gruntowe: Stan dobry	% miejsc monitorowanych	83,00		Wkład PROW - brak oceny. 2017
11. Jakość wody / Azotany w wodzie słodkiej - wody gruntowe: Stan umiarkowany	% miejsc monitorowanych	11,60		Wkład PROW - brak oceny. 2017
11. Jakość wody / Azotany w wodzie słodkiej - wody gruntowe: Stan słaby	% miejsc monitorowanych	5,70		Wkład PROW - brak oceny. 2017
12. Zawartość materii organicznej w glebie na terenie gruntów ornych / Całkowita szacunkowa zawartość węgla organicznego	megaton	210,70		Wkład PROW - brak oceny.
12. Zawartość materii organicznej w glebie na terenie gruntów ornych / Średnia zawartość węgla organicznego	g kg-1	11,00		Wkład PROW - brak oceny.
13. Erozja gleby powodowana przez wodę / poziom wymywania gleby w wyniku erozji wodnej	ton/ha/rok	0,96		Wkład PROW - umiarkowany (wpływ bezpośredni/pośredni).
13. Erozja gleby powodowana przez wodę / Użytki rolne, których zjawisko dotyczy	1000 ha	2 326,00		Wkład PROW - umiarkowany (wpływ bezpośredni/pośredni).
13. Erozja gleby powodowana przez wodę / Użytki rolne, których zjawisko dotyczy	% powierzchni obszarów rolnych	15,90		Wkład PROW - umiarkowany (wpływ bezpośredni/pośredni).
14. Stopa zatrudnienia / * obszary wiejskie (o małej gęstości zaludnienia) (w wieku od 15 do 64 lat)	%	63,90	2,35	Wkład z PROW -- wartość podana w %. Główny Urząd Statystyczny oblicza tylko wartość wskaźnika dla 18 / 24-59 lat dla regionów NUTS 2, które zostały wykorzystane w modelu panelowym.
14. Stopa zatrudnienia / * rural (thinly populated) (20-64 years)	%	69,10	2,35	Wkład z PROW -- wartość podana w %. Główny Urząd Statystyczny oblicza tylko wartość wskaźnika dla 18 / 24-59 lat dla regionów NUTS 2, które zostały wykorzystane w modelu panelowym.
15. Wskaźnik ubóstwa / ogółem	% całkowitej ludności	21,90	20,00	Wkład z PROW -- wartość podana w %. jako wskaźnik ubóstwa zastosowano % osób w gospodarstwach domowych, których wydatki były poniżej „ustawowej” granicy ubóstwa. Wskaźnik ten można obliczyć na poziomie regionów NUTS2, a dane regionalne były potrzebne dla modelu moaroeconomicznego.
15. Wskaźnik ubóstwa / * obszary wiejskie (o małej gęstości	% całkowitej ludności	24,20	20,00	Wkład z PROW -- wartość podana w %Ze względu na brak zaktualizowanych danych o granicy ubóstwa na obszarach wiejskich

zaludnienia)				wskaźnik ubóstwa obliczono jako udział gospodarstw domowych na obszarach wiejskich korzystających z pomocy społecznej i żyjących poniżej kryterium dochodowego w liczbie wszystkich gospodarstw domowych na obszarach wiejskich (gminy wiejskie i obszary wiejskie w gminach wiejsko-miejskich).
16. PKB na mieszkańca / * obszary wiejskie	Wskaźnik SSN (UE-27 = 100)	50,00	2,00	Wkład z PROW -- wartość podana w %. Wskazana wartość wkładu PROW oznacza, że PKB na wsi byłoby niższe bez PROW w 2017 roku o 2%. Ze względu na brak danych statystycznych na temat PKB na obszarach wiejskich posłużono się danymi nt. wpływów gmin z PIT i podatku rolnego, które stanowią przybliżenie dochodów ludności, przedsiębiorstw rozliczających się według reguł PIT i rolników na danym terenie.

8. REALIZACJA DZIAŁAŃ MAJĄCYCH NA CELU UWZGLĘDNIENIE ZASAD OKREŚLONYCH W ART. 5, 7 I 8 ROZPORZĄDZENIA (UE) NR 1303/2013

8.a) Propagowanie równości mężczyzn i kobiet oraz niedyskryminacji (art. 7 rozporządzenia (UE) nr 1303/2013)

Konieczność wdrażania i stosowania zasad równości szans wynika z prawa wspólnotowego i krajowego. Zgodnie z rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady nr 1303/2013, ustanawiającym wspólne przepisy dotyczące pięciu funduszy unijnych, wszystkie państwa członkowskie są zobowiązane do podejmowania odpowiednich kroków w celu zapobiegania wszelkim formom dyskryminacji.

Na wszystkich etapach realizacji Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 uwzględniana jest horyzontalna zasada równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami oraz równości szans kobiet i mężczyzn.

Na etapie opracowywania i wdrażania Programu zapewniono rozwiązania dotyczące włączenia w proces konsultacji podmiotów odpowiedzialnych za niedyskryminację oraz innych, właściwych interesariuszy. Na etapie przygotowania projektu Programu uwzględniono w składzie powołanego do tego celu Zespołu - Grupie roboczej wspierającej pracę nad przygotowaniem programu rozwoju obszarów wiejskich na lata 2014-2020 między innymi przedstawiciela Pełnomocnika Rządu do spraw Równego Traktowania. Jednocześnie należy wskazać, iż skład tej grupy był zgodny z katalogiem podmiotów biorących udział w opracowywaniu programu, który został określony w Założeniach do Umowy Partnerstwa. Dodatkowo, szeroki zakres konsultacji publicznych (konsultacje prowadzone on-line poprzez stronę internetową), przeprowadzonych w trzech etapach, objął wszystkich interesariuszy nieinstytucjonalnych. Zasady dotyczące kształtowania składu osobowego Komitetu Monitorującego, prócz przesłanek o charakterze merytorycznym, obejmowały także zasady uwzględniające konieczność zapewnienia równości szans kobiet i mężczyzn.

Ponadto, w celu realizacji zasad partnerstwa, a także promowania równości kobiet i mężczyzn oraz niedyskryminacji, w prace Komitetu Monitorującego zaangażowani są przedstawiciele Pełnomocnika Rządu do spraw Osób Niepełnosprawnych oraz przedstawiciele Pełnomocnika Rządu do spraw Równego Traktowania. Stanowiska przedstawicieli Pełnomocników Rządu uwzględniane są na etapie modyfikacji Programu oraz określania kryteriów wyboru operacji. Zaangażowanie ww. podmiotów na etapie opracowania oraz wdrażania Programu czyni zadość art. 9 Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych.

Strona internetowa <https://www.gov.pl/web/rolnictwo>, na której instytucja zarządzająca zamieszcza informacje na temat PROW 2014-2020, jest dostosowana do potrzeb osób niepełnosprawnych.

W Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi, wykonującym zadania instytucji zarządzającej PROW 2014-2020, przy zamówieniach publicznych stosowane są preferencje dla firm, które przy wykonywaniu zamówienia zatrudniły osoby zagrożone wykluczeniem społecznym (np. niepełnosprawni).

Realizacja działań, które bezpośrednio odwołują się do horyzontalnych zasad równości szans i niedyskryminacji, odbywa się m. in. poprzez rekomendowanie kryteriów wyboru projektów, zapewniających równe podejście i uwzględniających zróżnicowane potrzeby osób z niepełnosprawnościami. W ramach typów operacji *Ochrona zabytków i budownictwa tradycyjnego* oraz *Inwestycje w obiekty pełniące funkcje kulturalne lub kształtowanie przestrzeni publicznej*, realizowanych w działaniu *Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich*, do zasad kwalifikowalności wprowadzono warunek mówiący, że „pomoc może być przyznana, jeśli operacja będzie ogólnodostępna, w tym dostępna

dla osób niepełnosprawnych”.

Promowanie działań na rzecz realizacji zasad równouprawnienia ma miejsce także poprzez wdrażanie działania *Tworzenie grup i organizacji producentów*, gdzie wprowadzono preferencje dla osób niepełnosprawnych. W przepisach wykonawczych dla ww. instrumentu wskazano, że premiowane będą m. in. operacje realizowane przez grupę, która zatrudnia co najmniej dwie osoby na pełne etaty na podstawie umowy o pracę albo jeżeli grupa zatrudnia na podstawie umowy o pracę co najmniej jedną osobę niepełnosprawną w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób.

W działaniu *LEADER* kryteria wyboru operacji oraz zasady dokonywania ich zmian określone zostały przez lokalne grupy działania (LGD) w lokalnych strategiach rozwoju (LSR). Premiowane przez LGD są operacje spełniające określone kryteria, w tym ukierunkowanie na zaspokojenie potrzeb grup defaworyzowanych ze względu na dostęp do rynku pracy, określonych w LSR. Przykładami takich grup defaworyzowanych są: osoby długotrwale bezrobotne, osoby z niepełnosprawnościami, osoby o niskich kwalifikacjach, kobiety, osoby powyżej 50 roku życia.

W DROW MRiRW powstał materiał, zredagowany na podstawie wyników prac Zespołu Roboczego ds. Opracowania Zakresu Lokalnych Strategii Rozwoju (LSR) przy Grupie tematycznej do spraw Podejścia Leader, pt. *Poradnik dla lokalnych grup działania w zakresie opracowania lokalnych strategii rozwoju na lata 2014-2020 do stosowania przy pisaniu Strategii na okres 2014-2020*. Zawiera on m. in. rekomendacje w zakresie niedyskryminującego procesu decyzyjnego w Grupach do wykorzystania przez LGD. Struktura powinna odzwierciedlać poszczególne grupy docelowe lokalnej strategii rozwoju, powinna także uwzględniać udział kobiet oraz osób młodych. Omawiając reprezentatywność LGD, w części „sektor społeczny”, *Poradnik* jako przykład organizacji wymienia Koła Gospodyń Wiejskich oraz podmioty prowadzące Centra Integracji Społecznej i Kluby Integracji Społecznej. Kluczowe kwestie odnośnie planu komunikacji dla LSR, które zawiera *Poradnik*, to m. in. działania komunikacyjne skierowane do grup wykluczonych, defaworyzowanych ze względu na dostęp do rynku pracy. Podręcznik zaleca wskazanie głównych adresatów poszczególnych działań komunikacyjnych, tj. grup docelowych. LGD powinna zagwarantować, iż udział społeczności lokalnych lub wyodrębnionych z niej poszczególnych grup adresatów-interesariuszy w procesie komunikacji będzie możliwie szeroki i co do zasady otwarty. Należy wskazać konkretnych adresatów poszczególnych działań, a tam gdzie to możliwe odpowiednio ich zdefiniować, np. osoby fizyczne, przedsiębiorcy, młodzież, kobiety, organizacje pozarządowe, grupy zmarginalizowane, defaworyzowane, itp.

W ramach monitorowania PROW 2014-2020 pomiar wskaźnika O.4 *Liczba beneficjentów otrzymujących wsparcie* w ramach części działań uwzględnia dezagregację według płci beneficjenta.

8.b) Zrównoważony rozwój (art. 8 rozporządzenia (UE) nr 1303/2013)

W ramach procesu programowania działań położono nacisk na realizację celów przekrojowych polityki rozwoju obszarów wiejskich, w tym dotyczących środowiska oraz klimatu. W rozdziale 5.3 Programu zawarto szczegółową listę działań i poddziałań wpisujących się w osiągnięcie poszczególnych celów przekrojowych. Cele dotyczące środowiska i klimatu są realizowane przez niemal wszystkie działania wdrażane w ramach Programu.

Zgodnie ze współczynnikami przeliczania kwot wydatków poniesionych w ramach PROW na cele dotyczące klimatu, określonymi w ramach rozporządzenia wykonawczego Komisji (UE) nr 215/2014 z dnia 7 marca 2014 r., operacje realizujące Priorytet 4 i 5 wpisują się całkowicie w realizację celów klimatycznych, a ponadto cele klimatyczne są realizowane w ramach celów szczegółowych 3B i 6B, dla których część kwot przeznaczoną na kwestie klimatyczne oszacowano na 40%.

Kwota przeznaczona w Programie na cele dotyczące zmian klimatu, wyliczona z zastosowaniem ww. współczynników, stanowiła według stanu na 31 grudnia 2018 r. niecałe 39% budżetu całego Programu (obecnie kwota ta została zwiększona do 39,7% budżetu Programu).

Program przyczynia się do realizacji Priorytetu 4 przez następujące działania: M01 *Transfer wiedzy i działalność informacyjna*, M04 *Inwestycje w środki trwałe* (poddziałanie 4.1 - typy operacji *Inwestycje w gospodarstwach położonych na obszarach Natura 2000*, *Inwestycje w gospodarstwach położonych na obszarach OSN*), M10 *Działanie rolno-środowiskowo-klimatyczne*, M11 *Rolnictwo ekologiczne* oraz M13 *Płatności dla obszarów z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami*. Priorytet 5 jest realizowany poprzez działanie M08 *Inwestycje w rozwój obszarów leśnych i poprawę żywotności lasów*.

Łączne wydatki poniesione w ramach Priorytetu 4 i 5 do końca 2018 r. wyniosły 8,619 mld zł (2,010 mld euro).

Program realizuje także cel szczegółowy 3B, dotyczący zapobiegania ryzyku i zarządzania ryzykiem. W ww. obszarze realizowane jest działanie M05 *Przywracanie potencjału produkcji rolnej zniszczonego w wyniku klęsk żywiołowych i katastrof oraz wprowadzanie odpowiednich środków zapobiegawczych*.

Z kolei cel szczegółowy 6B, dotyczący wspierania lokalnego rozwoju, jest realizowany przez działania M07 *Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich* oraz M19 *Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER*.

Wydatki poniesione w ramach celu szczegółowego 3B do końca 2018 r. wyniosły 13 mln zł (3 mln euro), a w ramach celu 6B - 2,686 mld zł (629 mln euro).

W ramach części instrumentów wsparcia operacje przyczyniające się do realizacji celów środowiskowo-klimatycznych są dodatkowo premiowane poprzez przyznanie dodatkowych punktów na etapie oceny wniosku.

Realizacja celów związanych z środowiskiem i klimatem jest badana na poziomie poszczególnych operacji. Monitorowanie wpływu realizacji działań PROW 2014-2020 na ww. kwestie opiera się na wskaźnikach produktu, rezultatu i oddziaływania zawartych w CMES.

Dane dotyczące ilości i kwot wsparcia na operacje wpływające na środowisko i klimat pozyskiwane są przez instytucję zarządzającą w ramach systemu sprawozdawczości, trzykrotnie w ciągu roku.

Ponadto w ramach sprawozdań rocznych monitorowane są łączne kwoty wsparcia na operacje, które będąc realizowanymi w ramach innych priorytetów, dodatkowo wpływają na realizację priorytetów 4 i 5. Dotyczy to wybranych operacji realizowanych w ramach następujących instrumentów wsparcia: *Modernizacja gospodarstw rolnych*, *Scalanie gruntów*, *Przetwórstwo i marketing produktów rolnych*, *Premie dla młodych rolników*, *Gospodarka wodno-ściekowa*.

Wpływ PROW 2014-2020 na kwestie klimatyczne będzie badany w ramach ewaluacji Programu. Zgodnie z przepisami UE odpowiedzi na pytania ewaluacyjne w przedmiotowym zakresie zostaną przekazane KE w

ramach niniejszego sprawozdania rocznego, a także sprawozdania z wykonania oceny ex post w 2023 roku.

8.c) Rola partnerów, o których mowa w art. 5 rozporządzenia (UE) nr 1303/2013, w realizacji programu

Na etapie przygotowania projektu Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 uwzględniono zasadę partnerstwa. Do tego celu powołano Zespół - Grupę roboczą wspierającą prace nad przygotowaniem programu rozwoju obszarów wiejskich na lata 2014-2020. Określony skład grupy roboczej odpowiadał zakresowi interesariuszy wskazanemu w Uchwale nr 1/2013 Międzyresortowego Zespołu do spraw Programowania i Wdrażania Funduszy Strukturalnych i Funduszu Spójności Unii Europejskiej, uwzględniając przedstawicieli ze strony rządowej oraz samorządowej, a także szerokie grono partnerów społecznych działających w obszarze objętym przygotowywanym programem operacyjnym. Jednocześnie skład tej grupy był zgodny z katalogiem podmiotów biorących udział w opracowywaniu programu, który został określony w Założeniach do Umowy Partnerstwa.

Realizując założenia dotyczące podejścia opartego na wielopoziomowym zarządzaniu, partnerzy wymienieni powyżej biorą udział w pracach związanych z opracowaniem projektów zmian Programu, a także pracach związanych z analizą sprawozdań z postępów we wdrażaniu PROW 2014-2020, poprzez udział w Komitecie Monitorującym.

Zgodnie z art. 5 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady nr 1303/2013 Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi, pełniący funkcję instytucji zarządzającej Programem, współpracuje w ramach Komitetu Monitorującego w zakresie wdrażania Programu, w tym m.in. jego zmian, z przedstawicielami strony rządowej, strony samorządowej oraz przedstawicielami partnerów społecznych i gospodarczych, w tym organizacji rolniczych oraz pozarządowych organizacji związanych z ochroną środowiska, organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami odpowiedzialnymi za promowanie włączenia społecznego, równouprawnienia płci i niedyskryminacji.

Zadaniem Komitetu Monitorującego jest między innymi konsultowanie zmian Programu oraz konsultowanie kryteriów wyboru operacji. Kryteria wyboru operacji stanowią część projektów aktów prawnych i są poddane rządowemu procesowi legislacyjnemu.

Należy wskazać, iż trzykrotnie zostało znowelizowane zarządzenie powołujące Komitet, które rozszerzyło skład o przedstawicieli organizacji pracowników i organizacji pracodawców, wskazanych przez Radę Dialogu Społecznego oraz przedstawicieli związków zawodowych rolników.

W ramach Komitetu zostały powołane trzy grupy robocze: Grupa robocza do spraw Klimatu i Środowiska, Grupa Robocza do spraw Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność oraz Grupa robocza ds. efektywności PROW 2014-2020. Skład ww. grup został ustalony zgodnie z Regulaminem Komitetu i zachowuje parytet pomiędzy reprezentantami administracji, nauki, organizacji pozarządowych oraz partnerów społecznych.

Instytucja zarządzająca, realizując również wymogi określone w rozporządzeniu delegowanym Komisji (UE) nr 240/2014 z 7 stycznia 2014 r. w sprawie europejskiego postępowania w zakresie partnerstwa w ramach europejskich funduszy strukturalnych i inwestycyjnych, powołała w 2015 r. Grupę Zarządzającą Ewaluacją Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020, w skład w której wchodzi między innymi czterech przedstawicieli wskazani przez Komitet Monitorujący, w tym po jednym przedstawicielu

strony społecznej i samorządowej oraz dwóch przedstawicieli reprezentujących stronę naukową.

Do zadań Grupy Zarządzającej Ewaluacją należy w szczególności: planowanie ewaluacji PROW 2014–2020, w tym proponowanie tematów ewaluacji; opiniowanie rocznych planów oceny PROW 2014–2020; współpraca przy realizacji badań ewaluacyjnych, w szczególności opiniowanie zakresów wybranych badań ewaluacyjnych i wyników tych badań; monitorowanie i ocena wdrożenia rekomendacji wynikających z przeprowadzonych ewaluacji PROW 2014–2020.

9. POSTĘP OSIĄGNIĘTY W CELU ZAPEWNIENIA ZINTEGROWANEGO PODEJŚCIA DO KORZYSTANIA Z EFRROW I INNYCH UNIJNYCH INSTRUMENTÓW FINANSOWYCH

Zintegrowane podejście do rozwoju terytorialnego w ramach PROW 2014-2020 realizowane jest poprzez wdrażanie działania Leader. Podejście Leader realizowane jest przez LGD, które przygotowują lokalne strategie rozwoju (LSR). LSR to spójny zestaw operacji służących osiągnięciu lokalnych celów i potrzeb, który przyczynia się do osiągnięcia celów UE odnośnie inteligentnego, zrównoważonego i sprzyjającego włączeniu społecznemu wzrostu. Jedną z podstawowych właściwości Leadera jest jego zintegrowany charakter, który pozwala na wykorzystanie endogenicznego potencjału terytorium, jego zasobów i wiedzy. Umożliwia realizację interwencji ukierunkowanych na wyzwania rozwojowe, a jednocześnie precyzyjnie dostosować się do lokalnych uwarunkowań. Jednym z podstawowych elementów, na który należy zwrócić uwagę przygotowując LSR, jest jej zintegrowany charakter.

Podstawowym uzasadnieniem stosowania podejścia Leader są lepsze wyniki w stosunku do tych osiąganych przy zastosowaniu tradycyjnych, odgórnych podejść. Jednak Leader nie powinien być traktowany jako konkurencja dla podejścia odgórnego realizowanego przez krajowe, regionalne i lokalne władze, ale jako narzędzie interakcji z nimi mające na celu osiągnięcie lepszych wyników ogólnych.

Zintegrowanie w przypadku działania Leader może oznaczać:

1. Ułatwienie łączenia różnych sektorowych i dziedzinowych interwencji tak, by efekt synergii był jak największy (integracja pozioma), np. sieciowanie producentów, przetwórców, dostawców.
2. Silniejsze powiązanie/koordynację działań podejmowanych przez podmioty na różnych szczeblach zarządzania (integracja pionowa), np. skrócenie łańcuchów dostaw.
3. Powiązanie obszarów o większych problemach z obszarami tzw. szans, np. obszary wiejskie i rynek zbytu w miastach.
4. Umieszczenie szeregu problemów, tematów istotnych dla społeczności w szerszym kontekście rozwojowym.

Zintegrowane podejście mające na celu zaspokojenie potrzeb obszaru geograficznego najbardziej dotkniętego ubóstwem lub grup docelowych najbardziej zagrożonych dyskryminacją lub wykluczeniem społecznym realizowane jest w działaniu Leader również dzięki temu, że lokalne grupy działania mogą realizować swoją strategię rozwoju lokalnego z wykorzystaniem 4 funduszy: EFRROW, EFRM, EFRR i EFS, które zapewniają możliwość realizacji operacji z różnych dziedzin życia. W większości przypadków interwencje w ramach EFS oraz EFRR będą stanowiły uzupełnienie interwencji z EFRROW i EFRM na tym samym terytorium objętym wspólną LSR, co dodatkowo wpływa na zapewnienie zintegrowanego

komplementarnego wsparcia.

W ramach poddziałania 19.2 *Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność* do dnia 31 grudnia 2018 r. zawarto 10 433 umów o przyznanie pomocy na kwotę 1 mld 358 mln zł oraz zrealizowano płatności na kwotę 558 mln zł. Zakończono realizację 3 473 operacji.

W ramach poddziałania 19.3 *Przygotowanie i realizacja działań w zakresie współpracy z lokalną grupą działania* zawarto 69 umów na kwotę 21,3 mln zł oraz zrealizowano płatności na kwotę 7,9 mln zł. Zakończono realizację 60 operacji.

Przykładowymi efektami operacji realizowanych w ramach lokalnych strategii rozwoju do końca 2018 r. są:

- utworzenie ponad 3 tys. miejsc pracy,
- ponad 1,8 tys. nowo podjętych działalności gospodarczych,
- blisko 450 przeprowadzonych szkoleń,
- ponad 800 nowych obiektów infrastruktury sportowo-rekreacyjnej,
- 124 zabytki poddane pracom konserwatorskim lub restauratorskim.

Ww. efekty te nie uwzględniają operacji, które wg stanu na koniec 2018 r. były w trakcie realizacji, co przy ich liczbie pozwala prognozować dalszy wzrost realizacji wskaźników w kolejnych latach realizacji strategii.

10. SPRAWOZDANIE Z WDRAŻANIA INSTRUMENTÓW FINANSOWYCH (ART. 46 ROZPORZĄDZENIA (UE) NR 1303/2013)

30A. Czy ocena ex ante została rozpoczęta?	Tak
30B. Czy ocena ex ante została ukończona?	Tak
30. Data ukończenia oceny ex ante	07-12-2016
31.1. Czy rozpoczęto już proces wyboru lub wyznaczania?	Tak
13 A. Czy podpisano umowę o finansowaniu?	Nie
13. Data podpisania umowy o finansowaniu z podmiotem wdrażającym instrument finansowy	-

11. TABELE SŁUŻĄCE KODOWANIU OGÓLNYCH I SPECYFICZNYCH DLA PROGRAMU WSKAŹNIKÓW ORAZ UJĘTYCH ILOŚCIOWO WARTOŚCI DOCELOWYCH

Zob. załącznik dotyczący monitorowania

Załącznik II

Szczegółowa tabela pokazująca poziom realizacji w podziale na cele szczegółowe, w tym wskaźniki produktu

Cel szczegółowy 1A							
FA/M	Nazwa wskaźnika celu	Okres	Na podstawie zatwierdzonych (w stosownych przypadkach)	Absorpcja (%)	Zrealizowane	Absorpcja (%)	Cel 2023
1A	T1: procent wydatków w ramach artykułów 14, 15 i 35 rozporządzenia (UE) nr 1305/2013 w odniesieniu do ogółu wydatków poniesionych w ramach PROW (cel szczegółowy 1A)	2014-2018					1,40
		2014-2017					
		2014-2016					
		2014-2015					

Cel szczegółowy 1B							
FA/M	Nazwa wskaźnika celu	Okres	Na podstawie zatwierdzonych (w stosownych przypadkach)	Absorpcja (%)	Zrealizowane	Absorpcja (%)	Cel 2023
1B	T2: łączna liczba operacji współpracy otrzymujących wsparcie w ramach działania dotyczącego współpracy (art. 35 rozporządzenia (UE) nr 1305/2013) (grupy, sieci/klastry, projekty pilotażowe...) (cel szczegółowy 1B)	2014-2018					90,00
		2014-2017					
		2014-2016					
		2014-2015					

Cel szczegółowy 1C							
FA/M	Nazwa wskaźnika celu	Okres	Na podstawie zatwierdzonych (w stosownych przypadkach)	Absorpcja (%)	Zrealizowane	Absorpcja (%)	Cel 2023
1C	T3: łączna liczba uczestników szkolenia na podstawie art. 14 rozporządzenia (UE) nr 1305/2013 (cel szczegółowy 1C)	2014-2018					261 811,00
		2014-2017					
		2014-2016					
		2014-2015					

Cel szczegółowy 2A							
FA/M	Nazwa wskaźnika celu	Okres	Na podstawie zatwierdzonych (w stosownych przypadkach)	Absorpcja (%)	Zrealizowane	Absorpcja (%)	Cel 2023
2A	T4: procent gospodarstw rolnych otrzymujących wsparcie z programu rozwoju obszarów wiejskich na inwestycje związane z restrukturyzacją lub modernizacją (cel szczegółowy 2A)	2014-2018	0,99	33,29	0,62	20,85	2,97
		2014-2017	0,93	31,28	0,13	4,37	
		2014-2016	0,19	6,39			
		2014-2015					
FA/M	Wskaźnik produktu	Okres	Przeznaczone	Absorpcja (%)	Zrealizowane	Absorpcja (%)	Zaplanowane na 2023 r.
2A	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	1 217 743 839,67	30,10	513 514 784,75	12,69	4 046 017 982,00
M01	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	869 962,25	2,50			34 799 855,00
M01.1	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018					27 839 884,00
M01.1	O12 - Liczba uczestników szkoleń	2014-2018					154 670,00
M02	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	99 436,96	0,13	58 775,83	0,08	75 000 519,00
M02.1	O13 - Liczba beneficjentów, którzy skorzystali z usług doradczych	2014-2018			0,00	0,00	56 500,00
M04	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	941 121 155,91	33,80	367 405 903,92	13,19	2 784 696 981,00
M04	O2 - Inwestycje ogółem	2014-2018			753 409 615,10	14,26	5 284 694 944,00
M04.1	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018			358 993 264,70	14,36	2 499 997 963,00
M04.1	O4 - Liczba gospodarstw rolnych/beneficjentów otrzymujących wsparcie	2014-2018			9 365,00	20,90	44 800,00
M04.3	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018			8 412 639,22	2,95	284 699 018,00
M06	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	269 415 205,98	24,11	146 050 105,00	13,07	1 117 521 534,00
M06	O2 - Inwestycje ogółem	2014-2018			207 848 824,22	15,99	1 299 519 177,00
M06.3	O4 - Liczba gospodarstw rolnych/beneficjentów otrzymujących wsparcie	2014-2018			8 218,00	13,61	60 364,00
M16	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	6 238 078,57	18,35			33 999 093,00

Cel szczegółowy 2B							
FA/M	Nazwa wskaźnika celu	Okres	Na podstawie zatwierdzonych (w stosownych przypadkach)	Absorpcja (%)	Zrealizowane	Absorpcja (%)	Cel 2023
2B	T5: procent gospodarstw rolnych korzystających z planów rozwoju działalności gospodarczej/inwestycji dla młodych rolników otrzymujących wsparcie z programu rozwoju obszarów wiejskich (cel szczegółowy 2B)	2014-2018	0,64	33,58	0,58	30,43	1,91
		2014-2017	0,59	30,96			
		2014-2016	0,38	19,94			
		2014-2015					
FA/M	Wskaźnik produktu	Okres	Przeznaczone	Absorpcja (%)	Zrealizowane	Absorpcja (%)	Zaplanowane na 2023 r.
2B	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	238 800 181,35	33,26	166 499 599,37	23,19	717 978 630,00
M06	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	238 800 181,35	33,26	166 499 599,37	23,19	717 978 630,00
M06	O2 - Inwestycje ogółem	2014-2018			166 499 599,37	23,19	717 978 630,00
M06.1	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018			166 499 599,37	23,19	717 978 630,00
M06.1	O4 - Liczba gospodarstw rolnych/beneficjentów otrzymujących wsparcie	2014-2018			8 790,00	30,61	28 715,00

Cel szczegółowy 3A							
FA/M	Nazwa wskaźnika celu	Okres	Na podstawie zatwierdzonych (w stosownych przypadkach)	Absorpcja (%)	Zrealizowane	Absorpcja (%)	Cel 2023
3A	T6: procent gospodarstw rolnych otrzymujących wsparcie w ramach systemów jakości, rynków lokalnych i krótkich cykli dostaw oraz grup/organizacji producentów (cel szczegółowy 3A)	2014-2018	1,41	34,19	0,53	12,85	4,12
		2014-2017	1,34	32,49	0,71	17,22	
		2014-2016	1,10	26,67	1,10	26,67	
		2014-2015					
FA/M	Wskaźnik produktu	Okres	Przeznaczone	Absorpcja (%)	Zrealizowane	Absorpcja (%)	Zaplanowane na 2023 r.
3A	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	418 329 967,89	34,88	158 337 466,25	13,20	1 199 271 911,00
M01	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	0,00	0,00			8 700 069,00
M01.1	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018					6 525 052,00
M01.1	O12 - Liczba uczestników szkoleń	2014-2018					36 251,00
M03	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	13 111 221,29	46,82	8 607 241,47	30,74	28 003 300,00
M03.1	O4 - Liczba gospodarstw rolnych/beneficjentów otrzymujących wsparcie	2014-2018			3 690,00	19,69	18 743,00
M04	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	279 030 507,32	40,26	80 305 752,35	11,59	693 052 019,00
M04	O2 - Inwestycje ogółem	2014-2018			164 252 382,04	11,85	1 386 104 038,00
M04.1 M04.2	O3 - Liczba wspieranych działań/operacji	2014-2018			247,00	20,46	1 207,00
M07	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	58 854 465,51	93,05	2 734 311,49	4,32	63 248 582,00
M09	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	66 755 196,32	17,93	66 690 160,94	17,91	372 268 848,00
M09	O3 - Liczba wspieranych działań/operacji	2014-2018			488,00	29,20	1 671,00
M09	O9 - Liczba gospodarstw rolnych uczestniczących w systemach wsparcia	2014-2018			4 369,00	13,07	33 422,00
M16	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	578 577,45	1,70			33 999 093,00

Cel szczegółowy 3B							
FA/M	Nazwa wskaźnika celu	Okres	Na podstawie zatwierdzonych (w stosownych przypadkach)	Absorpcja (%)	Zrealizowane	Absorpcja (%)	Cel 2023
3B	T7: procent gospodarstw rolnych uczestniczących w systemach zarządzania ryzykiem (cel szczegółowy 3B)	2014-2018					0,01
		2014-2017					
		2014-2016					
		2014-2015					
	Liczba beneficjentów w ramach inwestycji zapobiegających zniszczeniu potencjału produkcji rolnej (-)	2014-2018			61,00	6,16	990,00
		2014-2017					
		2014-2016					
		2014-2015					
FA/M	Wskaźnik produktu	Okres	Przeznaczone	Absorpcja (%)	Zrealizowane	Absorpcja (%)	Zaplanowane na 2023 r.
3B	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	11 996 905,46	3,77	2 964 287,05	0,93	317 870 808,00
M01	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	0,00	0,00			2 899 882,00
M01.1	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018					2 899 882,00
M01.1	O12 - Liczba uczestników szkoleń	2014-2018					16 111,00
M05	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	11 996 905,46	3,81	2 964 287,05	0,94	314 970 926,00
M05.1	O4 - Liczba gospodarstw rolnych/beneficjentów otrzymujących wsparcie	2014-2018			50,00	27,78	180,00

Priorytet P4							
FA/M	Nazwa wskaźnika celu	Okres	Na podstawie zatwierdzonych (w stosownych przypadkach)	Absorpcja (%)	Zrealizowane	Absorpcja (%)	Cel 2023
P4	T13: procent gruntów leśnych w ramach umów o zarządzanie dotyczących poprawy gospodarowania glebą lub zapobiegania erozji gleby (cel szczegółowy 4C)	2014-2018					0,50
		2014-2017					
		2014-2016					
		2014-2015					
	T8: procent lasów/innych zalesionych obszarów w ramach umów o zarządzanie wspierających różnorodność biologiczną (cel szczegółowy 4A)	2014-2018					0,50
		2014-2017					
		2014-2016					
		2014-2015					
	T12: procent gruntów rolnych w ramach umów o zarządzanie dotyczących poprawy gospodarowania glebą i/lub zapobiegania erozji gleby (cel szczegółowy 4C)	2014-2018			11,71	112,16	10,44
		2014-2017			13,76	131,80	
		2014-2016			11,65	111,59	
		2014-2015					
	T10: procent gruntów rolnych w ramach umów o zarządzanie dotyczących poprawy gospodarki wodnej (cel szczegółowy 4B)	2014-2018			9,25	117,79	7,85
		2014-2017			10,36	131,93	
		2014-2016			8,72	111,04	
		2014-2015					
	T9: procent gruntów rolnych w ramach umów o zarządzanie wspierających różnorodność biologiczną lub krajobrazy (cel szczegółowy 4A)	2014-2018			9,42	117,90	7,99
		2014-2017			10,67	133,54	
		2014-2016			9,01	112,76	
		2014-2015					
FA/M	Wskaźnik produktu	Okres	Przeznaczone	Absorpcja (%)	Zrealizowane	Absorpcja (%)	Zaplanowane na 2023 r.
P4	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	2 017 174 268,72	48,13	1 929 485 839,33	46,04	4 190 791 136,00
M01	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	1 132 731,62	9,76			11 599 951,00
M01.1	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018					9 859 958,00
M01.1	O12 - Liczba uczestników szkoleń	2014-2018					54 779,00
M04	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	53 595 907,39	53,99	10 538 307,57	10,62	99 276 000,00
M04	O2 - Inwestycje ogółem	2014-2018			21 720 644,20	10,94	198 552 000,00
M08	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	0,00	0,00			30 000 000,00
M08.5	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018					30 000 000,00
M08.5	O3 - Liczba wspieranych działań/operacji	2014-2018					51 127,00

M08.5	O5 - Obszar całkowity (ha)	2014-2018					46 797,00
M10	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	625 538 901,00	45,77	606 008 475,36	44,34	1 366 679 125,00
M10.1	O5 - Obszar całkowity (ha)	2014-2018			1 336 782,06	117,78	1 135 000,00
M11	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	229 960 374,80	32,85	222 551 778,76	31,80	699 942 890,00
M11.1	O5 - Obszar całkowity (ha)	2014-2018			68 765,42	63,50	108 300,00
M11.2	O5 - Obszar całkowity (ha)	2014-2018			286 838,05	108,04	265 500,00
M13	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	1 106 946 353,91	55,81	1 090 387 277,64	54,98	1 983 293 170,00
M13.1	O5 - Obszar całkowity (ha)	2014-2018			128 612,38	81,31	158 181,00
M13.2	O5 - Obszar całkowity (ha)	2014-2018			5 795 981,21	82,88	6 993 038,00
M13.3	O5 - Obszar całkowity (ha)	2014-2018			261 861,20	20,79	1 259 265,00

Cel szczegółowy 5E							
FA/M	Nazwa wskaźnika celu	Okres	Na podstawie zatwierdzonych (w stosownych przypadkach)	Absorpcja (%)	Zrealizowane	Absorpcja (%)	Cel 2023
5E	T19: procent gruntów rolnych i leśnych objętych umowami o zarządzanie przyczyniającymi się do pochłaniania dwutlenku węgla i ochrony węgla (cel szczegółowy 5E)	2014-2018			0,01	49,51	0,02
		2014-2017			0,32	1 584,42	
		2014-2016			0,30	1 485,39	
		2014-2015			0,01	49,51	
FA/M	Wskaźnik produktu	Okres	Przeznaczone	Absorpcja (%)	Zrealizowane	Absorpcja (%)	Zaplanowane na 2023 r.
5E	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	82 181 976,03	30,33	80 845 111,25	29,83	270 989 060,00
M08	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	82 181 976,03	30,33	80 845 111,25	29,83	270 989 060,00
M08.1	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018			80 845 111,25	29,83	270 989 060,00
M08.1	O5 - Obszar całkowity (ha)	2014-2018			2 968,73	61,85	4 800,00

Cel szczegółowy 6A							
FA/M	Nazwa wskaźnika celu	Okres	Na podstawie zatwierdzonych (w stosownych przypadkach)	Absorpcja (%)	Zrealizowane	Absorpcja (%)	Cel 2023
6A	T20: miejsca pracy stworzone w ramach projektów objętych wsparciem (cel szczegółowy 6A)	2014-2018			130,00	0,79	16 550,00
		2014-2017					
		2014-2016					
		2014-2015					
FA/M	Wskaźnik produktu	Okres	Przeznaczone	Absorpcja (%)	Zrealizowane	Absorpcja (%)	Zaplanowane na 2023 r.
6A	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	25 444 202,31	5,31	18 569 780,23	3,87	479 359 101,00
M06	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	25 444 202,31	5,31	18 569 780,23	3,87	479 359 101,00
M06	O2 - Inwestycje ogółem	2014-2018			18 569 780,23	3,87	479 359 101,00
M06.2 M06.4	O4 - Liczba gospodarstw rolnych/beneficjentów otrzymujących wsparcie	2014-2018			954,00	4,98	19 166,00

Cel szczegółowy 6B							
FA/M	Nazwa wskaźnika celu	Okres	Na podstawie zatwierdzonych (w stosownych przypadkach)	Absorpcja (%)	Zrealizowane	Absorpcja (%)	Cel 2023
6B	T23: miejsca pracy stworzone w ramach projektów objętych wsparciem (LEADER) (cel szczegółowy 6B)	2014-2018			3 089,00	51,98	5 943,00
		2014-2017			278,00	4,68	
		2014-2016					
		2014-2015					
	T22: procent ludności wiejskiej korzystającej z ulepszonych usług/infrastruktury (cel szczegółowy 6B)	2014-2018			6,69	123,55	5,41
		2014-2017			3,37	62,24	
		2014-2016			0,10	1,85	
		2014-2015					
	T21: procent ludności wiejskiej objętej strategiami lokalnego rozwoju (cel szczegółowy 6B)	2014-2018			72,77	125,05	58,19
		2014-2017			72,77	125,05	
		2014-2016			72,38	124,38	
		2014-2015					
FA/M	Wskaźnik produktu	Okres	Przeznaczone	Absorpcja (%)	Zrealizowane	Absorpcja (%)	Zaplanowane na 2023 r.
6B	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	1 398 157 007,65	80,05	588 463 569,73	33,69	1 746 669 852,00
M07	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	939 181 722,62	92,83	435 061 661,92	43,00	1 011 689 497,00
M07.1 M07.2 M07.4 M07.5 M07.6 M07.7 M07.8	O15 - Liczba ludności korzystającej z ulepszonych usług / infrastruktury (w obszarze IT lub w innym obszarze)	2014-2018			1 852 940,00	123,53	1 500 000,00
M07.2	O3 - Liczba wspieranych działań/operacji	2014-2018			2 132,00	110,52	1 929,00
M07.4	O3 - Liczba wspieranych działań/operacji	2014-2018					516,00
M07.6	O3 - Liczba wspieranych działań/operacji	2014-2018					276,00
M19	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018	458 975 285,03	62,45	153 401 907,81	20,87	734 980 355,00
M19	O18 - Liczba ludności na obszarze lokalnej grupy działania	2014-2018			20 158 762,00	125,05	16 120 000,00
M19	O19 - Liczba wybranych lokalnych grup działania	2014-2018			292,00	114,06	256,00
M19.1	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018			8 641 728,55	101,67	8 499 774,00
M19.2	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018			112 392 672,77	18,91	594 284 099,00
M19.3	O1 - Wydatki ze środków	2014-2018			652 716,71	4,35	14 999 601,00

	publicznych ogółem						
M19.4	O1 - Wydatki ze środków publicznych ogółem	2014-2018			31 714 789,78	27,06	117 196 881,00

Dokumenty

Tytuł dokumentu	Typ dokumentu	Data dokumentu	Lokalny nr referencyjny	Nr referencyjny Komisji	Liczba kontrolna	Pliki	Data wysłania	Wysłane przez
AIR Financial Annex 2014PL06RDNP001	Załącznik finansowy (System)	04-06-2019			3228451685	AIRfinancialAnnex2014PL06RDNP001_pl.pdf		

